

T. C.

İstanbul Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Çeviribilim Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Türkiye’de Şehircilik ve Mimarlık
Alanlarının Gelişiminde
Çevirinin Yeri

Burcu Temiz

2501090109

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Turgay Kurultay

İstanbul, 2013

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : Burcu TEMİZ

Numarası : 2501090109

Anabilim/Bilim Dalı: Çeviribilim Anabilim Dalı

Danışman Öğretim Üyesi: Prof. Dr. Turgay
KURULTAY

Tez Savunma Tarihi : 27.02.2014

Tez Savunma Saati : 11:00

Tez Başlığı : “Türkiye’de Şehircilik ve Mimarlık Alanlarının Gelişiminde Çevirinin Yeri”.

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği’nin **36. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ’NE** OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. Emel ERGUN		Kabul
2- Prof. Dr. Turgay KURULTAY		Kabul
3- Doç. Dr. Betül PARLAK		KABUL
4-Doç. Dr. Nihal EKİN ERHAN		
5- Yrd. Doç. Dr. Sevil ÇELİK TSONEK		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Yrd. Doç. Dr. Necdet NEYDİM		
2- Yrd. Doç. Dr. Rana KAHRAMAN		KABUL

Öz

Türkiye’de Şehircilik ve Mimarlık Alanlarının Gelişiminde Çevirinin Yeri **Burcu Temiz**

Bu tez çalışması, çevirinin şehircilik ve mimarlığın gelişiminde üstlendiği rolleri araştırmaktadır. İki ayrı disiplini bir araya getiren çalışma, hem çeviribilim hem de şehircilik-mimarlık alanlarından sağlanan iki yönlü bir inceleme yöntemi kullanmaktadır. Kuramsal yönelim olarak çeviribilimin, erek metni kaynak metnin ötesinde kendine özgü niteliklere sahip bir olgu olarak tanımlayan yaklaşımı, yöntemde temel alınmıştır. Şehircilik ve mimarlık disiplinlerinde farklı toplumsal ve kültürel gelişmelerin yaşandığı 1926-2011 yıllarını kapsayan yaklaşık 90 yıllık zaman dilimi ise yöntemin diğer bileşenidir. Bir çeviribilim incelemesi yapmaya olanak verecek şekilde hazırlanan ve sınıflandırılan Çeviri Şehircilik ve Mimarlık Kitapları Kaynakçası (1926-2011), söz konusu yöntemle incelenmiş ve buradan elde edilen veriler yorumlanmıştır. Sonuç olarak toplumsal değişimlere, kültürel planlama veya bilimsel araştırma hedeflerine bağlı olarak, Cumhuriyet’in ilk 20 yılında temel meslekî bilgi üretimi için birincil araçlar arasında yer alan çevirinin, özellikle 1960 ve sonrasında önceki yıllara kıyasla arka planda kaldığı saptanmıştır. 1940’ların ikinci yarısından günümüze kadarki süreçte ise, çeviri etkinliğinin alanların sistemli bilgi üretiminde değil, daha çok parçalı ve anlık bilgi aktarımında rol oynadığı anlaşılmıştır. Disiplinlerin metin üretiminde çeviriye yüklenen rolleri, çoğunlukla akademik çevrenin belirlediği anlaşılmıştır. Çevirilerin üretildiği ve kullanıldığı başlıca yerlerden biri olan akademik ortam, çevirilere kaynak metnin sahip olmadığı nitelikler de yükleyebilmektedir. Şehircilik ve mimarlığın gelişimi bağlamında çevirinin kültürel planlama ve değişim süreçlerinde bir araç olarak yer aldığı ve kendisinin de bu süreçler dahilinde planlandığı veya işlevinin değiştiği görülmüştür. Bulgular, çeviriye söz konusu süreçlerde bir araç olarak başvurulduğunda, çeviri etkinliğinin disiplinlerin üretiminde önemli konumlara geldiğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: şehircilik çevirileri, mimarlık çevirileri, özel alanların gelişiminde bir araç olarak çeviri, disiplinlerarasılık, kültür planlaması

Abstract

The Relevance of Translation to the Advancement of Urban Planning and Architecture in Turkey

Burcu Temiz

This thesis aims to reveal the parts which translation has played in the development of urban planning and architecture in Turkey. Being an interdisciplinary research, it benefits from a two-layered method based on both these disciplines and translation studies. The first layer is the theoretical base of translation studies, which includes approaches relating the notion of culture planning to translation. The second layer is the historical background of architecture and urban planning, which starts with the declaration of Republic in Turkey and includes the following periods until today, characterized by different social events and turns. This method is applied on a categorized database enabling a translation studies research, The Bibliography of Translated Urban Planning and Architecture Books (1926-2011). The results indicate that in the 20 years following the declaration of the Republic, the act of translation was used in production of knowledge and the basic resources of the fields constituted in translated texts. Compared to these years, translation activity remained in the background especially after the 1960s. It is clear that it is mostly the academia that assigns some roles to translation. Being the main environment where translated texts are produced, the academia is also able to attribute new qualifications to translated texts. In the context of the advancement of urban planning and architecture, translation both has been used as a tool and itself was planned in culture planning phases. Translation, if employed in such phases, can play major roles in the text production of architecture and urban planning.

Keywords: translation in architecture, translation in urban planning, translation as a tool in advancement of other disciplines, interdisciplinarity, cultural planning

Önsöz

Bu tez, farklı bir alandaki lisans eğitimimin ardından gelen çeviribilim yüksek lisans eğitimi kapsamında hazırlanmıştır. Çalışmada, 1926-2011 yılları arasında Türkçe'ye aktarılan şehircilik ve mimarlık kitaplarını çeviribilim kuramları ve şehircilik-mimarlık özel alan bilgisini kullanarak incelemek ve bu alanlardaki çeviri faaliyetlerini disiplinlerin bağlamı içinde gözlemlemek amaçlanmıştır.

Çeviribilim ile şehircilik-mimarlık disiplinlerinin aynı araştırmada bir araya gelmesi, henüz lise yıllarında hem bir zihinsel aktivite hem de kültürler arası bir araştırma alanı olarak çeviriye ilgi duymamla başlayan bir sürecin sonucudur, diyebilirim. Ortaokul ve lise yıllarını fen bilimlerine ağırlık veren ve lisans eğitimini çeviribilim alanında tamamlamak için gerekli olan yabancı dil alanını açmayan bir okulda geçirmiş olmak beni diğer ilgi alanıma, yani mekan tasarımına yönlendirdi. Peyzaj mimarlığı alanındaki lisans eğitimimin, mimarlık ve şehircilik anlayışlarıyla birleştirilmiş bir temel üzerine kurulması; toplumsal ve bireysel mekanların düzenlenmesini, planlanmasını konu alan bu bilim dallarının yalnızca biri değil, tümü hakkında fikir sahibi olmamı sağladığından benim için bir avantajdı. Eğitim kapsamının büyük ölçüde yapısal üretime, yani tasarıma ve teknik bilgiye odaklanmasına karşın ben bu yıllarda mimarlık, peyzaj mimarlığı ve şehircilik disiplinlerine kuramsal ve toplumsal anlamda kaynaklık eden literatüre ve bu literatürü oluşturan metinlerin üretimine ilgi duymaya başladım. Alan uzmanlarının, projelerini anlatan metinleri üretirken başvurduğu yöntemler ve kullandığı ifadeler, akademik çevrede kullanılan kaynaklar ve bu kaynakların Türkçe çevirileri, akademisyenlerin derslerde öğrencilerden metin ve kavram kullanımı bağlamındaki beklentileri gibi konular dikkatimi çekiyordu. Eğitimimin son yıllarında, birçok aday meslektaşımın farklı olarak, bir ofiste proje çizmenin veya tasarladığım bir mekanın hayata geçirilmesinin beni tatmin etmeyeceğini anlamıştım. Disiplinlere ilişkin kavramsal ve metinsel çözümlemeler yapma ihtiyacı duyuyor, projelerin tasarım ve inşaat aşamalarıyla değil, sosyal bilimlerin araştırma alanına giren toplum ve kültür üzerindeki etkileriyle ilgileniyordum. Bu nedenle mezun olduktan sonra bir tasarım ofisinde çalışmak yerine şehircilik, mimarlık ve peyzaj mimarlığı alanlarında düşünce yazıları, başvuru niteliğinde derlemeler ile görüş ve haberlere yer verilen bir yayın kuruluşunda çevirmenlik ve editörlük yapmaya başladım.

Çalıştığım bu süre, bana yukarıda sözünü ettiğim ilgi alanımı besleyecek bir birikim yapma ve sorular sorma fırsatı verdi.

Çevirmenlik ve editörlük görevinin doğal bir parçası, çevirinin bu disiplinlerdeki önemine ve işlevine ilişkin gözlemler yapmaktır; bu gözlemler de kaçınılmaz olarak bazı ön kabuller oluşturmamla sonuçlanıyordu. Bu gözlemleri, ön kabulleri araştırabilmek ve işlevsel hale getirebilmek için ise, (iki disiplinin kesişim noktasında durduğum halde yalnızca birinin eğitimi almış olmam nedeniyle) yalnızca tek taraflı bir dayanağı olan “mimarlık-şehircilik çevirmeni” tarafımı daha bilinçli hale getirmem gerektiğini biliyordum. Yaklaşık 4 yıl bu görevi sürdürdükten sonra çeviri ile şehircilik-mimarlık alanlarını bir araya getiren ilgi alanımı bir uzmanlığa dönüştürme ihtiyacı ve isteği duydum.

Çeviribilim alanında yüksek lisans eğitimi almaya bu nedenle karar verdim. Çünkü şehircilik ve mimarlık alanlarında üretilen çevirileri, işlev bağlamında bu alanların üretiminde konumlandırabilmek için, çeviribilimin kuramsal yaklaşımlarını öğrenme ve içselleştirme gereği hissettim. Çünkü, nasıl bir çeviribilimci mimarlık ve şehircilik disiplinlerinde çevirinin yeriyle ilgili sözler söylemek için bu alanlarla yakından ilişki kurma ihtiyacı duyarsa, burada konu edilen iki disiplinin yalnızca bir diğer tarafında yer almak (yani yalnızca aktif bir şekilde mimarlık ve şehircilik çevirileri yapıyor olmak) da oluşturduğum ön kabulleri dile getirebilmek için bana cesaret vermiyor ve araştırmak için de yeterli altyapıyı sağlamıyordu. İlgi ve heyecan duyarak sürdürmeme rağmen, 4 yılın sonunda el yordamıyla yaptığım çevirmenliği istediğim düzeyde geliştiremediğimi ve aldığım çeviri kararlarının belli bir bilinçle ortaya çıkmadığını fark ettim. Çeviri bilincinin yalnızca uygulamayla oluşmayan, kuramsal altyapıyla uygulamayı bir bütün haline getirmiş, seçici bir zihinde gelişebilecek bir olgu olduğu yönündeki düşüncem yüksek lisans eğitimi döneminde doğrulandı. Çalışma sürecinde tanımlayamadığım ve işten ayrılmamla sonuçlanan tıkanıklığın nedeni, bu çeviri bilincine sahip olmamamdı.

Böylece yayıncılık alanındaki uygulama deneyimlerimden doğan ön kabullere, çeviribilimin kuramsal yaklaşımları sayesinde daha farklı bir bilinç düzeyiyle yaklaşmam mümkün oldu. Şehircilik ve mimarlık alanlarının metin üretimini, biri çeviri olmak üzere farklı etkenler tarafından yönlendirilmiş olan ve yönlendirilmeye

devam eden bir olgu olarak algılayıp, bu yönlendirmenin ise elbette her disiplinde olacağı gibi şehircilik-mimarlıkta da mesleğin kendi gelişiminden kaynaklandığını ve bu gelişimi yönlendirdiğini gördüm. Yönlendirme sürecinin doğrudan içinde yer alarak edindiğim çalışma deneyiminin, bana söz konusu dönemde düşündüğümünden çok daha fazla yarar sağladığını anlamam da yüksek lisans süreci sayesinde oldu. Ait olduğu kültürün özelliklerini yansıtan veya bir kültürün, anlayışın taşıyıcısı olan semboller olarak şehir ve mimarlık ürünleri ile kültürler arasında bir aktarım aracı olan çevirinin kesişim noktalarını algılamaya başladım. Sonuç olarak sürecin sonunda, ilgi duyduğum kesişim noktasında durmak, çevirinin bu disiplinler üzerindeki etkisini görmek istedim ve tezimin konusu bu şekilde oluştu. Bu noktadan geriye bakınca, lise yıllarımdan itibaren almayı çok istediğim çevirmenlik lisans eğitimini farklı bir alanın uzmanı olarak, yüksek lisans düzeyinde almış olmayı ciddi bir kazanç olarak görüyorum.

Ayrıca, tezi hazırladığım dönemde asistan olarak görev aldığım TÜBİTAK destekli, 110K406 nolu “Türkiye Şehir Çalışmaları Alanı Kavramlar Haritası ve Tarihi” konulu araştırma projesi bakış açımı önemli derecede olgunlaştırdığı için burada sözünü etmem gerektiğini düşünüyorum. Yoğun çalışma temposu nedeniyle tez çalışmalarımı daha geniş zamana yaymama neden olmasına rağmen, projenin bana kattığı kavramsal ve tarihsel farkındalık olmadan burada yer verdiğim bazı gözlemleri yapamayacağımı ve bazı kaynaklara ulaşamayacağımı belirtmem gerekir.

Çeviribilim ve şehircilik-mimarlık disiplinlerini birleştiren araştırmaların çok çok az olması ve bazı özel kaynaklara ulaşmanın zorluğu zaman zaman ilerlemeyi zorlaştırmakla birlikte, 2011 yılının son aylarında başlayan bu tez çalışmasında ulaştığım bulgular, hem daha önceki birikimin işlevselliğini sınamamı hem de geleceğe yönelik amaçlarımı belirginleştirmemi sağladı.

Bu süreçte, değerli fikirleri ve yaklaşımına katkıları nedeniyle TÜBİTAK destekli proje yürütücülerim Nihal Ekin Erkan’a ve kendisini tanıma şansını bulduğum, 2012 yılında yitirdiğimiz Elif Daldeniz’e, görüşleriyle başlangıç aşamasında çalışmamı yönlendiren YEM editörü Bahar Demirhan’a, hazırladığı kaynaklar olmadan bu araştırmayı yapamayacağım ve bana saatlerini ayırarak ufku genişleten İlhan

Tekeli'ye ve son olarak subay olan eşimin tayinleri nedeniyle önce Erzurum'a, ardından KKTC'ye taşındığımız bu zorlu tez döneminde anlayışı ve desteğiyle çalışma isteğimi hiç kaybetmememi sağlayan tez danışmanım Turgay Kurultay'a teşekkür borçluyum.

Burcu Temiz
Lefkoşa, 2013

İçindekiler

Öz (Abstract)	iii
Önsöz	v
İçindekiler	ix
Tabloların Listesi	xii
Giriş	1
Çalışmanın Tanımı ve Amacı	1
İnceleme Kapsamındaki Dönemler ve Bu Dönemlerin Kültür ve Çeviriyle İlişkisi	5
Çalışmanın Yöntemi	9
Tezin Bölümleri	13
1. Çeviribilim Kapsamında Kuramsal Altyapı	14
1.1. Şehircilik ve Mimarlık Metinlerinde Çevirinin Erek Dizgedeki Yeri: Çoğuldizge Kuramı	15
1.2. Betimleyici Çeviribilim Çalışmaları ve Şehircilik-Mimarlık Çevirilerinin Sosyokültürel Konumu	21
1.3. Çeviride Kültür Odaklılık ve Kültür Planlaması Yaklaşımının Türkiye'deki Şehircilik-Mimarlık Çeviri Etkinliğiyle İlişkisi	24
1.4. Kaynak Kültür ve Metin Seçiminde Normların Rolü: Şehircilik-Mimarlık Alanlarında "Beğeni" ve Tercihler	32
1.5. Erek Metnin Yüklendiği İşlevlerin İncelenmesi: Skopos Yaklaşımı	34
1.6. Tezin Disiplinlerarasılığı ve Çeviribilim Sosyolojisiyle Bağlantısı	38
2. Dönemler Temelinde Tarihsel Arka Plan: Cumhuriyet'in Kuruluşundan 2010'lu Yıllara Kadar Türkiye Şehircilik ve Mimarlık Yazınına Bakış	43
2.1. Bir Dönüşüm Süreci: Cumhuriyet'in Kuruluşundan II. Dünya Savaşı'nın Sonuna Kadar Türkiye'de Çeviri Etkinliği ve İlk Çeviri Şehircilik-Mimarlık Kitapları	49
2.2. II. Dünya Savaşı ve Sonrası: Hızlı Kentleşme ve Kurumsallaşma Dönemi	62
2.3. 60'lar ve Sonrası: Artan Toplumsal Bilincin Şehircilik ve Mimarlığın Yayın Üretimine Yansımaları	63
2.4. 80'lerden Günümüze: Çoğulculuk, Küreselleşme, Çeşitlilik	66
3. Araştırmanın Düşünsel Çerçevesi	71

4. Şehircilik ve Mimarlık Alanında Kitap Çevirileri Kaynakçası (1926-2011)	75
4.1. Kaynakçanın Hazırlık Süreci ve Süreçte Başvurulan Kaynaklar	76
4.2. Kitapların Kaynakçaya Dahil Edilme Ölçütleri ve Amaca Yönelik Sınıflandırma Sistemi	80
4.3. Disiplinlerin Çeviri Etkinliğine Dair Genel İstatistik Verileri ve Bu Veriler Üzerine Düşünceler	86
4.3.1. 20'lerden Bugüne Kaynak Dil ve Kaynak Kültür Dağılımı	87
4.3.2. Kategori ve Yayın Düzeyi Bağlantısı	89
4.3.3. Yayınevleri ve Yayınevi Tercihlerinin Kitap Sayısı Bağlamında İncelenmesi	90
4.3.4. Çevirmenler	92
5. Türkiye'de Mimarlık ve Şehircilik Alanlarında Çeviri Politikaları: Çevirinin Dönemsel Konumlarına İlişkin Bir İnceleme	96
5.1. Cumhuriyet'in Kuruluşundan II. Dünya Savaşı'nın Sonuna Kadar: Türkiye'de Modern Şehircilik ve Mimarlık Anlayışlarının Oluşumunda Bir Araç Olarak Çeviri	99
5.1.1. 1920'ler: Temel Kaynak Niteliği Taşıyan İlk Çeviriler	99
5.1.2. Şehircilik ve Mimarlıkta Alman Ekolünün Benimsenmesi: 1930'lar	103
5.2. 1940'lar ve 1950'ler: II. Dünya Savaşı ve Sonrasında Toplumsal Değişimler	108
5.3. 1960-1980 Arası: Türkiye'ye Özgü Toplumsal Kavramlar Doğrultusunda Şehircilik ve Mimarlık Anlayışlarının Yeniden Şekillenmesi	112
5.4. 1980'den 2010'a: Postmodern Dönemde Küreselleşmenin Beraberinde Getirdiği Çeşitliliğin Çeviriye Yansıması	118
5.5. Cumhuriyet'in Kuruluşundan Bugüne Türkiye'de Çevirinin Şehircilik ve Mimarlıktaki Yeri: Genel Bir Değerlendirme	128
5.5.1. Şehircilik ve Mimarlıkta Kültür Planlaması Aracı ve Nesnesi Olarak Çeviri	130
5.5.2. Şehircilik ve Mimarlık Yazınında Çeviriyle Giderilen Eksiklikler	133
5.5.3. Çeviri Kitaplarda İşlev/Düzey Sapması	137
5.5.4. Şehircilik ve Mimarlıkta Çevirinin Konumuna Dair	139
Sonuç: Geleceğe Yönelik Sorular ve Tezin Bir Özel Alan Çevirmenine Katkısı	142

Kaynakça	148
Ek 1 (Çeviri Şehircilik ve Mimarlık Kitapları Kaynakçası 1926-2011)	157

Tablolar

Tablo 1: Kaynak dil dağılımına göre çeviriler	88
Tablo 2: Kaynak kültür dağılımına göre çeviriler	89
Tablo 3: Yayınevlerine göre çeviri dağılımı	91
Tablo 4: Çevirmenler	94

Giriş

Çalışmanın Tanımı ve Amacı

Mimarlık ve şehircilik, kamusal veya özel boyutlarda mekân düzenlemesi ve tasarımı konu alan bilim dalları olarak, farklı zaman dilimlerinde farklı kültürlerle özgü gelişmeler sergileyen alanlardır. Söz konusu farklı kültürler de, işlevleri, hedefleri, ortaya çıkış nedenleriyle farklı nitelikte yaşam mekânları üretir. Bu mekânların, onlara kaynaklık eden kültürün simgeleşmiş unsurlarını taşıması ve/veya taşıyacak olması kadar, ülkeler veya toplumlar arası kültürel aktarım, hakimiyet, değişim veya varsa etkilenme süreçlerinin birer göstergesi olması da olağan bir durumdur.

Kültürler arasındaki aktarım veya etkileşim, yaşanan mekânların yanı sıra, mimarlık ve şehircilik disiplinlerinin diğer üretim alanlarını da etkiler. Disiplinler bağlamında, “üretim” dendiğinde ilk akla gelen her ne kadar mekânlar, yani şehri meydana getiren yapısal unsurlar olsa da, bu üretimle birlikte art ve eş zamanlı olarak ilerleyen yazınsal üretim¹ ayrıca önem taşır. Mimarlık ve şehircilik alanlarının gelişimini, farklı evrelerini gözler önüne seren bu özel alan metinleri, tahmin edilebileceği gibi geçmişten bugüne üretilmiş, üretilen ve üretilecek mekânların hangi niteliklere sahip olduğunun da önceden belirlendiği, tartışıldığı ve eğilimlerin kayıt altına alındığı ortamdır. Çünkü bir dönemin/anlayışın/değişimin simgesi olacak mekânlar yaratılmadan, bunun tartışması ve araştırması disiplinin yazınsal ortamında çoktan başlamış olacaktır.

Kültürler, uluslar, bakış açıları, yönetim ve yaşam biçimleri tarafından simgeleştirilen mekânlar, simgesi olduğu bu anlayışları farklı kültürler arasında isteğe bağlı veya zorla taşıyabilen unsurlardır. Devlet adamları, meslek erbabı veya toplumun önde gelen kişileri gibi güç sahibi kültürel aktörler tarafından yönetilebilen/etkilenebilen bu taşıma eylemi, yani aktarım, “kültür” kavramının içeriğinde yer alan her toplumsal

¹ Tez boyunca kullanılacak olan “yazınsal üretim”, “yazınsal etkinlik” gibi kavramlarla aksi belirtilmedikçe edebî metinler değil, şehircilik ve mimarlık disiplinleri kapsamında üretilen özel alan metinleri kastedilmektedir.

ürünü/olguyu etkileyebilir veya araç olarak kullanabilir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde² Batılı ülkelerin örnek alınmasını temel alan modernleşme süreci, böyle bir aktarımın tipik bir örneğidir. Devlet tarafından yapılan bir planlamayla gerçekleşen bu aktarımın yanı sıra günümüze dek yaşanan çeşitli toplumsal gelişmeler, doğrudan etkilediği yaşam mekanlarında yeni gereksinimler ve arayışları beraberinde getirmiştir. Ayrıca, modern kültürlere ait üretimlerin takibi yalnızca Cumhuriyet'in kuruluş döneminde değil, sonraki dönemlerde de sürmüştür. Dolayısıyla 1920'lerden günümüze dek, Türkiye'de farklı nedenlerle farklı kültür çevrelerinden birtakım aktarımlar yapılagelmiştir.

Sözü edilen "aktarım" olgusu genelde olduğu gibi, şehircilik ve mimarlık alanlarında da çeviri etkinliğiyle birlikte yürümektedir. Çünkü bu durumda yapısal üretimle bağlantılı olan yayın üretimi de taşınanlar arasında olacak, bu taşıma edimi de (açık veya örtük olarak) çeviriyle gerçekleşecektir. Farklı kaynak kültürlere ait metinlerin çevirileri, bu çevirilerin üretildiği (hedef) kültürün bir parçası haline gelecek ve içinde bulunduğu disiplini yeniden oluşturabilecek, değiştirebilecek veya etkileyecektir. Çevirilerin, "içinde bulunduğu kültürün birer ürünü" olduğunu (Yazıcı, 2004: 115) belirten Mine Yazıcı da, buradan hareketle çeviri etkinliğinin farklı disiplinlerdeki bilgi üretimi üzerinde etkili olduğunu vurgular (A.e., s. 124).

Bu aşamada, "çeviri" kavramının bu tez çalışmasında nasıl tanımlandığını belirtmek gerekir. Çünkü "çeviri", "kültür aktarımı" bağlamında kapsayıcı bir biçimde tanımlandığında yukarıda sözü geçen her toplumsal ürünün kültürler arasındaki dolaşımı anlamına gelebilir. Örneğin Cumhuriyet'in kuruluş dönemindeki Üniversite Reformu ile Türkiye'ye gelen Alman şehirci ve mimarların etkisini inceleyen "Çeviride Modern Olan" başlıklı kitabında Esra Akcan, çeviriyi bu kapsamlı yönüyle ele almaktadır. Ancak bu tezde, "çeviri etkinliği" ile varlığı saptanabilir metinlerin kaynak kültürden erek kültüre aktarımı, "çeviri metinler" ile de bu metinlere dayalı olarak üretilen erek metinler kastedilmektedir.

² Cumhuriyet'in ilanından II. Dünya Savaşı'na kadar geçen süre, tezin tarihsel arka planında "Cumhuriyet'in kuruluş dönemi" olarak adlandırılmaktadır. Bu adlandırmada ülkedeki siyasi gelişmeler değil, şehircilik ve mimarlık disiplinlerini etkileyen toplumsal değişimler ile alanların yayın üretimindeki gelişmeler temel alınmıştır (dönemle ilgili detaylı bilgi için bkz. bölüm 3).

Çevirinin böyle bir aktarımda rol oynayarak şehircilik-mimarlık disiplinlerinde edindiği bu konum, disiplinlerarası bir araştırma alanı oluşturmaktadır ve bu alan, her iki yöne de katkı sağlayabilecek iki farklı incelemeye sahne olabilir: Bu olası incelemelerden biri, çeviri yoluyla yapılan kültürel aktarımın, bir başka disiplinin üretimini nasıl etkilediğini anlamak için çeviribilim yaklaşımları ışığında bir yapısal üretim, yani bir mimarlık ve şehir planlaması incelemesi yapmayı amaçlayabilir. Böyle bir inceleme kültürel aktarımı “çeviri” olarak tanımlayarak, bu çevirinin yaşam mekânlarına etkisini ve çeviribilim kuramlarının şehircilik-mimarlık alanlarına toplumsal anlamda ışık tutup tutamayacağını ortaya koymayı amaçlayabilir.³ Diğer yöndeki ikinci olası bir çalışmanın amacı ise farklı disiplinlerin yazınsal üretimi içinde çeviri metinlerin konumunu inceleyerek, bu metinler üzerinden çevirinin farklı bir bilim dalının hem kuram hem de uygulama alanlarının gelişiminde ne gibi roller oynayabileceğini araştırmak ve eğer varsa bu rolleri tanımlamaya olanak olup olmadığını görmektir.

Bu tez çalışması, Cumhuriyet’in kuruluşundan 2000’li yıllara kadar, farklı dönemlere ait çeviri şehircilik ve mimarlık yayınlarını incelemeyi ve bu inceleme üzerinden ortaya konacak yoğunluk ve dağılımlar, etkenler ve/veya aktörler hakkında sorulan tamamlayıcı sorularla çevirinin Türkiye’de şehircilik ve mimarlık alanlarının gelişiminde nasıl bir rol üstlendiğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Dolayısıyla tez, yukarıdaki paragrafta sözü edilen ikinci gruba dahil bir araştırma olarak görülebilir.

Çevirinin farklı disiplinlerin kaynak üretiminde ve gelişiminde oynadığı rolleri incelemenin, çeviribilime katkıları olabileceği düşünülmektedir. Bunlardan ilki, söz konusu disiplinlerin verileriyle bağlantılıdır. Tezin, farklı alanlara ait verilerden yararlanması, çeviribilim araştırmalarında kullanılabilecek bulguların da çeşitlenmesi anlamına gelmektedir. Çeviriyi farklı bilim dallarının yazın üretiminde konumlandırmaya çalışmak, aynı zamanda Türkiye’de üretilen özel alan yayınlarında çevirinin yeri hakkında (özgül) bir fikir vermektedir. Çünkü bu çalışma ile şehircilik ve mimarlık alanlarına ait metinlerin hangi olası çeviri kararlarıyla

³ Esra Akcan, “Çeviride Modern Olan (Şehir ve Konutta Türk-Alman İlişkileri)” başlıklı incelemesinde çeviriyi “bir yerin ötekiyle olan deneyimini ve kültürel buluşmaları anlamaya yönelik çalışma alanı” olarak tanımlamış, buradan hareketle Alman plancı ve mimarların Türkiye’de oluşturduğu modern meslek ortamını çeviribilim yaklaşımlarıyla mercek altına almıştır. Bu bağlamda Akcan’ın çalışması ve bu tezin, yukarıda sözü edilen iki farklı yöndeki çalışmalara birer örnek olduğu düşünülmektedir.

üretildiği ve bu disiplinlerin bilgi üretiminde çevirinin bir araç olarak kullanılıp kullanılmadığı incelenecektir. Farklı dönemleri konu etmesi ve bu dönemlere ilişkin verileri kullanması nedeniyle, bu tez ayrıca bir çeviri tarihi araştırması niteliği de taşımaktadır. Çeviri tarihini “sadece geçmişteki olayların (tekrar) anlatımı değil tarihsel verileri çevreleyen ve oluşturan söylemlerin ortaya çıkarılması ve çözümlenmesi çabası” olarak tanımlayan Özlem Berk, bu tanımdan hareketle çeviri etkinliğiyle ilgili kişilerin yorumları, çeviriyle ilgili çeşitli tanıtım ve yazılar ile çeviriye dair istatistiksel verilerin de en az kaynak-erek metin karşılaştırmaları kadar temel, “metin dışı” çeviri tarihi kaynakları olduğunu vurgulamaktadır (Berk, 2001, çevrimiçi). Çalışma, şehircilik ve mimarlık alanlarına ilişkin bu metin dışı kaynaklardan yararlanacaktır.

Türkiye’de bu araştırmayı yapabilmek için, incelenmeyi bekleyen tipik bir birikimle karşılaşmaktadır. Bu birikimin önemli bir kısmını, Cumhuriyet’in kuruluş dönemi oluşturmaktadır. Cumhuriyetin ilanıyla yeni bir ulus devlet olarak kurulması amaçlanan Türkiye’de, devralınan Osmanlı toplumu ve devletini yeniden yapılandırma yoluna gidilmiştir. İşte bu yıllar, çalışmanın ele aldığı ilk dönemi oluşturmaktadır. II. Dünya Savaşı ve sonrasındaki dönemlerde ise devlet tarafından “modern Batı kültürlerini örnek alma” amacıyla yürütülen bir çeviri hareketi olmamasına karşın, şehircilik ve mimarlık alanlarında duyulan ihtiyaca ve yaşanan toplumsal gelişmelere bağlı olarak çeşitli ülkelerin üretimleri alıntılanmış, Türkiye’de uygulanmaya çalışılmış veya ülke koşullarına uyarlanmak istenmiştir. Tüm bu eylemlerde çeviri, (öncelikler değişmekle birlikte) rol almıştır.⁴ Renata Holod ve Ahmet Evin, Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze kadar geçen sürede, kuşaklar boyunca devam eden ve her dönem farklı özellikler taşıyan “Osmanlı toplumunu ve devletini yeniden yapılandırma arayışı” süreçlerinin, mimarlık ve yapıli çevre için önemli anlamlar barındırdığının altını çizmektedir (Holod, Evin, 2007: 10). Türkiye’de üretilen şehircilik ve mimarlık çevirilerinden oluşan veri tabanını, disiplinlerin toplumla birlikte geçirdiği dönüşüme ilişkin tarihsel veriler ve çeviribilimin kuramsal yaklaşımlarıyla ilişkilendiren bu çalışma, söz konusu arayışlarda çevirinin edindiği

⁴ Ancak bu noktada, çevirinin tüm bu süreçlerde vazgeçilmez bir unsur olduğunu kanıtlamanın tezin amaçları arasında yer almadığını belirtmek gerekir. Aksine, ilerleyen bölümlerde şehircilik ve mimarlık alanlarına ait metin üretiminde bir etkinlik olarak her dönem var olduğu görülecekse de, çevirinin bilimsel ve kültürel gereksinimleri karşılamak için her zaman ve her koşulda öncelikle tercih edilmediği sonucu çıkabilecektir. Tezle hedeflenen, bu mevcut durumları saptayabilmek, çevirinin geldiği veya gelmediği konumlar üzerinde fikir yürütebilmektir.

konumları inceleyecektir. Bu konumları saptayarak, çevirinin kendisi dışında farklı bilim dallarının gelişiminde ne gibi roller oynayabileceği hakkında fikir elde edilebileceği ve disiplinlerarası bir çeviribilim incelemesi ortaya konabileceği düşünülmüştür.

Bu tezde çevirilerden meydana gelen bir kaynakça veri tabanı olarak kullanılacaktır; burada erek (kültür) odaklı bir yaklaşımla, metinlerin kaynak metinleri ne kadar temsil ettiği ve yansıttığı değil, erek dildeki ve kültürdeki konumları ile çevirilerin oluşturduğu bütün açısından bir inceleme yoluna gidilecektir. Veri tabanı bu inceleme amacına uygun olarak sınıflandırılacaktır.

İncelemeyi yapmaya imkan veren ve yöntemi oluşturan genel çerçeve, iki bileşenden meydana gelmektedir: Çalışmada kullanılan birikim farklı iki disipline ait olduğu için, bu birikimin üretildiği koşulları tanıma amacıyla şehircilik ve mimarlığın Türkiye'deki tarihsel gelişimini içeren arka plan, bu bileşenlerden ilkidir. Arka planda tarihsel süreçler her yönüyle değil, özellikle çeviriler üzerinden, alan yazını üretimiyle bağlantılı toplumsal değişimler bağlamında inceleme konusu edilecektir. İkinci bileşen ise çeviribilim kapsamındaki kuramsal altyapıdır. Tezin inceleme amacından ve erek metin/erek kültür odaklılığından hareketle, bu altyapıda çeviri metinlerin hedef kültürdeki konumu, işlev ve önemi üzerinde duran yaklaşımlara yer verilmiştir.

İnceleme Kapsamındaki Dönemler ve Bu Dönemlerin Kültür ve Çeviriyle İlişkisi

Yukarıda anıldığı üzere Türkiye'nin bu alandaki birikimi konusunu açmak gerekirse, Cumhuriyet'in kuruluşuyla başlayan modernleşme sürecinde ülke her alanda olduğu gibi şehircilik-mimarlık alanlarında da yoğun bir toplumsal/kültürel planlamaya ve yeniden yapılanmaya sahne olmuştur. Bu yapılanmanın ana başlığı yeni, modern bir toplum yaratmak ve bu topluma ulus kimliği kazandırmaktır. Bu kimliği yansıtacak yeni şehirlerin kurulması ve uygun yapıların inşası ise, önemli alt başlıklardan biridir. Çünkü yeni kurulan bir devlet ve oluşturulmaya çalışılan yeni bir ulus kimliğinden

söz edildiğinde, kurulacak şehirlerin ve inşa edilecek binaların bu kimliğin bir parçası olarak fazlasıyla önem taşıyacağı açıktır. Bu bağlamda İlhan Tekeli, kentlerdeki kültürel sembollerin kimlik oluşturduğundan söz eder (Tekeli, 2011a: 387). Mete Tapan da, yapılı çevrenin bir ülkeye ait ekonomik, teknolojik, kültürel ve toplumsal özelliklerin tam olarak yansıdığı üretim alanı olduğunu doğrulamakta, bu üretim alanındaki değişimlerin, toplumsal ve ekonomik sistemdeki değişimler sonucunda gerçekleştiğini eklemektedir. Dolayısıyla yapılı çevreyi bir araştırma nesnesi olarak doğrudan veya dolaylı olarak içinde barındıran araştırmaların sosyolojik faktörleri dikkate alması gerekecektir (Tapan, 2007: 111). Tüm bu değişimin şehircilik ve mimarlık disiplinleri için anlamı ise, hem modernleşme bağlamında yeni yaşam mekânlarının inşası hem de bu inşa süreci için gereken yeni kuramsal yaklaşımlar, kurumsal oluşumlar ve uygulama aşamalarını içerecek bir sürecin yaşanmasıdır.

Çalışma için önem taşıyan ve ilerleyen bölümlerde de sıkça kullanılacak olan “modernleşme”, “modernleşme projesi” gibi kavramlar ile “Batı takibi”, “Batılılaşma” olgularına burada açıklık getirmek yerinde olacaktır. Türkiye’nin yeni kimlik oluşturma sürecinde amaca uygun olarak yeni olgularla tanışılmış; mevcut olanlar da yeniden tanımlanmaya çalışılarak hedeflenen ulus konsepti bağlamına yerleştirilmek istenmiştir. Toplumsal yaşamın her boyutunda gerçekleşen bu dönüşüm, şehircilik ve mimarlık alanlarında da fazlasıyla belirgindir. Süreci yönlendiren ise, “modernleşme”, modern ülkeler gibi yaşama isteği ve bunu gerçekleştirebilmek için alınan “Batılı ülkeleri takip etme” kararı olmuştur. Bilimsel ve toplumsal alanlarda “Batı’yı takip” kararı da, tahmin edilebileceği gibi Batı kültürü kaynaklı eserlerin çevrilmesini beraberinde getirmiştir. Türklerin, 19. yüzyılın ortasından itibaren ve Cumhuriyet’in ilanını izleyen yaklaşık 30 yıl boyunca çeviri etkinliğinde Batı ülkelerini kaynak kültür olarak tercih ettiği ve bu kültürle yüksek statü verildiği bilinmektedir (Berk, 2001, çevrimiçi). Bu takibin şehircilik ve mimarlıkta nasıl gerçekleştiği, elde edilen verilerin incelenmesiyle ilerleyen bölümlerde tartışılacaktır. Ancak çalışmanın çıkış noktasını oluşturan kavramlarda belirsizlikler olmaması amacıyla, “Batı takibi” ve “modernleşme” olgularının çalışma kapsamında nasıl algılandığı aşağıda açıklanmıştır:

Cumhuriyet’in kuruluş döneminden 60’lı yıllara kadarki çeviri kitapların yalnızca Batı Avrupa ülkelerinden kaynaklanması, ilk bakışta modernleşmeyi hedefleyen bu

projenin bir Batılılaşma hareketiyle sınırlı kaldığı izlenimini verebilir. Buna ek olarak, bu toplumsal dönüşüm süreci henüz yaşanırken “Batılılaşma” olarak adlandırıldığı da göz önünde bulundurulmalıdır (Tekeli, 2011b: 8). Ancak söz konusu dönem ile içinde bulunduğumuz yılların farklı kavramsal ortamı, Tekeli’ye göre farklı bir bakış açısını gerekli kılmaktadır: Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne geçişte Batılı toplumlar gibi bir modernleşme süreci yaşamamış, dolayısıyla da bu olguyu kavramsallaştırmamış bir toplum için böyle bir algılama ve dönüşümü “Batı’ya benzeme” olarak anlaşılabilecek “Batılılaşma” şeklinde adlandırma olağan karşılanmalıdır. Oysa amaç, yeni Türkiye Cumhuriyeti toplumunu “modern” seviyeye getirmek olmuştur. Günümüzde “modernite” ve “modernleşme” kavramları artık tanımlanabildiğinden, çıkış noktası bu paragrafta kısaca özetlenen Tekeli’nin “Batılılaşma yerine modernleşme kavramını kullanmanın daha doğru olacağı” görüşü bu çalışma için de benimsenmiştir (A.e.).

Modernleşme projesinin toplumsal alanlarda başlattığı dönüşümün yanı sıra üzerinde kısaca durulması gereken bir başka nokta, modernitenin mevcut toplumsal durumla neden örtüşmediği, bir başka deyişle neden Türkiye tarafından “doğal” bir biçimde deneyimlenmediğidir. 1920’lerin başında modernleşme hedefiyle kurulan Türkiye, bilim ve kültür dili olarak Türkçe’yi oluşturma ve geliştirme çabası içine girerken, modern ülkelerin şehircilik ve mimarlık hareketlerini takip etmeye de başlamıştır. Ancak Sanayi Devrimi’ni tamamlamış ve moderniteye yol açan koşulları deneyimlemiş bu ülkelerin o sırada zaten kendine özgü bir gelişim sürecinin ortasında, tamamen farklı koşullar içinde bulunduğu göz ardı edilmemelidir. Başka bir ifadeyle Türkiye, modernleşme sürecine örnek aldığı ortamdaki uzun yıllar sonra, o sürece yol açan deneyimlere sahip olmadan başlamıştır. Tekeli’ye göre bu bağlamda “geç modernleşen bir ülke” olan Türkiye, Sanayi Devrimi yaşamamış bir Osmanlı İmparatorluğu’ndan doğmuş ve “çağdaşlaşma güdüsüyle” planlama hareketleri başlatmıştır (Tekeli, 2011a: 168,189). Araştırmacı ayrıca, kent planlamasının “Batı düşüncesinin gelişimi içinde ortaya çıkan, düşünsel ve kurumsal anlamda Batı temelli bir pratik olduğunu” vurgular (A.e., s. 225). Buradan hareketle Türkiye’nin deneyimlediği ve dolayısıyla bu çalışmaya konu olan şehircilik ve planlamanın Türk toplumunun dahil olmadığı bir modernite deneyimi tarafından üretildiği; kuramlarının, düşüncelerinin ve amaçlarının çıkış noktasını Türkiye’ye “yabancı” bu deneyimden aldığı sonucuna ulaşılabilir. Türkiye için yapay bir çıkış

noktasına sahip olan, ancak geçen yıllarla birlikte Türkiye koşulları doğrultusunda gelişen bu şehircilik ve planlama süreci, Türkiye için aynı zamanda hedeflenen modernleşme projesinin merkezindedir. Çünkü, ancak toplum kentlileşebilirse modernleşme projesinin temellerinden birkaçı olan ekonomik ve toplumsal nitelikler kazanılabilecek ve bu proje hayata geçirilebilmiş olacaktır (Tekeli, 2011b: 106).⁵ Afife Batur da, çağdaş bir toplumun sahip olması gereken ayırt edici bu niteliğin, yani düzenli ve insancıl bir yaşam çevresi oluşturulmasının, yeni Cumhuriyet yönetiminin birincil amaçları arasında yer aldığını belirtir (Batur, 2007: 72). Yani kent yaşamının modernleştirilmesi, hedeflenen ulusal dönüşüm amacına hizmet edebilecek en önemli basamaklardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tekeli'nin aşağıda alıntılanan ifadesi, hem verilen değişim kararını hem de bu kararın gerektirdiği Batı'dan örnek alma sürecine ilişkin değerlendirmesini özetler niteliktedir:

Cumhuriyet'in liderleri tarafından hayli arzulanan çağdaş bir yaşam tarzının aşılması, hem yeni tekil binalar düzeyinden hem de kent planlamanın üst ölçeğinde tasarlanmak zorundadır. Cumhuriyet kadroları bir kent planlama geleneğini miras almamışlardır. [Osmanlı İmparatorluğu'nda kent planlamasına ilişkin] bu sınırlı pratikler bir başkentin kurulmasını yönetmek için yeterli deneyimi oluşturmamıştır. [...] Sonuçta, Batı'dan plan ithal etme eğilimi daha da güçlenmiştir (Tekeli, 2007: 22-24).

Bunu başarabilmek için de “[...] mimari araçlar, yetenekler ve yaklaşımlar çeşitli kaynaklardan toplanarak bir araya getirilmiş ve özel olarak ulusal amaçlara hizmet edecek şekilde yeniden düzenlenmiştir” (Holod, Evin, 2007: 7). Cumhuriyet döneminden itibaren şehircilik-mimarlık yazını ve çeviri ilişkisini incelenmesi gereken bir konu haline getiren nedenlerden biri de budur, çünkü disiplinin yazınsal üretimi kapsamındaki çeviriler tam da bu bir araya getirilip düzenlenen birikimin bileşenleri arasındadır. Üstelik çeviri, bir başka kültüre ait deneyimlerin “alıntılanmasında” rol oynayan önemli bir etkinliktir. Çünkü “alıntı”nın yapıldığı kaynak kültürün birer ürünü olan kuram ve anlayışlar hedef kültürün diline çeviri yoluyla aktarılmaktadır. Amaç,

⁵ Tekeli, bu noktada Türkiye Cumhuriyeti modernleşme projesinin dört boyutu olduğundan söz eder: Bu boyutlardan ilki bilgiye, ahlaka ve sanata evrenselci bir bakış açısıyla yaklaşılması, ikincisi sanayileşmeyi ve kapitalist gelişmeyi kapsayan ekonomik boyut, üçüncüsü ulus devletin kurulması ve demokrasinin kurumsallaşması, dördüncüsü ise yurttaşların toplum içindeki hak ve sorumluluklarının bilincinde olan, kendini yönetebilecek özgür bireyler halini almasıdır. Araştırmacının bu değerlendirmesinden hareketle bir ülkede modern kentlerin oluşturulması, bu dört boyutu da ilgilendiren önemli bir toplumsal basamak olarak değerlendirilebilir.

bir kültürü takip ederek belli alanlarda onunla aynı seviyeye gelmek ise, bu ancak o kültürün söz konusu alanlardaki yazınsal ürünlerini kendi dilinde anlayıp, anladıklarını kendince hayata geçirerek, yeniden yorumlayarak ve yazarak mümkün olabilir. Tez henüz hazırlık aşamasındayken varsayıldığı gibi, Cumhuriyet'in kuruluş döneminde özellikle ön plana çıkan eviri, şehircilik ve mimarlık yazınında o günden bugüne yer almıştır. Ancak disiplinlerin yakın tarihindeki diğerk dönemlerde çevirinin nasıl konumlandığı hakkında fikir yürütmek, Cumhuriyet dönemindeki kadar belirgin verilerin yokluğ u ve bu konuda yapılan çalışmaların azlığı nedeniyle kolay olmamıştır. Bu tezi ortaya çıkaran etkenlerden biri de, bu dönemlere ilişkin tarihsel ve toplumsal verilere dayanarak, mimarlık-şehircilik alanlarındaki eviri üretimini anlamlandırma isteğidir.

Çalışmanın Yöntemi

Çevirinin mimarlık ve şehircilik yayınlarındaki yeri üzerine herhangi bir araştırmaya başlayabilmek için öncelikle bu alanların eviri üretimini saptama ihtiyaı doğmuştur. Daha önce bu çerçevede yapılmış olan kaynakça çalışmaları belirlenip bu tezin gerek duyduğ u veri tabanı bakımından yeterli olmadıkları görülünce bu yönde tamamlayıcı bir çalışmaya gidilmiştir. Araştırmanın kapsayacağı dönem belirlendikten sonra, (5.1 nolu bölümde açıklanan nedenlerle) incelenecek yayınlar kitapla sınırlandırılmıştır. Ardından yaklaşık 90 yıllık dönemde Türkçe'ye çevrilen şehircilik, mimarlık, planlama ve mekân tasarımı konulu kitapların sıralandığı bir kaynakça, "şehircilik ve Mimarlık Alanında Kitap evirileri Kaynakçası (1926-2011)" başlığıyla hazırlanmıştır. Tezin uygulama kısmında kullanılacak bir veri tabanı olan ve ekte sunulan bu kaynakça, konu ve kapsam itibariyle yeni bir çalışmadır. Kaynakçada yer alan çevirilere ulaşmak için hangi kaynaklara başvurulduğ u ve bu çevirilerin nasıl sınıflandırıldığı ile kaynakçaya dahil edilme ltleri, yani kaynakça hazırlık sürecinin kendi içindeki yöntemi 5. bölümde açıklanacaktır. Kaynakçanın, tezin yöntemi içindeki konumu ise, oluşturulan altyapı yardımıyla işlenecek bir doku olmasıdır.

Bu eviri birikimini inceleyebilmek için iki farklı düzleme dayanan bir yaklaşım geliştirme ihtiyaı hissedilmiştir. Bunlardan ilki kuramsal eviribilim yaklaşımları,

ikincisi ise mesleki gelişmeleri toplumsal yansımalarıyla birlikte ortaya koyarak şehircilik ve mimarlık disiplinlerinin yıllar içindeki çeviri üretimini yorumlamaya imkan verecek bir arka plan bilgisidir. Kuramsal altyapı için, çalışmanın amacına uygun olarak, çeviri metinlerin şehircilik ve mimarlık yayınları dizgesindeki konumlarına ve tarihsel ve toplumsal gelişmelerle olan bağlantısına ışık tutacak çağdaş çeviribilim yaklaşımlarına başvurulmuştur. Şehircilik ve mimarlık disiplinlerinin Türkiye tarihi bağlamındaki gelişimini içeren arka plan ise, alanların yazınsal ve yapısal nitelikteki üretimine yansıyan önemli toplumsal, kurumsal değişimler ile bu değişimlere zemin hazırlayan yurtiçi ve yurtdışı kaynaklı gelişmeleri ele almaktadır. Bu arka planın oluşturulmasında ve alan üretiminin çeviriyle ilişkilendirilmesinde başvurulacak kaynakların yanı sıra, eserlerinden ciddi ölçüde yararlanan şehir plancısı, akademisyen ve araştırmacı İlhan Tekeli, Yapı-Endüstri Merkezi (YEM) kitap editörü ve telif hakları uzmanı Bahar Demirhan ve İstanbul II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Başkanı, mimar Mete Tapan ile görüşmeler yapılmıştır. Tapan, tezin yanıt aradığı araştırma soruları henüz oluşum aşamasında ve kaynakça hazırlık sürecindeyken yapılan görüşmede, mimarlık disipliniyle ilişkilendirilen bir çeviri etkinliği araştırmasında üzerinde durulabilecek bazı temel bağlantı noktalarına dikkat çekmiştir. Bunlar arasında modern Batı Avrupa ülkeleri ve ABD'nin oluşturduğu ana akımın dışında, çeşitli Doğu kültürlerine ait mimarlık metinlerinin çevrilip çevrilmediği ve halihazırda basılan çeviri kitapların satış oranlarının böyle bir araştırmada neyin göstergesi olabileceği gibi sorular yer almaktadır. Tapan ayrıca mimarlık ortamında yapılan çevirilerin, bilimsel çalışmalarda kaynak olarak kullanmak veya meslek hayatı için önem taşıması gibi, mutlaka belli bir talebi karşılamak için üretildiğini belirtmiştir. Çeviri etkinliği incelenirken dönemsel değişimler ile bu değişimlere bağlı olarak farklılaşan meslek uzmanı niteliklerinin de göz önünde bulundurulması gerektiğine değinen Tapan, günümüzde meslek alanında faaliyet gösteren herkesin orijinal kaynaklardan bir noktaya kadar yararlanmayı sağlayacak seviyede yabancı dil bildiğini, önceki dönemlere ait meslek uzmanı profilinde böyle bir niteliğin yer almadığını vurgulamıştır.

Demirhan ise, mimarlık ve şehircilik alanlarındaki çeviri yayın etkinliğinin düzeyini ve miktarını, alanlarda verilen üniversite düzeyindeki eğitimden ve bu kurumlara hakim anlayıştan bağımsız değerlendirmemek gerektiğini belirtmiştir. Çünkü üretilen çeviri

kitapların bir kısmı, fakültelerde doğrudan öğretim görevlileri tarafından öğrencilere kaynak kitap olarak tavsiye edilmektedir. Bunlar dışında kalanlar ise, öğrencilerin ve mesleğin hem uygulama hem de kuram alanında faaliyet gösteren alan uzmanlarının ilham almak ve bilgilenmek gibi amaçlarla başvurduğu kitaplardır. Üstelik çevirilerin çoğunluğu, akademisyenlere aittir. Çevrilen Avrupa ülkeleri ve ABD kaynaklı metinlerin üretildiği söylem ortamıyla, Türkiye'deki meslek ortamının örtüşmediğini ve mimarlık ile şehirciliğin sosyal bilimler yaklaşımlarıyla desteklenmesi gereken disiplinler olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca araştırma sürecinde yapılan, alanlar için “temel” sayılabilecek bazı kitapların henüz Türkçe'ye kazandırılmamış olduğu gözlemini paylaştığını dile getirmiştir. Demirhan'ın çeviri yayınlar editörlüğündeki deneyimi ve özel alan bilgisine dayanarak yaptığı bu saptamalar, çeviri etkinliğiyle akademik ortam arasında bir bağlantı oluşturmuş; tez sürecinin başlangıcında bu farkındalığı kazanmış olmak verilerin incelenmesinde önemli yarar sağlamıştır.

İlhan Tekeli, 3.1. bölümde belirtildiği gibi tezin tarihsel arka planına temel oluşturan başvuru kaynaklarının yazarıdır. Kendisiyle Şubat 2013'te Ankara'da yapılan kişisel görüşmede Tekeli, bir araştırmacı olarak şehircilik ve mimarlık alanlarında çeviri kavramına nasıl yaklaştığına ve çeviri etkinliğini alanların bilgi aktarım ve üretim süreçlerinde nerede konumlandığına değinmiştir. Yalnızca yayınlama amacıyla metin çevirisi yapmanın, çoğunlukla alan uzmanlarının kendi meslekî gelişim süreçlerinde örnek aldığı yaklaşımları alana aktarma ve/veya saygınlık kazanma hedefi taşıdığını dile getiren Tekeli, Türkiye koşullarına özgü üretim yapmak isteyen mimar ve plancıların yabancı kaynaklara başvurduğunu, ancak metinleri Türkçe'ye aktarıp yayınlama ihtiyacı duymadığını belirtmiştir. Alanların çeviri etkinliğinde akademik ortama ait dinamiklerin etkisi, anlaşılabileceği üzere bu görüşmede de vurgulanmıştır. Ayrıca çeviriyle aktarılan kaynak metinlerin üretildiği ortam ile Türkiye'deki meslek ortamı arasındaki kavramsal farklılıklar, Türkiye'nin modern Batı ülkeleriyle benzerlik sergilemeyen modernleşme ve şehirleşme deneyimi konuşmada üzerinde durulan diğer konular olmuştur. Sonuç olarak, tarihsel arka plan ve çeviribilim kuramsal altyapısı temelinde, farklı eğilim ve ihtiyaçların söz konusu olduğu dönemlerde üretilen çevirilere ilişkin veriler incelendiğinde, çevirinin Türk şehirciliği ve mimarlığı örneğinde farklı disiplinlerin gelişiminde ne gibi roller üstlenebileceğine ilişkin anlamlı sonuçlara ulaşılabileceği düşünülmüştür. Araştırmanın

şekillenmesine belirgin katkıda bulunan bu görüşmelerde edinilen bazı bilgiler, çalışmanın ilerleyen bölümlerindeki bulgularla ilişkilendirilmektedir.

Tezin burada genel hatlarıyla özetlenen yöntemi kullanarak yanıt arayacağı sorular, araştırmayı ortaya çıkaran ana soru ve kuramsal çeviribilim yaklaşımlarıyla bu ana sorunun üzerinde durulması sayesinde oluşturulan alt sorulardan oluşmaktadır. Bir diğer deyişle, çevirinin şehircilik ve mimarlık disiplinlerinin gelişiminde ve bilgi aktarımında hangi rolleri oynadığını araştırmak, bu araştırma sürecinin beraberinde getirdiği bazı alt soruları da yanıtlamayı gerektirmektedir. Bunlardan ilki, Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanıyla başlayan kültür planlamasında çevirinin modern kültürle ait kaynakları aktarmada bir araç olarak kullanılmasıyla ilgilidir. Tez, şehircilik ve mimarlık alanlarına odaklanarak, modernleşme hedefi taşıyan bir kültür planlaması sürecinde alınmış olabilecek kararları araştırmaktadır. Yapılan çevirilerin, disiplinlerin kendi yazınsal birikimi içinde nasıl konumlandığı, hangi işlevi yüklendiği ve bu işlevin kaynak metnin işleviyle örtüşüp örtüşmediği (yani bir düzey/işlev sapmasından söz edilip edilemeyeceği) ise üzerinde durulan bir başka alt sorudur. Çevirilerin doldurduğu boşluklar ve üstlendiği işlevler gibi metinlerin kendisiyle ilgili incelemelere ek olarak, çeviri olgusunun şehircilik-mimarlık alanlarındaki dizgesel konumunu da araştırmak amaçlanmaktadır. Dönemsel gereksinimlere bağlı olarak çevirinin, bazen disiplinlerin temel bilgi aktarım aracı olarak ön planda, yani merkezde; bazen de yerini telif metin üretimine bırakarak geride, yani çevresel konumda bulunduğu düşünülmektedir. Son olarak, yine kültür planlaması kapsamında alınan kararlarla bağlantılı olarak, alanlarda hangi eksikliklerin hangi kültürlerden alınan metinlerle doldurulmak istendiği üzerinde durulmaktadır. Dönemlere özgü farklı arayışlar, yetkili kişilerin, yani planlayıcıların kişisel tercihleri ve toplumsal eğilimler gibi nedenlerle çeviri etkinliğinde farklı dönemlerde belli kaynak kültürlerin tercih edilip edilmediği araştırılacaktır.

Bu soruların yönlendireceği çalışmada kaynakça verileri, iki katmanlı yaklaşımın sağladığı bakış açısıyla incelenecek ve değişken bir toplumsal yapı ve meslek ortamının söz konusu olduğu 90 yıllık bu zaman diliminde çevirinin şehircilik ve mimarlıktaki konumları hakkında saptamalar yapılacaktır.

Tezin Bölümleri

Yukarıda özetlenen çalışma yöntemini oluşturan unsurlara, 4. bölümde açıklanan düşünsel çerçeveye zemin hazırlamak amacıyla belli bir sırayla yer verilecektir. Öncelikle çeviribilimin sağladığı kuramsal altyapı, farklı tarihsel süreçlerde üretilmiş çeviri metinlerden oluşan kaynakçanın değerlendirileceği bakış açısını sunmaktadır. Bu altyapıda yer alan sırasıyla çoğuldizge kuramı, betimleyici çeviribilim araştırmaları, kültür planlaması, norm ve skopos yaklaşımları, bu bakış açısının temelini oluşturmaktadır. Türkiye'nin geçirdiği toplumsal süreçler ve bu süreçlerin şehircilik-mimarlık disiplinleri için barındırdığı anlamlar, kuramsal altyapıyı izleyen tarihsel arka plan bölümünde ele alınmaktadır. Tekeli'nin dönemsel ayrımına göre hazırlanan bu bölümde Cumhuriyet'in ilanından II. Dünya Savaşı'na kadar, II. Dünya Savaşı'ndan 1960'a kadar, 1960-1980 arası ve 1980'den günümüze kadarki dönemler sırasıyla, belirgin özellikleri, toplumsal değişimlerin meslekler üzerindeki etkisi ve bu etkenlerin çeviri ve telif yayın üretimiyle ilişkisi çerçevesinde anlatılmaktadır. Bu bölümü takip eden ve kuramsal altyapı ve tarihsel arka planın, kaynakça verilerini değerlendirmede ve çeviri yayın üretimini anlamlandırmada nasıl kullanıldığını ortaya koyan düşünsel çerçevenin ardından, Şehircilik ve Mimarlık Alanında Kitap Çevirileri Kaynakçası (1926-2011)'nin hazırlık süreci, sınıflandırma yöntemi ve sunduğu istatistiksel verilere 5. bölümde yer verilmektedir. 6. bölüm verilerin yöntem dahilinde değerlendirildiği, yani kuramsal altyapı ve tarihsel arka plan kullanılarak yapılan saptamaların dile getirildiği inceleme bölümüdür. Burada, çeviri etkinliği hem tarihsel arka plandaki dönemlere göre anlamlandırılmaya hem de tezi oluşturan ana ve alt sorular, genel bir değerlendirme yapılarak yanıtlanmaya çalışılmıştır. Bunu takip eden 7., yani son bölümde ise tezin kapsamı dahilinde ele alınmayan, ancak gelecekte üzerinde durulabilecek araştırma soruları ve bu araştırma sürecinin bir özel alan çevirmenine ne gibi farkındalıklar katabileceği üzerinde durulmaktadır. İlerleyen bölümlerde önce bu iki altyapıya, ardından ise 4. bölümde bu altyapıların nasıl kullanılacağına detaylarıyla yer verilecektir.

1. Çeviribilim Kapsamında Kuramsal Altyapı

Bu tez çalışması, çevirinin kendisi dışındaki bilimsel alanların yayın üretiminde ve dolayısıyla bu alanların gelişiminde nerede konumlandığını incelemeyi amaçladığı için, kuramsal altyapıyı oluşturan yaklaşımların bu amaç doğrultusunda işlevsel olması gerekmektedir. Hangi yaklaşımların altyapıda yer alacağı, bu amacın çeviribilimsel bir bakış açısıyla gözden geçirilmesiyle netleşmiştir. Ayrıca yapılan incelemede erek metinlere odaklanılmakta ve Türkçe'ye çevrilen şehircilik ve mimarlık kitaplarını inceleyerek, metinlerin bir kültürden diğerine aktarımı üzerinde durulmaktadır. Bu nedenlerle, altyapıdaki kuramlar özellikle kültür kavramına ağırlık verenler ve çeviriyi, içeriğinde erek metnin ağır bastığı bir olgu olarak inceleyen yaklaşımlar arasından seçilmiştir.

Çevirinin farklı disiplinlerdeki konumu üzerinde durmak, kaynak kültürle ait metinlerin Türkçe'ye aktarılması sonucu üretilen erek metinlerin yalnızca Türkiye'deki genel çeviri dizgesinde değil, bu dizgenin ek bir alt başlığında daha konumlanması anlamına gelmektedir: şehircilik ve mimarlık yayınları dizgesi. Çünkü çeviri etkinliğinin bu dizgedeki konumları, disiplinin gelişiminde çeviriye yüklenen görevler hakkında izlenim verebilecektir. Çoğuldizge kuramı ve betimleyici çeviribilim çalışmalarının bir parçası olan işlev odaklı yaklaşımın, hem çeviriyi sosyokültürel bağlamda algılaması hem de erek metnin hedef kültürdeki konumu ve işlevine odaklanması nedeniyle bu arayışta yol gösterici olacağı düşünülmüştür.

Sosyokültürel bağlam tezin çıkış noktasında da önemli yer tuttuğu için farklı kuramsal yaklaşımlarla ayrıca aydınlatılması gereken bir nokta olmuştur. Çünkü çevirinin şehircilik-mimarlık disiplinlerinin gelişiminde rol alması, bir diğer deyişle disiplinlerin yazınsal üretimine farklı kültürlerden aktarım yapılması, bu kültürlerin alanları bir şekilde etkiliyor veya biçimlendiriyor olması demektir. Bu da erek metinlerin, erek kültürde (kaynak metnin kaynak kültürde sahip olduğundan) farklı nitelikler kazanarak belli konumlar edinmesi anlamına gelir. Metnin yerine getirmesi beklenen işlev, alanda katkı yapması amaçlanan alt alan ve özellikle hitap etmesi hedeflenen okuyucu grubu bu nitelikler arasında sayılabilir. Özetle, kültürler arası aktarıma ve bu aktarım sürecinin nasıl, kim ve ne tarafından yönlendirilebileceğine ilişkin bir kurama ihtiyaç duyulmuştur. Gideon Toury'nin kültür planlaması yaklaşımı,

gelişimi modernite projesiyle başlayan Türk şehircilik ve mimarlığında çevirinin rolünü incelemek için ideal olarak değerlendirilmiştir.

Ek olarak kaynak ve erek metninin konumları, çeviri etkinliğinin gerçekleşme nedenleri ve gerçekleştiği koşullar hakkında (kesinlik iddiası taşımayan) saptamalar yapabilmek, yalnızca kültürler arası aktarım değil, bu ürünleri ve etkinliği meydana getiren kaynak ve erek kültürler düzeyinde de bir bilinç gerektirmektedir. Bu bilinci ise, kültürlerle ilişkin koşulları daha iyi incelemeyi sağlayacak olan normlar ile adını doğrudan “çevirinin gerçekleştirilme amacı”ndan alan ve erek metninin erek kültürde edindiği konumu anlamlandıracağı düşünülen skopos kuramı sağlamaktadır.

Bu kuramların her biri, teze ışık tutan yönlerine ağırlık verilerek bu bölümde ele alınmaktadır.

1.1. Şehircilik ve Mimarlık Metinlerinde Çevirinin Erek Dizgedeki Yeri: Çoğuldizge Kuramı

Çoğuldizge kuramı, kültürler tarafından üretilen yazınsal birikimi farklı dizgelerin meydana getirdiği çok katmanlı bir yapı, yani bir “çoğuldizge” olarak tanımlar. Kuramı geliştiren Itamar Even-Zohar’a göre çeviri eserler de bu çoğuldizgenin bir bileşenidir, yani kendi başına ayrı bir dizge oluşturur. Dolayısıyla bir oluşumun “dizge” olarak tanımlanabilmesi için gereken unsurlar arası tüm bağlantı ve etkileşimler çeviri eserlerin kendi arasında, yani çeviri dizgesi içinde de geçerlidir. Even-Zohar’ın kaleme aldığı **Polysystem Studies**’te, kuramın temel aldığı “dizge”, “çoğuldizge” kavramlarına ve çevirinin yaklaşım tarafından incelenen yönlerine aşağıdaki paragraflarda yer verilmiştir.

Çoğuldizge, birbiriyle aynı özellikleri taşımayan veya aynı yapı içinde bir araya gelemeyecekmiş gibi görünen katmanlardan meydana gelir. Bu katmanlar, çoğuldizge içinde sürekli değişen bir hiyerarşiye göre konumlanır; bu da dizgenin dinamikliğini sağlar. Zamana ve farklı toplumsal etkenlere bağlı olarak farklı katmanlar önem kazanabilir veya geri planda kalabilir, yani merkez veya çevresel

konumda bulunabilir. Buna ek olarak, tek bir merkez ve çevreden söz etmek de mümkün değildir. Çoğuldizge yaklaşımı, bu konum değişikliklerinin neden ve nasıl gerçekleştiğine odaklanmaktadır (Even-Zohar, 1990).

Önem taşıyan bir diğer nokta, çoğuldizge içindeki ilişkilerin yalnızca çoğuldizgeye ait süreçlerde değil, katmanların kendi içindeki işleyişler üzerinde de etkili olmasıdır: Yani çoğuldizgenin koşulları, belli bir dizgeye/alana ait metinlerin seçilmesi, değiştirilmesi, ön plana çıkarılması veya arka plana itilmesi gibi eylemler için de belirleyici olmaktadır (A.e.). Dolayısıyla bu, şehircilik ve mimarlık alanlarına ait çevirilerin konumunun Türkiye’de üretilen tüm çeviri metinlerin ait olduğu çoğuldizgenin koşullarından etkilendiği ve/veya bu koşullar göz önünde bulundurularak incelenmesi gerektiği şeklinde yorumlanabilir.

Even-Zohar, çoğuldizge yaklaşımının başlangıçta yazın¹ çevirisiyle ilişkilendirilmiş olmasının bir yanılgı olduğunu vurgulamaktadır. Şehircilik ve mimarlık gibi iki özel alanın çeviri birikimini konu alan bu çalışmanın altyapısında çoğuldizge kuramına yer verildiğinden, bu yanılgıyla ilgili araştırmacının ifadelerine yer vermek yararlı olacaktır. Even-Zohar’a göre kuramın yazınsal alanla olan bu bağlantısı, temelini Rus biçimciliğinden almasıyla ilgilidir. Ancak araştırmacıya göre kuram, bu durumun aksine hiçbir zaman yazınsal alanla sınırlı kalmamıştır: Bunun ilk göstergesi Rus biçimcilerinin yalnızca yazın değil, birçok çeşitli alanda çalışmalar yapmış ve Batı’dakinin aksine çalışma alanlarını “yazın”dan belirgin biçimde ayırmamış olmasıdır. İkinci neden ise, Rus biçimciliğinin ortaya çıktığı dönemden bugüne “yazın” kavramının tanımında meydana gelen değişikliklerdir. Artık kavram eskisinden farklı, daha geniş bir kültür algısı çerçevesinde tanımlanmaktadır (A.e., s. 1-2). Gerçekten de, “birbirleriyle ilişki içinde ve etkileşim halinde olan katmanların meydana getirdiği çoklu bir yapı” anlamına gelen çoğuldizge ortamını, metin üretimi ve çevirisinin gerçekleştiği her alan için varsaymak ve mevcut sistemi bu yapıya oturtturarak incelemenin mümkün olduğu söylenebilir. Even-Zohar’ın da, çoğuldizge kuramının eninde sonunda yazın alanından daha kapsamlı yapılar içinde kullanılacağını öngördüğü anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada da çoğuldizge kuramının, yayınların dönemsel konum ve niteliklerini yorumlamada yol gösterici olacağı düşünülmüştür, çünkü bu çeviriler de çoğuldizgenin katmanlarından birini

¹ “Yazın” ile bu paragrafta, çalışmanın genelinden farklı olarak şehircilik ve mimarlık çevirileri değil, edebî metinler kastedilmektedir.

oluşturmaktadır. Çalışma yöntemi içinde nasıl yer alacağından önce, kuramın sunduğu temel bakış açısına değinmek yerinde olacaktır.

“Dizge”yi dinamik ve heterojen bir kavram olarak algılayan çoğuldizge yaklaşımı, farklı katmanların meydana getirdiği bir ortamdaki kesişimlere işaret eder. Aynı zamanda bir dizgenin unsurlarının birbirine benzer ve durağan olmak zorunda olmadığını da vurgular. Böylece araştırma sırasında zaman ve değişim etkenlerini de göz önünde bulundurma imkanı doğmuş olur (A.e., s. 11). Bir diğer ifadeyle çoğuldizge yaklaşımıyla bir alan hakkında araştırma yapmak, onunla daha önce ilişkilendirilmemiş veya gözden kaçırılmış alanları da hesaba katmayı gerektirmektedir:

Bu şu anlama gelir: [...] çocuk yazınının yalnızca kendi içinde bir olgu olarak değil, yetişkin yazınıyla ilişkilendirilerek değerlendirilmesi; çeviri yazının orijinal eserlerden bağımsız düşünülmemesi; seri üretimi yapılan eserlerin (gerilim romanları, duygusal romanlar gibi) ise yazınsal nitelik taşımadıkları düşünülerek doğrudan yok sayılmaması gerekecektir (A.e., s. 13).²

Çoğuldizge yaklaşımının tezde yol gösterici olacağı noktalardan biri, metin üretimini sosyokültürel ayırım bağlamında incelemesi, yani bazı metinlerin yüceltilme, bazılarının da kabul görmeme durumlarıyla ilgilenmesidir. Bir kültürdeki baskın çevreler tarafından uygun bulunan ve toplum tarafından tarihi mirasın bir parçası olmak üzere korunan eserlerin yanı sıra, yine bu çevrelerin uygun bulmaması nedeniyle veya dizge içindeki konumu değişmediği sürece toplumun unutulmaya terk ettiği eserler iki farklı sınıf olarak incelenmektedir. Ancak bu iki eser grubunu kesin bir şekilde “iyi” ve “kötü” olarak nitelendirmek ve dizgedeki bu konumlarının daimi olacağını düşünmek yerine, ait oldukları döneme özgü olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Dizge içindeki katmanların konumu, zaman içinde ya yer değiştirmek isteyen diğer katmanların etkisiyle ya da merkez konumdaki dizgenin terk edilip yerini yenisinin almasıyla değişecektir (A.e., s. 15).

Çoğuldizgeyi meydana getiren katmanlardan biri olan çeviri dizgesi hakkında Even-Zohar’ın vurguladığı ilk noktalardan biri, çevirinin ulusal kültürlerin oluşumunda

² Metin içinde, yabancı dilde yazılmış kaynaklardan yapılan tüm alıntıların çevirisi bana aittir.

üstlendiği önemli role karşın bu konuda yapılan araştırmaların azlığıdır (A.e., s. 45). Çeviri eserlerin bir bütün olarak yazınsal tarih bağlamında konumlandırılmasına ve dolayısıyla çoğuldizgede üstlendiği rol hakkında fikir yürütmeye imkan vermeyen kayıtlar bir yana, araştırmacı çevirinin kendi başına yazınsal bir dizge olarak dahi görülmediğini eleştirmektedir. Dolayısıyla bu koşullar altında çeviri eserlerin dizge içinde, kendi aralarındaki olası ilişkileri merkez ve çevresel konum bağlamlarında incelemenin baştan mümkün görünmediğini ekler. Bu durum karşısında Even-Zohar, çevirilerin kendi düzleminde iki farklı şekilde konumlanabileceğini öne sürmektedir:

(a) kaynak metinlerin erek yazın tarafından seçilme biçimine göre (bu seçilme biçiminin erek dizgenin diğer katmanlarıyla da ilişkili olduğu unutulmamalıdır), (b) diğer katmanlarla ilişkileri sonucu yazınsal repertuarda edindikleri belli norm, davranış ve politikalara göre (A.e., s. 46).

Çeviri eserleri yazınsal çoğuldizgenin bir parçası olarak görmekle kalmayıp, en etkin katmanlardan biri olduğunu belirten araştırmacıya göre, işlevsel bir çoğuldizge araştırmasının çeviri dizgesini yok sayması mümkün değildir. Bu katmanın yazınsal çoğuldizge içinde merkezde mi, çevresel konumda mı yer alacağı ise doğrudan çeviri eserlerin orijinal eserlere kıyasla sahip olduğu konumla değil, mercek altına alınan çoğuldizgeyi oluşturan diğer dizgelerin de nitelik ve durumuyla bağlantılıdır.

Yukarıdaki bilgilere dayanarak, tez bağlamında şehircilik ve mimarlık çevirileri iki farklı açıdan incelenebilir: Birincisi, Türkiye’de tüm çevirileri kapsayan çeviri dizgesinin çoğuldizge içindeki konumuyla bağlantı kurularak bu özel alanlarda üretilen çevirilerin incelenmesi; ikincisi ise şehircilik ve mimarlık çevirilerinin genel kapsamlı çeviri dizgesi içindeki konumlarının ele alınması. İkinci incelemenin sonuçları bu çalışmanın amacı dışında kaldığı ve bunu yapabilmek için çok daha çeşitli ve kapsamlı bir bütüncüyü incelemek gerektiği için, “şehircilik ve mimarlık çevirilerinin genel çeviri dizgesi içindeki konumu nedir?” sorusu tezin dışında bırakılmıştır. Birinci inceleme alanı, yani bu çevirileri ait oldukları dönemlerin koşulları bağlamında ve çevirinin çoğuldizgedeki konumuyla ilişkilendirerek değerlendirmek ise çoğuldizge kuramının teze sağlayacağı anlamlı bir bakış açısidir. Bu bakış açısının sağladığı farkındalıkla tezin ana amacı olan, çevirinin

şehircilik ve mimarlık alanlarının gelişiminde hangi rolleri üstlendiği sorusuna daha tutarlı bir şekilde yaklaşmanın mümkün olacağı düşünülmüştür.

Even-Zohar'a göre çeviri için olası konumlardan biri, yazınsal çoğuldizgenin merkezidir. Çeviri bu konumda bulunduğunda, çoğuldizgeyi biçimlendiren aktif bir unsurdur. Yazınsal ortamda ise şunların gerçekleşmesi beklenir: çeviri, söz konusu kültürün yazınsal tarihindeki önemli olaylarla doğrudan ilişkili, önemli bir bileşendir. Orijinal ve çeviri metinler arasında keskin bir ayırım yapılmamaktadır. Yüceltilen çevirileri üretenler, dönemin önde gelen yazarları ve/veya topluluğun önde gelen yazarlar olmaya aday öncü üyeleridir. Yabancı eserlerin çevrilmesiyle, daha önce var olmayan prensip ve unsurlar yazına taşınmış olur. Bu taşınanlar arasında, eskisinin yerini alacak yeni bir gerçeklik kavrayışının yanı sıra yeni bir dil kullanımı tekniğinin de bulunması olasıdır. Even-Zohar, tüm bunlar gerçekleşirken çevrilmek için seçilen eserlerin erek çoğuldizgedeki koşullar tarafından belirlendiğine dikkat çeker. Eserler, erek yazında üstlenecekleri yenilikçi role ve benimsenen yeni yaklaşımlara ne kadar uygun olup olmadıklarına göre çevrilecek veya çevrilmeyecektir (A.e., s. 46-47).

Çoğuldizge kuramıyla tezde ele alınan araştırma sorusu arasında doğrudan bir bağlantı kurmak bu noktada da mümkündür. Even-Zohar, çeviriyi çoğuldizgedeki bu merkezi konuma taşıyabilecek üç durumdan söz eder: (a) çoğuldizge henüz oluşum sürecindeyse, yani üretilen eserler yeniyse, (b) yazın eğer çevresel konumdaysa ve/veya "güçsüz"se, (c) yazın bir dönüm noktasında, bir kriz sürecinde bulunuyorsa veya önemli boşluklara sahipse. Bu üç farklı sürece ilişkin detaylara burada yer verilmeyecektir, ancak çalışma için önemli olan ve üç durumda da gözlenen ortak özellik, boşlukları doldurması gereken özgün eserler kısa bir süre içinde üretilmeyeceğinden bu görevi çeviri metinlerin üstlenecek olmasıdır. Tezin bütüncesini oluşturan Türkiye'nin 1926-2011 yılları arasına ait çeviri şehircilik ve mimarlık kitaplarının (ve çalışma kapsamında incelenmese de kitap dışındaki diğer çeviri metinlerin) ise boşluğun en belirgin olduğu (c)'dekine benzer bir durumda (Cumhuriyet döneminde) üretilmeye başlandığı söylenebilir. Even-Zohar'a göre "mevcut modeller artık yeni kuşaklar için kabul edilebilir niteliklere sahip olmadığına, çoğuldizge dinamikleri bir dönüm noktasının oluşmasına yol açacaktır" (A.e., s. 48). Bu dönüm noktası oluştuğunda ise çeviri, büyük ihtimalle dizge içinde

önemli roller üstlenecektir. Bir kültüre özgü hiçbir ürünün makul sayılmadığı ve alana ait yazınsal üretimin tamamen baştan yapılmasının gerektiği durumlarda, bu rolün çok daha belirgin olması beklenir. Yani yazınsal bir boşluk söz konusudur. Böyle bir boşluk olması durumunda da, yabancı modellerin yazına nüfuz etmesi ve dolayısıyla çevirinin merkezî konuma gelmesi daha kolaydır. Bunun, Cumhuriyet'in yaklaşık ilk 20 yılı (bkz. Bölüm 3.1.1) için geçerli bir saptama olduğu düşünülmektedir. Bu dönemlerde Türkiye'deki şehircilik ve mimarlık kuramları ile mesleki üretimleri, çeviri metinlerin yönlendirdiğine ilişkin bulgular yapmak mümkündür. Merkezde konumlanan çevirinin beraberinde getirdiği “çeviri metinlerin alanın önde gelen, yenilikçi aktörleri tarafından üretilmesi” koşulu ile yukarıda sözü edilen diğer koşulların bu dönemde gerçekleştiği görülebilir.

Bu bağlamda, bazı çeviri şehircilik ve mimarlık kitaplarının hem ait olduğu dönemlerde, hem de sonraki dönemler için temel kabul edilerek disiplinler için önemli yön verici özellikler kazanıp kazanmadığı da ele alınacaktır. Ek olarak, disiplin için küresel boyutta önem taşıyan bazı kaynakların çevrildikleri dönemde “beklenen” konuma gelmediği veya takip edilmeye çalışılan modern Batı kültüründe merkez konumdayken Türkçe'ye çevrilme kararı alınmamış olduğu gözlenmektedir. Bir başka gözlem de, tamamen farklı bir zaman diliminde, kaynak kültürde ona merkez konumu sağlayan niteliklerini yitirmişken, yalnızca “tarihî” niteliğiyle çevrilen ve dolayısıyla kaynak metinden farklı işlevlerle üretilen/kullanılan kitapların varlığıdır. Çoğuldizgeyi meydana getiren ve baskın konuma yükselmek için sürekli bir hareket halinde olan farklı katmanların söz konusu dönemlerdeki durumu ve/veya hedef kültürdeki belirleyici çevrelerin tutumu, bu gelişmelerin olası etkenleri olabilir. Çalışmanın devamında bu etkenler üzerinde durulacaktır.

II. Dünya Savaşı'nı takip eden dönemlerde, farklı toplumsal ve mesleki etkenlerin alanın çeviri üretimini etkilediği ve dolayısıyla çevirinin konumunun değiştiği görülecektir; bu değişkenlik de zaten dizgelerin aynı konumda sabit kalmayacağını öngören çoğuldizge kuramının bakış açısıyla bağdaşmaktadır. Ayrıca Even-Zohar, hiçbir dizgenin uzun vadede dönüm noktası veya kriz durumlarında hareketsiz kalmayacağını varsaymaktadır (A.e., s. 50). Bunu varsayarken elbette her kültürün farklı özelliklere sahip olduğu, birine ait çoğuldizgenin diğerine kıyasla daha katı olabileceği veya farklı davranış modelleri sergileyebileceği unutulmamalıdır (A.e.).

Çevirinin çoğuldizge içinde sahip olabileceği farklı konumlara göre, çeviri olgusuna bakış, çeviri normları, politikaları ve hatta çevirmen davranışları da değişiklik gösterecektir. Kuram, tezin kapsamı dışında kalan bu unsurların izini sürmek amacıyla kullanılmayacaksa da bu yönüyle de çeviri etkinliği hakkında farklı bir bilinç düzeyine ulaşmayı sağlamaktadır:

Bu bakış açısıyla çeviri, artık doğası ve sınırları kesin bir şekilde belirlenen bir olgu değil, belli bir kültürel dizge içindeki ilişkilere bağlı bir etkinliktir (A.e., s. 52).

Even-Zohar'ın bu tanımı çeviri olgusunun yeniden, daha kapsamlı bir şekilde tanımlanmasına olanak vermiş; kaynak ve erek metinler arasındaki bağlantının ötesine geçerek çevirinin erek dizgede kendi başına bir varlık olarak algılanmasına imkan tanıyan bu erek odaklı yaklaşım, sonraki yıllarda Toury'nin geliştirdiği betimleyici çalışmalara yol açmıştır (Shuttleworth, 2001: 178).

1.2. Betimleyici Çeviribilim Çalışmaları ve Şehircilik-Mimarlık Çevirilerinin Sosyokültürel Konumu

Şehircilik ve mimarlık alanlarının yayın üretimindeki olası konumları ve işlevleri üzerinden, çevirinin farklı iki disiplinin gelişiminde ne gibi roller üstlendiğini incelemek bu tezin amacıdır. Farklı iki bilim alanına ait ürünleri incelemesi ise, onu betimleyici bir çeviribilim çalışması olarak görmeye imkan vermektedir.

James S. Holmes'a göre görgül bir disiplin olarak çeviribilim, iki başlıca hedefe sahiptir: Deneyimlerimizden oluşan bir dünyada “çeviri yapma” ve “çeviri” olgularını tanımlamak ve bu olguların açıklanabilmesine, öngörülebilmesine imkan verecek genel kurallar ortaya koymak. Bu hedefler doğrultusunda ilerleyen disiplini ise iki çalışma alanına ayırmak mümkündür: betimleyici çeviribilim ve kuramsal çeviribilim (Holmes, 2004: 176).

Çeviribilimin araştırma alanlarını yukarıdaki şekilde tanımlayan Holmes, betimleyici çeviribilim alanını ise üç alt alana ayırmıştır. Ürün, süreç ve işlev odaklı olmak üzere

Üç farklı araştırma alanını barındıran betimleyici çeviribilim çalışmaları, çeviri ürünlerini ve/veya bu ürünlerin çıkış noktası olan kaynak metinleri ele alır. Çevrilen metnin kendisini, çevirinin yapıldığı dil veya dilleri inceleyen ürün odaklı alan, belli bir dönemde, dilde, metin veya söylem türünde yapılmış çevirileri bir bütünce olarak ele alıp betimlemeyi hedefler. Süreç odaklı alan, çeviri eylemi sırasında çevirmenin zihnindeki olası faaliyetleri konu edinir. İşlev odaklı alan ise çevirileri değil, çevirilerin hedef sosyokültürel ortamdaki işlevini betimlemeyi amaçlar. Dolayısıyla bu, metinden çok bağlam konulu bir çalışmadır. Belli dönemlerde, belli yerlerde hangi metinlerin çevrilip çevrilmediğini ve bu çeviri etkinliğinin ne gibi sonuçlar doğurduğunu inceleyen bu yaklaşım, Holmes’a göre çeviribilim sosyolojisi olarak adlandırılabilir (A.e., s. 177). Bu araştırma alanı, disiplinlerarasılıkla bağlantı kurularak 2.6 nolu bölümde ele alınmaktadır.

Yapılan çevirilerin Cumhuriyet’in ilk yıllarından günümüze kadar Türkiye mimarlık ve şehirciliğinin yazınsal üretiminde, dolayısıyla çeviribilimden farklı iki özel alan olan bu disiplinleri nasıl etkilediğini araştırmayı, bu araştırmada elde edilen verilerle de çeviribilimin başka disiplinlerin gelişimi ile o disiplinlerle ilgili sosyokültürel katmanlarda ne gibi etkilere sahip olduğu hakkında fikir yürütmeyi amaçlayan bu tez, Holmes’ün yukarıda yer verilen ayırımına göre betimleyici çeviribilimin işlev odaklı alanına dahil edilebilecek bir çalışmadır.

Holmes’ün betimleyici alan yaklaşımı üzerinde çalışan ve bu yaklaşımın kapsamını genişleten Toury’e göre ise betimleyici alanın belirgin amaçlarından biri, “bir çevirinin veya çeviriler topluluğunun erek kültür içinde edinmesi beklenen konum ile gerçekte edindiği konumu karşılaştırmak ve bu karşılaştırma sonucunda görülen farklara açıklama getirmeye çalışmak”tır (Toury, 2012: 8). Söz konusu kültür içi konumların çeviribilim araştırmaları için taşıdığı önem ise, anlaşılacağı üzere bir ürün olarak çeviriyi doğrudan biçimlendiren faktörler olmalarından kaynaklanmaktadır:

[...] çevirinin bir kültür veya kültür dalı içinde edindiği (edinmesi beklenen) konum (veya ‘işlev’)³, ürünün kendisinin oluşum sürecinde [...] güçlü bir belirleyici faktör olarak

³ Toury, metin içinde yer verdiği bir notla buradaki “işlev” terimini, çevirinin skopos bakış açısıyla algılanan “erek kültürdeki kullanımı” anlamında değil; çoğuldizge içindeki diğer bileşenler arasında edindiği yeri ifade etmek amacıyla kullandığını eklemiştir. Buna ek

görülmelidir. Çünkü sonuçta çeviriler, nedensiz ortaya çıkmaz. Etkinlik yalnızca belli bir kültürel ortamda gerçekleştirilmekle kalmaz, aynı zamanda o ortamdaki bazı gereksinimleri karşılaması ve/veya belli bir 'boşluğu' doldurması hedeflenir. Dolayısıyla çevirmenlerin, öncelikle hizmet ettikleri kültüre yarar sağlamak için çalıştığı söylenebilir [...]. [...] Metnin unsurları, kendiliğinden 'önem taşıdığı' için değil, onlara (alıcının bakış açısına uygun olarak) 'atfedilen önem' sonucunda çeviride korunur veya hedef dilin malzemeleriyle yeniden oluşturulur (A.e., s. 6).

Farklı kültürlerden kitap halinde yapılan aktarımlar üzerinden çevirinin Türkiye'de şehircilik ve mimarlık alanlarında üstlendiği olası rolleri gözlemleyen bu çalışma, aynı zamanda mesleklerin tarihsel koşullarını da göz önünde bulundurarak çevirinin bu olası rolleri neden üstlenmiş olabileceğini de incelemek durumundadır. İlerleyen bölümlerde bir araya getirilecek olan kuramsal altyapı ve tarihsel arka plan yardımıyla hangi metinlerin neden, ne zaman ve hangi amaçla çevrilmiş olabileceği üzerinde durulacaktır. Yani Toury'nin deyimiyle çevirilere erek kültürde "atfedilen önem" çalışmanın başlıca inceleme konularından biridir. Çeviribilimin betimleyici alan yaklaşımı, bu erek odaklı olma özelliğiyle çalışmaya yol gösterecektir. Çevirilerin, artık parçası haline geldikleri erek kültürün birer gerçekliği olarak algılanması gerektiğini öne süren Toury de buradan hareketle betimleyici alanın erek odaklılığını vurgulamaktadır (A.e., s. 18).

Çevirilerin "doldurması hedeflenen boşluklar"a gelindiğinde Toury, bir kültürün diğerinden faydalanma durumuna gelmek için belli nedenleri olduğundan söz eder. Bir metnin çevirisini başlatan asıl nedenin ise "bir unsurun başka bir kültür veya dilde var olması değil; erek kültürde eksik olduğu fark edilerek, tercihen saygın bir kültürden yapılacak alıntıyla bu eksikliğin doldurulabileceğinin anlaşılması" olduğunu belirtir (A.e., s. 22). Bu da araştırmacının geliştirdiği, çeviriyi "kültür" ve "planlama" kavramlarıyla ilişkili bir etkinlik olarak gören kültür planlaması yaklaşımının temelindeki tanımdır.

olarak, erek kültürdeki çeviri ürünleri hiyerarşik bir dizgenin parçası olarak gören Toury'nin çalışmaları, hem kuramsal hem de uygulama anlamında çoğuldizge yaklaşımıyla bağlantı içindedir (Munday, 2001: 116-117).

1.3. Çeviride Kültür Odaklılık ve Kültür Planlaması Yaklaşımının Türkiye’deki Şehircilik-Mimarlık Çeviri Etkinliğiyle İlişkisi

Türkiye, birçok disiplinde olduğu gibi şehircilik ve mimarlıkta da Cumhuriyet’in ilk yıllarından bugüne Batı’nın araştırma ortamını izleyerek bu alanlarda modernleşmeyi amaçlamıştır. Her ne kadar kaynakça verileri, alanda yapılan çeviriler için özellikle son 20 yılda (aslında kendi içinde karma bir kültür olma özelliğine sahip olan) ABD’nin başlıca kaynak kültür konumuna geldiğini gösterecek olsa da, bu ve benzer dönemsel eğilimler genel anlamda Batı Avrupa ülkelerini örnek alan yaklaşık 90 yıllık bir modernleşme sürecinden söz etmeye engel oluşturmamaktadır. Şehircilik ve mimarlık, elbette Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne geçişte ilk kez oluşturulan disiplinler değildir, ancak ülkedeki birçok kurum gibi Batılı ülkelerin modernite deneyimiyle uyumlu bir şekilde yeni baştan kurulmuş, tez kapsamına giren sonraki 90 yıllık meslek deneyimi ise bu yeni temelin üzerine inşa edilmiştir. Toplumsal yapının her düzleminde gerçekleştirilen bu değişim, bir “planlama” olarak adlandırılabilir. Planlanan ise, “kültür”dür. Durumu daha iyi algılayabilmek ve çeviriyle ilişkilendirmek, Toury’nin kültür planlaması yaklaşımıyla mümkün olacaktır. Ancak önce kültür kavramı ile kültür ve çeviri arasında kurulabilecek birtakım bağlantılara ve yararlanılan kuramsal yaklaşımların bu bağlantılara nasıl katkıda bulunduğu kısaca değinilecektir.

Kültür birçok farklı alan kapsamında, çok sayıda araştırmacı tarafından tanımlanmış bir kavramdır ve doğrudan bir araştırma konusu olarak tezin kapsamına girmediği için kavramın içeriğine detaylı olarak burada yer vermek işlevsel değildir. Ancak kullanılan veriler, yani çeviri şehircilik ve mimarlık kitapları ile bu kitapların üretildiği zaman aralığı ve koşullar bir kültürel değişim ve gelişim süreciyle yakından ilişkilidir. Ayrıca “kültür”ü daha iyi kavramak, verileri değerlendirmekte kültür planlaması yaklaşımını daha verimli kullanabilmeyi sağlayacaktır. Bu nedenlerle çalışmanın içeriği bağlamında kısaca tanımlanacak olan “kültür”e Tekeli’nin bakış açısıyla yaklaşılabilecektir. Bunun nedeni, araştırmacının kavramı hem modernizm hem de Türkiye’deki mimarlık ve planlama birikimiyle bağlantı içinde ele almasıdır. Böylece, kavrama ait çeşitli tanımlara yer vermenin yol açabileceği konu dışına çıkma riskinin en aza indirildiği düşünülmektedir.

Tekeli'ye göre kültür, "aydınlanma sonrasında toplumbilim alanında gelişen, modernist söylemin bir kavramı"dır. İnsanın sembolleştirme yeteneğini kullanarak oluşturduğu soyut bir model olan kültür, yine insanın çevresiyle uyum sağlaması ve iletişim kurması esnasında değişen, yenilenen, aktarılan bir yapıdır (Tekeli, 2011b: 34-35). Bu bağlamda araştırmacının kullandığı "kültür, insanın çevresinin insan yapısı olan kısmıdır" (A.e.) ifadesi, kavramı belirgin biçimde açıklamaktadır. Yukarıda bahsi geçen uyum ve iletişim ile, insanın yeni kalıplar geliştirmesi, edindiği yeni bilgileri kültüre ekleyip aktarılabilir halde sonraki kuşaklara bırakması söz konusudur. Dolayısıyla kültür, içeriğinde süreklilik ve bütünlük unsurlarını barındırmaktadır. İşte kavramın modernist söyleme ait olması da büyük ölçüde bu unsurlardan kaynaklanmaktadır; çünkü söyleminde kesiklik ve parçalanma kavramlarını barındıran postmodernizmin, modernizmle çeliştiği başlıca noktalardan biri budur (A.e.) (Tarihsel arka planın 3.1.5 nolu bölümünde ele alınan 80'ler ve sonrası, bu çelişkinin gözlemlenebileceği bir dönemdir. Bu noktada Tekeli, 80'ler ve sonrasına ait şehircilik ve mimarlık pratiğinin bütünsellikten uzaklaştığına (Tekeli, 2007: 33) dikkat çekmektedir).

"Kültür" ve "planlama" kavramlarını bir araya getirmeden önce, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde geçirdiği değişimleri "reform" kavramı üzerinden inceleyen Tekeli'nin kullandığı "sosyal mühendislik" tanımından bahsetmek yerinde olacaktır. Değişimin, toplumun kurumlarında gerçekleşmesi halinde bir "reform"dan söz edilebileceğini belirten yazar, zihinlerindeki çözüm veya düşünceleri kolayca hayata geçirme imkanı sunduğu için, reformun toplumda güç sahibi kişiler tarafından tercih edilen bir yöntem olduğunu söyler. Mühendislik disiplininin doğa bilimlerinde ulaştığı başarılar, zamanla aynı şeyin sosyal bilimlerde de yapılabileceği ve toplumların refahı için kullanılabileceği kanısını oluşturmuş ve böylece 19. yüzyıl sonlarında "sosyal mühendislik" yaklaşımının temelleri atılmıştır. Bu bağlamda reform, bir sosyal mühendislik uygulaması olarak görülmelidir (Tekeli, 2011b: 61-65). Sosyal mühendislik, toplumbilimsel ve tarihsel açılardan incelemek için kendi başına bir araştırma gerektiren bir olgu ise de, burada kültür planlaması kavramını çeviriyle ilişkilendirmek istenmektedir. Bu nedenle, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda kültür planlamasının yerini belirginleştirmek için kısaca bu bilgiye yer verilmiştir.

Kültür planlaması, çeviribilim yaklaşımlarının zamanla kültür kavramına verdiği önemin giderek artması sonucunda belirginleşmiş bir bakış açısıdır. 2.6 numaralı bölümde çevirinin toplumsal niteliği hakkındaki çalışmasına değinilen Michaela Wolf'un "toplum" ve "kültür" kavramları arasında kurduğu bağlantı, "çeviri"yi toplumsal düzlemde önemli bir konuma getirmektedir: Bir toplumun oluşum sürecine katkıda bulunan tüm unsurların, bir şekilde dil ve simgeleştirmenin sahip olduğu kültürel güç tarafından biçimlendirildiği düşünüldüğünde, "toplum" ve "kültür" kavramlarının belli koşullar tarafından oluşturulduğunu anlamak mümkün hale gelir. Buradan hareketle kültür, "toplumsal yapıları hem oluşturan, hem de mevcut toplumsal yapılar tarafından oluşturulan" bir olgudur (Neidhardt 1986: 15, aktaran Wolf: 2007, 5). Böyle bir oluşum sürecinde ise çeviri önemli rol oynayan bir etkinliktir. Susan Bassnett, geriye dönüp bakıldığında kültüre odaklanmanın 80'ler ve 90'larda tüm sosyal bilimler alanlarında yaşanmış bir gelişme olduğunun anlaşılacağını, çeviribilimdeki değişimin de bu gelişmenin bir parçası sayılabileceğini ve birçok geleneksel araştırma yaklaşımının bu sayede farklı algılanmaya başladığını belirtir (Bassnett, 2007: 15-16).

90'lı yıllardan itibaren çeviri araştırmalarında metnin kendisi dışındaki ek faktörler giderek daha fazla önem kazanmış, dolayısıyla metinlerin ait olduğu kaynak ve erek kültürlerin özellikleri üzerinde durulmaya başlanmıştır (A.e., s. 13). Kuramsal altyapıda yer alan diğer kuramlar da, temelde çeviriye kültürler arası bir aktarım olarak incelediklerinden, kültür kavramının öne çıkmasını sağlamışlardır. Even-Zohar, Toury ve Holmes'ün 70'li yılların sonunda başlattığı çalışmalar çeviri araştırmalarını metnin sınırladığı çerçevenin ötesine taşımış, ayrıca Reiß ve Vermeer'in geliştirdiği skopos kuramı da çeviri stratejisini erek kültüre yönelik amaç ve işlevlerin belirlediğini öne sürerek kültüre odaklanmayı başlatan çalışmalar arasında yer almıştır (A.e.).

Bassnett, bu tezin altyapısında yer verilen kuramların çeviride kültür odaklı bir araştırma ortamına zemin hazırladığını belirtmekte ve yaklaşımların bu yönlerini şu şekilde özetlemektedir: Çoğuldizge yaklaşımıyla Even-Zohar, çeviri etkinliğinin her kültürde farklı ihtiyaçlara göre gerçekleştiğini, yapılacak çevirilerin türünü, sayısını ve niteliğini erek kültürün durumunun belirlediğini vurgulamıştır. Çevirilerin bu

kültürün çoğuldizgesinde edineceği yer ise, yine kültürün durumuna göre değişecektir. Yani kaynak kültürde temel eser konumundaki bir metnin çevirisi, erek kültürde etkili olmayabilir (veya tam tersi). Even-Zohar'ın bu yaklaşımı çeviribilimde, çevirinin birçok yönden erek kültür bağlamında incelenmesi gerektiğine ilişkin düşünceleri oluşturmuş, çeviri etkinliğinin erek kültürün ihtiyaçlarına göre gerçekleştiği önerisi mevcut yaklaşımlar üzerinde önemli etki yapmış ve kültüre odaklanma için zemin hazırlamıştır (A.e., s. 16-17).

Toury'nin geliştirdiği normlar da kültüre odaklanmaya yönelik bir diğer adım olarak değerlendirilebilir:

Çeviri, kültürel öneme sahip bir etkinlik olarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla 'çevirmenlik' öncelikle toplumsal bir rol oynayabilmekle, yani bir topluluk tarafından belirlenen işlevleri yerine getirmekle [...] ilgilidir. Sonuç olarak, bu tip davranışların uygunluğunu belirleyecek normları edinmek [...] belli bir kültürel ortama ait bir çevirmen olabilmek için ön koşuldur (Toury, 1978: 83, aktaran Bassnett, 2007: 18).

80'lerde ise skopos kuramıyla Vermeer, çevirinin hedef kültürde bazı beklentileri karşılamak amacıyla yapıldığına dikkat çekerek çeviribilimin odağını kaynak kültürden erek kültüre çevirmiştir. Bu yaklaşım da, çevirinin kültürler arasındaki etkileşim için vazgeçilmez bir unsur olarak görüldüğü 70'lerde başlayan "çeviribilimde kültüre odaklanma" sürecinin önemli bir göstergesidir (Bassnett, Lefevere, 1998: 6, aktaran Bassnett, Lefevere, 2007: 18).

Bu bilgiler ışığında Toury'nin çeviriyi kültür planlamasıyla bağdaştırdığı çalışması, Türkiye'nin kültürel dönüşüm sürecinin bir parçası olan şehircilik ve mimarlık çevirilerini incelerken yol göstereceği düşüncesiyle kuramsal altyapıda yer bulmuştur. Burada Toury, çeviriye hem planlanabilir bir aktivite hem de diğer kültürel alanlarda etkiye sahip bir planlama ajanı olarak yaklaşmakta, kültür ve kültür dinamikleri söz konusu olduğunda planlamanın hep başlıca güçlerden biri olageldiğini vurgulamaktadır (Toury, t.y., çevrimiçi).

Araştırmacı, 1997’de gerçekleştirilen bir konferansta yaptığı sunumda, çalışmasını çevirinin kültür planlaması yaklaşımıyla incelenebilmesi için bir “başlangıç girişi” olarak gördüğünü belirtmekte ve eklemektedir:

Bildiğim kadarıyla çeviri bu güne kadar yalnızca yazın, gazetecilik, hatta genel anlamda dil gibi kendisi dışındaki diğer alanların planlamasında rol alan kültürel (ve metinsel-dilsel) bir olgu olarak görüldü. Hangi kaynak dilin, metin türünün veya metnin çeviri için uygun olduğuna karar verilmesi [...] gibi, kendi içinde ve kendisi için birtakım planlama hareketleri içerebileceği açık olarak hiçbir çalışmada ele alınmadı (A.e.).

Yukarıda ifade ettiği eksikliği doldurmak amacıyla yola çıkan araştırmacı, çeviribilim ve planlama kavramlarını kesiştirmeyi ve çeviri etkinliğine bu kesişim noktasından bakmayı amaçlamıştır. Sonraki yıllarda ise planlamanın ardındaki koşulları, planlama mekanizmalarını ve bu mekanizmalar harekete geçtiğinde ortaya çıkan sonuçları konu alan yoğun araştırmalar beklediğini ifade etmiştir (A.e.). Beklediği bu araştırma ortamının gerçekleşip gerçekleşmediği tartışılabilir. Ancak bu tez, Türkiye’de şehircilik ve mimarlık alanlarında çevirinin edindiği olası konumları tarihsel ve toplumsal koşulların ışığı altında incelemekte ve bu yönüyle Cumhuriyet’in kurulmasıyla başlayan uzun bir kültür planlaması sürecini konu edinmektedir. Ayrıca kendisi planlanan bir çeviri hareketinin, aynı zamanda farklı iki disiplini planlamak için nasıl kullanılmış olabileceği üzerinde durmaktadır. Dolayısıyla Toury’nin öngördüğü araştırma alanının bir parçası sayılabilir.

Toury, “kültür planlaması” yaklaşımının bir ayağı olan kültürü “sosyal etkileşimi düzenleyen, yapılandırılmış bir seçenekler repertuarı” olarak tanımlar. Buradaki “seçenekler” vurgusu, her koşulda birtakım seçimlerin yapılması gerektiğine işaret etmektedir. Üstelik bu seçimler özgürce değil, çeşitli biçim ve boyutlardaki kısıtlamalar altında yapılmaktadır. Dolayısıyla bir topluluğa ve onun kültürüne dahil olmak yalnızca bu repertuardan haberdar olmak değil, farklı koşullarda hangi seçeneklerin uygun düşüp düşmediğini de bilmek anlamına gelmektedir (A.e.).

Bu şekilde tanımlanan bir kültürel ortamda “planlama” ise, bir toplumdaki mevcut bir duruma yapılan müdahaledir. Toury’e göre müdahale, toplumun içinden veya dışından kaynaklanabilir. Henüz gelişmekte olan kültürlerde bu müdahale,

repertuarın bileşenlerini değiştirmek veya tamamen yeni bir repertuar geliştirmek anlamına gelebilir. Gelişimini tamamlamış kültürlerde ise planlama, eski bileşenlerden kurtulmak ve/veya yenilerini getirmekten ibaret olabilir. Ek olarak, farklı kişi ve kurumların yapmaya çalıştığı değişikliklere direnmek, bunları reddetmek ve mevcut durumu korumaya çalışmak da (her ne kadar sırf bu koruma çabası yüzünden mevcut durum kaçınılmaz olarak yine değişecekse de) bir planlama etkinliğidir (A.e.).

Topluluk içindeki her birey repertuarın kullanıcısı ve tüketicisi olarak tanımlanır ve bu bireylerin kültürde mevcut seçenekleri yansıtan eylemleri, repertuarın ve dolayısıyla kültürün mevcut durumunu bir şekilde idame ettirir. Ancak Toury, her toplulukta üretim konumunda bulunan üyelerin varlığına dikkat çekmektedir. Gerek topluluk tarafından görevlendirilmiş, gerek kendiliğinden bu görevi üstlenmiş olsun, repertuara yeni seçenekler sunan bu kişi veya kurumlar birer değişim ajanıdır. Değişimin, yani planlamanın başarılı olabilmesi için temelini “güç”ten alması gerekmektedir. Çoğu zaman kültür planlamasının asıl amacı ise toplumsal bir değişiklik yapmak değil, doğrudan gücün kendisini elde etmek için başvurulmuş bir yöntemdir. Amaçlanan her ne olursa olsun (bir gidişatı engelleme, akışını değiştirme veya durdurma gibi); sonuç olarak planlama, güç ve hakimiyet kavramlarıyla her zaman yakından ilişkilidir (A.e.).

Toury, kültür planlaması süreçlerinde atılan her adımın kayıtlarına ulaşarak bunları incelemek mümkün olmadığı gibi, planlama kapsamında yapılan her hareketin de tam anlamıyla bilinçli yapılması gerekmediğine dikkat çekmiştir. Süreçte alınan kararların bir dereceye kadar algılanmasını sağlayan yazılı belgeler durumun belirsizliğini azaltsa da Toury, kültürel süreçleri ve ürünleri incelemeye yaradığı ve yöntemin kullanılabilirliğini etkilemediği sürece kültür planlamasının böyle belirsizlikler içerebileceğini ve bunun normal karşılanması gerektiğini belirtmektedir (A.e.).

Bir kültür repertuarına yapılan herhangi bir müdahale, olası bir planlama eylemi olarak kabul edildiğinde çevirinin böyle bir eylem için mükemmel bir araç olduğunu vurgulayan Toury, çeviri etkinliği ve bu etkinliğin ürünlerinin mevcut durumu değiştirme potansiyeline sahip olduğunu ve genelde de bu potansiyelin kullanıldığını

belirtmiştir. Araştırmacı, “çeviri” ve “kültür planlaması” kavramlarının içeriğindeki bir benzerliğe de dikkat çekmektedir:

Bilindiği üzere bir amaca yönelik olma çeviri eyleminin doğasında vardır. Çeviri, anahtar kavramları ‘başarı’ (veya ‘başarısızlık’) olan erekselci bir etkinliktir. ‘Başarı’ ve ‘başarısızlık’ erek kültürün ihtiyaçları doğrultusunda tanımlandığında, tam da planlamadan söz ediliyor demektir (A.e.).

2.2 ve 2.4 numaralı bölümlerde ele alınan betimleyici alan ve normlar, kültür planlaması yaklaşımıyla bağlantılıdır. Toury de bu noktada kuramsal altyapının kaynaklarından biri olan betimleyici alan çalışmasına atıfta bulunmakta ve normlar tarafından yönlendirilmenin çevirinin doğasında yer aldığını hatırlatmaktadır. Kültürel düzlemdeki fikir birliği ve anlaşmalardan doğan normlar, çevrilecek metin türleri ve metinlerin seçiminden, kullanılan çeviri stratejileri ve çeviride benimsenen üsluba kadar bu etkinliğin her aşamasında etkilidir. Bu özellikleriyle çeviri, etki altında kalmaya ve yönlendirilmeye bir hayli müsaittir (A.e.). Dolayısıyla, “çeviri etkinliğinin hiçbir aşaması tesadüf değildir” düşüncesi bu tezin çıkış noktalarından birini oluşturmaktadır.

Araştırmacıya göre kültürler, kendilerinde olmayan bir seçeneği diğer kültürlerde görüp ona sahip olmak istediğinde, kendi içindeki boşluğun farkına varmış olur. Bu boşluğu doldurmak için kullanılabilecek yöntemlerden biri, çeviridir. Söz konusu bu boşlukların her zaman fark edilmeyebileceğini veya bir boşluğu doldurmanın tek yolunun da çeviri olmadığını, bunun kültürün kendi içinde oluşturulan özgün eserlerle de yapılabileceğini unutmamak gerekir. Boşluğu hiç doldurmamak da seçenekler arasındadır. Çevrilen modern şehircilik ve mimarlık kitaplarının disiplinlerde birtakım boşlukları doldurduğu düşüncesinin yanı sıra, Toury’nin sıraladığı seçenekler arasında bu çalışmayı ilgilendiren bir diğeri de özellikle yabancı dil bilen kişilerin çoğunlukta olduğu veya çok dilli toplumlarda boşluğun çevrilmemiş, yabancı dilde bırakılmış eserlerle, yani doğrudan kaynak metinlerin kendisiyle de doldurulabilme ihtimalidir (A.e.). Kaynakça verileri ve tarihsel arka plan bilgisi birleştirildiğinde, doldurulmak istendiği tahmin edilen bazı boşluklar için “ideal” olarak nitelendirilebilecek yabancı temel kaynakların ne ait olduğu dönemde, ne de sonraki dönemlerde çevrilmemiş olduğu dikkat çekmektedir. 2.5 nolu bölümde yer

verilen skopos yaklaşımının da ışık tutacağı bu saptama, kültür planlaması ile farklı bir boyut kazanmaktadır. Boşluğun kaynak metinler tarafından doldurulma ihtimali bazı ek verilerle de birleşince, yabancı dil bilen şehirci ve mimarların kaynakları orijinalinden okuduğu ve aldıkları bilgiyi telif eserlerle alana yansıttığı sonucuna varmak mümkün görünmektedir. 6. bölümde bu konu, kültür planlaması yaklaşımının sağladığı bakış açısıyla detaylı olarak ele alınacaktır.

Özet olarak Toury'nin bu gözlemleri, çeviriye erec kültürün ihtiyaçları veya istekleri tarafından başlatılan bir etkinlik olarak bakmayı sağlamaktadır. Bu bakış açısıyla tez kapsamında incelenmesi amaçlanan, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren şehircilik ve mimarlık alanlarında farkına varılan boşluklar ve hangi çevirilerin hangi boşlukları doldurması için yapıldığıdır. Bu sorulara cevap bulmak için, disiplin ortamında alınan kültür planlaması kararlarının ne olabileceğinin üzerinde durulacaktır. Planlamanın baş aktörleri olan planlayıcıların hangi kişi, kurum ve/veya unsurlar olduğunu incelemek önceki bölümlerde belirtilen nedenlerden dolayı çalışmanın kapsamı dışındadır. Ancak bazı durumlarda belli aktörlere kısaca değinmek gerekecektir.

Tezin kapsamıyla doğrudan ilgili görünmese de, Toury'nin çevirmen eğitimi verilen ortamlar hakkında yaptığı bazı saptamalar da ilgi çekicidir. Araştırmacı, çevirmenlere eğitim veren kurumların genelde kendi içine kapalı topluluklar olduğu ve neyin “uygun” düştüğüne dair kendi normlarını oluşturduklarını söyler (A.e.). Mimarlık ve şehircilik alanında çeviri yapan kişilerin neredeyse tamamının herhangi bir çevirmenlik eğitimi almadığı düşünülürse, söz konusu kurumların normlarından bahsetmek ve benzer bir saptamayı mimarlık-şehircilik alanı çevirmenleri hakkında bu tez kapsamında yapmak belki imkansızdır. Çünkü Toury, burada çeviribilim eğitimcilerini ve öğrencilerini kastetmektedir. Ancak alanın aktörlerinin akademik bağlantıları, yine de eğitim ortamıyla bir ilişki kurulabileceği fikrini akla getirmiştir: Kişisel araştırmaları nedeniyle çeviri yapan ve bunların bazılarını da yayınlayan akademisyenler ile akademik kimliği bulunmasa da disipline çeşitli yakınlıkları nedeniyle çeviri yapan/yapabilecek kişiler ile yayıncı ve editörler, belirleyici aktörler arasında yer almaktadır. Bu aktörlerden hangisinin çeviri ürünlerinin ve eğilimlerinin ortaya çıkmasında daha güçlü rol oynadığı bilinmemekle birlikte, belirleyici etkiye sahip olduğu yadsınamayacak bu aktörler kendi alanlarında eğitim almış mimarlar,

şehirciler vs.dir ve dolayısıyla bu “disiplinlerin normları” olarak adlandırılabilir bazı ifade biçimlerini, tasarım yaklaşımlarını veya analiz yöntemlerini kalıplaşmış halde zihinlerinde taşımaktadırlar. Söz konusu normlar, çeviri normları değildir, fakat üretilen çevirilere üslup, terim seçimi, okuyucuya hitap şekli ve benzer biçimlerde yansiyacak, bu alanın çevirilerine özgü normlar oluşturabilecektir. Bunun sonucu olarak ise disiplinde üretilen tüm çevirilerden, bu normlara uygun olması beklenebilecektir. (Diğer yandan, özel alan uzmanlığına ek olarak çevirmen kimliği kazanan aktörler bir yana, çeviribilim eğitimi almış kişilerin ise şehircilik ve mimarlık disiplinlerine özgü normları “tanımaması”, bu normlara uygun düşmeyen çeviriler yapabilmesi mümkündür.) Dolayısıyla, şehircilik-mimarlık disiplinlerine ait çeviri etkinliğinde birbiriyle örtüşmeyen iki farklı normlar grubundan söz edilebilir. Bu normlar, alanın aktörlerinin de araştırmaya konu edildiği farklı bir çalışmada incelenebilir. Ancak sahip olunan özel alan deneyimi, meslek erbabının alana özgü metinsel üsluplar ve kavramsal tercihler geliştirdiğini ortaya koyduğundan, tez sürecinde merak edilen bu noktaya fikir düzeyinde değinme gereği duyulmuştur. Alanın aktörlerini, bir diğer deyişle plancılarını ele alan bir başka araştırmanın bu konuya ışık tutabileceği düşünülmektedir.

1.4. Kaynak Kültür ve Metin Seçiminde Normların Rolü: Şehircilik-Mimarlık Alanlarında “Beğeni” ve Tercihler

Toury'nin geliştirdiği normlar sosyokültürel etkenlerin biçimlendirdiği koşullarda çeviri aktivitesini yönlendiren, edinilmiş ve belirleyici unsurlardır (Toury, 2004: 198). Çeviri süreci ve çevirmen kararları bu çalışmanın kapsamında yer almamakla birlikte, normların bir kısmı çevrilecek metinlerin seçiminde etkili olan faktörleri ele aldığı için norm yaklaşımı tezin kuramsal altyapısında yer almaktadır.

Normların aslında kendisi tarafından yapılan bir icat olmadığını, aksine tüm kültürel ortamlarda ve çevirinin doğasında başından beri keşfedilmeyi beklediğini belirten Toury, normların temelini sosyal uzlaşma kavramına dayandırmakta, bu kavramı açıklamak için ise bir alıntıya başvurmuştur: Bir toplum oluşturmak amacı taşıyan veya taşımanın, bir arada yaşama kararı alan bir grubun doğuştan gelen sosyalleşme yeteneklerini kullanarak gelecekte sergileyecekleri davranışlar

hakkında bir uzlaşmaya vardığını ve “belli koşullar için bazı hareketlerin kabul edilebilir olduğu, bazılarının ise olmadığı hakkında ortak karara vardığımız için dünyanın istikrarlı ve düzenli görüldüğünü” belirtir (Davis, 1994: 97, aktaran Toury, 2012: 62).

Genel olarak “bir topluluk tarafından (neyin doğru/yanlış ya da yeterli/yetersiz olduğuna ilişkin) kabul edilen değerler veya yaklaşımların, belli durumlarda uygulanacak ve bu durumlara uygun düşen performans yaptırımlarına dönüşmüş hali” (A.e., s. 63) şeklinde açıklanabilen normların bir özelliği de “ortaya konan davranışlar ve bu davranışların algılanabilen belirtileriyle ilgili açıklayıcı hipotezler” (A.e., s. 65) olmasıdır. Toury, normları “belli âdet, beceri ve üsluplardan oluşan bir alet takımı”nın (Swidler, 1986: 273, aktaran Toury, 2012: 63) parçası olarak tanımlamaktadır. Çünkü araştırmacıya göre kültür, davranışların uygunluk sergilemesi gereken değerleri kesin bir biçimde belirlemektense, insanların davranış stratejileri oluşturmak için kullandığı bu “alet takımı”nı sunmayı yeğlemektedir (A.e., s. 63).⁴

Toury’nin geliştirdiği çeviri süreci öncesi ve süreç esnası normları, erek ve kaynak metin incelemesine odaklanmaktadır ve bu çalışmanın parçası değildir. Normları algılama amacıyla yapılacak olası bir inceleme, çeviri etkinliğinin çeşitli aşamalarında belirleyici roller üstlenen çevirmen, yayıncı, editör ve benzer katılımcıların alan normlarını ortaya koyacak görüş ve deneyimlerinin alınmasını içerebilir. Ancak bu, doğrudan yayıncılık piyasasındaki çeviri tercih ve eğilimlerini detaylı bir şekilde incelemeyi gerektireceğinden, tezdin bağımsız farklı bir araştırmanın kapsamına girmektedir. Üstelik 90 yıl gibi bir zaman aralığına ait verilerden yararlanmasına rağmen bu tez çalışmasının amacı, şehircilik-mimarlık çevirilerindeki bu eğilimlerin tarihsel değişimini ortaya koymak değil, söz konusu verilerden yararlanarak çeviri etkinliğinin alan üzerindeki etkisi hakkında belirgin saptamalar yapmaktır. Dolayısıyla, katılımcıların görüş ve tercihlerini inceleyerek tarihsel bir gelişim ortaya koymak tez kapsamının dışında bırakılmıştır.

Çeviri süreci dışındaki diğer belirleyici unsurları inceleyen ve dolayısıyla süreç öncesi ve süreç normlarını da biçimlendiren normlar grubu, yani “öncül normlar” ise

⁴ Toury, çeviribilimin betimleyici alanı ve önceki bölümde incelenen “kültür planlaması” yaklaşımı bağlamlarında “kültür” kavramını aynı içerikle tanımlamaktadır.

çevirinin alandaki konumunu belirlerken bir araştırma basamağı olarak karşılaşılan “çeviri politikaları”yla ilgilidir. Toury çeviri politikaları başlığıyla, “çeviriyle belli bir kültüre/dile, belli bir zaman diliminde ‘ithal edilecek’ metinleri seçme faktörleri”ni tanımlar (Toury, 2004: 202). Dolayısıyla erek yazına aktarılmak üzere hangi kaynak kültürün/dilin ve hangi yaklaşımları benimseyen metinlerin tercih edileceği ve erek ve kaynak kültürler arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilecek çeviri stratejisinin seçimi, bunlar arasındadır. Belli bir toplumda, belli bir zaman aralığında etkili olan tüm çeviri normlarının saptanması ve detaylı bir biçimde incelenmesi, o toplumun çeviriyi kültürel bir olgu olarak nerede konumlandığını açıkça ortaya koyacak nitelikte bir çalışma olabilir (Wolf, 2007: 8). Böylesine kapsamlı bir çalışmayla kıyaslandığında çok kısıtlı bir zaman diliminde ve yalnızca iki disipline ait çeviri etkinliğini inceleyen bu tez, sözü edilen olası çalışmanın küçük bir bileşeni olmayı hedeflemektedir.

Yukarıda yer verilen yaklaşımlardan hareketle çeviri metinlerin ait olduğu kültürel ortamın tercihlerine odaklanan normlar ile bu metinleri sosyokültürel bağlamda incelediği için normlarla bağlantılı olan betimleyici alanın, bu çalışmadaki bazı gözlemleri açıklayabileceği düşünülmektedir.

1.5. Erek Metnin Yüklendiği İşlevlerin İncelenmesi: Skopos Yaklaşımı

Katharina Reiß ve Hans J. Vermeer’in genel bir çeviri kuramı oluşturmak amacıyla hazırladığı **Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie** adlı çalışmada kapsamlı bir şekilde yer alan skopos yaklaşımı; çeviriyi belirli bir amaca ulaşmak için yapılan bir etkinlik, çeviri ürününü yani erek metni de bu amaç doğrultusunda işlev kazanan bir olgu olarak algılar. Yaklaşım, içerdiği bu “amaç” ve “işlev” vurgusu nedeniyle tezin kuramsal arka planında yer almaktadır.

Bir terim olarak “skopos kuramı”nın içeriğini “amacın önceliği” şeklinde açıklayan araştırmacılar, her etkinliğin belli hedeflere ulaşmak amacıyla yapıldığını, bu hedeflerin ise mevcut durumdaki değişiklikleri beraberinde getirdiğini belirtir. Söz konusu etkinliği gerçekleştirme isteği ise, belirlenen hedefin mevcut durumdan daha iyi olduğu fikridir. Çeviri etkinliğinde, aktarımın yapılıp yapılmayacağı ve hangi

metnin aktarılabacağına bağılı olarak; bu aktarımın nasıl yapılacağı, yani çeviri stratejileri de belirlenmiş olacaktır. İşte çeviri etkinliği için bu belirleyici unsur, “amaç” olarak tanımlanmaktadır (Reiß, Vermeer, 1984: 95-96).

Bu genel çerçeve bağlamında kuramın, farklı kültürle ait kaynak ve erek metinlerin işlevine odaklanan kısmı tez altyapısı için önem taşımaktadır. Reiß ve Vermeer’in, temel aldığı terminolojide “amaç” ve “hedef” kavramlarına işaret eden “skopos” yerine zaman zaman “işlev”i de tercih ettiğı görölmektedir (A.e.). “İşlev” kavramının ise, kaynak ve erek kültürler için aynı içeriğe sahip olmayacağı vurgulanmaktadır: “Çeviri sürecinin ürünü olan erek metnin işlevi, kaynak metnin işlevinden sapabilir” (A.e., s. 103). Bu sapmanın, yazarlar tarafından sıralanan olası nedenleri arasında ikisi, tezin ilerleyen bölümlerinde irdelenecek bulgular için anlamlı görünmektedir. Birinci neden, çevirinin kaynak metninkinden farklı bir üretim etkinliği olmasıdır. Dolayısıyla amacının da, kaynak metnin amacından farklı olması doğaldır. Bu amaç ise genel bir çeviri kuramıyla değil, doğrudan çeviri etkinliğinin gerçekleştiğı kültür ile bağlantılıdır (A.e.).

Bir metnin, üretici tarafından alıcıya sunulan bir bilgi unsuru olmasından yola çıkan Reiß ve Vermeer “çeviri”yi bir çeşit “bilgi sunumu” olarak tanımlamaktadır (A.e., s. 34-35). Bu sunum ise ancak üretici, metnin alıcı için “ilginç” veya “yeni” nitelik taşıdığı fikrindeyse gerçekleşmektedir. Söz konusu bu “yenilik”, erek kültürde çeviri etkinliğinin gerçekleştiğı sırada kaynak metninkinden farklı bir işlev alanında bulunabilir. Böylece erek metin, kaynak metninkinden farklı bir işlevle üretilmiş olur. Bu da olası bir sapmanın ikinci nedeni olarak tanımlanmaktadır (A.e.).

Tez kapsamında, küresel öneme sahip veya takip edilen kültürlerin şehircilik ve mimarlık pratiğinde ön planda olan, yani merkez konumda bulunan ve/veya alan için “temel eser” olma niteliğı taşıyan; ancak Türkçe çevirisinde bu niteliğı kaybettiğı, veya çevirisinin, kaynak metinden tamamen farklı amaçlarla sunulması nedeniyle hedef kültürde farklı nitelikler kazandığı düşünölen kitapları kuramın bu yönüyle incelemek hedeflenmektedir. Burada kastedilen, Türkçe’ye yapılan bazı çevirilerde “işlev sapması”ndan söz edilebileceğidir. Çalışmada, skopos yaklaşımının sağladığı bakış açısıyla bu ihtimalin geçerliliğı üzerinde durulacaktır.

İlerleyen bölümlerde tekrar kullanılacak olan “temel eser” kavramının nasıl tanımlandığını burada açıklamak doğru olacaktır: Sanayileşme sürecindeki Batı ülkelerinde 1890’lardan itibaren başlayan ve yeni yaklaşımlarla değişim ve gelişim göstererek etkisi 1950’li yıllara kadar uzanan ana şehircilik akımlarının kaynak kitapları, tez kapsamında “temel eser” olarak tanımlanmaktadır. Çünkü bunlar, Türkiye’de şehircilik ve mimarlıkta örnek alınan Batı kültürünün kendi başvuru kaynaklarıdır. Tekeli, söz konusu ana akımları “Güzel kent (City Beautiful)”, “Camillo Sitte’cilik”, “Bahçe Kent (Garden City)”, “Berlage’ın Amsterdam Planlaması”, “Tony Garnier’nin Endüstriyel Kent (Cité Industriel) Planlaması” ve “Pratik Kent (City Efficient)” olarak sıralamıştır (Tekeli, 2011a: 34-52). Ancak ne bu yaklaşımların yaratıcılarına ait kitapların, ne de bu yaklaşımlardan etkilenecek dünya şehircilik ve mimarlık tarihinde iz bırakan kuram ve tasarımlar üreten Le Corbusier gibi mimar ve plancılarının kitaplarının, yayımlandıkları dönemde veya bu dönemlere yakın tarihlerde Türkçe’ye çevrilmediği saptanmıştır.⁵ Örneğin Le Corbusier tarafından kaleme alınan, 1933 tarihli “Atina Antlaşması”nın (bkz. Kaynakça sıra no: 31) ilk kez 1969 yılında çevrildiği, mimarın diğer bazı kitaplarının ise 2000 yılından sonra Türkçe’ye aktarılmaya başlandığı görülmektedir. Modern Batı şehirciliğini örnek alan Türkiye’de bu kişi ve yaklaşımları konu eden birçok telif ve çeviri makalenin orijinalleriyle eş zamanlı veya onlara yakın zamanda üretildiği (bkz. Arkitekt dergisi) düşünüldüğünde, bu temel kaynakların hiç çevrilmemiş veya “geç” çevrilmiş olması şaşırtıcıdır. Yapı-Endüstri Merkezi kitap editörü Bahar Demirhan da kendisiyle yapılan görüşmede aynı noktaya değinmiştir (Demirhan, 28 Eylül 2011, İstanbul). Ayrıca, çevirilerden derlenerek yayınlanan bir şehircilik kitabı, alan uzmanlarının da disiplinin yazınsal birikiminde bir çeviri eksikliği hissettiğini göstermektedir. Alkan ve Duru, daha önce Türkçe’ye aktarılmamış metinlerden derledikleri ve editörlüğünü yaptıkları “20. Yüzyıl Kenti” adlı kitabın önsözünde aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır:

Kent konusunda günümüz tartışmalarına kaynaklık eden, yapılan çalışmalarda kendilerine sık sık göndermede bulunulan, bugün artık klasik sayabileceğimiz kimi metinlerin henüz Türkçeye kazandırılmamış olması, böyle bir derlemenin yayıma hazırlanmasındaki türlü etmenlerden biridir. Bugüne değin dilimize çevrilen az sayıdaki

⁵ Bu durumun tek istisnası, Camillo Sitte’nin “Şehir Mimarisi: Şehirleri İnşa Etmek San’atı” başlığıyla Türkçe’ye çevrilen (bkz. Kaynakça sıra no: 1) kitabıdır. Her ne kadar Sitte’nin tek bir kitabı çevrilmiş olsa da, geliştirdiği yaklaşım tıpkı Batı’da olduğu gibi meslek ortamında bir ekol yaratmış, bu yaklaşımı sıkı sıkıya benimseyen ideolojik oluşumlar nedeniyle “Sitte’cilik” olarak adlandırılan akım doğmuştur (Tekeli, 2011a: 52).

yapıtı bir kenara bırakırsak, bu alanda büyük bir boşluğun bulunduğunu görebiliriz (Alkan, Duru, 2002: 10).

Yazarlar, kitapta yer verdikleri çevirilerin bu boşluğu doldurma yolunda bir adım olduğunu da eklemişlerdir (A.e.). Bu durum, kuramsal altyapının sunduğu bakış açısıyla ve olası nedenleriyle 6. bölümde ele alınacaktır.

Çevirinin, mevcut bir kaynak metnin yeniden üretilmiş hali olduğunu savunan eski yaklaşımlardan uzaklaşarak, Reiß ve Vermeer'in "metnin bir bilgi sunumu olduğu" görüşünü benimseyen Christiane Nord'un açıklamaları da araştırmanın bu bölümü için anlam taşımaktadır. Nord, bir metnin tek bir çevirisi olamayacağını, alıcı çeşitliliğinin birçok farklı çeviriye yol açacağını belirtir. Buradan hareketle çeviriyi belli iletişim amaç ya da işlevlerine yönelik bir etkinlik olarak tanımlar ve her alıcının aynı metni farklı algıladığı düşünülürse, değişmez ve tek bir kaynak metinden söz etmenin imkansızlaştığının altını çizerek, Araştırmacıya göre bu "metin" tanımına bir de çeviri etkinliği eklendiğinde durum daha da ilginç bir hal almaktadır, çünkü ait olduğu kaynak kültürde bile çok farklı şekillerde algılanabilecek bir metni bir başka kültüre aktaran çevirmen, söz konusu kaynak kültüre ait bile değildir. O halde çok farklı bir algı düzleminden daha söz etmek gerekmektedir. Dolayısıyla çeviri, geriye (yani kaynağa) değil de ileriye (yani hedefe) dönük yaklaşımlara ihtiyaç duyan bir alandır. Çünkü bu alanda hedef kitleye, beklenti ve ihtiyaçlara göre farklılaşan bir ürün söz konusudur (Nord, 2006: 132-133). Aşağıdaki iki paragrafta da Nord'un bu yaklaşımı detaylandırılmaktadır.

Çeviri bu bakış açısıyla ele alındığında, öncelikle iletişim amaçlı etkinliklerin başarıya ulaşması için belli bazı koşulların gerçekleşmesi gerektiği anlaşılabılır. İletişim, bir aracı vasıtasıyla, zaman ve mekân tarafından belirlenen koşullarda gerçekleşir. Bu koşullar ve onların beraberinde getirdiği kısıtlamalar ise her kültürde farklılık gösterir. Dolayısıyla iletişim eyleminin niteliği, hangi kültürde gerçekleştiğine bağlı olarak değişecektir. Böyle bir ortamda çevirmen, hedef kültürün koşullarını analiz eden ve kaynak metnin hedef kitle için hangi işlevi yerine getirebileceğini veya nasıl işlev kazanabileceğini belirleyen kişidir. Hedef kültür koşullarının kaynak kültürünkünden farklı olması durumunda ise -ki çoğunlukla gözlenen durum budur- ya metin hedef kültürde işlev kazanacak şekilde dönüştürülür, ya da kaynak metnin

sahip olduğu işlevlerin yerini hedef kültürde onları karşılayan birtakım “meta-işlevler” alır. Bu işlev değışikliğine, genelde profesyonel çalışma hayatında alınan bazı kararlar yol açar: İşverenin metinle ilgili bazı işlevsel kararları çevirmenin almasını istemesi veya yine işverenin sürecin başında belli bazı iletişimsel kararları vermiş olması, bunlar arasında sayılabilir. Sonuçta ortaya çıkan çeviri, sürece dahil olan bazı katılımcıların paylaştığı veya paylaşmadığı iletişim amaçlarına hizmet edebilir (A.e., s. 138-139).

Sonuçta, Nord’un yaklaşımından yola çıkarak da bazı metinlerin çeviri yoluyla hedef kültürde orijinal işlevini tamamen kaybedip başka bir işlev yüklenmesi veya mevcut işlevinin yanında yeni bazı işlevler kazanmasından söz edilebilir. Bu işlev değışikliği, metnin hedef kitlesi kaynak kültürde genel halk iken, çevirinin hedef kültürde yalnızca akademisyenlerden oluşan bir okuyucu grubuna hitap etmesi veya ansiklopedik/başvuru niteliğine sahip bir kitabın çevirisinin kuramsal nitelik kazanması gibi farklılaşmaları içerebilir. Yukarıda sözü edilen “işlev sapması”nın, bu örneklere ek olarak kitapların kaynakçada ayrıştırılan kategori, tür ve düzey boyutlarında da gerçekleşmiş olabileceği düşünülmektedir. Çünkü kuram, çevirmenin de yönlendirici olarak dahil olduğu bir süreçte erek metin işlevlerinin belirlenebileceğine/kaynak metinden farklılaştırılabileceğine dikkat çekmektedir. Tezin konu edindiği şehircilik-mimarlık disiplininde ise çoğunlukla çevirmenlik de yapan akademisyen ve alan uzmanlarına ait mesleki ve kültürel tercihlerin bu belirleme sürecinde rol oynadığı düşünülmektedir. Ancak tez kapsamında metinler ile metinlerin ait olduğu kültürler üzerinden yapılacak gözlemlerle, yalnızca böyle bir işlev sapmasının gerçekleşip gerçekleşmediği üzerinde durulmaktadır. Sapmalara yol açan olası aktörleri ve bu aktörlerin sapmalar üzerindeki etkilerini ortaya koymak için gereken farklı araştırma, tezin dışında bırakılmıştır.

1.6. Tezin Disiplinlerarasılığı ve Çeviribilim Sosyolojisiyle Bağlantısı

Holmes’ün betimleyici çeviribilim çalışmalarının işlev odaklı alanından yola çıkarak kurguladığı “çeviribilim sosyolojisi”, tezin bağlantı kurduğu bir alandır. Çeviri şehircilik ve mimarlık metinlerinin, üretildikleri hedef kültürle kurduğu toplumsal

bağları inceliyor olması araştırmaya bu bağlantıyı kurma imkanı vermektedir. Ayrıca şehircilik ve mimarlık disiplinleri üzerinden kurulan bu toplumsal bağlantı, araştırmaya disiplinlerarası bir nitelik kazandırmaktadır. Kuramsal altyapının bu son bölümü, kaynakça verilerini yorumlamakta kullanılacak yöntemin doğrudan bir parçası değildir. Ancak tezin çeviribilime ve disiplinlerarası çalışmalara katkı bağlamındaki hedeflerini ortaya koyduğu için, bu bakış açısının önem taşıdığı düşünülmektedir.

Çeviribilim sosyolojisi üzerine görüşlerini kaleme alan Wolf, çeviriyi hem bir eylem hem de bir ürün olarak doğası gereği toplumsal bağlamda konumlanan bir olgu olarak görmüş ve düşüncelerini bu yaklaşımla temellendirmiştir: Çeviri eylemi belli bir toplumsal yapıya ait kişiler tarafından gerçekleştirilirken, çeviri olgusu da kaçınılmaz olarak toplumsal kurumların bir parçasıdır. Çevirilecek olan metnin seçimi, çevirinin üretim ve dağıtım süreçleri ile çeviri sırasında kullanılan stratejilerin tamamı büyük ölçüde bu toplumsal kurumlar tarafından biçimlendirilir. Dolayısıyla burada, çeviri işleyişinde yer alan araçlar ve çeviri sürecinde kullanılan metinsel faktörler incelenmesi gereken unsurlar olarak karşımıza çıkar (Wolf, 2007: 1). Bu durum ise çeviriye “toplumsal belirleyicileri olan bir etkinlik” olarak yaklaşabilmeyi sağlar (Hermans 1997: 10, aktaran Wolf 2007: 1). Dolayısıyla “erek metin ile söz konusu sosyal koşullara göre hareket eden araçların kesiştiği noktalar”, çevirinin toplumsal işlevini ve sosyo-iletişimsel alandaki konumunu incelemek için uygun alanlardır (A.e.). Tarihsel/toplumsal koşulların meydana getirdiği bir arka plan yardımıyla çeviriye başvurulacak noktaları ve yüklenen olası işlevleri saptamayı amaçlayan bu çalışmanın, incelediği malzemeyi böyle bir kesişme noktasından sağladığı söylenebilir. Bunun yanı sıra, Türkiye’de şehircilik ve mimarlık çevirilerinin üretim sürecindeki araçlar olarak yayınevleri ve çevirmenlere odaklanan bir araştırma da tıpkı çeviri ürünlerden yola çıkan bu tez gibi çeviriyle ilgili toplumsal çıkarımlar yapmayı sağlayabilir. Olası çeviri tercihleri ve politikalarıyla ilgili yayınevi editörleri ve çevirmenlerle yapılacak görüşmeler, böyle bir araştırmanın önemli bir parçası olacaktır. Ancak gerektirdiği farklı veriler ve araştırma yöntemi nedeniyle kendi başına farklı bir çalışma sayılabileceği için, bu konu tez kapsamının dışında bırakılmıştır.

Toplumu konu edinen bilim dalları söz konusu olduğunda ise, disiplinlerarası niteliğe sahip çalışmalar önem kazanmaktadır. Çünkü mevcut paradigmaların ve o güne kadar değişmez olarak kabul edilmiş bazı tanımların sorgulanmasını sağlayan dönüm noktaları, bu niteliğe sahip çalışmaların katkıda bulunduğu süreçler sonunda yaşanabilmektedir (Bassnett ve Lefevere'in tanımladığı “çeviri araştırmalarında kültür odaklılığa dönüş” de böyle bir gelişme olarak görülebilir. Bu konuya Bölüm 2.3'te daha detaylı bir şekilde yer verilmiştir).

Özel alan çevirilerine odaklanan çeviribilim araştırmaları, Yazıcı'ya göre “çeviri yayınların erek ekinde bilgi üretimini tetiklemesini sağlamayı” amaçlamaktadır (Yazıcı, 2004: 111). Kendisi de, çeviribilim ile kütüphane bilimini buluşturan disiplinlerarası bir doktora tezi hazırlamış; bu tezde kütüphane biliminin bir yöntemi olan bibliyometrik analizi kullanmıştır (A.e.) Bu çalışma, Yazıcı'nın tezi ile hipotez ve yöntem bağlamında bir benzerlik taşımamaktadır. Çünkü söz konusu araştırma kullandığı yöntemi farklı bir disiplinden, kütüphanecilikten almaktadır. Bu tezde ise şehircilik ve mimarlık alanlarına ait ansiklopedik nitelikte bilgi, yani yayınlanmış çeviri kitapların bir dökümü ve mesleklerin tarihi arka plan bilgisi bir veri tabanı olarak kullanılmakta, şehircilik ve mimarlığın kuram ve yöntemlerinden yararlanılmamaktadır. Ancak Yazıcı'nın çalışmasına temel oluşturan “disiplinlerarası ortam” tanımı ve bu ortamın gereken niteliklerle oluşturulması halinde çeviribilime sağlayabileceği yararlar hakkındaki düşüncelerine burada yer verilecektir. Çünkü bu yaklaşım, özel alanlar bağlamında değil de, geniş bir bilimsel perspektifle bakıldığında iki tezin farklı bir noktada benzediğini düşündürmektedir.

Yeniden çeviribilimin özel alan çevirilerini konu edinen araştırma alanına dönmek gerekirse Yazıcı, bir özel alana ait çevirileri inceleme amacı taşıyan çeviribilimsel bir yöntem geliştirmek, yani incelemeye bilimsel bir nitelik kazandırmak söz konusu olduğunda; birtakım eksikliklerle karşılaşılabilirliğini vurgulamaktadır. Buradan hareketle, çeviri yayınların bir başka alandaki bilgi üretimini tetikleyip tetiklemediğini sistemli ve güvenilir bir şekilde inceleyebilmenin çeviribilimin sınırları içinde, dışarıya kapalı bir araştırmayla mümkün olmadığını belirtmektedir (A.e.).

Böyle bir inceleme yapılacaksa, Yazıcı'ya göre bunun “disiplinlerarası bir araştırma” niteliği taşıması gerekmektedir. Bu kavramı “alanın sınırları içerisindeki bir

araştırmanın, kendini tamamlayıcı disiplinlerden gelen araştırma sonuçlarından yararlanılarak yapılan çalışma” olarak tanımlayan Yazıcı, bu niteliğe sahip bir çalışmanın artık birden fazla araştırma alanına ait kabul edileceğini eklemektedir (A.e.). Araştırmacıya göre böyle bir çalışma, çeviribilime farklı şekillerde katkıda bulunabilir. Söz konusu katkılar, bu tezin bakış açısıyla yorumlandığında aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır.

İlk katkı, disiplinlerarası araştırmaların, çeviribilimin özerkliğini kaybetmesine yol açabileceği düşüncesinin aksi yönündedir. Farklı disiplinlerle birlikte çalışmak ve onların verilerinden yararlanmak, araştırma konuları uzun yıllar boyunca farklı alanların uzmanları tarafından ele alınmış olan çeviribilimin, ihtiyaç duyduğu bulgulara ulaşmasını ve böylece bir bilim dalı olarak daha sağlam temellere sahip olmasını sağlayacaktır. İkinci katkı ise, çeviribilimin yukarıda sözü edilen betimleyici alanında kullanılabilecek ölçütlerin tarihsel ve toplumsal içeriğe sahip disiplinlerarası çalışmalarla ortaya konulabileceğidir (A.e., s. 112). Ayrıca, mimarlık ve şehircilik disiplinlerine ait çeviri kitaplar hakkında yapılacak bir araştırmanın, somut anlamda yalnızca o disiplinlerin çeviri etkinliği hakkında veriler içermesine karşın “Türkiye’nin bilimsel yayın üretiminde çevirilerin yeri” konulu olası bir çalışmanın da bir parçası olduğu düşünülmektedir.

Bir diğer önemli nokta bu nitelikte bir araştırmanın, konu edindiği özel alana ait çeviri politikalarını hem geçmişe dönük olarak ortaya koyabilmesi hem de elde edilen verilerle geleceğe yönelik çeviri politikalarının belirlenmesine ışık tutabilecek olmasıdır (A.e.). Türkiye’de şehircilik ve mimarlık alanlarında izlenen çeviri politikaları, tezde çoğunlukla tahmin düzeyindedir ve araştırmanın ana sorusu dışında kaldığı için özel olarak araştırılmayacak olsa bile, çeviribilim kuramlarının yardımıyla yapılan saptamaların disiplinlere ait çeviri politikalarını konu alan başka bir çalışmaya giriş niteliği taşıyabileceğine inanılmaktadır.

Yazıcı’nın görüşlerine ek olarak, çeviribilim ile şehircilik ve mimarlık disiplinleri arasında bağlantı kuran bu tezin, çeviribilim alanına sağlayacağı düşünülen beşinci ve son katkı ise, çalışmaya veri sağlamanın yanı sıra bir ürün olarak da ortaya çıkan “Şehircilik ve Mimarlık Alanında Kitap Çevirileri Kaynakçası (1926-2011)”dır. Daha önce bu kapsam ve içerikte hazırlanmadığı görülen bu kaynakça, hem

disiplinlerarası bir çeviribilim araştırmasından doğmuş hem de geliştirilerek başka araştırmalara yarar sağlayabilecek olması nedeniyle önem taşımaktadır.

2. Dönemler Temelinde Tarihsel Arka Plan: Cumhuriyet'in Kuruluşundan 2010'lu Yıllara Kadar Türkiye Şehircilik ve Mimarlık Yazınına Bakış

Çalışmanın ürünü olan şehircilik ve mimarlık kitapları kaynakçasında, Cumhuriyet'in başlangıcından 2011 yılına kadar Türkçe'ye çevrilen kitaplar yer almaktadır. Bu kaynakçayı işlevsel bir şekilde değerlendirebilmek için, hem aynı zaman diliminde mimarlık ve şehircilik alanlarının çeviri aktivitesi hakkında fikir edinmek hem de kaynakça verilerini destekleyecek bir arka plan bilgisine sahip olmak gerektiği görülmektedir. Bu bölüm, 1920'li yılların başından itibaren disiplinlerin çeviri etkinliğine ve elbette bu etkinlikten bağımsız olarak düşünülmemesi gereken meslek anlayış ve ortamına odaklanmakta ve burada yer verilen bilgiler, tezin şehircilik ve mimarlık disiplinlerinden aldığı temeli oluşturmaktadır.

1.2 nolu bölümde araştırma için ifade ettiği anlam açıklanan söz konusu zaman dilimi, Cumhuriyet'in başlangıcından günümüze, yani 2010'lu yılların başına kadarki dönemi kapsamaktadır. "Modern şehir"ler kurmak için ilk arayışların başladığı bu yıllarda "planlama", "meydan", "bina", "ev" gibi kavramlar, modern ülkelerin onlara yüklemiş olduğu içerikle Türkiye'de gelişmekte olan şehircilik ve mimarlık alanlarına aktarılmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet'in ilanı, tez kapsamında temellerinin bu modernleşme sürecinde atıldığı kabul edilen bugünün Türkiye'sine ait modern mimarlık ve şehircilik disiplinlerinin çıkış noktasıdır. Modernleşme olgusunu 19. yy Osmanlısı'nda gözlemlemek mümkün olsa da, bunun yeni bir devletin temelleri atılırken bir yöntem olarak "meşru bir proje" halini aldığını ancak Cumhuriyet'in ilanıyla söylemek mümkündür (Tekeli, 2011b: 107). Bu özellikleri taşıyan bir dönemin başlangıcı, mimarlık ve şehircilikte çevirinin konumunu saptamayı amaçlayan bu çalışma için başlangıç olarak belirlenmiş, günümüze kadar geçen yaklaşık 90 yıl boyunca bu konumda gerçekleşen değişiklikleri gözlemlemek amaçlanmıştır.

Tarihsel arka plan, toplumsal olaylarla bağlantılı meslekî gelişmeleri içermesinin yanı sıra, bunları disiplinlerin yayın üretimiyle bağdaştırma amacı da taşımaktadır. Çünkü yayınlar dizgesinin bir parçası olan çeviri kitaplar hakkında gözlem yapmak bu şekilde mümkün olacaktır. Ancak mesleki üretimle yayın üretimini birlikte ele alan

kaynakların azlığı, işlevsel bir arka plan oluşturmayı zorlaştırmıştır. Bu noktada, araştırma sırasında hissedilen kaynak eksikliğine değinmek yerinde olacaktır. Tekeli, şehircilik ve mimarlık alanlarında hem meslekî, hem de yazınsal anlamda bir veri tabanının eksikliğine dikkat çekmekte ve Türkiye’de kentsel planlama çalışmaları hakkında geriye dönük bir araştırma yapıldığında meslek tarihinin yeterince derlenmemiş olduğunu dile getirmektedir (Tekeli, 2011a: 26). Bu konuda “sistemli bir çalışmanın yokluğu” (A.e.), özellikle çeviri eserleri konu alan bu inceleme boyunca yoğun bir biçimde hissedilmiştir.

İhtiyaç duyulan içerik ve yaklaşım yöntemine sahip kaynaklar, İlhan Tekeli’nin uzun yıllara yayılan çalışmalarını başlıklar altında yeniden bir araya getirip yayınlayan Tarih Vakfı Yurt Yayınları’na ait bir seride yer almaktadır. Bu serinin bazı kitapları mimarlık ve kent planlamasının birer meslek ve araştırma ortamı olarak Türkiye’deki gelişimini ve hangi yabancı ekollerden temel aldığını alanların yayın üretimiyle birlikte dönem dönem, kapsamlı bir şekilde değerlendiren ve yayınlar hakkında bilgi veren asıl kaynaklar olarak çalışmaya önemli ölçüde yol göstermiş ve ilham vermiştir. Dolayısıyla tezin tarihsel arka planının neredeyse tamamı, İlhan Tekeli’nin iki eseri¹ tarafından desteklenmektedir, denebilir.

Tekeli, gerek bu kitaplarda gerek diğer eserlerinde bir “çağdaşlaşma projesi” olarak da tanımladığı Türkiye’nin modernliğe geçiş sürecini kentsel gelişim bağlamında beş farklı döneme ayırarak incelemiştir. Dönemlerin tek tek üzerinde durmadan önce, araştırmacının bu ayırımı kullandığı belirgin dönemsel özelliklere kısaca yer verilecektir.

İlk dönem, Osmanlı İmparatorluğu’nun kapitalizmle tanıştığı 19. yüzyılın ikinci yarısından, Cumhuriyet’in ilanına kadar geçen süredir ve Tekeli tarafından “sıkılğan modernite dönemi” olarak tanımlanmıştır (Tekeli, 2011b: 107). Avrupa’da sanayi devriminin ardından başlayan modernleşme sürecinin Osmanlı üzerinde ekonomik ve toplumsal anlamda etki göstermeye başladığı bu yıllar (A.e., s. 108), her ne kadar bu çalışmaya konu olan dönemlerin temelini atıldığı ve kent mekânının dönüşmesine bağlı olarak belediye gibi kurumların oluşturulmaya başlandığı bir

¹ Bu iki eser, kaynakçada yer verilen “Türkiye’nin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları” (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011) ve “Modernizm, Modernite ve Türkiye’nin Kent Planlama Tarihi” (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011)’dir.

dönem olsa da, çevrilen eserlerin hedef kültürü ve dili bu araştırmaya konu edilenden farklılık göstermektedir. Dolayısıyla hem ölçüt hem de yöntem bakımından kapsam dışında kalan bu dönem, araştırmaya dahil edilmemiştir. Tezin tarihsel arka planı, Tekeli'nin eserlerindeki "ikinci dönem" ile başlamaktadır. Ancak Cumhuriyet'in ilanından önceki bu yılların bir arka plan bilgisi olarak akılda tutulması gerektiği düşünülmektedir. Holod ve Evin de, 1. Dünya Savaşı'ndan hemen önceki bu on yıllık dönemde toplumsal anlamda reformist hareketlerin yapıldığı ve modern Türkiye'nin tohumlarının aslında bu yıllarda atıldığına vurgu yapmaktadır. Ayrıca bu dönemde, Osmanlı yönetiminde ortaya çıkan yeni toplumsal sınıflar, yeni elit gruplar ve aralarında mimarların da bulunduğu önemli meslek adamlarının faaliyetlerinin, birçok alanda olduğu gibi mimarlık ve şehircilikte de belirgin yaklaşım farklılıklarını beraberinde getirdiğini eklemektedir (Holod, Evin, 2007: 8).

Cumhuriyet'in ilan edildiği 1923 yılından II. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar geçen süre, ikinci dönemdir. Tekeli'ye göre bir ulus devlet meydana getirebilmek için modernleşmenin gerekmesi toplumsal alanda birtakım değişimlerin yaşanması anlamına gelmiş, toplumun yaşadığı mekân ise hem kavramsal, hem de fiziksel yönden bu değişimin başlıca hedefi olmuştur. Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslaşması, 1.2 nolu bölümde de ele alındığı gibi Avrupa ülkelerindekinden farklı bir düzlemde gerçekleşmiştir. Küçük bölgelerdeki feodal hakimiyetlerin ortadan kalkmasıyla büyük, kapsayıcı mekânlarda bir bütünlüğün sağlandığı Avrupa'nın aksine Türkiye, bir imparatorluğun parçalanması sonucunda ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla yeni kurulan bu ülkede ulus bilinci yaratılması gerekmiştir. Bu bilincin yaratılması çalışmalarında ise Tekeli, mekânsal düzenleme stratejilerinin önemli rol oynadığının altını çizmektedir (Tekeli, a.g.e., s. 111). Araştırmacı, bu stratejiyi iki farklı düzlemde ele alır: Bunlardan biri ülke mekânının ulus devlet mekânına dönüştürülmesidir. Ankara'nın başkent seçilmesi, Batılı ve dünyaya eklemlenmiş bir şehir olan İstanbul'dan merkez olma niteliğinin alınması ve modern devletin Anadolu'da yeniden oluşturulma isteğinin bir göstergesi olarak bu stratejiye önemli bir örnektir. Yeni başkent bir taşra kasabası olan Ankara etrafında oluşturulması amacıyla başlayan bu planlama deneyimi, 1924-1930 yılları arasını kapsar (A.e.). Bu 6 yılda, benimsenen yeni şehirleşme ideolojisinin gerektirdiği idare mekanizmaları ve kurumlar geliştirilmeye çalışılmış, gerekli düzenlemeleri sağlayacak üç yasa çıkarılmıştır (A.e., s. 114). Tekeli, bu yasaların kaynağını

Ankara'nın planlama deneyiminden aldığını ve Cumhuriyet'in tüm yerleşme ideolojisini yansıttığını vurgulamıştır (Tekeli, 20 Şubat 2013, Ankara).

İkinci düzlem ise kentlerin, modernitenin yaşandığı ve gözler önüne serildiği yerler haline getirilmesi projesidir. Savaşın izlerini yansıtan kentlerin yeniden imar edilerek kurulması ve yine Ankara'nın bir simge başkent olarak planlanması, bu düzlemde ele alınan sorunlardır. Tüm bu çalışmaların çıkış noktası, kentlerin birer "sağlık, temizlik, güzellik ve modern kültür örneği" haline getirilme hedefi olmuştur (Tekeli, a.g.e.).² Bu yıllarda çıkarılan kanunlar, kurulan kurumlar ve temeli atılan anlayışlar, ülkenin kent yönetimi ve planlama konularındaki yaklaşımını 1980'ler sonrasına kadar dahi belirlediği için (A.e., s. 115), tarihsel arka planın ilk dönemini oluşturan bu yıllar önemli bir konuma sahiptir.

Çalışmanın 1950-60 yılları arasını kapsayan ve Tekeli'nin "hızlı kentleşme dönemi" olarak adlandırdığı ikinci döneminde, II. Dünya Savaşı'nın demokratik toplumsal yansımaları Türkiye'nin yönetim ve dolayısıyla da modernleşme anlayışında önemli değişikliklere neden olmuştur. Araştırmacının dönemle ilgili saptamaları şu şekilde özetlenebilir: Bir önceki dönemde söz konusu olan ulus devlete ulaşma amacıyla halka modernleşmenin dayatılması durumu, bu dönemde yerini insan haklarına verilen öneme ve dışa açılmaya bırakmıştır. Bu değişiklik de, artık yalnızca kendine yetmek için çabalamayan, uluslararası pazarlara açılmak isteyen ve bu doğrultuda daha gelişmiş yöntemlerle üretim yapmaya başlayan bir toplumun başlangıcı anlamına gelmektedir. Bunun en belirgin sonuçları tarımda görülmüş; halkın kırdan yaşadığı kopuş kentlere göçe, yaşanan yoğun göç ise nüfus artışına ve hızlı kentleşmeye yol açmıştır. Bu dönemin karakteristik özellikleri olan nüfus artışı ve köyden şehirlere göç, önceki dönemde belirlenen kentsel modernleşme kanun ve kurallarıyla başa çıkılamayan koşullar yaratmış, bu koşullarla başa çıkabilecek kapasitede uygulamalar da yapılamayınca Türkiye'nin modern kentlerini bu "acele" içerisinde bulunan ya da kendiliğinden gelişen anlık çözümler şekillendirmeye başlamıştır. Sınırlı örnekler vermek gerekirse, büyümeye başlayan şehirlerdeki konut yetersizliği gecekonduları, ulaşım yetersizliği ise dolmuşları ortaya çıkarmıştır. Bunun en kapsamlı ve uzun vadeli sonuçlarından biri ise, kentlerin modern yaklaşımlarla geliştirilebilmiş kesimleriyle anlık kararlarla oluşan kesimlerinin

² Tekeli'nin aktardığı bu alıntı, Atatürk'ün 1935 yılı Cumhuriyet Bayramı'nda yaptığı konuşma metnine aittir ve Belediyeler Dergisi'nin Ekim 1935 tarihli 6. sayısında yayınlanmıştır.

birbirinden kopması ve Türkiye kentlerinin ikili bir yapıyla karşı karşıya kalması olmuştur. Bu dönemde planlama disiplininin etkinliği ve yazınsal üretim bağlamında söz edilmesi gereken bir diğer gelişme, mevcut sorunlara çözüm arayışları çerçevesinde yabancı uzmanların ülkeye davet edilmiş olmasıdır. Uzmanlar, Türkiye'nin içinde bulunduğu süreci inceleyip raporlar hazırlamış, plan ve kurum önerileri sunmuşlardır. Planlama bölümünün öncülük ettiği ODTÜ, bu gelişmelerin sonucunda kurulmuştur (A.e., s. 116-120).

Arka planın üçüncü dönemi, 1960-1980 yılları arasını kapsamaktadır. Bu dönemin başlangıcında, Türkiye'nin yönetim rejiminde gerçekleşen değişim, Tekeli'ye göre özellikle toplumun yaşam mekânı olan kentin ve içinde bulunulan kentleşme sürecinin toplumsal bir bakış açısıyla değerlendirilmesiyle sonuçlanmış, toplumun yaşadığı ideolojik bilinçlenme kentsel sorunlar ile ekonomi arasındaki bağlantıların görünür hale gelmesine yol açmıştır. Kent yönetimi ve tasarımı bağlayan yasalar da bu bakış açısından etkilenmiştir. Yine bu yıllarda, bir önceki dönemde temelleri atılan yeni kurumlar yerleşmiş ve uygulamaya geçmiştir. Uygulamadaki eksikliklerin fark edilmesi ise bunun bir sonucudur (Tekeli, 2011a: 149). Hızlı kentleşme devam etse de, bu olgunun yarattığı sorunlar farklılaşmaya, ya da en azından daha farklı sorunlar ön plana çıkmaya başlamıştır. Nüfus artışının ve merkezde bir araya toplanan iş birimlerinin yarattığı hava/çevre kirliliği ile trafik problemi bu sorunlardan biridir. Özel araç sahiplerinin giderek artmasına bu sorun da eklenince, ekonomik imkânı olanlar "kentten kaçma" ve kentin dışında yaşama olgusunu gündeme getirmiştir (A.e., s. 325). Dönemin kayda değer gelişmelerinden biri de, son yıllarda metropoliten planlama çalışmalarıyla başlayan toplu konut girişimleridir. Tüm bu yeni deneyimler, 70'lerin son yıllarının şehir planlaması alanında yeni arayışlar ve uygulamalarla geçmesine yol açmıştır (Tekeli, 2011b: 121-128).

1980'den itibaren hem II. Dünya Savaşı sonrasında başlayan kentleşme süreci artık doyumluğa eriştiği hem de Türkiye önemli siyasal ve ekonomik dönüşümler yaşadığı için, Tekeli'ye göre 1980 ve sonrasını ayrı bir dönem olarak incelemek gereklidir (A.e., s. 128). Dolayısıyla 1980'den günümüze halen devam etmekte olan dönem, tarihsel arka planın dördüncü ve son parçasıdır. Küreselleşen dünyaya uyum sağlamak için çeşitli teknolojik, toplumsal ve kurumsal adımların atıldığı bu dönemde, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte odak noktası olmaktan çıkarak

önemini göreceli olarak yitiren İstanbul, yaşadığı büyümeyle yeniden önem kazanmış, sanayide dışa açılma gerçekleşmiştir. Bazı kurumların tasfiyesi, yerine şartlara uygun yenilerinin kurulması, değişen ekonomik dengeler ve tüm bunlara uyumlu yeni yönetim yapılanmaları, yukarıda ele alınan dönemler boyunca süregelen planlama yaklaşımını ve kente bakışı değiştirmiştir. “Modernite projesinin bilim anlayışına göre teknik bir akıl uygulaması olarak görülen planlama”, artık eleştirel bakışın ve iletişimin etkili olduğu bir demokrasi projesinin parçası olmaya başlamıştır (A.e., s. 134).

Tekeli’nin yanı sıra, Ayda Eraydın’ın “mekân” kavramının Türkiye’de yıllar boyunca nasıl algılandığını ve hangi süreçlerde ne gibi değişimler geçirdiğini ele aldığı bir makalesi de tezin tarihsel arka plan bilgisine ışık tutmuştur. Eraydın bu çalışmasında, Türkiye’de mekânın algılanışına ve biçimlendirilişine göre farklı özellikler sergileyen dönemleri düzenlemeci okul yaklaşımına göre belirlemiş, yer yer bu farklı dönemlere ait yazınsal etkinliklerden de söz etmiştir (Eraydın, 2006: 25-68).

Araştırmacının dönemsel ayırmda kullandığı düzenlemeci okul yaklaşımına göre, “birbiriyle tutarlı olan üretim biçimleri, birikimler ve düzenleme mekanizmaları”ndan söz edilebildiği durumlarda bir zaman dilimini “dönem” olarak tanımlamak mümkün olmaktadır (Lipietz, 1986, aktaran Eraydın, 2006: 25). Bu üç bileşenin tutarlılıkları ve bir bütün oluşturma özelliği kaybolmaya başladığında ise, yeni bir döneme geçildiği söylenebilmektedir. Bu anlayışı benimseyerek ve dünyadaki gelişmelerle de bağlantı kurarak Türkiye özelinde yaptığı sınıflandırmada Eraydın’ın, Tekeli ile aynı sonuçlara ulaştığı görülmektedir:

Öncelikle Cumhuriyet’in kuruluşundan 1960’lara kadar geçen sürede yoğun bir birikimin gerçekleştiğini vurgulayan ve böylece birinci ve ikinci dönemlerin ortak bir özelliğini dile getiren yazar, 1923’ten 1945’e, yani II. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar modernite projesi kapsamında başlatılan kentsel ve yapısal dönüşüm sürecinin yaşandığını belirtmektedir. 1945-1960 yılları arasını ise “dizginlenemeyen dönüşüm sürecini denetim altına alma çabası”nın şekillendirdiğini saptamaktadır (A.e., s. 25-27).

1960-1980 yılları arasını kapsayan üçüncü dönem, Eraydın'a göre birikim yoğunluğunun azaldığı, üretimin ve sosyal düşüncenin ön plana çıktığı yıllardır ve "planlı dönem" olarak adlandırılabilir. 1950'lerde başlayan iç göç, bu yıllarda halen devam etmekte, tarımın makineleşmesiyle nüfus kırsal alandan kentlere akmaktadır. Bu hareketlenme, metropoliten alanların temellerini atmıştır. Nüfus artışı ve kentlere göçün doğurduğu sorunlar ile yaşanan bu kalkınma sürecinin planlanması için gösterilen çabalar, dönemin karakteristik özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır (A.e., s. 34-39).

1980 ve sonrası ise, çalışmada neo-liberal politikaların şekillendirdiği son dönem olarak belirlenmiştir. Küreselleşmeye ayak uydurma çabaları ve buna ek olarak küreselleşmeden belli beklentiler içine girme durumu, bu dönemin özelliğidir ve 2000'li yıllarda Türkiye'nin kentsel ve toplumsal birçok açıdan halen bu sürecin içinde bulunduğu belirtilir (A.e., s. 27).

Görüldüğü gibi Tekeli ve Eraydın, şehircilik ve mimarlık disiplinlerinin hem araştırma nesnesi hem de ürünü olan "mekân"ın Türkiye'deki dönüşüm süreçlerini, dönemlere özgü arayış ve üretimleri göz önünde bulundurarak aynı şekilde ayırt etmiştir. İlerleyen bölümlerde farklı verilerle detaylandırılacak ve disiplinlerin yazınsal üretimiyle ilişkilendirilecek olan dönemlemede, burada genel hatlarıyla özetlenen bu ayrım temel alınmaktadır.

2.1. Bir Dönüşüm Süreci: Cumhuriyet'in Kuruluşundan II. Dünya Savaşı'nın Sonuna Kadar Türkiye'de Çeviri Etkinliği ve İlk Çeviri Şehircilik-Mimarlık Kitapları

Türkiye'nin ulus devlete dönüşüm süreci, tezin tarihsel arka planındaki ilk dönemdir. Ancak Türkiye, planlama kavramıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarından, 19. yüzyıldan itibaren tanışmaktadır (Tekeli, 2011a: 52). Ülkede kent planlama deneyinin temelleri ise yaklaşık 150 yıl öncesine aittir (A.e., s. 224). 1923'ten itibaren ise temelini Batı ülkelerinden alan ve yeni gelişen modern bir şehircilik ve mimarlık ortamından söz edilebileceği gibi, Yücel'e göre mesleki ve tüm benzer faaliyetleri etkileyen kapsayıcı bir toplumsal durumu da değerlendirmek gerekir:

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması. Tarihinin bir döneminde değişim geçiren birçok ülke ve kültürde olduğu gibi, Türkiye'de de modern toplumsal yaşamın yerleştirilmeye çalışıldığı bu geçiş ve "aydınlanma" sürecinde çeviri önemli rol oynamıştır. Ancak Türkiye'nin yaşadığı bu dönüşüm oldukça kısa sürede ve devlet müdahalesiyle gerçekleştiğinden, modern Batı ülkelerinin aydınlanma süreçlerinden farklı bir özelliğe sahiptir (Yücel, 2006: 210). Yücel'e göre çeviri, modernleşen Türk toplumunun gelişmesi ve bilimsel nitelik kazanması gereken dili Türkçe ve bu amaç doğrultusunda oluşturulan dil politikaları ile doğrudan bağlantılı, hatta iç içe bir etkinlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplum, modernleşme ve modern ülkelerdeki gelişmeleri takip edebilme hedefiyle bir kültürel dönüşüm içine girdiğinden, Atatürk konuşma dili olan Türkçe ile örtüşmeyen Osmanlıca'dan Türkçe'ye geçilmesi için çalışmalar başlatmış, bu da Osmanlı'da görülen farklı eğitim düzeyleri arasındaki iletişim sorununun ortadan kalkması ve toplumun kendi dilinde araştırma ve üretim yapabilmesi anlamına gelmiştir. İşte böyle bir ortamda Türkçe'nin bir bilim ve kültür dili olarak geliştirilmesi, eş zamanlı olarak da modern ülkelerdeki gelişmelerin takip edilebilmesi için çeviri bir araç olarak tercih edilmiş, modern kültürel birikimin oluşturulmasında önemli rol oynamıştır. Dolayısıyla tez kapsamındaki şehircilik ve mimarlık çevirilerinin ve daha geniş bir bakış açısıyla tüm Cumhuriyet dönemi çeviri etkinliğinin, araştırmacıya göre bu dil anlayışından bağımsız değerlendirilmemesi gerekir (A.e., s. 211).

Türkçe'nin geliştirilmesiyle ilgili bu hedefler doğrultusunda 1921 yılında kurulan Telif ve Tercüme Encümeni, başlangıçta ağırlıklı olarak ülke genelindeki eğitim sorunlarıyla ilgilenmiş, Cumhuriyet'in ilanından sonra yeniden düzenlenen görev alanıyla Telif ve Tercüme Heyeti olarak çalışmalarına devam etmiştir. Bu yeni düzenlemeyle kurumun birincil görevi, "Millî Kütüphanemizin muhtaç olduğu şaheserler ile en kıymetli bulduğu ders kitaplarını takip ve tefrik ile erbabına tercüme ettirmek" şeklinde tanımlanmıştır (Telif ve Tercüme Heyeti Talimatnamesi, Millî Kütüphane: 1946 A 1001, aktaran: Kayaoğlu, 1998: 227).

Taceddin Kayaoğlu'nun aktardığına göre 1925 yılında heyetin talimatnamesine uygun olarak 95 kitaptan oluşan bir çevrilecek eserler listesi hazırlanmış, bu listede eserler "ictimaiyat (sosyoloji), iktisadiyet (ekonomi), tarih ve coğrafya, hukuk, sanâyi-i nefîse (güzel sanatlar), tabiiyat (fizik), felsefe ve terbiye ile lisaniyet ve edebiyat"

başlıkları altında sınıflandırılmıştır. Bunlar arasında sırasıyla 38 ve 20 kitapla felsefe ve terbiye ile tarih ve coğrafyanın, en çok çeviri yapılması planlanan alanlar olduğu dikkat çekmektedir. Güzel sanatlar kategorisinde yer alan toplam 3 kitaptan ikisi ise, mimarlık üzerinedir: Sanat, mimarlık ve şehircilik alanlarında yaptığı çeviriler ve yazdığı telif eserlerle tanınan Celal Esad Arseven'in çevirdiği ait "Tarih-i Mimarî" ve Gorlid'e ait "İstanbul'da Türk Tarz-ı Mimarîsi" (A.e., s. 241).³

Telif ve Tercüme Heyeti'nin 1926 yılında kaldırılması ve kurumun görevlerinin Talim ve Terbiye Kurulu'na devredilmesiyle çeviri faaliyeti aksamış, ele alınması gereken çeşitli farklı sorunlar nedeniyle de planlanan çevirilerin tamamı gerçekleştirilememiştir (Yücel, a.g.e., s. 214). Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhuriyet'in ilanından sonraki hükümetler döneminde Maarif Vekâleti tarafından yayınlanan 68 kitaplık neşriyat listesinde ise, (Kayaoğlu, a.g.e., s. 250-264), şehircilik veya mimarlık alanlarına ilişkin herhangi bir telif veya çeviri esere rastlanmamaktadır.

Türkiye'deki asıl yoğun çeviri faaliyeti, Hasan Âli Yücel'in Maarif Vekili görevini yürüttüğü 1939 yılında düzenlenen I. Neşriyat Kongresi kararları sonrasında başlamıştır (Yücel, a.g.e., s. 214). Türkçe'ye çevrilecek eserlerin ve çevirmenlerinin belirlenerek yıllık bir çeviri planlaması yapılması, çocuklar ve gençler için uygun eserlerin yazdırılması ve çevrilmesi ile ülke genelinde eser yazımını ve çeviriyi teşvik edecek ödüller hazırlanması, kongre kararları arasında yer almakta (I. Türk Neşriyat Kongresi kararları, çevrimiçi, t.y.), buradan çevirinin yayın üretiminde başlıca hedefler arasına konumlandırıldığı anlaşılmaktadır. Bunun bir kanıtı da Tercüme Encümeni'nin raporunda yer verilen ifadedir: "Memleketimizin irfan hayatı için tercümenin bugün büyük bir ehemmiyeti olduğu herkesçe malumdur. Tercüme, hem memlekete medeniyet âleminin fikirlerini ve hassasiyetini dile getirmek, hem de dilimizi zenginleştirmek hususunda hizmet edecektir" (I. Türk Neşriyat Kongresi, Tercüme Encümeni Raporu, aktaran: Kayaoğlu, 1998: 284). Yine raporda, Tercüme İşleri Komisyonu'nca çevirisi teklif edilen eserlerin yer aldığı bir liste bulunmaktadır. Bu listede klasik olarak nitelenen yazınsal eserlere yer verilmekte, şehircilik ve mimarlık konulu bir kitaba rastlanmamaktadır. Buna ek olarak, raporun 1.

³ Çeviri Şehircilik ve Mimarlık Kitapları Kaynakçası (1926-2011)'nin hazırlık sürecinde taranan veri tabanlarında, bu iki kitabın çevrildiğine veya künyelerine ilişkin herhangi bir kayda rastlanamamıştır. Bu nedenle kitaplar kaynakçada yer almamaktadır.

maddesinde yer alan “İlmî eserler, manüeller, esasen alâkalı yüksek mektepler ve makamlar tarafından peyderpey tercüme ettirilmekte bulunduğu için bunların listeye ithaline lüzum görülmemiştir” (A.e.) ifadesi, bu eksikliğe açıklama getirmekte, ancak yazınsal eserlere ağırlık verildiği gerçeğini değiştirmedeği düşünülmektedir.

Kongreyi izleyen yıllarda “çeviri etkinliğinin yükseliş dönemi” olarak adlandırdığı 1940-1950 arasında Yücel, 676 eserin Türkçe’ye çevrildiği bilgisini vermektedir (Yücel, 2006: 215). Çevrilen eserlerin büyük kısmı, yazınsal nitelik taşımaktadır. “Batı uygarlığı değerlerinin, düşünsel yapıtlardan çok, geniş okur kitlesine seslenen yazınsal yapıtlarda dile getirilmesi” ve klasik sayılabilecek bu eserlerin “bir yandan Türkçe’nin anlatım gücünü geliştirirken diğer yandan Türk yazınına örnek olacağı” düşüncesi, Tercüme Bürosu’nun bilimsel veya kuramsal kitaplardan çok yazınsal eserlere yönelmiş olmasının nedeni olarak gösterilmektedir (A.e., s. 216).

Farklı kaynaklardan derlenen Şehircilik ve Mimarlık Alanında Kitap Çevirileri Kaynakçası (1926-2011)’nda, döneme ilişkin bu kurumsal belgelerde yer almayan ve daha çok kurumsal ve kişisel girişimler sonucu çevrildiği anlaşılan oldukça az sayıdaki şehircilik ve mimarlık kitabına yer verildiği düşünülmektedir. Sözü edilen “yükseliş dönemi”nde, yani 1940-1950 yılları arasında çevrilen şehircilik ve mimarlık kitaplarının sayısı kaynakçada da görüleceği gibi 4’tür. Yazınsal çevrilere kıyasla bu sayı, yok denecek kadar azdır.

Nicelik anlamında çeviri şehircilik ve mimarlık kitaplarına yansımamış olmasına karşın Eraydın’a göre, “modernite projesi kapsamında dönüşümün başlatılması” şeklinde tanımlanabilecek bu dönemde, alanlardaki önemli somut gelişmelerden biri, “dış dünyadan şehircilik bilgilerinin aktarılması” olmuş, bu gelişmenin sonucunda ise, bir etkinlik alanı ortaya çıkmıştır: “şehircilik ilkelerine yönelik yabancı yayınların tercüme edilmesi” (Eraydın, 2006: 29).

Kitapların özelliklerine gelindiğinde ise, henüz yeni oluşan bir disiplinin kuramsal temellerine yer verilen metinlerden söz etmek pek mümkün görünmemektedir. Aksine, kitapların yeni şehirler kurarken (yazar ve çevirmenlere göre) uyulması gereken kuralları bir “genel geçerlilik iddiası” (Tekeli, 2011a: 1) ile meslek uygulayıcıları ve uygulayıcı adaylarına aktarmayı amaçladığı anlaşılmaktadır.

Kaynakçanın ilk iki sırasında yer alan Arseven ve Erkul çevirileri, bu bulgunun tipik birer göstergesi olma özelliğini taşır. Bu çeviri kitapların şehircilik “araştırması” olarak tanımlanabilecek bir kategori oluşturmadığını ve birer “ders kitabı” özelliği taşıdığını görmek mümkündür (A.e.).

Buna yol açan etkenlerden biri, Fransa koşul ve ihtiyaçlarına göre hazırlanmış planlama ve uygulama eserlerinin o yıllarda Türkçe’ye ve dolayısıyla Türkiye’nin o dönemdeki şehircilik ortamına aktarılmasıdır. Bu durum, “bugün Türkiye’deki kent planlamasının, tüm dünyada 19. yüzyılda başlayan ve gelişerek süren kent planlamasından doğmuş olması” ile (A.e., s. 27) bağlantılıdır. Yani, henüz Cumhuriyet’in ilk yıllarını yaşayan Türkiye’de yeni temelleri atılan kent planlaması, o dönemde kapitalizm ve sanayinin gelişmesi sonucunda oluşan Avrupa kentlerinin sorunlarını çözme gereksinimiyle doğan bir disiplinden temel almıştır. Bu bakış açısıyla, ilk çevirilerin Türkiye’nin o dönemdeki kentleşme ortamına, sorun ve ihtiyaçlarına doğrudan hitap eden çalışmalar olmadığı görülebilir. Bu eserler, içine girdiği yeni düzen doğrultusunda yeni şehirler kurmayı hedefleyen ve aslında kendine özgü bir “şehir” olgusunu tanımlaması gereken Türkiye’nin arayışına yanıt vermeyen, o yıllarda zaten gelişmekte olan şehirlerindeki farklı sorunlara çözüm arayan modern ülkelerin/kültürlerin birer ürünüdür. Yani bu kültürle ait planlama deneyimleri, yapılan araştırma ve çevirilerle Türkiye’ye uyarlanmaya çalışılmış ve/veya aynen aktarılmıştır. Dolayısıyla bu aktarma ile, söz konusu “yabancı” deneyim ve ihtiyaçlardan doğan birtakım kalıplar da mesleğin “esaslari” olarak Türkiye’ye sunulmuş olmuştur. Örnek alınan ortamın kitaplarını çevirmek beklentilere ters düşen bir durum değildir, ancak tarihsel arka planda değerlendirme yaparken söz konusu bu örnek kültürlerin kendilerine özgü bir süreci yaşamakta olduğu göz ardı edilmemelidir. Koşulları bu sürecinkinden çok farklı olan Türkiye ise, kendi durumunu, toplumunu ve kentlerini tanımlamadan bu kentleri örnek almaya girişmiş, bu kentleri oluşturan şehircilik anlayışını edinmiştir. Holod ve Evin, “20. yüzyıl başından 1980’e kadar uzanan dönemde Türkiye’de üretilen binalar, yasalar ve kurallar, eleştiriler ve yorumlar”ı değerlendirirken “başka yerlere ait çağdaşlık imajlarını kopya eden mimari üretimin kurumları ve mekanizmaları”nın varlığını saptamaktadır. Söz konusu alıntı imajların ise genellikle 20. yüzyılın başları ile 20’li ile 30’lu yıllarda Berlin, Paris, Viyana gibi Batı başkentlerine, 50’li ve 60’lı yıllara

gelindiğinde de ABD kentleri ve yeniden inşa edilen İngiliz kentlerine ait olduğunu vurgulamaktadır (Holod, Evin, 2007: 7).

20'lerde şehircilik ve planlama yazınına daha sağlıklı ele alabilmek için, çevirilerin yanı sıra telif eserlerin durumuna da göz atmak gerekir: Özellikle 20'li yılların ikinci yarısında yoğun bir telif eser etkinliği söz konusudur. Bu telif eserlerden bazılarının yazarları, aynı zamanda ders materyali işlevi yüklenerek Türkçe'ye aktarılan kitapların çevirmenleridir. Dönemde öne çıkan çevirmenlerin ise, eğitim ve yönetim gibi alanlarda önemli kurumsal pozisyonlara sahip olduğu dikkat çekmektedir. Özellikle Fransızca'dan çevirdiği kitaplarla kaynakçada yer alan Emin Erkul, 1924-1928 yılları arasında İstanbul Şehreminliği görevini yapmıştır. Erkul'un, planlama ve belediyeçilik üzerine düzenli bir yayın faaliyeti başlattığı bilinmektedir (Tekeli, 2011a: 68). Birbirine yol açtığı ve işlevsel anlamda bağlantılı olduğu için bağımsız düşünülmemesi gereken Erkul'a ait bu telif ve çeviri eser topluluğunun şehircilik disiplinine ait ilk önemli toplu yayın faaliyeti olduğunu da eklemek gerekir (Tekeli, 2005).

Ayrıca, şehircilik alanındaki ilk ders de, dönemin ünlü Fransız plancılarından Camillo Sitte'nin kitabını Türkçe'ye çeviren ve 1924-1941 yılları arasında Sanayi-i Nefise Mektebi'nde görev yapan Celâl Esad Arseven tarafından verilmiştir (Tekeli, a.g.e., s. 105). 1937 yılında yayınlanan ve ilk telif şehircilik kitabı olma özelliğini taşıyan "Şehircilik" de Arseven'e aittir (Tekeli, 2005). Çevirmen ve yazar kimliğinin bir arada bulunması (ve çoğu zaman bu kimliğe "akademisyen" özelliğinin de eşlik etmesi), birçok araştırma alanında karşılaşılabilecek bir durumdur, ancak "yeni" bir mesleğin fakülte'deki ilk derslerinde okutulan ilk kitapları söz konusu olduğunda ayrıca önem kazanmaktadır. Çünkü bu çevirilerin, aynı dönemde verilen telif eserlere, dolayısıyla da meslekî bakış açısına kaynaklık ettiğini söylemek mümkündür.

Bu bilgiler ışığında 20'li yıllara bakıldığında, sonuç olarak şehircilik yazınında hem telif, hem de çeviri anlamında ciddi bir çalışmanın varlığından söz edilebilir. "Bu dönemde belli kamu kuruluşları, üniversiteler ve dergiler etrafında kümelenen gruplar bu alanlarda tercüme niteliği ağır basan yayınlar yapmışlardır" (Tekeli, a.g.e., s. 310). Ayrıca Tekeli'nin, yukarıda sözü edilen "Arseven'in meslek adamı yetiştirmeyi amaçlayan ilk dersleri ile İstanbul Şehremaneti'nin yayın faaliyetinin aynı

yıllarda başlamasının bir rastlantı olmadığı” saptaması, önemli bir bulgudur (A.e., s. 105).

Ancak, “modern olmayı hedefleyen bir şehircilik anlayışının temellerini atmak” amacına yönelik olarak, çevrilmek için özellikle bu kitapların seçilmesine nasıl karar verildiğine ve hedef kitlenin (yeni kurulan bölümlerin akademisyen ve öğrencileri olduğu tahmin edilebilir) bu çeviri kitaplardan ne derece yararlandığına ilişkin bir çıkarım yapmak zordur. Tekeli, dönemdeki bu belirsizliği “yayın faaliyeti çok gelişmiş bir çaba, ancak hangi çevrelere hitap ettiği bilinmiyor” (A.e., s. 68) sözleriyle ifade etmektedir.

Cumhuriyet döneminin bu ilk aktarımları, bir modernleşme kararını yansıtmakta, bununla birlikte kaynağını özellikle Fransız kültüründen aldığı dikkat çekmektedir. İlerleyen dönemlerdeki çeviri etkinliğine, kaynak olarak Alman kültürünün de dahil olacağı ve bir Fransız-Alman ekolü çekişmesinin 1940’lı yıllara kadar süreceği (Tekeli, 2005), bu yıllarda mesleğin yazınsal aktivitesi ile akademik ve uygulama ortamında Alman yaklaşımının giderek daha etkili olacağı görülecektir. Hem yazınsal ortamda hem de şehircilik ve mimarlığın yapısal üretiminde yaşanan bu Fransız-Alman çekişmesinin kökleri aslında Tekeli’nin “sıkılğan modernite dönemi” olarak adlandırdığı 19. yüzyıl sonlarına dayanmaktadır (bkz. bölüm 3.1). “İstanbul’un, Fransa ve Almanya arasındaki ekonomik ve kültürel yarışmanın arenasına dönüştüğü bu dönem” (Yavuz, Özkan, 2007: 41) aslında Türkiye’nin modernite projesinde Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarının önemli ölçüde etkili olduğunun bir başka kanıtıdır, çünkü mimari anlayışın Fransa’dan etkilenme süreci gerek eğitim kurumlarında temel alınan anlayışlar gerek de uygulamalar söz konusu olduğunda henüz Osmanlı döneminde başlamıştır.⁴

Alman dilinde yazılmış kitapların çevrilmeye başlandığı 30’lu yıllar, öncelikle Cumhuriyet mimarlığının oluşum dönemi olarak tanımlanabilir (Batur, 2007: 71). Bu yıllarda ayrıca ülkede önemli kurumsallaşma hareketleri başlamıştır. Bu gelişmeler elbette şehircilik alanı için de geçerli olmuş, planlama için ilk kurumsal yapıların temeli bu yıllarda atılmıştır (Tekeli, 2011a: 77). Yurtdışında eğitim görmüş mimarların ülkeye dönüşü, bununla birlikte meslekî yayınların da yapılmaya

⁴ Şehir planlama alanında 19. yy-20. yy başı Osmanlı-Fransız ilişkileriyle ilgili detaylı bilgi için bkz. Tekeli, 2011a, s. 55-65.

başlaması modern mimarlığın Türkiye’de tanınmasını sağlamıştır (Batur, a.g.e., s. 85).

Yurtdışındaki yaklaşımları Türkiye’ye tanıtan mimarların yanı sıra, bu dönemde ülkeye gelen yabancı bir grup meslek adamının bıraktığı önemli bir etkiden söz etmek gerekir. 1933’ten sonra gerçekleşen Üniversite Reformu ile 30’ların Türkiye’de şehircilik ve mimarlık, Almanya’daki Nazi hareketinden kaçarak Türkiye’ye gelen Alman akademisyen, plancı ve araştırmacıların etkisiyle şekillenmiştir. Fakültelerde mimarlık-planlama dersleri, konferanslar veren ve/veya bağımsız şehir/bölge planları hazırlayan, görüş yazıları ve kitaplar yazan bu Alman araştırmacıların çalışmaları, ülkede üst düzey bir kent planlaması tartışması başlatmıştır. Planlama, şehir gibi kavramların Türkiye için ne anlama geldiği üzerinde durulmadan, doğrudan farklı kültürlerden yapılan alıntılarla şehir kurma uğraşına karşı çıkan Alman uzmanlar, bu görüşlerini sık dile getirseler de etkili olamamışlar, Türk mimarların konuya özgün bir bakış açısıyla yaklaşmasını sağlayamamışlardır (Tekeli, a.g.e., s. 196). (Tekeli’nin dile getirdiği bu saptama, etkisi uzun vadeli olduğundan önem taşımaktadır. Ülkenin kendi koşullarından bağımsız bir biçimde dış ülkelerin yöntemlerini alıntılması, bir sonraki dönemde konut sorunuyla bağlantılı olarak Türkiye’ye çağırılan Charles Abrams’ın hazırladığı raporda da konu edilmiştir. Abrams bu raporda, konuyla başa çıkmakta yetersiz uzmanlardan bahsetmiş, sorunun dıştan gelecek “expert”lerle değil, içeride yetişecek “impert”lerle çözülebileceğini dile getirmiştir (Tekeli, 2011b: 119-120).) Ancak bu aktarımların yanı sıra Türkiye’de şehir, köy gibi kavramların özgün bir içerikle nasıl tanımlanabileceğine ilişkin telif çalışmaların da yok sayılmaması gerekir (Eraydın, 2006: 30).

Sonuç olarak, ortaya konan plan ve yayınlara bakıldığında dönemin plancılık yaklaşımında ciddi bir Alman hakimiyetinden söz etmek mümkündür. Bu dönemde üniversiteye devam eden plancı adayları, Türkçe öğrenen ve yayınlarının çoğunu Türkçe yapan bu Alman akademisyenler tarafından yetiştirilmiş, yine onlar tarafından Türk şehirleri için birçok plan hazırlanmış ve makale üretilmiştir. Bu dönemin yazınsal üretimi hakkında not edilmesi gereken bir önemli saptama da, disipline ait ilk orijinal düşünce ürününün yayınlanmış olmasıdır. Türkiye’de şehirciliğin önemli isimlerinden olan Osman Nuri Ergin’in 1935 yılında “Şehirciliğin

İnkişafı” adı altında yayınlanan konferans metinleri kitabı, öne çıkan telif yayınlardan biridir. Aynı yıllarda, şehircilik ve mimarlık mesleğini konu alan süreli yayınların kalite ve sayısında artış olmuştur (Tekeli, 2005). İçişleri Bakanlığı’nın yayınladığı Belediyecilik Dergisi’nin yanı sıra, mimarlık ve şehircilik dergisi Arkitekt’in çıkmaya başlaması, meslek yazın ortamında önemli hareketlerin göstergesi olarak değerlendirilmelidir. Özellikle Arkitekt, barındırdığı metinler tezin incelediği bütüncüye dahil olmamasına rağmen bulguları destekleyen önemli veriler sunduğu için bir sonraki bölümde ayrıca ele alınacaktır.

Disiplinin yayın (ve dolayısıyla çeviri) aktivitesi esas araştırma konusu olarak merkezdeki konumunu korumakla birlikte, yukarıdaki bilgilerden ve Tekeli’nin adlandırmasından yola çıkarak, Cumhuriyet’in kuruluşundan II. Dünya Savaşı’na kadar geçen dönem, “yeni bir ulus-devlet yaratmak için başlatılan modernite projesi” (Tekeli, 2011b: 106) olarak tanımlanabilir. Söz konusu modernleşme ve çağdaş yaşamın sağladığı konforlara ulaşma arzusu, yeni “Türkiye Cumhuriyeti’nin genç ve gelişen toplumu için önemli ‘içsel ve ulusal’ toplumsal itkileri oluşturmuştur” (Cengizkan, 2007: 34). Bu “Batı’yı yakalama”, “Batı’ya öykünme” isteğinin “dışsal ve ulusaşırı” modelleri kendisine örnek almakla somutlaşması ise kaçınılmaz olarak değerlendirilebilir (A.e.).

Halkın yaşayacağı mekânların, yani şehirlerin kurulması da bu projenin ana başlıklarından biri olmuştur. Modern dünyaya uyum sağlayabilmek için o dünyaya ait şehircilik bilgilerinin Türkiye’ye aktarılması gerekmiş, bunun için de ağırlıklı olarak meslekî ilkeler öğreten yabancı şehircilik kitapları çevrilmiştir (Eraydın, 2006: 29). Bu “tercüme etkinliği”, Eraydın’ın çalışmasında dönemin “ana tartışma ve araştırma alanları”ndan biri olarak gösterilmiştir. Dolayısıyla bu yılları, yapılan çeviriler sayesinde bir “aktarım dönemi” olarak tanımlamak mümkündür. Bu yıllarda, çeviri yoluyla temel ilkeler aktarıldığı (hem çevirmenler, çevirdikleri kitapların görüşlerini benimseyip telif eserler halinde yansıttığı, hem de diğer araştırmacılar bu çevirileri ve telif eserleri kaynak olarak kullandığı) ve böylece disiplinin telif yazını da şekillendiği için, çevirinin şehircilik ve mimarlık için Cumhuriyet’in bu ilk yıllarında olduğu kadar başka hiçbir dönemde belirleyici olmadığı düşünülmektedir. Şehir, tasarım, mekân gibi kavramların henüz yeni tanımlanmaya başladığı sürecin sonunda, bu belirleyici etkinin mesleklerin oluşumuna ve topluma yararı başka bir

Çalışma kapsamında tartişılabilir. Ancak bir alandaki bilimsel üretimi etkileyen unsurlardan biri olan eviri, bu dönemde şehircilik için farklı, adeta “kurucu” bir işlev yüklenmiştir.

Araştırma konusunun “eviri mimarlık ve şehircilik kitapları” olmasına rağmen bu noktaya kadar yalnızca kent planlaması, şehircilik ve benzer disiplinlerin adı altında sınıflandırılabilcek kitaplardan söz edildiği göze çarpmaktadır. Kaynakçanın hazırlık sürecinde taranan veri tabanlarında, özellikle Cumhuriyet’in kuruluşundan 1950’li yıllara kadar mimarlığa, yani şehir değil de bina leğine odaklanan herhangi bir çeviriye rastlanmaması dikkat çekmiş, bu duruma dönemsel arka plandan yararlanılarak bir açıklama getirilip getirilemeyeceğini düşündürmüştür. Yalnızca sözü edilen yaklaşık 30 yıllık bu dönemin eviri politikalarına odaklanan daha detaylı bir araştırmayla farklı verilere ulaşmak mümkün olabilir. Ancak eldeki bilgilerle bir dereceye kadar fikir yürütmek mümkün görünmektedir:

İlk olarak bu durum, sözü edilen yıllarda Türkiye’nin “Batılı” bir şehircilik ve planlamayla yeni tanışıyor olmasından kaynaklanıyor olabilir. (Planlama, Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde bir etkinlik olarak toplumsal yaşamda yerini aldığı ve bazı kurumların temelini yine o yıllarda atıldığı bilindiğinden, Türkiye için bu kavramların tam anlamıyla “yeni” olduğu söylenemez. Ancak modernite projesinin bir parçası olan şehircilik, Osmanlı’da tanımlanandan farklı bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle Batı ülkelerinden alıntılanan bu disiplinle bir tanışma sürecinden söz edilebilir.) Dolayısıyla disiplinlerin temeli Batı’dan alınırken yalnızca kuram ve uygulamaların değil, farklı uzmanlık alanlarının ayrışmış veya ayrışmamış olma durumunun da alıntılanması beklenebilir. şehircilik ve mimarlık, bu dönemlerde örnek alınan modern ülkelerde dahi birbirinden tam olarak ayrışmış disiplinler değildir. Sanayileşme ve ekonomik gelişmeler sonucu oluşan veya kalabalıklaşan kentlerin sorunlarını çözmeyi amaçlayan şehircilik, genç bir disiplindir ve zaten binaların tasarımcısı olan mimarlar, böyle bir ihtiyaç oluşunca şehirlerin de plancısı olmuştur. Buraya kadar sözü edilen eviri kitaplarda da bu durum açıkça görülebilir: şehirlerin düzenlenmesi içi mimarlara verilmekte, yol gösterici kitaplarda “şehir mimarı” olarak adlandırılan mimarlara seslenilmekte ve şehirlerin, belirgin özelliklerini büyük ölçüde barındırdığı binalardan aldığı sık sık dile

getirilmektedir.⁵ Tekeli de, önceleri bir topoğrafya hünere olarak görülen şehir plancılığının 20'li yılların başlarında mimarların ilgi alanına girmeye başladığını vurgular (Tekeli, 2005).

20'li ve 30'lu Yılların Çeviri Etkinliği ve Arkitekt Dergisi

Yalnızca çeviri kitapları kapsayan bu çalışmaya ait bir inceleme nesnesi olmamasına rağmen, hem bir önceki bölümde sözü edilen Alman-Fransız çekişmesinin disiplinler üzerindeki etkisini yansıttığı hem de dönemsel saptamalar yapmaya imkan veren ideal bir kaynak olduğu için, II. Dünya Savaşı ve sonrasını kapsayan döneme geçmeden önce mesleki süreli yayın Arkitekt'e kısaca değinilecektir. Çünkü derginin ortaya koyduğu birtakım veriler, telif eserler ve çeviri etkinliği bağlamında tezin tarihsel arka planını sağlamlaştırmaktadır.

Yayın hayatına 1931 yılında "Mimar" adıyla başlayan Arkitekt, Türkiye'nin şehircilik ve mimarlık alanlarındaki eğilimlerini sergileyen adeta kronolojik bir kaynak niteliğindedir. Süreli bir yayın olması nedeniyle, Cumhuriyet'in ilanını takip eden yıllardan itibaren şehircilik ve mimarlık disiplinlerinin gelişimini anlık bir biçimde yansıtmaya başlamıştır. 1980'e kadar, yani 50 yıl boyunca çıkarılan dergi, Türkiye'deki farklı toplumsal dönüşümler doğrultusunda şekillenen meslek ortamını belgelemekte ve bu nedenle Türkiye şehircilik ve mimarlık tarihini doğrudan veya dolaylı biçimde konu edinen birçok çalışmada temel kaynaklar arasında yer almaktadır (Batur, 2007: 85). Gerek yayın hayatının birçok değişimin gerçekleştiği farklı dönemleri kapsayacak kadar uzun sürmesi, gerek de söz konusu değişimlerde önemli roller üstlenen aktörlerin yazar ve çevirmen olarak derginin içeriğini oluşturması nedeniyle Arkitekt, kendi döneminde Türkiye'de benzeri olmayan bir yayındır.

Arkitekt, belgelediği uzun zaman aralığının yanı sıra yoğun çeviri metin içeriğiyle bu tez çalışması için de önemli bir veri tabanı olarak düşünülebilir. Ancak Arkitekt'i veri kaynağı olarak araştırmaya dahil etmek, benzer süreli yayınların ve/veya farklı

⁵ Celâl Esad Arseven'in yazdığı "Şehircilik (Urbanizm)", bu üslubun belirgin biçimde kullanıldığı yol gösterici kitaplara tipik bir örnektir.

platformlarda yayınlanmış çeviri metinlerin de aynı şekilde incelenmesini gerektirecektir. Fakat TMMOB Mimarlar Odası tarafından bir internet arşiviyle kullanıcıya ulaştırılan Arkitekt'in aksine, böyle nitelikli biçimde arşivlenmemiş diğer süreli yayın ve metinlere ulaşmak tez çalışmasının zaman ve imkânları dahilinde mümkün görünmemiştir. Önceki bölümlerde değinilen disiplinlere ait sistemli bir veri tabanı eksikliği ve yazınsal üretimi belgeleyen bir bilgi birikiminin yokluğu, bu bağlamda kendini bir kez daha hissettirmektedir. Süreli yayınları ve kitap dışındaki ortamlarda yayınlanmış metinleri de araştırmaya dahil edip, bunların tamamına ya da büyük bir kısmına ulaşamamanın çalışmayı işlevsellikten ve tutarlılıktan uzaklaştıracağı endişesi, süreli yayınları çalışmanın dışında bırakma kararını beraberinde getirmiştir. Fakat Arkitekt'in ortaya koyduğu birikim, onu incelenecek metin sağlamaktan öte tarihsel arka plana katkıda bulunan bir veri tabanı haline getirmekte ve önemli kılmaktadır. Bu nedenle, tez çalışmasıyla eş zamanlı ilerleyen TÜBİTAK destekli "Türkiye'de Şehir Çalışmaları Alanında Kavramların Dönemsel Yolculuğu" başlıklı araştırma projesi kapsamında yapılan Arkitekt incelemesinden, gereken ölçüde yararlanılmıştır. Derginin 20'li ve 30'lu yıllara ait çeviri ve telif metin içeriği ise, tezin birinci döneme ilişkin bulgularıyla örtüşmekte ve bu nedenle önem taşımaktadır. Dolayısıyla bu bölüm, derginin genel özelliklerine değinmekle birlikte, bu döneme odaklanmaktadır.

İlk sayılarında modern mimarlık anlayışlarına ilişkin görüş ve örnekler barındıran telif metinlere yer verilen Mimar'ın, gerek kuramsal alanda gerek de uygulama alanında Türkiye'nin içinde bulunduğu modernleşme projesinin mimarlık ayağını belgelediği görülmektedir. Derginin ilk yıllarında üretilen bu telif yazıların sahiplerinin Sedat Hakkı, Burhan Arif, Mimar Abidin gibi Cumhuriyet'in ilk yıllarında öne çıkan, modern mimarlık üsluplarından etkilenmiş, bu alanda örnekler vermiş ve/veya yurtdışında mimarlık eğitimi aldıktan sonra Türkiye'ye dönmüş mimarlar olduğu dikkat çeker. Okul, belediye gibi kamu binalarında sıhhat ve estetiğin nasıl sağlanabileceği, farklı ülkelerdeki yeni mimarlık anlayışlarına göre tasarlanmış yeni ev projeleri, modern mimarlık esasları, çağdaş mimarın sahip olması gereken özellikler bu yıllarda ele alınan konulardır. Modern anlayışı yansıtan tasarım ve yazılarıyla söz konusu dönemin mimarlığını küresel ölçekte etkileyen Le Corbusier gibi mimarların görüşlerine de çoğunlukla telif yazılar dahilinde yer verildiği görülür.

Arkitekt'in, modernleşme projesiyle birebir örtüşen bu içerik tercihi 30'lu yıllardan 80'lere kadar temel özelliklerini korumuştur. Yıllar geçtikçe kent mekânında değişen öncelikler ve farklılaşan toplumsal koşullara rağmen nitelikli yaşam koşulları ve yüksek estetik hassasiyeti yansıtan yapı ve şehirler, tüm yazıların doğrudan ve/veya dolaylı bir biçimde dile getirdiği asıl konu olmuştur. Bu süreç boyunca yayın politikasında göze çarpan ve tezi de ilgilendiren en önemli değişiklik, dergi içeriğinde sayısı giderek artan çeviri metinlerdir. İlk sayılarda rastlanmayan bu durum, özellikle 1935'ten sonra dikkati çekmektedir. Çeviri metinlerin bazen kaynağı veya çevirmeni belirtilmeden yayınlandığı görülse de, konu ve kaynak kültür tercihinden bazı çıkarımlar yapmak mümkündür: Modern Avrupa ülkelerindeki yeni mimarlık akımları, yine bu ülkelerde sağlık ve konfor amaçlı alınan teknik tedbirler ve bu amaçla hazırlanmış nizamnamelerden alıntılar, çeviri metinlerin ortak konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda, "başka memleketler" kavramı derginin 50 yıllık yayın hayatında üretilen telif ve çeviri metinlerde önemli bir içerik unsuru olarak karşımıza çıkar. Çeviri metinlerin çoğunda ve telif, ancak farklı bir kültürden örnekler sunan yazılarda istisnasız bir şekilde "başka memleketleri örnek alma" olgusuyla karşılaşmak mümkündür. Dolayısıyla çeviri, önemli bir veri kaynağı olan Arkitekt'te "modern ülkeleri örnek alma, onlara benzeme" yolunda bir araç olma işlevi üstlenmiştir, denebilir.

Bir diğer önemli bulgu, 30'lu yıllar boyunca dergide yer verilen ilk çeviri metinlerin neredeyse tamamının Alman kaynak kültürüne sahip ve Türkiye'ye gelen Alman akademisyen ve plancılar tarafından yazılmış olmasıdır. Bu, dönemi biçimlendiren önemli bir etken olan Üniversite Reformu ile doğrudan bağlantılı bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Yeniden Alman ve Fransız çekişmesine dönmek gerekirse, kaynakçada Alman etkisiyle eş zamanlı olarak dikkat çeken Fransız etkisinin, bu yıllarda aynı yoğunlukta Arkitekt çevirilerine yansımadağı söylenebilir. Telif metinler ve genel bakış açısında Fransız mimarlık anlayışının (en azından Alman etkisi alana hakim olmadan önce) benimsendiği anlaşılmakta ve bazı yazar ve öğretim görevlilerinin bunu açıkça dile getirdiği görülmektedir, ancak çevirilen metinlerin neredeyse tamamı Alman kültürü çıkışıdır. Üstelik bu etkinin yalnızca çeviriyle aktarılan metinlerle sınırlı kalmadığı, mesleğin terminolojisine de yansıdığı görülür: Derginin 1936 tarihli 10-11 sayısında yayınlanan "Şehircilik İşlerine Ait Ücretler

Tarifesi Projesi”nde yer alan tüm terimlerin Almanca karşılıklarıyla verilmesi döneme hakim olan Alman kültürünün önemli bir göstergesidir (Tekeli, 2011a: 96).

Arkitekt’in tarihsel arka plana katkısı bununla sınırlı değildir. Derginin ortaya koyduğu en önemli bulgulardan biri, tezin alanlara ait çeviri kararlarına ilişkin bir öngörüsünü doğrular niteliktedir. Akademisyenler, çeviri tercihlerinde önemli rol oynayan aktörlerdir. Dergi için düzenli yazı hazırlayan ve/veya çeviri yapan akademisyenlerin, öğrenim geçmişleri ve çalışma deneyimlerine bağlı olarak benimsedikleri kültür, kişi ve ekollere ait düşünce ve yazıları Türkçe’ye aktardıkları dikkat çekmektedir. Örneğin, kaynakçada Bruno Taut çevirisiyle dikkat çeken Adnan Kolatan’ın 30’lu yıllardan itibaren Almanca’dan çevirdiği metinler Arkitekt içeriğinde önemli yer tutmaktadır.

2.2. II. Dünya Savaşı Sonrası: Hızlı Kentleşme ve Kurumsallaşma Dönemi

40’lı yılların belirgin dönemsel özellikleri arasında, dünya genelinde II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan hızlı kentleşme olgusunun yol açtığı sorunlar, kavramsal ve kurumsal değişiklikler ile bu durumun mimarlık ve şehircilik yazınında yarattığı hareketlenme yer almaktadır. Ancak bundan önce, 30’lu yıllar ABDsine ait bir gelişmenin Türkiye’de 40’larda etkili olduğuna değinmek gerekir, çünkü ABD’nin şehircilik ve mimarlık alanlarında örnek alınması durumuyla ilk kez karşılaşmaktadır: 40’ların başında, o ana kadar Batı Avrupa ekolünün hakim olduğu Türk şehircilik ve planlama ortamında ABD kültürü kaynaklı bir eser çevrilmiştir. 30’larda ABD’de öne çıkan “pratik kent” yaklaşımının önemli kaynak ve ders kitaplarından biri olan Karl B. Lohman’a ait “Kent Planlamasının İlkeleri” (ABD, 1931) adlı kitap, “Şehir İmar Planları Tanzim Esasları” adıyla Celâl M. Ulusan tarafından Türkçe’ye aktarılmış ve 1942’de yayımlanmıştır. Böylece Türk şehirciliği ABD yaklaşımıyla tanışmıştır (A.e., s. 311).

Tekeli’nin aktardığına göre II. Dünya Savaşı’nın hemen ardından gelen on yıllık süreç, yani 1945-1955 yılları arası, dünya genelinde savaş sonrası tahribatları giderme ve yeniden toplumsal düzen oluşturmayla geçmiştir. Bu nedenle dönem,

yeni kurulan kentler ve planlama atılımlarıyla dikkat çeker. İçine girilen bu hızlı kentleşme sürecinde, daha önce karşılaşılmamış planlama sorunlarının yaşandığı ise tahmin edilebilir bir gelişmedir. Takip edilen modern ülkelerde kentleşmeyle ilgili yeni kanunlar çıkarılmış, yeni planlama kurumları kurulmuştur. Araştırmacı ayrıca, Türkiye'nin savaşa dahil olmamasına rağmen hem Batı'ya yakın duruşu, hem de aynı yıllarda kırsal alanda yaşanan makineleşme, kentlerde nüfus artışı gibi gelişmeler nedeniyle şehircilik tarihinde bu dönemin özelliklerini yansıtan ülkeler arasında yer aldığını belirtmektedir. Ancak bu on yıllık dönemdeki hızlı kentleşme ve 50'li yıllarda başlayan iç göçün, oldukça önemli ve yeni bir süreç yaratmasına rağmen birkaç kurumsal yenilik ve konut sorununun varlığının fark edilmesi dışında Türkiye şehirciliğinde belirgin adımlar atılmasıyla sonuçlanmadığını eklemektedir. Önemli bir gelişme ise, bu dönemde kent planlamasına alışlagelmiş olanlar dışında farklı açılardan, özellikle de sosyal bilimler yaklaşımıyla bakan kişilerin sayısında artış olduğudur (Tekeli, 2011b: 120). Kavramların yeniden ele alınması anlamına gelen bu bakış açısı değişikliğine karşın, "Türkiye'nin kentleşme yazını ya da bu konudaki yayınları oldukça sığ kalmıştır, denebilir" (Tekeli, 2011a: 157).

2.3. 60'lar ve Sonrası: Artan Toplumsal Bilincin Şehircilik ve Mimarlığın Yayın Üretimine Yansımaları

Türkiye'nin 1960 yılında yaşadığı rejim değişikliği, mevcut toplumsal durum ve kavramları, dolayısıyla da toplumu ilgilendiren tüm disiplinleri önemli ölçüde dönüştüren bir gelişmedir. Mimarlık ve şehircilik de elbette bu dönüşüme dahil olmuştur. Günümüzde halen geçerli olan mimarî düşünce ve programların 60'lı yıllarda üretilmeye başlandığı bir gerçektir (Yücel, 2007: 126). Disiplinlerin hem uygulama hem de düşünce alanlarında kavramların toplumsal farkındalıkla yeniden incelenmesi, planlama ve mimarlığı sosyal bilimler temelli yeni bir yaklaşımla ele alınan alanlar haline getirmiştir (Tekeli, 2007: 31). Ayrıca Tekeli, 60'lardan itibaren geçen 30 yıllık zaman diliminin Türkiye'nin kent planlama deneyiminde ayrı bir yere sahip olduğunu, çünkü bu dönemde planlamanın hem ayrı bir meslek olarak algılandığını hem de üniversite eğitimi düzeyinde kurumsallaştığını vurgulamaktadır (Tekeli, 2011a: 224). Kent planlama eğitimi, üniversite düzeyinde ayrı bir program olarak yer almaya başlamış, 1961 yılında ODTÜ'de bir şehir ve bölge planlama

bölümü açılmıştır. Bunu, ilerleyen yıllarda İTÜ, Mimar Sinan, Yıldız Teknik ve Ege Üniversiteleri'nde kurulan planlama bölümleri izlemiştir (A.e., s. 327).

Ülke genelinde planlama esaslarının 1961 Anayasası ile düzenlendiği 1960 sonrası döneme ait önemli gelişmelerden biri de, Tekeli'ye göre Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) kurulmasıdır. Bunun sonucunda, birer tasarım ürünü olarak bina ve kent unsurlarının toplumsal nitelik taşıdığı, bu niteliğin ise ülkenin genelini etkileyen bir "planlama" kavramıyla bağlantılı olduğu anlaşılmıştır. 50'li yılların sonuna dek sahip oldukları toplumsal statünün değişmesi ve toplumun genelinde bilincin yükselmesi sonucunda ise mimarlar, toplumsal sorunlara daha duyarlı meslek adamları haline gelmiştir. Aynı zamanda mimarların hem sayısının artması hem de mimarlık mesleğini tercih edenlerin eskisine oranla çok daha çeşitli toplumsal ortamlardan gelmesi, disiplinde teknik ve kavramsal değişimlere yol açacak gelişmelerdir. Hızlı endüstrileşme, 60'lı yıllarda meslek ortamını etkileyen bir diğer faktördür (Tekeli, 2007: 32).

Mesleklerin genelinde sosyal bilimlere ağırlık veren bu hareketlenme, mimarlık ve şehir ile toplumsal kavramlar arasında bağlantı kuran telif eserlerin sayısında bir artış olabileceği fikrini de akla getirmektedir. Gerçekten de 60'ların ilk yıllarında, disiplinlere farklı yaklaşımın bir sonucu olarak her ne kadar sınırlı da olsa telif yayın, özellikle de ders kitabı üretiminde bir gelişme yaşanmıştır ve bu hareketlilik 1963 ve sonrasında meslekte yaşanacak değişimlerin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir (Tekeli, a.g.e., s. 167). Çünkü değişen imar kanunları, iç göç, gecekondulaşma, çıkarılan gecekondu yasaları, hızlı kentleşme ve sonuç olarak nüfus araştırmalarının ön plana çıkması gibi yoğun gelişmeler; Tekeli'nin verdiği bilgiye göre şehirleşme, kırsal dönüşüm, iç göçler, konut ve gecekondulaşma olgularıyla ilgili ciddi bir telif araştırma ve metin üretimini beraberinde getirmiştir. Bu çalışmaların detaylı özelliklerine burada yer verilmeyecektir, ancak tümünün ortak noktası bu olguları ve bu olgularla bağlantılı sorunları Türkiye'nin koşulları bağlamında, özgün bir biçimde kavrama ve tanımlama çabası içermeleridir (A.e., s. 328-332).

60'ların başından itibaren yaşanan kültürel, toplumsal ve ekonomik değişimlerle birlikte, bilim ve sanat dahil olmak üzere toplumun her alanında kavramların sosyal içeriğinin yoğunlaştığı gözlemlenebilir. Toplumsal ve siyasi konuların artık toplumun

çeşitli kesimleri tarafından, farklı biçimlerde ele alınması da dönemin belirgin özelliklerindendir. Mimarlık ve şehircilik, içeriği bu yeni yaklaşımlardan etkilenen başlıca araştırma alanları arasındadır. Ülkenin kendi içindeki bu toplumsal dönüşüme, geçen yıllarla birlikte Batı ülkeleri ile farklı düzlemlerde kurulan ve giderek yoğunlaşan bir iletişim de eklenmiş; sonuç olarak farklı ihtiyaçları olan, kentleşmiş-kentleşmemiş farklı grupların meydana getirdiği tüketim odaklı toplum yapısı belirginleşmiştir. Söz konusu bu gruplar ve ideolojiler arasındaki çekişme, artmaya devam eden toplumsal bilinç, demokrasi tartışmaları ve ekonomik sorunlarla geçen 20 yılın sonunda Türkiye 1980’de ikinci bir askerî darbe yaşamıştır (Tekeli, 2011b: 128-134). Tüm bu gelişmelere zemin hazırlayan 1960-1980 yıllarını ve yaşananların meslek ortamı üzerindeki etkilerini, Yücel şu şekilde özetlemektedir:

Sanayi ve ticaretin gelişmesi, çoğulcu bir dünya görüşünün ve onun getirdiği yeni kavramların ortaya çıkışı, kentsel bir yaşam biçiminin beraberinde getirdiği davranış ve değerlerle beraber kurulması ve günümüz düşünce biçimine de nüfuz eden toplum bilincinin yükselişi. Bunlar, [...] dönemdeki mimari düşüncelerin şekillenmesine neden olan arka planı oluşturmaktadır.

[...]

Bu sosyo-ekonomik arka plan kendini işlevsel, örgütsel veya entelektüel bağlamlar aracılığıyla ortaya koymaktadır. Bunlardan sonuncusu [...] yeni yapı programlarından, değişen mimarlıktan, meslek kuruluşlarının etkinliklerinden ve mesleki aydın sınıfı tarafından ithal edilen veya üretilen mimarlık kuramları, eğilimleri ve ideolojilerinden oluşmaktadır (Yücel, 2007: 127).

Yukarıdaki alıntı, 1960 ve sonrası ülke içindeki toplumsal dalgalanmaların mesleklere yansımaları ortaya koymaktadır. Bahsi geçen ithal kuram, eğilim ve ideolojilerin çeviri üretimi yoluyla ithal edilip edilmediği, 6. bölümde üzerinde fikir yürütülecek bir konudur. Ancak özellikle 70’lerden itibaren farklı alanlardan kaynaklanan, çok katmanlı gelişmelerin etkilediği ve biçimlendirdiği bir şehircilik ve mimarlık ortamından söz etmek gerektiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda 80’li yıllara bir hazırlık niteliğindeki bu gelişmelerin ortaya koyduğu durum, tezde bu noktaya kadar belirgin bazı faktörler ve onların sonuçlarından yola çıkılarak oluşturulan tarihsel arka plan yaklaşımının da farklılaşmasını ve bu çok katmanlılığa uyum sağlamasını gerektirmiştir. Dolayısıyla bu, sözü edilen çok katmanlılığın özellikle etkili olmaya başladığı 80’ler sonrasının ve bu yıllara ait kaynakça verilerinin de farklı bir bakış açısıyla değerlendirilmesi anlamına gelecektir.

2.4. 80'lerden Günümüze: Çoğulculuk, Küreselleşme, Çeşitlilik

1980'ler ve sonrasının en belirgin özelliği, her açıdan oldukça katmanlı ve karmaşık bir toplumsal yapıdır. Bu çok katmanlılık ve karmaşıklık, toplumsal değişim ve dönüşümlerin etkilediği başlıca alanlar olan şehircilik ve mimarlığa ciddi biçimde yansımıştır. Tarihsel arka planın bu noktaya kadarki kurgulama yöntemi, çeşitliliğiyle öne çıkan bu dönem için işlevsel bulunmamıştır. Çünkü 80'ler ve sonrasının çeviri etkinliği, önceki dönemlere benzer keskin eğilimler sergilememekte, belirgin ve tekil aktörler ortaya koymamaktadır. Dolayısıyla bu yılların çeviri üretimi, çok yönlülüğüyle belli bir akımı veya tercihi yansıtmaktan çok uzaktır. Ayrıca dönemdeki toplumsal gelişmelere bakıldığında, belirleyici etkiye sahip ana bir akım saptamak zor görünmekte, “çeşitlilik” başlığı altındaki birçok eğilimin 1980 ve sonrasını karakterize ettiği anlaşılmaktadır. Sonuçta dönemin çeviri kitap üretimine aynı çok katmanlılık ve çeşitlilik çerçevesinde yaklaşma ihtiyacı doğmuştur. Bu durum, dönemseller gelişmelerle birlikte aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır.

Doğrudan Türkiye'yi ele almadan önce, bu değişime yol açan başlıca etkenlerden birine, “küreselleşme”ye değinmek yerinde olacaktır. Tansel Korkmaz'a göre bu ana başlık altında henüz 70'lerde değişmeye başlayan, ancak etkileri 80'lerde belirginleşen bir dünya düzeni, dolayısıyla da toplumsal yaşamı tanımlayan yeni kavramların hayata geçmesi söz konusudur: Dönemin yapısını algılayabilmek için üzerinde durulması gereken “post-endüstriyel/post-modern toplum”, “post-fordist üretim” ve benzer kavramlar, artık şehircilik, mimarlık gibi toplumsal üretim alanlarının da aynı bakış açısıyla ele alınmasını gerektirmektedir (Korkmaz, 2007: 1). Çünkü önceki dönemlerde var olmayan küreselleşme, çoğulculuk olguları ve gelişen iletişim ağları, daha önce benzeri deneyimlenmemiş bir toplumsal durum ortaya koymaktadır. Tarihsel arka planın dönemleri, bu noktaya kadar belirgin eğilimleri ve bu eğilimlerin ortaya koyduğu ürünleri hedef alan bir bakış açısıyla incelenmiş ve bu bakış açısıyla dönemlere ilişkin belirgin karakteristik özellikleri süzmek mümkün olmuştur. Ancak 80'ler ve sonrasına gelindiğinde, dönemin kendi özellikleri hem arka plan kurgusunu farklı bir yaklaşımla oluşturmayı hem de kaynakça verilerini farklı bir süzgeçten geçirmeyi gerektirmektedir. Çünkü artık,

önceki dönemlerde gözlenen belirgin/keskin şehircilik ve mimarlık deneyimlerinden/kavram ve terimlerinden söz etmek imkansızdır.

Korkmaz'a göre küreselleşmeyi, "giderek şişen üç boyutlu bir ağ"a benzetmek mümkündür (A.e., s. 7).⁶ Toplumun çeşitli bileşenleri, çalışma alanları ve araştırma disiplinleri ise bu ağın içinde konumlanan katmanlar haline gelmiştir. Bu katmanlar arasındaki ilişkileri ise, eskisi gibi sınırlayıcı bir üslupla betimlemek artık mümkün değildir. Eş zamanlı ve/veya karşılıklı olarak birçok gelişme yaşanmakta, her katman bir diğerini beslemekte, etkilemekte veya değiştirebilmektedir. Bir diğer deyişle, bu dönemde "her şey, her şeyle bağlantılıdır". Kültür içindeki birtakım etkinlikleri inceleyen, bu etkinliklerin ürünlerini araştırma nesnesi olarak kabul eden bir çalışmanın üslubunun, böyle bir değişimden bağımsız oluşturulamayacağı düşünülmektedir. Dönemsel arka planın oluşturulma sürecinde sıra bu döneme geldiğinde, ilk başta anlamlı veriler içermediği izlenimi veren karmaşık bir tabloyla karşılaşmış; ardından bu izlenimin gerekli bakış açısının eksikliğinden kaynaklandığı görülmüştür. Bu farkındalık, anlamsızlık hissini ortadan kaldırmış ve bu toplumsal koşullar altında yazınsal üretim alanında da karmaşıklığın beklentilerle gelişmediği fikrini oluşturmuştur.

Yayın faaliyeti bir yana, şehircilik ve mimarlık disiplinlerine ait tüm üretimlerin kültürel nitelik taşıdığı düşünüldüğünde, 80'ler sonrası dönemin bu "yeni" kavramsal boyutunu kültürel alanda inceleme ihtiyacı doğar. Korkmaz, bu değişimin kültürel alan üzerindeki etkilerini en iyi "meta estetiği (*commodity aesthetics*)", yani "içerikten bağımsızlaşan görüntü" kavramının ortaya koyduğunu belirtir ve bunun altında yatan durumu şu şekilde özetler: Kavram içeriklerinin bulanıklaştığı, her şeyin değerinin ancak parayla ölçülerek anlaşılabilirdiği bu yeni toplum yapısında insan kaçınılmaz olarak hiçlik ve anlamsızlıkla karşı karşıya kalacaktır. Bu eksiklikleri telafi etmenin yolu ise meta estetiğinden geçmektedir: Görüntülerin, imajların sağladığı tatmin etmeyen ama aynı zamanda vazgeçilemeyen hazlar, iletişim teknolojilerinin de gelişmesiyle mevcut tüm yerel kültürleri "temizleyerek" farklılıkları ortadan kaldıracaktır. Bu tatmin etmeme durumu, kendi içinde bir geçiciliği de barındırmaktadır; yani her imaj etkisini bir süre sonra yitirmektedir. Bu nedenle

⁶ Korkmaz, bu üç boyutlu ağın birbirini besleyen ilişkiler içindeki kimi güçlü, kimi güçsüz, farklı katmanlar tarafından oluştuğunu belirtir. Kültürel alanı da bu katmanlardan biri olarak tanımlar.

tüketim toplumu, onlara kesintisiz olarak sunulan “yeni” şeylerin beklentisi içinde olacaktır. Aslında hep aynı kalan şeylerin yeniymiş gibi tekrar tekrar pazarlanması durumu, 80’li yıllarda tasarımın içinde hep barınmakta olan iki doğrultudan birinin ön plana çıkmasıyla sonuçlanır: Piyasanın durumuna uygun “yeni” formlar icat etme, eldeki kaynakları en iyi kullanarak bir süreci verimli bir şekilde planlama anlayışına üstün gelir. Bunun en belirgin yansımaları, mekân ve kent tasarımında görülecek ve neredeyse tamamen görsel hazlara odaklanan bir mimarlık pratiğiyle karşılaşılacaktır. “Cazibe merkezi”, “efekt”, “oyun”, “eğlence”, “keyif” ve “tanıtım” gibi kavramlar, artık yapılan tüm üretimin çıkış noktası haline gelmiştir (A.e., s. 1).

Dünya genelinde yaşanan bu kültürel değişimin, Türkiye’de etkisini tam anlamıyla gösterdiği söylenebilir. Korkmaz’ın sürece ilişkin anlatımını kısa bir şekilde özetlemek gerekirse, 1980 yılındaki askeri darbe ve alınan serbestlik kararıyla küresel ekonomiye dahil olma, baskı ve serbestliğin bir arada yaşandığı bir toplumsal ortam ortaya çıkarmıştır. Yereldeki bu ikili duruma, küreselleşmenin etkileri de eklenince meta estetiği anlayışının yerleşip kalıcı hale gelebileceği ideal koşullar oluşmuştur. Sonuçta mimarlık, tıpkı diğer alanlar gibi yalnızca ambalajın çekiciliğine odaklanan, herhangi bir işlevsel amaca hizmet etmeyi veya bir temel yaklaşımdan çıkış yapmayı hedeflemeyen ürünler üretmeye başlamıştır. Bu yalnızca süsleme odaklı bir dekorasyona indirgenmiş olma durumunu araştırmacı, “vitrin mimarlığı” olarak adlandırmaktadır (A.e., s. 3). 80’lerde başlayan bu etkilerin, 2000’lere gelindiğinde Türkiye’de hâlâ sürmekte olduğu veya sürecin içinden gözlemlenemeyecek bazı değişimlere zemin hazırladığı söylenebilir. 1998 yılında kaleme aldığı bir yazısında Tekeli, 80’ler ve sonrasında yaşanan değişimlerin tüm sonuçlarının zaman içinde belirginleşeceğini kaydetmiştir. Sanayi toplumu olmaktan bilgi toplumu olmaya geçişte de köklü değişimler olacağını belirten yazar, bu tür dönüşümlerin aşama aşama gerçekleştiğini vurgulamıştır (Tekeli, 2011b: 131-132). 2000’lerin toplumsal ortamı ve şehircilik-mimarlık üretimleri için saptamalarda bulunmanın, çalışmanın kapsamını aşması bir yana, hem yoğun bir birikim gerektirdiği hem de süreçler tamamlandıktan sonra dışarıdan bakarak yapılabileceği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla 2000’lerin ilk 10 yılına ilişkin verileri incelemesine karşın, tezin bu verilerle ilgili ortaya koyabileceği çıkarımlar sınırlıdır ve tahmin düzeyinde kalacaktır.

Küreselleşmenin ve beraberinde getirdiği kavramların Türkiye'nin iç koşullarıyla birleşmesi sonucunda ortaya çıkan tablo, genel toplumsal düzlem bir yana, bilimsel araştırma ve üretim düzleminin yalnızca bir katmanı olan şehircilik ve mimarlık bağlamında dahi bu çalışmanın özetleyemeyeceği geniş kapsamlı ve çok boyutlu anlamlar içermektedir. Ancak Tekeli'nin, 1960-70'lerde başlayan bir değişime işaret ettiği ve 80'li yılların şehircilik ve mimarlık ortamıyla ilgili yaptığı şu saptamalar, tez için gereken tarihsel bilgiyi özetler niteliktedir:

Ekonominin kontrolünün büyük ölçüde ortaklıklara ve holding şirketlerine geçtiği, Batı toplumlarının tüketim değerlerinin hakim olduğu ve mimarlık mesleği üyelerinin sayısının ve sosyal farklılıklarının arttığı günümüz Türkiye'sinde tutarlı ve bütünleşmiş bir mimari akımın ortaya çıkması hemen hemen hiç olası değildir.

[...]

Artık mimarlık okullarındaki fakülte üyeleri de, 1940'lar ve 1950'lerdeki öncülerinin sahip olduğu uygulama deneyimine sahip değildirler. Uygulamadan yalıtılmış olarak enerjilerini mimarlık teorisi, eleştirisi ve tarihi üzerine yoğunlaştırmaktadırlar. [...] Bu arayış esas olarak Batı'daki gelişmelerin gerisinde kalmama arzusunu yansıtmaktadır (Tekeli, 2007: 33).

Halen içinde bulunduğumuz 2000'li yılların, (temelleri 70'li yıllarda atılmakla birlikte) 80'lerde başlayan bu küreselleşme odaklı değişim tarafından biçimlendirildiği söylenebilir. Tekeli, “modernite projesinin aşınmaya başladığı yıllar” olarak tanımladığı (Tekeli, 2011a: 335) 80'ler ve sonrasında ülkede yaşanan şu gelişmeleri yeni bir dönemin başlangıcı olarak nitelemektedir: Cumhuriyet'in kurulduğu yıllardan beri süregelen sanayileşme stratejilerinin terk edilmesi ve dünya pazarıyla bütünleşme, iletişim ve altyapı geliştirme yatırımları ile bu yatırımlar sonucunda liman kentlerinin önem kazanması, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla İstanbul'un dünya kenti kimliğinin yeniden ön plana çıkması ve kentin ülke ekonomisini yönetmeye başlaması, Anadolu kentlerinin doğrudan dünya ekonomisiyle bağlantıya geçebilmesi. Tüm bu gelişmeler, nüfus dağılımı ve insan ilişkilerinde değişime neden olduğu gibi yönetim ve bilgi kavramlarının da farklı açılardan tanımlanmasına yol açmıştır (A.e., s. 336). Yani “Türkiye 2000'li yıllara yaklaşırken İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşamaya başladığı demografik geçiş ve kentleşme dönüşümlerini büyük ölçüde tamamlarken, bilgi toplumuna geçiş ve küreselleşme denilen yeni bir dönüşümü yaşamaya” (A.e.) başlamıştır.

Bu bakış açısı farklılaşması, birçok alanda olduğu gibi şehircilik ve mimarlıkta da kaçınılmaz olarak temel yaklaşımların sorgulanmasına yol açmıştır. Çünkü artık “modernite projesinin, özellikle toplumsal bilim alanlarında, bilgiye yaklaşımı sorgulama konusu olmaktadır”, “modernitenin akılcılığı yerine eleştirel akılcılık geçmeye başlamaktadır” ve “modernite projesinin ve onun beraberinde gelişen [...] anlayışların [...] aşınması modernitenin bir çocuğu olan planlama ve kent planlama yaklaşımlarının değişmesini de gerektirmiştir” (A.e.).

Türkiye’de son 30 yılın şehircilik ve mimarlık üretimlerine bu bilgiler ışığında yaklaşmak, tezin araştırma nesnesi olan çeviri kitaplar kaynakçasının da döneme ilişkin verilerini belirginleştirmekte, saptamalar yapmaya imkan vermektedir. Her ne kadar konuyla yakından bağlantılı gibi görünmese de, tüm kültürel üretimleri etkilediği için iyi anlaşılması gereken bu değişime ilişkin son bir örnek verilebilir. Deniz Güner İzmir Kordonboyu Kıyı Düzenlemesi Projesi’ni ele alan bir yazısında, ulus devlet ve milliyetçilik gibi kavramların sorgulandığı günümüzde İzmir’deki bir Cumhuriyet anıtının artık aşırılaşmış bir ölçek ve ifade arayışından ibaret görülmeye başlandığını aktarmaktadır (Güner, 2007: 85). Algılamadaki bu değişim, belki de 80’ler, 90’lar ve 2000’lere ait kültürel durum ve üretimlerin neden Cumhuriyet döneminde kullanılabilecek çözümleme yöntemleriyle anlaşılamayacağını açıklayabilir. Çünkü 20’li ve 30’lu yıllardan itibaren üretimi biçimlendirmiş olan temel kavramlar, bu yıllarda artık sorgulanmakta ve etkisini kaybetmektedir.

3. Araştırmanın Düşünsel Çerçevesi

İki farklı disipline ait birikimden yararlanılarak hazırlanan 2. ve 3. bölümler, bu çalışmaya zemin hazırlamaktadır: Çeviribilimin çalışmaya ışık tutabilecek bazı kuramsal yaklaşımları ile şehircilik ve mimarlık alanlarının Cumhuriyet'in ilanından bugüne sergilediği eğilimler ve ortaya koyduğu ürünlerden oluşturulan bir arka plan. Çünkü çeviri etkinliğinin iki farklı disiplinindeki konumu hakkında fikir yürütmeyi amaçlayan bu disiplinlerarası araştırmanın, bu disiplinlerin her ikisinden de elde ettiği verileri kullanması gereklidir.

Çeviri şehircilik ve mimarlık kitapları kaynakçasını incelemeden önce bu iki temelli altyapıdaki bileşenlerin neden bir araya getirildiği ve çalışmanın yöntemi dahilinde nasıl kullanılacağı üzerinde durmak yerinde olacaktır. Kuramsal çeviribilim yaklaşımlarının çalışmanın hangi yönüne ışık tutacağı 2. bölümde her bir yaklaşım ele alınırken genel hatlarıyla açıklanmıştır, ancak bu katman dönemsel arka plan katmanıyla burada açıklanan yaklaşımla karşılaştırılacak ve 6. bölümdeki saptamaların yapılmasını sağlayacaktır.

Kuramsal altyapıdaki ilk yaklaşım olan çoğuldizge kuramı, kültürel üretimi çok katmanlı bir ortam olarak görmeye imkan verir. Çeviri etkinliği de bu katmanlardan biridir. Türkiye'de Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren yapılan şehircilik ve mimarlık üretimleri, böyle çok katmanlı bir ortam bağlamında değerlendirildiğinde alanın tüm çeviri üretimi bu ortamın bir katmanı, çeviri şehircilik-mimarlık kitapları ise bu katmanın bir bileşeni, yani bir alt katmanı olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla, diğer katmanları olduğu gibi çeviri şehircilik ve mimarlık kitaplarını da konumu, önemi ve işlevi kültürel, toplumsal etki, dönüşüm veya isteklere göre değişebilen, hareketli unsurlar olarak algılamak mümkün olur. Tez kapsamında incelenen dönemlerde gerçekleştirilen tüm üretimler de zaten belirgin toplumsal dönüşümlerin bir sonucudur. Dönemsel arka planın sağladığı farkındalıkla çoğuldizge kuramının çalışmaya uygulanması, bu dönüşümlerle bağlantılı olarak çeviri ürünlerin ve çeviri etkinliğinin şehircilik ve mimarlık disiplinlerinde, zaman içinde hangi konumlara geldiğini gösterebilecektir. Örneğin, bir etkinlik olarak çevirinin söz konusu alanlarda Cumhuriyet'in ilk 20 yılındaki belirleyici rolü ve bu dönemde yapılan kitap çevirilerinin disiplinleri şekillendirici işlevi dikkat çekicidir. Türkiye Cumhuriyeti'nde modern

kaynakları literatüre kazandırmak amacıyla başlatılan asıl ve geniş kapsamlı çeviri hareketinin 40'ların başından itibaren gerçekleştiği düşünülürken, çevirinin 20'ler ve 30'larda disiplinlerin bilgi aktarımında bir araç olarak tercih edilmiş olması daha da önem kazanmaktadır. Yine çoğuldizge yaklaşımıyla anlam kazanan bir saptama, 60'larda toplumsal kavramların önem kazanmasıyla şehircilik ve mimarlık yayınlarının da bundan etkilenmesi ve çevirinin arka plana çekilmesidir. Disiplinlerin yazınsal ortamında bu kez, toplumsal sorunlarla yaşam mekânı üretimini ve planlamayı bağdaştıran telif metinler merkezde olacaktır. Ayrıca, dönemsel gelişim ve aktörlere bağlı olarak bazı çevirilerin yüceltilmesi veya kabul görmemesi gibi saptamalar da çoğuldizge yaklaşımının yardımıyla yapılabilecektir.

Çeviribilimin sosyokültürel yönü bağlamında tezin kuramsal altyapısına dahil olan işlev odaklı betimleyici çeviribilim yaklaşımı, şehircilik ve mimarlık alanlarında hangi dönemlerde, hangi kitapların, hangi olası gereksinimler doğrultusunda çevrildiğini anlamak amacıyla kullanılacaktır. Bu bakış açısı, elbette bu çeviri ürünlerin meslek ortamında ne gibi sonuçlar doğurduğu hakkında fikir yürütmeyi de beraberinde getirecektir. Çevirinin, şehircilik ve mimarlık alanlarına meslekî uygulama anlamında nasıl katkıda bulunduğunu araştırmak bu çalışmanın amacı değildir. Ancak çevirinin bu disiplinler içindeki rolünü belirlemeye çalışmak, konuya değinmeyi kaçınılmaz hale getirmektedir. Tarihsel arka plan, mesleki ortamdaki eğilim ve değişimleri ortaya koyduğundan, çeviri ürünlerin sosyokültürel ortamda var oluşunu açıklarken yol gösterici olacaktır. Tüm bu açıklama çabasının, 2.6 nolu bölümde de değinildiği gibi farklı iki disiplinden çeviriyle ilgili veriler ortaya koyması ve bu yolla çeviribilimin kendisine yarar sağlaması beklenmektedir. Bu yaklaşımdaki en önemli noktalardan biri, çeviri etkinlik ve ürünlerinin sosyal belirleyicilere sahip olmasıdır. Kuramsal altyapıyla tarihsel arka plan da bu ortak nokta sayesinde çakıştırılabilir; çünkü söz konusu sosyal belirleyiciler, dönemsel arka planda yer alan değişim ve olaylarda gözlemlenebilmektedir.

Toplumsal ve/veya çeviri üretiminin gerçekleştiği topluluğun değerleri üzerinde duran ve bu değerlere bağlı olarak bir çeviri ürününün kabul edilebilirliğini inceleyen normlar da, kuramsal altyapının bir bileşenidir. Bir çevirinin üretildiği zaman diliminde toplumda etkili olan kural, norm ve eğilimler o çevirinin erek kültürdeki konumuyla bağlantılı olduğu için bu kuramsal yaklaşımı tarihsel arka planla

ilişkilendirme gereği duyulmuştur. Çünkü çevirinin konumu hakkında fikir yürütmek için gerekli olan toplumsal değerler ve durum da tarihsel arka planın içeriğidir. Dolayısıyla bu iki yaklaşımı birleştirmek, kaynakçayı incelerken işlevsel olacaktır. Çevrilen şehircilik ve mimarlık kitaplarının ait olduğu kaynak kültürlerin, yazarların veya temsilcisi olduğu ekollerin, hangi aktörlerin eğilimleri doğrultusunda tercih edildiği, normların yardımıyla incelenecek bir noktadır. Aktörler ve çeviri politikalarıyla ilgili detaylı bir araştırma içermese de bu tez, çevrilen kitaplar ve bu kitapların çevrildiği ortam hakkındaki verileri kullanarak olası çeviri kararları üzerinde duracaktır. Çünkü bu kararlar, aynı zamanda kültür planlaması yaklaşımının ortaya koyduğu bazı bulgularla da ilişkilidir.

Çeviri etkinliğinin erek kültürdeki ürününe odaklanan bir diğer kuramsal altyapı katmanı, skopos yaklaşımıdır. Kaynak ve erek metinlerin, kendine özgü koşullara sahip farklı ortamlarda, birbirinden farklı algılar ve tercihlerin söz konusu olduğu zihinlerde üretildiğinden yola çıkan yaklaşım, kaynak ve erek metinleri farklı iki kültürde var olan ayrı olgular olarak inceler. Çevirinin amacına odaklanan bu bakış açısıyla, erek metnin işlevinin/hedef kitlesinin kaynak metninkinden farklı olabileceği veya belli kişi ve kurumlar tarafından farklı olacak şekilde belirleneceği anlaşılır hale gelmektedir. Örneğin kaynak kültürde alanının temel çalışmaları arasında sayılan bir eserin çevirisi, erek kültürdeki aynı disiplinde benzer bir etki yapmayabilir veya çeviriye hedef kitle/belirleyici aktörler tarafından aynı derecede önem verilmeyebilir. Bunun tam tersinin de mümkün olabileceği düşünülmelidir: Kaynak kültürde yalnızca deneyim paylaşmak amacıyla hazırlanmış bir eserin erek kültürdeki çevirisi, temel bir başvuru kitabı konumuna gelebilir/getirilebilir. Aynı şekilde, kaynak kültüre ait şehircilik disiplini içinde mevcut birçok tasarım yaklaşımından birini ortaya koyan bir kitap; hedef kültüre ideolojik, tutucu bir tavırla aktarıldığında disiplin için çığır açması mümkün olmayan katı bir kurallar dizisi meydana getirebilir. Modern mimarlık ve şehircilik alanlarında Batı'nın önemli başvuru kaynakları arasına dahil ettiği çok sayıda kitabın Türkçe'ye aktarılmamış olduğu, ilerleyen bölümlerde üzerinde durulacak bir konudur. Bunun yanı sıra, çok sayıda tasarım veya planlama akımından birine ait bir eserin çevirisi, kısa veya uzun vadeli olarak alanın tek kurallar kitabı haline gelebilmektedir. Çeviri etkinliğine dahil olan kişi ve kurumların tercih ve eğilimlerinin büyük ölçüde etkili olduğu bu ve benzer durumlar, tez

kapsamında “düzey/işlev sapması” olarak adlandırılmıştır ve her birine kaynakça verilerinin işlendiği 6. bölümde örnekleriyle değinilecektir.

Bu noktaya kadar erek metnin işlevine odaklanan kuramların yer aldığı altyapıda, çevirinin kültürler arasında gerçekleşen aktarımda nasıl rol oynayabileceğini inceleyen kültür planlaması yaklaşımı da yer almaktadır. Altyapıyı oluşturan diğer dört kuramsal yaklaşımın çeviri kavramını ele alış biçiminde erek metinlere odaklanması, bu yaklaşımların aynı zamanda kültür kavramından hareket ederek kaynak ve erek kültürler arasında bir ayırım yapması anlamına gelmektedir. Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte oluşturulmaya çalışılan ulus devlet ve modern toplum, Türkiye’yi kültür planlaması yaklaşımıyla incelenebilecek ideal bir üretim ortamı haline getirmekte; bu üretim ortamında ise çeviri, biçimlendirici özelliğiyle belirgin bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar devlet tarafından gerçekleştirilen ve gözle görülür aşamaları olan Cumhuriyet dönemi planlaması belirgin özellikleri nedeniyle öne çıksa da, tez kapsamındaki diğer dönemlerde de bir kültür planlaması sürecinden söz edilebileceği düşünülmektedir. Ürün ve kararları, 1950 ve öncesindeki kadar net okunamamasına rağmen sürekli değişim içinde olduğu gözlenen şehircilik ve mimarlık yayın üretimi, diğer dönemlerde de bu gözle incelenmeye çalışılacaktır. Toury’nin bakış açısına göre hem kendi içinde planlanabilir, hem de kültürü planlamak için kullanılabilir bir araç olan çevirinin “oluşturulmak istenen kültürel çerçevedeki boşlukları dışarıdan alınan metinlerle doldurmak için kullanılması” (Toury, t.y., çevrimiçi), şehircilik ve mimarlık alanlarına ait çeviriler incelenirken yol gösterici bir tanımlama olacaktır. Oluşum sürecindeki bir ulus devletle birlikte, yeni baştan kurgulanan şehircilik ve mimarlık için önce Fransız, sonra Alman, daha sonra Amerikan kültürlerinin örnek alındığı gözlemlenmiş, son olarak 2000’li yıllarda karma bir kaynak kültür tablosuyla karşılaşmıştır. Bu incelemede doldurulmak istenen boşluklar, alınan olası planlama kararları ve aktörler hakkında varsayımlarda bulunmanın mümkün olabileceği düşünülmektedir.

Sonraki bölümde Şehircilik ve Mimarlık Alanında Kitap Çevirileri Kaynakçası (1926-2011)’nin hazırlık süreci, sınıflandırma ölçütleri ve kaynakçadan elde edilebilecek bazı genel istatistiksel veriler ele alındıktan sonra, bu çift katmanlı bakış açısıyla kaynakça yorumlanmaya çalışılacaktır.

4. Şehircilik ve Mimarlık Alanında Kitap Çevirileri Kaynakçası (1926-2011)

Bu tez çalışması, 4. bölümde de belirtildiği gibi çeviribilimin incelemeye ışık tutacağı düşünülen bazı kuramsal yaklaşımları ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bugüne şehircilik ve mimarlık alanlarının tarihsel ve yazınsal birikimini temel almaktadır. 3. bölümde konu edilen tarihsel birikim, yani tezin kapsadığı zaman aralığında disiplinlerin geçirdiği değişim ve dönüşümler, aynı zamanda alanlara ait yazınsal birikimin üretildiği atmosferi oluşturmaktadır. “Şehircilik ve mimarlık yayınları dizgesi” olarak da tanımlanabilecek bu birikim, bir alt dizge olarak şehircilik ve mimarlık çevirilerini, bu alt dizge ise çeviri şehircilik ve mimarlık kitaplarını içermektedir. İki farklı katmandan meydana gelen altyapıyla şehircilik ve mimarlık alanlarının çeviri kitap üretimini incelemek amacıyla, Cumhuriyet'in kuruluşundan bugüne dek alanda yapılan bu üretim ortaya konmuştur. Bu amaçla hazırlanan “Çeviri Şehircilik ve Mimarlık Kitapları Kaynakçası (1926-2011)” ekte sunulmaktadır.

Tez çalışmasının başladığı 2011 yılı, kaynakçada yer verilecek kitaplar için son basım yılı olarak belirlenmiştir. Kaynakçanın başlangıç yılı olan 1926 ise Cumhuriyet'in ilanından sonra basılmış, kaydına ulaşılabilen en eski tarihli çeviri kitabın basım tarihidir. Tezin tarihsel arka planı Cumhuriyet'in ilan edildiği 1923 yılı ile başlamasına rağmen, bir sonraki bölümde açıklanan tarama imkanları dahilinde bu tarihten 1926'ya kadarki süre içinde çevrilmiş bir şehircilik-mimarlık kitabına rastlanmamıştır. Kaynakça için yapılan tarama sürecinde ulaşılamayan/varlığı bilinmeyen veri tabanlarında, bu tarih aralığına ait çeviri kitapların kaydı olabileceği ve eksiksiz bir kaynakça çalışması için eski harfli kaynaklara da başvurulması gerektiği belirtilmelidir. Çünkü bu yıllarda Latin alfabesinin yanı sıra kullanılmaya devam eden eski yazı ile Türkçe'ye çevrilen kitaplara ulaşmak için özel bir tarama yapılmamıştır. Buna rağmen, kaynakçada 1, 2, 3 ve 4 sıra numaralarıyla yer alan Celâl Esad Arseven ve Emin Erkul çevirileri, eski harflerle Türkçe'ye aktarılmış metinlerdir. Kayıtlarına, bir süre boyunca tez ile eş zamanlı olarak ilerleyen TÜBİTAK destekli araştırma projesi sırasında ve İlhan Tekeli'nin 20'li yıllara ait şehircilik yayınlarını konu aldığı çalışmalarında rastlanan bu kitaplar, eski yazıyla yayınlanmış çevrilere yönelik bir tarama yapılmamasına karşın, dönemin modernleşme hedefini tipik bir şekilde yansıttığı ve modern anlayışları şehircilik

alanına aktarmayı amaçladığı için kaynakça kapsamında değerlendirilmiştir.¹ Tez çalışması tamamlandıktan sonra, hem bu haliyle kapsadığı zaman dilimine ait olası eksikliklerin giderilmesi amacıyla yapılacak ek bir tarama çalışması hem de Osmanlı İmparatorluğu döneminde çevrilen şehircilik ve mimarlık kitaplarına/yayınlarına ilişkin bir araştırmayla, kaynakçayı eksiksiz bir “şehircilik ve mimarlık çevirileri bibliyografyası” haline getirmek amaçlanmaktadır.

Bu bölümde öncelikle kaynakçanın, tez sürecinin önemli bir bölümünü kapsayan hazırlık aşamasına ve kitapların sınıflandırılma ölçütlerine, ardından da şehircilik ve mimarlık alanlarının çeviri kitap üretimiyle ilgili genel bir fikir edinmek amacıyla birtakım istatistiksel verilere yer verilecektir.

4.1. Kaynakçanın Hazırlık Süreci ve Süreçte Başvurulan Kaynaklar

Tez amacının ve kapsamının şekillendiği dönemde, şehircilik ve mimarlığa ait çeviri birikiminin nasıl incelenebileceği sorusu gündeme gelmiştir. Disiplinler tarafından üretilen çeviri yayınlara, çeviri kitap ve makaleler ile bu iki başlık altında yer almayan, ancak çeviriyle üretilen süreli yayın, proje tanıtımı, etkinlik bildirgesi gibi metinler dahildir. Fakat hem bu metinlerin kendi içinde çok farklı niteliklere sahip olması hem de üretildikleri ortamlar ve üretimlerinde yer alan aktörlerin çeşitliliği nedeniyle bir arada değerlendirilmelerinin bütünsellikten uzak bir çalışma ortaya çıkaracağı sonucuna varılmıştır. Böylece alanlara ait çeviri yayın birikiminin bir parçası olan ve künye bilgileri diğer metinlere oranla daha sağlıklı bir şekilde takip edilebileceği düşünülen kitapların incelenmesine karar verilmiştir. Çeviri yoluyla bir kültürel dizge oluşumunun ve varlığının izlenebileceği yerin, kitap çevirileri olacağı gerekçesiyle bu tercih yapılmıştır. Çünkü makale, deneme ve benzeri fikir yazıları ile diğer metinler, hem Cumhuriyet döneminden bu yana hazırlanan süreli yayınlar kapsamında sayısız kez çevrildiği/çevrilmiş olabileceği hem de yapılan bu çevirilerin

¹ Bu kitapların kaynakçaya dahil edilmesinin bir diğer nedeni ise, araştırmanın ve kaynakçanın başlangıç tarihi olarak Cumhuriyet’in ilanının belirlenmiş olmasıdır. Çeviri kitaplar için kaynakçada yer alma ve tez kapsamına dahil olma ölçütü kullanılan alfabenin niteliği değil, eskisinden farklı yapıda yeni bir ulus devletin kurulması ve dolayısıyla toplumun yönetim ve yaşam biçiminin değişmesi olmuştur.

izini sürmek yetersiz veri tabanları nedeniyle neredeyse imkansız olduğu için çalışmayı uzatacak ve tutarsızlaştıracaktır. Ayrıca bu tip metinlerle ilgili bilgilerde eksiklik olma ihtimali yüksektir. Diğer yandan, hazırlanan çeviri kitaplar kaynakçasında da birtakım eksikler ve hatalar olabileceği belirtilmelidir. Ancak bunları mümkün olduğunca azaltmak için gereken çalışmalar yapılmıştır.

Öncelikle, piyasada halen satışta ve ulaşılabilir olan çeviri kitapları listelemek amaçlanmış, bunun için araştırmaya Ağustos 2011’de başlanmıştır. İlk tarama, internet üzerinden kitap satışı yapan sanal bir mağaza olan ve aynı zamanda kapsamlı bir veri tabanı sayılabilecek idefix.com’da yapılmıştır. Hem artık baskısı yapılmayan birçok kitabı temin edebilmesi, hem de detaylı alt başlıklardan oluşan gelişmiş bir yayın sınıflandırma sistemi üzerine kurulmuş olması, bu sitenin tercih edilmesinde rol oynamıştır.

Sitede, “Kitap” kategorisi altındaki “Konu Başlıkları” sekmesinden, periyodik yayınlar da dahil olmak üzere 29 alt başlığa ulaşmak mümkündür. Mimarlık ve şehir hakkındaki kitaplara ulaşmak için bu alt başlıklardan “Akademik”in altındaki “Mimarlık”, “Sosyal Bilimler” ve “Diğer”; “Genel Konular” altındaki “Makale-Deneme-Derleme” ve “Araştırma-İnceleme”; “İnsan ve Toplum” altındaki “Kent ve Kent Sosyolojisi” ile “Sanat” altındaki “Mimari” alt sekmeleri tek tek taranmış ve buna ek olarak “Referans ve Kaynak Kitap” genel alt başlığı içinde tarama yapılmıştır. Bu tarama sırasında listelenen her sayfadaki kitaplar tek tek incelenmiş ve çeviri olanlar saptanmış, herhangi bir anahtar sözcük kullanılarak arama daraltılmamıştır.

Yukarıda sıralanan tüm alt başlıklar tarandıktan sonra, farklı kategoriler altında listelenmiş olabilecek diğer çeviri kitaplara ulaşmak için genel “Kitap” kategorisinde, anahtar sözcüklerle yeni aramalar yapılmıştır. Bunun için “Detaylı Arama” sayfasındaki “Anahtar kelime ile kitap arama” bölümü kullanılmıştır. Mümkün olduğunca çok sayıda sonuca ulaşabilmek için aramada “mimarlık”, “kent”, “şehir”, “mekan tasarımı”, “konstrüksiyon”, “inşaat”, “çizim”, “malzeme” gibi genel sözcükler tercih edilmiştir. Bu arama sonucunda, kaynakçaya az da olsa kitap eklenebilmiştir.

Sitede yapılan aramanın üçüncü ve son adımı, yalnızca mimarlık ve şehir konulu yayınlar yapan yayınevlerinin kitaplarının listelenmesidir. Bunun için de, “Detaylı

Arama” sayfasındaki yayınevi sekmesi kullanılmış, buradan ulaşılan belli yayınevlerine ait listelerdeki kitaplar tek tek taranmıştır.

Bunun ardından, taramanın gerçekleştirildiği tarihte satışta olmayan ve/veya yayınevleri tarafından artık baskısı yapılmadığı için satılmasa da kaynak olarak kullanılmaya devam eden kitaplara ulaşmak amacıyla başka veri tabanları incelenmiştir. Aşağıda aktarılabilecek olan bu inceleme sürecinde hangi veri tabanlarının tarandığı hakkında bilgi verilmekte, ek olarak süreçte karşılaşılan bazı zorluk ve bulgulara değinilmektedir.

Türkiye’de mimarlık ve şehir araştırmaları alanında yapılmış çeviriler bir yana, alanlardaki tüm telif eserlerin listelendiği, kapsamlı bir kaynakça çalışması dahi yoktur. Yayınların derlendiği veri tabanı olarak yalnızca bazı akademisyenlerin hazırladığı, daraltılmış ve özel araştırma amaçlarına hizmet eden dar kapsamlı bibliyografyalara rastlanmıştır. Bunlar, Kent Araştırmaları Bibliyografyası, Türk Konut Mimarisi Bibliyografyası, Türkiye’nin Kentsel Tarihi Bibliyografyası, Mimarlık Eğitimi Bibliyografyası ve Türkiye’de 50 Yılda Yayınlanmış Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Mimarlık Tarihi ile İlgili Yayınlar Bibliyografyası (1923-1973)’dır.² Ancak bu bibliyografyalar, başlıklarından da anlaşılabilceği gibi hem sadece telif hem de mimarlık ve şehircilik alanlarının bazı alt başlıklarına yönelik yazılmış eserleri kapsamaktadır. Yalnızca, Sanat Tarihi ve Mimarlık Tarihi ile İlgili Yayınlar Bibliyografyası (1923-1973)’nda 4 adet çeviri kitaba rastlanmıştır. Eserlerin telif-çeviri ayrımı yapılmadan kategorilendirildiği bu bibliyografyanın kapsadığı 50 yıllık zaman diliminde telif-çeviri kitap oranları kıyaslanmış, çeviri metinlerin telif metinlere oranının %5’ten az olduğu görülmüştür.

Alana özel bu bibliyografyaların ardından, Milli Kütüphane tarafından 70’li yıllardan itibaren düzenli olarak basılan, 2003’ten itibaren ise her yıl 12 adet CD-ROM olarak dijital ortamda hazırlanan Türkiye Bibliyografyaları taranmıştır. Türkiye Bibliyografyası, Türkiye’de yasal olarak yayınlanan her kitabın kaydının bulunduğu bir veri tabanıdır. Bu yönüyle herhangi bir kaynakça çalışmasının ilk başvuru kaynağı olması gereken bibliyografyalar, çeviri kitap tarama sürecinin başlangıcında incelenmek istenmiş, ancak bazı engellerle karşılaşıldığı için bu tarama gecikmiştir.

² Bu bibliyografyaların künyelerine kaynakçada yer verilmiştir.

Milli Kütüphane tarafından Türkiye'deki her üniversite ve halk kütüphanesine gönderilmiş olmasına karşın, söz konusu kütüphanelerin bu CD'leri kayıtlara geçirmemiş ve okuyucunun kullanımına sunmamış olması, çalışmayı aksatmıştır. Aynı amaçla Ankara'ya, Milli Kütüphane'ye gidilmiş; fakat CD'lerin kullanıma sunulmayan birer arşiv kopyası dışında burada da bulunmaması şaşırtıcı olmuştur. Tarama çalışması, ancak CD'lerin 2012 yılının yaz aylarında Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi'nin kütüphanesinde bulunabilmesi sonucunda tamamlanmıştır.

CD'lerdeki kitapların türlerine göre numaralarla bölümlendirilmesi ise, taramanın bu aşamasını hızlandırmıştır. Milli Kütüphane'nin sisteminde "710-Kent ve Peyzaj Sanatları" numarası ve ana başlığından itibaren kategorize edilen aşağıdaki bölümler taranmış ve buralarda rastlanan çeviri kitaplar kaynakçaya dahil edilmiştir:

"Fiziksel planlama (Kent sanatı)", "Peyzaj mimarlığı", "Mimarlık", "Mimari yapı", "1300'den 1399'a kadar mimarlık", "1400'den bu yana mimarlık", "Kamu yapıları", "Dini ve benzeri amaçlı binalar", "Tasarım ve bezeme".

Türkiye Bibliyografyası'nda yer alan kayıtların tamamı, Milli Kütüphane'nin çevrimiçi erişime açık olan kataloğunda da bulunmakta, bilim dalları ve araştırma konularına atanmış kodlar sayesinde çevrimiçi arama yaparak bir alanda yayınlanan tüm kitaplara ulaşılabilir. Tüm veri tabanları tarandıktan sonra olası eksikleri tamamlamak için, gereken alan kodlarıyla bu katalogda da aramalar yapılmıştır. Ancak arama sisteminin sık sık hata vermesi ve bu hatanın yaklaşık 1 yıl boyunca giderilmemesi nedeniyle bu yöntem verimli olmamıştır.

İdefix.com dahil olmak üzere, ne dijital ortamda taranabilen veri tabanlarında, ne de incelenen basılı bibliyografyalarda "çeviri eserler"e ulaşmak için herhangi bir filtre, alt başlık veya kategori bulunmamaktadır. Bu nedenle kayıtlardan çeviri eserleri ayıklamak yavaş ve uzun bir tarama süreci gerektirmiştir. Basılı bibliyografyalarda bir yayın özelliği olarak "çeviri"nin bir tasnif ölçütü olarak kullanılmaması, beklentilerle çelişmemektedir. Ancak dijital veri tabanlarında kullanıcıya çeviri yayınları filtreleme imkanının verilmemesi, bu bağlamda bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir. Bu tip veri tabanlarının detaylı arama seçeneklerinde çeviri

yayınları filtreleme imkanı sunulmasının, birçok farklı amaca sahip kullanıcıya yararlı olacağı düşünülmektedir.

4.2. Kitapların Kaynakçaya Dahil Edilme Ölçütleri ve Amaca Yönelik Sınıflandırma Yöntemi

İçinde kısmen bir çeviri etkinliği barındırmasına rağmen, bazı özellikleri nedeniyle kaynakçada yer almamış bazı kitaplar vardır: Konferans, kolokyum ve benzeri etkinliklerin bildiri kitapları, çeşitli ürün tanıtım rehberleri ve ana dili Türkçe olan akademisyen ve araştırmacılar tarafından farklı araştırma ortamı koşulları veya metnin yükleneceği farklı işlevler nedeniyle Türkçe dışında bir dille yazılmış ve daha sonra bir çevirmen tarafından Türkçe'ye aktarılmış kitaplar kaynakçaya dahil edilmemiştir.

Bildiri kitapları ve tanıtım rehberleri, genelde uluslararası nitelik taşıdıkları için Türkçe'ye eşlik eden ikinci bir dille birlikte çift dilli olarak yayınlanmaktadır. Bu kitaplar, etkinliğin sonrasında okuyucudan bir talep olup olmadığına bakılmaksızın, etkinlik işleyişinin bir parçası olarak yayınlandığı ve çeşitli milletlerden katılımcı ve ilgililerin anlayabilmesi amacıyla yapılan “zorunlu” çeviriler barındırdığı için ayrı bir kategori oluşturduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla bu kitapların, çevirinin şehircilik ve mimarlık disiplinlerindeki konumu/işlevi hakkında fikir yürütürken bulguları netlikten uzaklaştıracağı kanısına varılmıştır. Ana dili Türkçe olan araştırmacıların farklı dillerde hazırladığı kitaplar ise Türkiye’de mimarlık ve şehircilik alanlarını dolaylı bir biçimde etkilemekte, yabancı kültürlerden bir aktarım değil de Türkiye’den diğer ülkelere bir açılım anlamı taşımaktadır. Akademik ortamda ve uzmanlık alanlarında böyle eserlerin üretilmesi kültürel iletişim bağlamında ayrı bir öneme sahiptir, ancak araştırmanın konusu dışında kaldığı için bu kitaplar kaynakçada yer bulmamıştır.

Önceki bölümde ve yukarıda özetlenen bu araştırma, tarama ve karar alma süreci sonunda 167 kitaptan oluşan bir derleme yapılmıştır.³ Bunun tez kapsamında

³ Bu 167 kitaba, tekrar basımlar dahil değildir. Tekrar basıldığı bilinen kitapların yayın yılı hanesine, kayıtlarda ulaşılan tüm tekrar basım tarihleri sırasıyla yazılmıştır.

işlevsel bir biçimde kullanılabilecek, yani saptamalar yapmaya imkân verecek nitelikte veriler içeren bir kaynakçaya dönüşmesi için ise bazı sınıflandırmalara gerek duyulmuştur. Kitap adı, yazar, çevirmen, yayın yılı ve yayınevinden oluşan künye bilgilerinin yanı sıra, kitabın kaynak dili ve kaynak kültürü, konusu, kategorisi, metin türü ve yayın düzeyi, ayırt edici özellikler olarak her maddeye eklenmiştir. Bu sınıflandırmaların tercih edilmesinde amaç, çeviribilimsel bir incelemeye zemin hazırlamaktır. Farklı sınıfların nasıl belirlendiği, kitapların bu sınıflara neye göre dahil edildiği ve sınıflandırma verilerinin çalışmada nasıl kullanılacağı aşağıda açıklanmaktadır:

Kitapların “kaynak dil” ve “kaynak kültür” verileri⁴, Türk mimarlık ve şehirciliğinde hangi yabancı ekollerin takip edildiğine ilişkin saptama yapmak amacıyla kullanılacaktır. Bir zaman aralığında belli kaynak kültürlerden/dillerden çevrilen metinlerin çoğunlukta olması, o dönemde şehircilik ve mimarlık ortamında hakim olan kültürü saptama imkanı verecek ve çalışmayı, altyapıyı kullanarak bu tercihin nedenlerini araştırmaya yönlendirecektir. Tercih edilen kaynak kültür ve dil, aynı zamanda incelenen döneme ilişkin kültür planlaması dahilinde bir karardır ve yine söz konusu dönemde aranan, kabul gören özelliklerle, yani geçerli olan normlarla ilgilidir. Çünkü dönemsel ve toplumsal özelliklere bağlı olarak bazı kaynak kültürlerin şehircilik ve mimarlık çevirilerinde ağırlık kazanması (örneğin Cumhuriyet döneminde önce Fransız, ardından Alman kültürünün disiplinleri belirgin olarak biçimlendirmesi), dışarıdan etki eden unsurlar olsun veya olmasın, meslek ortamında o kültürün “beğenildiği”, onaylandığı ve örnek alındığı anlamına gelmektedir.

“Konu”, “kategori” ve “metin türü” sınıflandırmaları yapılırken hem yayınevinin belirlediği ölçütlerden yararlanılmış hem de kişisel alan bilgisi ve deneyimi kullanılmıştır. “Konu”, adından da anlaşılacağı gibi, kitabın ait olduğu şehircilik ve/veya mimarlık alt alanıdır. Disiplinin kuram ve uygulama alanlarına ait genel prensipler içeren kitaplar “şehircilik”, “kent tasarımı”, “mimari tasarım”, “mimarlık felsefesi”, “mimarlık tarihi”, “şehir sosyolojisi” gibi konu maddeleriyle

⁴ Kitap yazarının ait olduğu kaynak kültür, kitabın yayınlandığı ülkeyle aynı olmadığında; kitabın, yani kaynak metnin üretildiği ortama hakim olan kültür esas alınmıştır. Örneğin yazarın İsviçreli veya Avusturyalı olması, ancak çalışmalarını Almanya’da sürdürmesi ya da Japon bir mimarın ABD’de İngilizce kitap yazması gibi. Böyle durumlarda “kaynak kültür” hanesine sırasıyla “Alman” ve “ABD” yazılacaktır.

sınıflandırılmıştır. Daha indirgenmiş alanları inceleyen kitaplar ise “Roma mimarlığı”, “konut”, “taşıyıcı sistemler” gibi özelleşmiş konulara sahiptir. Bu ayrımın, disiplinlerde farklı kültürlerden alıntı yapma ihtiyacı duyulan üretim alanlarıyla ilgili fikir vermesi hedeflenmiştir.

Bir çeviri kitabın “kategori”si onun, şehircilik ve mimarlık ortamının gerek düşünsel üretim gerek de uygulama ve eğitim alanlarında hangi işlevi yüklenerek kullanıldığını belirtmektedir. Şehircilik ve mimarlıkta belli ekolleri, üslupları takip eden ve bunlara uygun prensip ve uygulama yöntemleri üzerinde duran kitaplar “kuram” kategorisine dahil edilmiştir. Bu kategoride, tanınmış mimar ve düşünürlerin mekân algısı ve tasarım felsefesi gibi konuları toplumsal durumlarla birleştirerek ele aldığı düşünce kitapları da yer almaktadır. Kategori sınıflandırması dahilinde ayrıca genel veya detaylı tarihî eserleri, dönemleri konu eden kitaplara ait “tarih”; uzman, akademisyen ve öğrencilerin çeşitli amaçlarla kullanabileceği bilgiler içeren kitapların nitelendiği “başvuru” ve bölüm derslerinde doğrudan veya dolaylı olarak kullanılabileceği için bu şekilde nitelendirilen “eğitim” kategorileri bulunmaktadır. Bir kitap bu işlevlerden birkaçını yerine getirebildiği için, kaynakçadaki çoğu madde birden fazla kategoriye dahil edilmiştir. Belirlenen 4 kategorisel özelliğin 4’ünü de taşıdığı düşünülen tek kitap ise, Vitruvius’un “Mimarlık Üzerine On Kitap” çevirisidir. Bu çeviriye, metnin üretilirken sahip olmadığı birtakım işlevlerin, hedef kitle tarafından yapay bir biçimde sonradan yüklendiği düşünülmektedir. Bu saptama 6.4 numaralı bölümde ele alınacaktır.

“Kategori” ile, dönemselsel olarak disiplinlerin hangi alanlarında ne gibi eksiklikler hissedildiğini gözlemlemek kolaylaşacaktır. Örneğin bir dönemde tasarım prensiplerine temel oluşturacak kuramsal kitapların ağırlıklı olarak çevrilmesi, mimarlık tarihi çevirilerinin ön plana çıkması veya uygulamaya yönelik teknik başvuru kitaplarına odaklanması, elbette tarihsel arka plan verileriyle de desteklenerek o dönemde çeviriyle doldurulmak istenen boşluğu ortaya koyabilecektir. Söz konusu boşlukların doldurulması, Cumhuriyet dönemindeki gibi ülke çapında bir kültür planlamasıyla mesleklerin modern kuramsal temellerini oluşturma amacı taşıyor veya mesleğin kendi içinde, farklı amaçlar taşıyan bir planlama kapsamında yapıyor olabilir. Mesleğin gelişimine yönelik herhangi bir

amaç gütmeyen, kişisel ve/veya kurumsal beğeni ve tercihlerin de benzer kategori yoğunlaşmaları yaratabileceği düşünülmektedir.

Ayrıca aynı konu ve kategoriye sahip çeviri kitapların nitelik ve niceliği, şehircilik ve mimarlık çevirilerinin çeviri dizgesi içindeki önem, işlev veya konumuna ilişkin göstergelerden biridir. Örnek vermek gerekirse, kuramsal çevirilerin çoğunlukta olduğu bir dönemde alan uzmanı olan okuyucunun hedeflendiği, sonuç olarak bu çevirilerin geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmayarak genel çeviri dizgesinde çevresel konumda kalacağı saptaması yapılabilir. Oysa konu ve kategori çeşitliliğinin olduğu bir dönemde çeviriler yalnızca uzmanlara değil, şehircilik ve mimarlık alanlarıyla çeşitli amaçlarla ilgilenen araştırmacılara da hitap edebilecektir. Bu özellikteki çeviriler daha yaygın bir şekilde okunacak, çok daha fazla sayıda okuyucuya ulaşacaktır. Bu da, o dönemde şehircilik ve mimarlık çevirilerinin genel çeviri dizgesinde merkeze yakın bir konuma geldiğini düşündürülebilir. Alanlara ait çevirilerin genel çeviriler dizgesindeki konumu, 2.1. bölümde açıklandığı üzere tez kapsamında araştırılmamaktadır ve zaten toplanan verilerle bu konuma ilişkin çıkarımlar yapmak sağlıklı olmayacaktır. Ancak bulguların akla getirdiği farklı bir araştırma konusu olarak konuya değinme gereği görülmüştür.

Çevirilerin okuyucuyla, yani hedef kitleyle bağlantısı konu ve kategori verileriyle dolaylı bir biçimde kurulabileceği gibi, “yayın düzeyi” sınıflandırmasıyla doğrudan da kurulabilmektedir. Şehircilik ve mimarlık yayınlarının hedefinde “akademisyen”, “uygulama uzmanı” ve “meslekten olmayan, ilgili kişi” olmak üzere 3 okuyucu tipi bulunduğu varsayımından yola çıkan bu sınıflandırma ile, çevirilerin hangi okuyucuya hitap ettiği saptanmaya çalışılmıştır. Bu noktadan hareketle “akademik”, “uzmanlık” ve “popüler” olmak üzere 3 farklı yayın düzeyi belirlenmiştir. “Akademik” düzeydeki kitapların hedef kitlesine öğretim görevlilerinin yanı sıra eğitim süreçleri boyunca akademik çevrede yer aldıkları ve kaynak seçiminde bir dereceye kadar yönlendirildikleri için lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencileri de dahildir. Bir çeviri kitabın “akademik” olarak nitelenmesi için, akademik ortam içinde üretilmiş olma ve/veya o kitaba akademik ortamlarda fikir alışverişi, kuram tartışması amacıyla ya da eğitim materyali olarak akademisyenler, araştırmacılar ve üniversite öğrencileri tarafından başvuruluyor olma koşulu aranmıştır.

“Uzmanlık” düzeyi, şehircilik ve mimarlık alanlarının uygulama, yani proje üretme aşamalarında görev yapan alan uzmanlarının başvurduğu kitapları kapsar. Örneğin, aktif olarak proje uygulayan mimarlık ve plancılık ofisi çalışanlarının çeşitli aşamalarda ilham almak veya teknik detay çözümlemek amacıyla başvurduğu proje/malzeme tanıtım kitapları, yapı bilgisi kitapları ve teknik kaynaklar bu gruba girmektedir. “Akademik” ve “uzmanlık” düzeylerinin şehircilik-mimarlık disiplinlerine mensup kişiler tarafından çakıştırılması, yani akademisyenlerin çoğunlukla proje üreten ve uygulayan uzmanlar da olması birçok kitabın her iki düzeye de dahil olmasına yol açmıştır.

“Popüler” düzeyin çıkış noktası ise, bu tür kitaplara mesleklerin eğitimi almamış fakat kişisel merakı veya yaptığı çalışmaların şehircilik ve mimarlıkla kesişmesi nedeniyle alanla temel düzeyde ilgilenen kişilerin başvurabiliyor olmasıdır. Ayrıca, yalnızca şehircilik ve mimarlığın alan uzmanlarına yönelik yayın yapmayan, karma hedef kitlesine yönelik yayın organlarında tanıtılması da bir kitabın “popüler” düzeye ait olduğunu gösterebilir. Ancak bu düzeydeki kitapların genelde akademisyen ve uzmanların da kitaplığında yer alması, yani hedef kitlenin tamamına hitap etmesi, “popüler”i bir çeviri kitap için tek başına bir sınıflandırma olamayacak konuma getirmektedir. Yani kaynakçadaki tüm kitapların yalnızca “popüler” düzeye hitap edecek kadar indirgenmiş bilgi içermediği düşünülmekte, mesleklerin kendine özgü teknik bilgiler ve jargonlar barındırması nedeniyle belli akademik bilgilerin veya uzmanlık bilgilerinin yer yer genel okuyucuya hitap edecek hale getirilmiş versiyonlarını barındırdığına inanılmaktadır. Bu nedenle “popüler”, diğer düzeylere eşlik eden bir düzey olarak kullanılmıştır. Ek bir ayırt edici özellik de, “popüler” düzeyli kaynakların özellikle mimarlık ve şehir araştırmaları alanında uzmanlık gerektiren felsefi yaklaşımlar veya özel alan terimlerini diğer düzeydeki kitaplara kıyasla daha az içermesidir (veya içerse de yoğun bir arka plan bilgisi gerektirmeden anlaşılabilir şekilde kullanılmasıdır). Örneğin teknik detayların değil de görsel malzemenin ağırlıkta olduğu proje tanıtım kitapları, toplumsal içeriğe sahip genel şehir ve mimarlık tarihi kitapları, ve sosyal bilimlerin herhangi bir alanıyla ilişkilendirilebilecek modern-postmodern mimarlık denemelerinden oluşan kitaplardan bazıları ile kent sosyolojisi kitapları bu düzeyde sınıflandırılmıştır.

“Popüler” düzeyin diğer düzeylere eşlik etmesinin yanı sıra, “akademik” ve “uzmanlık” düzeyleri de yukarıda belirtildiği gibi sıkça çakışmaktadır. Ayrıca mimarlık felsefesi ve şehir sosyolojisi gibi alanlar, toplum incelemelerini de içinde barındıran ve uzun yıllardır birbirinden bağımsız değerlendirilemeyeceği fark edilmiş disiplinlerdir. İşte bu nedenlerle yayın düzeyleri, kesişen kümeler olarak kabul edilmiş ve birçok kitap birden fazla yayın düzeyi grubuna ait olarak değerlendirilmiştir. Yayın düzeyleri, tıpkı konu ve kategori sınıflandırmaları gibi alanda hangi düzeylerdeki boşlukların çevirilerle doldurulmak istendiğini ortaya koymak amacıyla kullanılmıştır. Düzeyler, çevirilerin okuyucuyla olan bağlantısını somutlaştırdığı için diğer sınıflandırmalara kıyasla bu amaca daha uygundur. Çünkü kaynakça verilerinden hareketle (ve tarihsel arka planın da ortaya koyduğu üzere), şehircilik ve mimarlıktaki dönemsel eğilimlerin yayın düzeylerine doğrudan yansıdığını söylemek mümkündür. Örneğin Cumhuriyet döneminde, Batı ülkeleri ve onların modernleşmesi örnek alınarak ve eskinin izleri silinerek yeniden yapılandırılan şehircilik ve mimarlık pratiklerinden söz etmek mümkündür; bu yıllarda çevrilmek için seçilen kitapların da düzey açısından koşullara uygun olduğu göze çarpmaktadır: Meslek adamı yetiştiren kurumlarda kaynak olarak kullanılmak üzere, disiplinlerin yaklaşım ve uygulama esaslarını içeren kuramsal kategoride, akademik ve uzmanlık düzeyindeki kitaplar. Temellerinin 80’lerde atıldığı söylenebilecek 90’lar ve 2000’ler ise çok katmanlı bir toplumsal atmosfere sahiptir ve bu yıllardaki şehircilik-mimarlık çalışmaları da bu atmosferi yansıtmaktadır. İlk örneği 1982 yılında görülen popüler düzeyli, yani çeşitli okuyuculara hitap edebilecek içeriğe sahip bir çeviri kitabın ardından, 1990 yılından itibaren popüler kitapların artış göstermesi, 2000’lerde ise neredeyse yayınlanan her çevirinin diğer özelliklerinin yanı sıra popüler bir niteliğe de sahip olması bu bağlamda ilgi çekicidir.

“Metin Türü” başlığı altında ise, çeviri metnin kuramsal ya da tarihsel bir kaynak veya başvuru kaynağı olma özelliklerine hangi metin türüyle ulaştığını göstermek amaçlanmıştır. Ayrıca “metin türü” sınıflandırması, “kategori” ile bağlantılıdır. “Kuram” kategorisindeki kitaplar genellikle “deneme” ve/veya “araştırma”, “başvuru” ve “eğitim” kitapları “araştırma” ve/veya “derleme”, “tarih” kitapları ise “araştırma” türünde hazırlanmış eserlerdir.

Yapılan bu sınıflandırmaların, kesinlik iddiası taşıyan saptamalar olmadığını belirtmek gerekir. Kaynakçada yer alan kitaplar, karşısındaki düzeyel veya kategorisel sınıflandırmanın tamamını yansıtmayabilir veya kaynakçadaki sınıflandırma eksik olabilir. Gerek zaman planlaması gerek de kitapların büyük bir kısmının artık ulaşılabilir olmaması nedeniyle listelenen 167 kitap tek tek incelenmemiş, böyle bir inceleme hedefi başından beri çalışmanın ilerleyişinde yer almamıştır. Ancak lisans eğitimi ve görev alınan TÜBİTAK destekli araştırma projesi süreci boyunca kitapların bir kısmı bizzat kaynak olarak kullanılmış veya bazıları üzerinde durulmuştur. Geriye kalanların sınıflandırılmasında ise disiplinler hakkında sahip olunan arka plan bilgisi kullanılmıştır.

Yukarıda yer verilen araştırma ve karar alma süreçleri sonunda oluşturulan 167 kitaplık “Şehircilik ve Mimarlık Alanında Kitap Çevirileri Kaynakçası (1926-2011)”, veriler mümkün olduğu kadar titizlikle toplanmış olmasına rağmen, başlangıç niteliği taşımaktadır. Kitaplara ait ulaşılabilen veya kesinliği kaynaklardan doğrulanamayan bilgiler, hücrelere konan soru işareti (?) ile belirtilmiştir. Bunun dışındaki olası eksikler ve hatalar, yalnızca kaynakçaya odaklanan bir süreçte giderilebilir. Ancak kapsam anlamında benzeri hazırlanmamış olan kaynakçanın, bu haliyle de Türkiye’nin çeviri şehircilik ve mimarlık kitabı birikimini büyük ölçüde ortaya koyduğuna inanılmaktadır.

4.3. Disiplinlerin Çeviri Etkinliğine Dair Genel İstatistik Verileri ve Bu Veriler Üzerine Düşünceler

Kaynakça, kuramsal çeviribilim yaklaşımları ile tarihsel şehircilik-mimarlık bilgisinin meydana getirdiği, iki katmanlı altyapı merceği kullanılarak incelenecek bir doku özelliği taşımaktadır. Ancak çalışma, kendi başına bir ürün olma niteliği de taşıdığından bazı genel istatistiksel veriler ortaya koymaktadır. Disiplinlerin yaklaşık 90 yıllık üretim sürecinde, çeviri kitaplara ilişkin bazı genel sayısal verilerin inceleme sürecindeki farkındalığı arttıracak ve bazı saptamaları destekleyeceği düşünülmüştür.

Tarihsel arka planın ilk iki döneminde disiplinlerde söz konusu eğilimler, kabul gören ve kaynakları alıntılanan ekoller belirgin; yapılan çeviriler ise çoğu zaman temel başvuru kaynağı işlevi yüklenen, sayılı eserlerdir. Çeviri kitap sayısının az, çeşidinin ise sınırlı olduğu bu ve benzer dönemlerde saptama yapabilmek için sayısal verilere ihtiyaç olmayabilir. Ancak özellikle 70'li ve 80'li yıllardan itibaren artan yayın sıklığı ve tercih edilen kaynak kültür, kategori çeşitliliği gibi etkenler, verilerin süzgeçten geçirilmesini ve kolayca saptama yapmayı zorlaştırmaktadır. Bu noktada basit sayısal verilerin, çıkarımları desteklemek amacıyla kullanılabileceği düşünülmüştür. Ayrıca farklı dönemlerde farklı konulara odaklanan yayınlar yapılması, ağırlığın kuramsal yayınlardan tarih veya toplum odaklı yayınlara geçmesi gibi bazı dönemsel özelliklerin yayınlanan çeviri kitaplara yansıyor yansımadağını da yine sayısal verilerle incelemek mümkün olabilecektir.

Ek olarak, alanda çeviri yapan/çeviri kararı veren araştırmacılar ve çevirmenler hakkında genel bir kaniya varmak için dönemlere/kategorilere göre yayınevi ve çevirmen dağılımları ile çevirmenlerin Türkçe'ye aktardığı kitap sayılarına da yer verilmiştir. Yayınevleri ve çevirmenlerin, çevirinin Türkiye'de özel alan olarak şehircilik ve mimarlık disiplinlerindeki konumu üzerinde nasıl ve ne kadar etkili olduğu, daha önce de belirtildiği gibi farklı bir araştırmanın konusu olabilir. Ancak bu temel sayısal verilerle, alanlarda faaliyet gösteren kişi ve kurumlar ile bunların hangi dönemlerde hangi konu, kategori ve kültürlerle bağlantılı olduğunu ortaya koymak amaçlanmıştır.

4.3.1. 20'lerden Bugüne Kaynak Dil ve Kaynak Kültür Dağılımı

İngilizce	95
Almanca	29
Fransızca	24
İtalyanca	8
İspanyolca	2
Bilinmeyen/diğer	9

Tablo 1. Kaynak dil dağılımına göre çeviriler

Tablo 1’de görüldüğü gibi kaynakçayı oluşturan kitaplardan 95’inin kaynak dili İngilizce, 29’unun Almanca, 24’ünün Fransızca, 8’inin İtalyanca, 2’sinin ise İspanyolca’dır. Kaynak dilinin ne olduğu, kitap bilgisinin yer aldığı yazılı veya dijital kaynaklarda bulunamayan kitaplar ile kaynakçada 1 çevirinin yapıldığı kaynak dile sahip kitapların sayısı toplam 9’dur.

ABD	45
Alman	30
Fransız	24
İngiliz	13
İtalyan	8
İspanyol	3
Japon	2

Tablo 2. Kaynak kültür dağılımına göre çeviriler

Kitapların, kaynak dilden bağımsız olarak ait olduğu kaynak kültür, yani yazarlarının ait olduğu ve üretildikleri kültürler incelendiğinde ise, Tablo 2’de gösterilen şu sonuçlara ulaşılmıştır: Çevrilen kaynak metinlerin 45’i ABD, 30’u Alman, 24’ü Fransız, 13’ü İngiliz, 8’i İtalyan, 3’ü İspanyol, 2’si de Japon kültürüne aittir.

Bu noktaya kadar elde edilen verilere genel olarak bakıldığında, yaklaşık 90 yıllık bir zaman aralığında Türkiye’de yayınlanan çeviri mimarlık ve şehircilik kitaplarında dönemlerden bağımsız olarak sırasıyla Amerikan ve Alman kültürlerinin hakim olduğu anlaşılmaktadır (6. bölümde kültürlerin öne çıktığı dönemler, olası nedenleri ve diğer bağlantılarla birlikte açıklanmaya çalışılacaktır).

Kaynak dil olarak İngilizce ise, kendisine en yakın Almanca ve Fransızca’nın 3 ve 4 katındaki kitap sayısı ile belirgin bir biçimde disiplinlerin çeviri etkinliğine hakimdir. Elbette bu yoğunlukta ABD dilinin de İngilizce olmasının büyük payı olduğu

anlaşılmaktadır. Çünkü kaynak kültür sıralamasına bakıldığında 13 çeviri kitapla 4. sırada yer alan İngiltere'nin fazla etki sahibi olduğu söylenememektedir.

Hiçbir arka plan bilgisi kullanılmadan, salt sayısal verilerden çıkarılabilen bu sonuçlar, 6. bölümde yer verilen dönemsel incelemedeki kaynak dil ve kültür çıkarımlarını doğrulamaktadır.

4.3.2. Kategori ve Yayın Düzeyi Bağlantısı

Kategori sınıflandırmasında, istelenen toplam 167 adet kitaptan 53'ü kuram, 61'i tarih, 62'si başvuru, 34'ü eğitim, 5'i ise proje/ofis tanıtımı başlıkları altında toplanmıştır. Bu sayıları değerlendirirken, listelenen çoğu kitabın birden fazla kategoriye ait olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. 90'larda önem kazanmaya başlayan ve 2000'lerde neredeyse her kitabın sahip olduğu bir nitelik olan disiplinlerarasılık, bu noktada keskin bir ayırım yapmaya engel olmuştur. Görülebileceği gibi yayınların birçoğu mimarlık, şehircilik ve tasarım alanlarının toplumsal bilimlerle olan bağlantılarıyla birlikte kurgulanmıştır.

Kategori ve yayın düzeyi sınıflandırmaları birbiriyle yakın ilişki içindedir. Bu ilişki, tarihsel arka planı oluşturan dönemler göz önünde bulundurularak incelendiğinde 1990 yılına kadar yayınlanan ve kuram kategorisine dahil olan tüm çeviri kitapların ya yalnızca akademik, ya da akademik ve uzmanlık özelliği taşıdığı, popüler düzeyde metin içermediği görülecektir. Elbette bu oranda, zaten 90'lara kadar popüler çeviri kitap üretilmemiş olması da etkilidir; ancak özellikle 2000 ve sonrasında, şehir kavramının toplumsal içeriği üzerinde duran kuramsal kitaplar hem akademik ve uzmanlık düzeylerine hem de popüler düzeydeki okuyucuya hitap eden araştırma ve düşünce eserleridir. Bu durum, tarihsel arka plan ve şehircilik-mimarlık çevirilerinin genel dizge içindeki konumuyla birlikte yorumlanırsa, dönemlere ilişkin saptamalar yapmak mümkün hale gelebilecektir. İstatistik verilerden bağımsız yapılabilecek bu saptamalara sonuç bölümünde yer verilecektir.

4.3.3. Yayınevleri ve Yayınevi Tercihlerinin Kitap Sayısı Bağlamında İncelenmesi

Kitaplar yayınevlerine göre sınıflandırıldığında, Tablo 3'te gösterilen şu sonuçlarla karşılaşılmıştır: İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) bünyesindeki kurumlar 19, Yapı-Endüstri Merkezi (YEM) 17, Yapı Kredi Yayınları (YKY) 14, Metis ve Homer 8'er, Dost Yayınları 7, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı ile Arkeoloji ve Sanat Yayınları 5'er; Ayrıntı ve İmge Yayınları 4'er, Mimarlar Odası Yayınları 3 çeviri kitaba sahiptir. Tabloda yer almayan şu yayınevleri ise 2'şer adet çeviri kitap yayınlamıştır: İş Bankası Kültür Yayınları, Literatür, Türk Tarih Kurumu, Kabalcı, Bahçeşehir Üniversitesi, İletişim, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE). "Diğer" başlığı altında bu kurumlarla birlikte, yalnızca 1 çeviri yayınlamış yayınevlerine de yer verilmiştir.

İTÜ Mim. Fak. Yay.	19
YEM	17
YKY	14
Metis	8
Homer	8
Dost	7
Ş. Vanlı Mim. V. Yay.	5
Arkeoloji ve Sanat Yay.	5
Ayrıntı	4
İmge	4
TMMOB Mim. Od. Yay.	3
Diğer	32

Tablo 3. Yayınevlerine göre çeviri dağılımı

Bünyesinde yayınladığı çeviri kitap sayısının çokluğu nedeniyle ilk sırada yer alan İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları'nın, kaynakçanın kapsadığı tüm zaman dilimine dengeli biçimde yayılan bir çeviri etkinliği sergilemediğine dikkat çekmek gereklidir.

Kurum bu yoğunluğa, 50, 60 ve 70'li yıllarda akademik ortamda yapılan çevirilerle ulaşmaktadır. Tabloda yer alan diğer yayınevlerinin etkinliği ise 90'lı ve 2000'li yıllarda da yoğunlaşmaktadır. Yani yaklaşık 90 yıllık inceleme sürecinin genelinde, şehircilik ve mimarlık alanlarında başvurulmak üzere dengeli, sürekli bir çeviri kitap üretimi yapan kurumlardan söz etmek mümkün değildir.

2000'li yıllara ait verilere göre Yapı-Endüstri Merkezi (YEM) ve Yapı Kredi Yayınları (YKY), mimarlık ve şehircilik alanında Türkçe'ye en fazla güncel çeviri kitap kazandıran yayınevleridir. Bu yayınevlerine ait çevirilerin yaklaşık yarısı kadar kitap yayınlamış olan Metis ve Homer de bu bağlamda önemlidir, çünkü Metis şehir sosyolojisi ve modernizm, Homer ise mimarlık tarihi alanlarında yayınladıkları kitaplarla dikkat çekmektedir. Bu durum, bilinçli bir tercihin sonucu gibi görünmektedir.

Yayınevlerinin işveren ve belirleyici aktörler olarak Türkiye'nin çeviri şehircilik ve mimarlık kitabı üretiminde nerede konumlandığı, bu çalışma kapsamında incelenmemektedir. Ancak çalışmaya farkındalık katma amacıyla, bu aktörlerin üretimde sahip olduğu belirleyicilik üzerinde düşünülmüştür. Yalnızca kaynakçadaki verilere bakarak, Cumhuriyet'in kurulduğu yıllardan 1949'a kadar resmi kurumlar ve disiplinin ilk uzmanlarını yetiştirme amacı taşıyan öğretim kurumlarının, ihtiyaç doğrultusunda başvuru kitapları çevirdiği anlaşılmaktadır. Kaynakçadaki ilk 7 kitap bu özelliği taşımaktadır. 1949-1968 yılları arasında çeviri kitap yayınlayan tek kurum olan İTÜ Mimarlık Fakültesi'ni, İmar ve İskan Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü Sosyal Araştırma Dairesi'nin yoğun çeviri etkinliği izlemiştir. Bu durumun dönemsel gelişmelerle bağlantılı olduğu tahmin edilmektedir: Cumhuriyet döneminde yeni kurulmakta olan disiplinlerin kuramsal ve uygulama alanları için temel başvuru kaynaklarının "aktarılması"nın ardından, bir akademik kaynak gereksinimi doğmuş, bunu ise 50'lerde iç göç ve sanayileşme gibi etkenlerin yol açtığı mesken krizi izlemiştir. Çevrilen kitaplar, yabancı ülkelerin çözüm yöntemlerini inceleyerek bu sorunlara sırayla çözüm arandığını ortaya koymaktadır. 80'lerden itibaren ise şehircilik ve mimarlık alanlarının kapsamındaki konularda yayın yapan yayınevi sayısının ve çeşitliliğinin arttığı gözlemlenmektedir. Buradan hareketle, alanlarda çeviri yapmanın, yalnızca akademik ve resmi kurumların bir faaliyeti, onlar veya bünyelerinde görev yapan kişiler (çeviri yapan akademisyenler, Emin Erkul gibi

belediye başkanları) tarafından karar verilen ve/veya gerçekleştirilen bir etkinlik olmaktan çıktığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla özel yayınevlerinin 80'lerden itibaren farklı nitelikte aktörler olarak çeviri üretimi sürecine katıldığı anlaşılmaktadır. Bu niteliğin, önceki yıllardaki işleyişi değiştirip değiştirmediği ise tartışılabilir bir konudur. Yukarıda alanın belli noktalarına odaklandığı veya düzenli çeviri kitap yayınladığından bahsedilen YEM, YKY, Metis ve Homer gibi yayıncılar; gereksinimler, hedef kitle, piyasa koşulları gibi çeşitli etkenleri hesaba katarak kendi yaptıkları seçimler doğrultusunda hareket ettikleri veya en azından verdikleri kararlarda kendilerinin de payının olduğu izlenimini vermektedir. Diğer yayıncıların karar alma konusunda ne kadar etkili olduğu ise, bu çalışmada tahmin edilemeyecek bir konudur. Bir sonraki bölüme geçmeden, kendisiyle yapılan görüşmede İlhan Tekeli'nin bu konuyla ilgili aktardığı düşüncelere yer verilecektir. Genellikle akademisyen ve meslek uzmanlarının, araştırma konuları ve meslekî amaçları doğrultusunda (bu etkenlerin, alanda çevirinin konumu üzerinde de etkili olduğu düşünülmüş, buna 6.2. bölümde değinilmiştir) yaptığı çevirilerle yayınevlerine başvurduğunu belirten Tekeli, yayınevlerinin çeviri şehircilik ve mimarlık kitaplarıyla ilgili olarak genellikle doğrudan girişimde bulunmadığını eklemiştir (Tekeli, 20 Şubat 2013, Ankara). Bu saptamada genel tablo kastedilmekte, istisnalar ve farklı yaklaşımların var olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

4.3.4. Çevirmenler

Çevirinin şehircilik ve mimarlık disiplinlerinde geldiği konumları, üstlendiği bazı rolleri tarihsel süreç içinde saptamayı amaçlayan bu çalışmada, alanda faaliyet gösteren çevirmenler doğrudan bir inceleme konusu olarak belirlenmemiştir. Kitapların çeviri süreci öncesinde, süreç sırasında veya sonrasında alınmış olabilecek kararlar, başka bir çalışma kapsamında yayınevi ve çevirmenler mercek altına alarak incelenebilir. Ancak kaynakçada bir madde başlığı olarak yer alan çevirmenlere istatistiksel bir yaklaşımla bakmak, genel tabloyla ilgili fikir verecektir. 1950'ye kadarki dönemde faaliyet göstermiş bazı çevirmenlere ise, disiplinlerde veya disiplinlerin çeviri etkinliğinde bıraktıkları iz nedeniyle tarihsel arka planda değinilmiştir. Bu çevirmenler, faaliyet gösterdikleri dönemlerdeki etkileriyle 6. bölümde de ele alınacaktır.

Yeniden genel tabloya dönmek gerekirse, kaynakçada listelenen 167 kitabın çevirmenleri incelendiğinde şu istatistiksel veriler ortaya çıkmaktadır:

Sıra no	Çevirmen adı	Kitap sayısı	Yayinevleri	Yayın yılları
1	Selçuk Batur	5	İTÜ, Çevre Yay., YEM	1968, 1970, 1980, 2004
2	Ayda Yörükan	3	Babil, YKY	1969, 2005, 2009
3	Aziz Ufuk Kılıç	3	YEM, Metis	2011
4	Gürol Koca	3	Metis, Ayrıntı, YKY	2002, 2007
5	Serpil Merzi	3	Şevki Vanlı Mim. Vak. Yay., YKY	2002, 2010
6	Alp Tümertekin	3	T. İş Bankası Kültür Yay., YKY	2003, 2004, 2009
7	Tuğçe Selin Tağmat	3	TMMOB Mimarlar Odası Yay., YEM	2004, 2008, 2010
8	Emin Erkul	2	Şehremaneti Matbaası	1926
9	Celâl M. Ulusan	2	Nafia Vekaleti (Ankara Ulusal Matbaa)	1942, 1953

10	Kenan Taşpınar	2	TODAİE	1957, 1958
11	Bülent Özer	2	İTÜ	1961,1966
12	Tuncay Birkan	2	YKY, Metis	2002, 2011
13	Ahmet Cemal	2	Bahçeşehir Üni. Yay., YKY	2008, 2009
14	Pelin Derviş	2	YEM	2011
15	Beral Madra	2	T. Tarih Kurumu, Arkeoloji ve Sanat Yay.	1982, 1998, 2007
16	Rıfat Akbulut	2	Homer	2002, 2003
17	Suna Güven	2	Şevki Vanlı Mim. Vak. Yay., Homer	1993, 1998, 1999
18	Erendiz Özbayoğlu	2	Eren, Arkeoloji ve Sanat Yay.	1993, 1994
19	Orhan Göçer	2	İTÜ	1983, 1996
20	Volkan Atmaca	2	YEM	2009, 2010

Tablo 4. Çevirdiği kitap sayısı, yayınevi ve yayın yılına göre 2 veya daha fazla kitap çeviren çevirmenler

Tablo 4'e göre, şehircilik ve mimarlık alanında (1926-2011 yılları arasında) 2 ve daha fazla kitap çeviren 20 çevirmen tespit edilmiştir. Tüm dönemleri kapsayan bu tabloda aynı çevirmenin genelde 2 veya 3 kitap çevirdiği, Selçuk Batur'un ise en fazla sayıda kitabı (5) Türkçe'ye aktaran çevirmen olduğu dikkat çekmektedir. Bu

alandaki çeviri yapan çoğu kişinin mesleği çevirmenlik olmadığından, alanda faaliyet gösteren uzman bir çevirmenin ortalama kaç kitap çevireceği hakkında fikir yürütmek ve tabloda yer verilen sayıları buna göre değerlendirmek anlamlı görünmemektedir. Ancak 167 çeviri kitap içinde her çevirmenin en fazla 2 veya 3 kitap çevirmiş olması, şehircilik ve mimarlık alanlarında sürekli farklı kişilerin çeviri yaptığı ve hem kendi alanında hem de çeviride uzmanlaşmış, talep gören bir çevirmenin bulunmadığı izlenimini vermektedir. Oysa mimarlık ve şehirciliğin birer uzmanlık alanı olduğu düşünüldüğünde beklenti, bu alanlarda çevirmenlik yapmayı meslek edinmiş kişilerin olması yönündedir. Bu durum, çevirmenlere odaklanan farklı bir çalışmada detaylı bir şekilde ele alınabilir.

Örneğin, İTÜ tarafından 1949-1970 yılları arasında gerçekleştirilen yoğun çeviri faaliyeti, alanda çevirmen olarak uzmanlaşma olgusunun yokluğuna bir örnektir. Yapılan taramada, bu kitapları çeviren kişiler arasından Tablo 4'te 1, 2 ve 11 sıra numarasıyla yer alan Selçuk Batur, Bülent Özer ve Ayda Yörükan dışında hiçbirinin ikinci bir kitap çevirdiğine rastlanmamıştır. Çeviriyle profesyonel düzeyde uğraşmayan bu öğretim görevlilerinin, kitapları akademik çalışmaları kapsamında ve/veya o dönemde öne çıkan, ihtiyaç duyulan yayınların çevirisine eğitim veya uygulama alanlarında duyulan ihtiyaç nedeniyle çevirdiği düşünülmektedir.

Tablo 3'te yayınladıkları çeviri kitap sayısının çokluğuyla dikkat çeken YEM, YKY, Metis ve Homer gibi yayınevlerine ait kitaplarda ise durum daha farklıdır. Bu yayınevlerinin, mimar ve tasarımcı olup alanda üretilen metinlerde de bir süredir yazar veya çevirmen olarak imzası bulunan, bir kısmı ise farklı alanda kitapların çevirmeni olan kişilerle çalıştığı görülmektedir. Söz konusu çevirmenlerin en az 2 veya 3 çevirisi, bu yayınevleri tarafından yayınlamıştır. Dolayısıyla son 10-20 yıllık dönemde şehircilik ve mimarlık çevirisi yapmanın belli bir bilinç düzeyi gerektirdiği kanısına varıldığını veya alanda düzenli faaliyet gösteren yayınevlerinin, çevirmenlerinde böyle bir bilinç aradığını düşündüren bulgular söz konusudur.

5. Türkiye’de Mimarlık ve Şehircilik Alanlarında Çeviri Politikaları: Çevirinin Dönemsel Konumlarına İlişkin Bir İnceleme

Bu bölümde, çift katmanlı altyapı ve bibliyografik veriler bir araya getirilerek kesişim noktaları saptanacaktır. Bu yolla, ise tez kapsamının dışına çıkmadan ve edinilen verilerin sunduğu imkanlar çerçevesinde, şehircilik ve mimarlık disiplinlerinin Türkiye’deki 90 yıllık sürecinde çevirinin ne gibi roller üstlendiğine ilişkin çıkarımlar yapmak amaçlanmaktadır.

Disiplinlerin 1926-2011 yılları arasını kapsayan zaman diliminde geçirdiği değişimleri veya şehircilik-mimarlık çeviri etkinliğinin tarihsel ilerleyişini kesintisiz bir biçimde ortaya koymak tezin amacı değildir. Çalışmayla hedeflenen, çeviri etkinliğinin ve üretilen çeviri metinlerin söz konusu süreçte bu disiplinlerin gelişiminde üstlendiği belirgin rolleri, anlamlı konumları noktasal olarak saptamaktır. Kuramsal çeviribilim altyapısı, tarihsel arka plan ve bu ikisinin uygulanacağı veri tabanı olan kaynakça, bu hedefe uygun olarak kurgulanmıştır. Dolayısıyla bu bölümde dönemlere tarihsel arka plandaki sırayla yer verilmesine karşın kesintisiz bir anlatım ortaya konmamaktadır.

Disiplinlerarası bir araştırma olan bu tezin ortaya koyacağı saptamaların, çeviriyi farklı disiplinler bağlamında algılayan bir çeviribilimsel araştırma olarak değer kazanacağı düşünülmektedir. Çünkü bunlar, tez kapsamında yanıt aranan soruların yanı sıra farklı bilimsel alanlarda çeviri bilincinin ne düzeyde olduğu hakkında fikir verebilir.

Çıkarımlara geçmeden önce, sözü edilen tez sorularını bir araya getirmek yerinde olacaktır. Giriş bölümünde de belirtildiği gibi tezin çıkış noktası, çevirinin iki farklı disiplinin değişim ve gelişim süreçlerinde hangi rolleri üstlendiğini gözlemlemektir. Bu amaçla, Türkiye’de şehircilik ve mimarlık disiplinlerinin 90 yıllık gelişim sürecindeki toplumsal gelişmeler ve bu süreçte üretilen çeviri kitapların dökümü incelenmiştir. Yapılan tarihsel incelemede Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanıyla başlayan modernleşme projesinin, şehircilik ve mimarlık alanlarında bir çeviri etkinliğine yol açtığı görülmüştür. Bu da, modern ülkelerden aktarıma imkan veren bir araç olarak

çevirinin bu proje kapsamında belirgin roller üstlenebileceği fikrini akla getirmiş; incelenen 90 yıllık sürecin son dönemleri, özellikle 70'ler ve sonrasındaki konumu hakkında ise merak uyandırmıştır. Söz konusu rolleri ve değişken konumları inceleyebilmek için çeviribilim kuramsal yaklaşımlarından hareketle oluşturulan altyapıya ihtiyaç duyulmuş, tarihsel ve kuramsal bu iki katman birleştirilerek incelemede kullanılacak çerçeve oluşturulmuştur.

Yapılan gözlemler, tezin ana sorusu etrafında birkaç alt soruyu beraberinde getirmiştir. Bunlardan ilki, modernleşme projesinin bir kültür planlaması olarak algılanmasıyla ilgilidir. Cumhuriyet'in ilanıyla başlayan ulus devlet oluşturma süreci, hem yeni bir bilim ve kültür dili olarak Türkçe'nin oluşturulması ve geliştirilmesi çalışmalarına hem de bununla doğrudan bağlantılı olarak bir yayın üretimine yol açmıştır. Bu üretimin içinde telif yayınlarla birlikte çeviri yayınlar da önemli yer tutmuştur, çünkü toplumsal düzeni ve bilimsel çalışmaları ilgilendiren tüm alanlarda modern ülkelerin seviyesini yakalamak amacıyla yola çıkılmıştır. Modernleşme bağlamında görülen eksiklikleri bu ülkelerin kaynaklarıyla gidermek amaçlanmış, çeviri de bu amaç doğrultusunda kullanılan bir araç olmuştur. İşte bu amaçla yapılan şehircilik ve mimarlık çevirilerinde ne gibi kararlarla hareket edilmiş olabileceği, kültür planlaması yaklaşımıyla ele alınacak konulardan biridir.

İkinci soru, bu planlamayla aktarılan metinlerin hedef kültürde yüklendikleri işlevle ilgilidir. Çeviri metnin, hedef kültürde kaynak kültürdeki orijinalinden farklı bir hedef kitleye sunulması, erek metnin, kaynak metinden farklı bir kategoriye ait olması ve/veya hedef kitle üzerinde kaynak kültürde sahip olmadığı bir etkiyi göstermesi, tez kapsamında "düzey/işlev sapması" olarak adlandırılmıştır. Skopos yaklaşımı, erek metnin işlevine odaklanması nedeniyle bu noktada yol gösterecek kuramsal yaklaşım olarak altyapıda yer almıştır.

Üçüncü soru, çeviri etkinliğinin ortaya koyduğu ürünlerden çok, bir olgu olarak doğrudan çevirinin kendisiyle ilgilidir. Çoğuldizgenin bir unsuru olarak çevirinin, farklı dönemlerde üstlendiği işlevlerin önemine bağlı olarak dizge içinde konum değiştirdiği, çoğuldizge yaklaşımı tarafından ortaya konmaktadır. Şehircilik ve mimarlık alanlarında yapılan çevirilerin Türkiye'deki değişimlerle paralel bir şekilde, (Cumhuriyet'in ilk 20 yılında) disiplinleri "kurucu" işlev üstlendiği, toplumsal

meselerin gündem haline gelmesi ve ÷lkeye özgü kavramların tanımlanma ihtiyacının oluşmasıyla geri planda kalarak yerini telif üretime bıraktığı (60'lar) veya küreselleşmenin ve çoğulculuğun etkisiyle çeşitli ve çok yönlü bir etkinlik haline gelerek disiplinlerin sınırını aştığı ve hedef kitlesinin genişlediğı, dönemsel ve kuramsal altyapıyla farkına varılabilen gelişmelerdir. Çoğuldizge ve zaman zaman da kültür planlaması yaklaşımının yardımıyla, bu değışken konumlar hakkında fikir yürütmek amaçlanmaktadır.

Dördüncü soru ise, Türkiye'de şehircilik ve mimarlık yayınları söz konusu olduğunda hangi boşlukların, hangi kültürlerden alınan hangi metinlerle doldurulmuş olabileceğidir. Kültür planlaması yaklaşımının sağladığı bakış açısıyla sorulabilen bu sorunun cevabını elbette her dönem ve tüm çeviriler için verebilmek bu tez kapsamında mümkün değildir. Ancak dönemlerde geçerli normların eldeki verilerle saptanabildiğı durumlarda, bunlara yer verilecektir. Erek metnin erek kültür içindeki konumuna/işlevine odaklanmayı sağlayan çeviribilimin betimleyici çalışma alanı ve bu alan kapsamında kuramsal altyapıya dahil edilen normlar, bu saptamaları yaparken yol gösterici olacaktır.

Kuramları ayrı ayrı dönem veya çeviri türleriyle sınırlandırmak değil, her kuramdan mümkün olduğunca eş zamanlı bir şekilde yararlanmak kuramsal altyapı katmanı kullanılırken esas alınmıştır. İlerleyen bölümlerde yine tarihsel arka planda benimsenen bölümlere kullanılacaktır. Yalnızca, Cumhuriyet'in kuruluşundan II. Dünya Savaşı'na kadarki dönem disiplinlerde belirgin bir tercih değışimi yaşandığı için iki bölüme ayrılarak incelenmektedir. Ulaşılabilen başvuru kaynakları ile tezin incelediğı disiplinlerarası kesişim noktasında konumlanan çalışmaların azlığı göz önünde bulundurulduğunda, yapılan çıkarımlar kesinlik iddiası taşımamaktadır. Buna ek olarak, tezin amacı şehircilik-mimarlık disiplinlerine ait çeviri üretiminin tarihsel gelişimini eksiksiz bir biçimde ortaya koymak değil; değışen bir toplum yapısı dahilinde oluşturulan yeni bilimsel alanlarda çevirinin ne gibi roller üstlenebileceğini ve bu rollerin değışkenliğini incelemektir. Bu da, 90 yıl gibi uzun bir süreç içinden anlık verileri yakalamak ve bunları ait oldukları anın koşulları doğrultusunda analiz etmeyi gerektirmektedir. Araştırmanın Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecini kapsaması ise, bu analiz için ideal bir bütünce sunmuştur. Özellikle kuruluştan II. Dünya Savaşı'na kadar geçen yılları kapsayan ilk dönem, çevirinin üstlenebileceğı

tipik ve önemli bir rolü gözler önüne sermektedir. Bu yılları izleyen diğer dönemlerde ise bu kurucu rolün ortadan kalktığı ve değişkenliğin belirginleştiği; söz konusu bu değişkenliğin de yine toplumsal dönüşümler sayesinde yakalanabilen anlık verilerle açıklık kazandığı görülebilecektir.

5.1. Cumhuriyet'in Kuruluşundan II. Dünya Savaşı'nın Sonuna Kadar: Türkiye'de Modern Şehircilik ve Mimarlık Anlayışlarının Oluşumunda Bir Araç Olarak Çeviri

5.1.1. 1920'ler: Temel Kaynak Niteliği Taşıyan İlk Çeviriler

Cumhuriyet dönemine ait, hakkında bilgiye ulaşılabilen en eski çeviri Camillo Sitte ve Camille Martin'in Celâl Esad Arseven tarafından 1926 yılında çevrilen “Şehir Mimarisi: Şehirleri İnşa Etmek San'atı” adlı kitabıdır. 1924-1928 yılları arasında İstanbul Şehreminiği görevini yapmış olan Emin Erkul ise, Türkiye'de şehircilik ve yerel yönetime ilişkin ilk mevzuatın oluşturulmaya ve belediyecilikle ilgili ilk süreli yayının çıkarılmaya başlandığı 20'li yıllarda (Tekeli, 2005), Ed. Joillan'tın 2 ciltlik “Şehircilik” kitabını ve Paris'in şehir yönetimiyle ilgili bir diğer kitabı çevirmiştir.

Kaynakçada, 20'li yıllara ait 4 çeviri kitap yer almaktadır. Bunlardan ilki olan 1926 tarihli Arseven çevirisi; Şehremaneti Matbaası, yani bir belediye kuruluşu tarafından yayınlanmıştır. Diğer üç kitabın yayınevi bilgilerini kesinleştirmek mümkün olmamışsa da, ikisinin çevirisi belediye başkanlığı görevi yapmış olan Emin Erkul'a aittir ve metinler belediyeciliğe odaklanmaktadır; dolayısıyla şehir yönetimi alanında kullanılmak amacıyla çevrildiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle 20'lere ait az sayıda çevirinin resmî kurumlar aracılığıyla veya bu kurumlarda yetki sahibi kişilerin girişimleriyle gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür. Bu durum ayrıca metinlerin yönlendirici niteliği ile de örtüşmektedir. Kitapların sayısı azdır, ancak eğitim ve

yönetim alanlarında hissedilen yol gösterici kaynak ihtiyacı doğrultusunda çevrilmiş ve metinleri doğrudan uygulama alanına aktarmaya yetkili kurumlar tarafından kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Özetle sayıları az, ancak taşıdıkları önemin fazla olduğu söylenebilecek bu çeviriler, farklı bir yönetim rejimine geçiş yapan ve modern bir toplumun oluşturulmaya çalıştığı Türkiye'nin o döneme ait toplumsal ve bilimsel tercihlerini belirgin biçimde yansıttığı için üzerinde durmaya değerdir. Eserlere bu bakış açısıyla yaklaşıldığında, içeriğin her ne kadar ülkede daha önce uygulanmamış bir disiplinin temel yaklaşımlarını aktarması beklense de, tarihsel arka planın 3.1.1 numaralı bölümünde belirtildiği gibi bu kitaplar Türkiye koşullarında geçerliliği sorgulanmamış birer “kurallar derlemesi” niteliğindedir. Çevrilmek için seçilmiş olan bu metinler, öncelikle döneme hakim olan “modern Batı'nın seviyesine ulaşma” isteğinin bir göstergesidir. Birçok toplumsal alanda örnek alınan Fransa ise, şehircilik ve mimarlık alanlarında örnek alınan başlıca kültürün de kaynağı olmuş, bu tercih aslında Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden itibaren kendini göstermeye başlamıştır. Buradan hareketle Türkiye Cumhuriyeti'nin iki yeni araştırma alanı olan şehircilik ve mimarlık, ilk olarak Fransız kültürüyle temellendirilmiştir, denebilir.

Yukarıdaki paragrafta sözü edilen “kurallar derlemesi” ifadesini detaylandırmak gerekirse, bu nitelikteki kitapların hem meslek adamı yetiştirmeyi hedefleyen eğitim kurumlarında hem de şehri yöneten resmi kurumlar için kuram ve uygulamada dışına çıkılmaması gereken birtakım çizgiler çizdiği söylenebilir. Dolayısıyla yapılan bu çevirilerin eğitim kurumları için ders kitabı, diğer kurumlar için ise başvuru kaynağı işleviyle Türkçe'ye aktarılmış olduğu açıktır. Kitaplar aynı zamanda, temelini dış ülkelerden alan yeni bir toplumsal düzene ait, yeni kurulan bir disiplin için Cumhuriyet'in kuruluş döneminde dışarıdan yapılan ilk aktarımlardır. Bu bağlamda şehircilik ve mimarlık disiplinleri ile (belediyecilik kitapları da aralarında bulunduğu) yerel yönetim kavramlarının ilk temel kaynakları söz konusudur. Yani modern şehirler kurma, bu şehirlerin bileşenleri olan mimari eserlerle dokuyu oluşturma ve şehirleri yönetmeyi konu alan yeni bilimsel alanlara bir “başlangıç” yapma isteği, bir temel kaynak arayışı doğurmuştur. Bu ihtiyaç doğrultusunda tercih edilen ana kaynak kültürün Fransa, alanlar kurulduğunda işleyişte yer alabilecek özelliklere sahip şehir plancısı, mimar gibi meslek adamlarının yetiştirileceği

kurumlarda görüşleri akademik anlamda disipline temel oluşturacak kişi olarak ise (Arseven çevirisinden anlaşılacağı üzere) Camillo Sitte'nin tercih edildiği görülmektedir. Yerel yönetim alanında kendisi de belediye başkanlığı yapan Emin Erkul'un yaptığı çeviriler, şehir idaresiyle ilgili kaynaklara ve Türkiye'de, bu alanlarda önceki yıllarda mevcut olmayan sistemlere duyulan gereksinimin bir göstergesidir. Türkiye koşullarındaki işlevselliği tartışılabilir olan bu temel eserler, çeviri yoluyla oluşturulmuştur. Elbette, bu yıllarda başvuru kaynağı olarak kullanılmak üzere çeşitli telif eserler de üretilmiştir. Ancak bu eserlerin de yabancı kültürlerden yapılan özümsemeler sonucunda ortaya çıktığı göz önünde bulundurulmalıdır. Fransız kültürü bu bağlamda da başlıca kaynak kültür olmuş, Sitte'nin çeviri kitabı ve fikirleri telif eserlerin oluşumunda önemli rol oynamıştır (Sitte'ye ait şehircilik kitabını çeviren Arseven'in, bu durumun tipik bir örneği olan telif eserinden aşağıda söz edilmektedir). Sonuç olarak, hem çeviri etkinliği hem de çeviri metinler dönemin şehircilik pratiğinde önemli rol oynamaktadır, denebilir.

Çalışmanın kapsadığı 90 yıllık sürecin başından itibaren yapılan tüm bu tercihlerin, yani verilen çeviri kararlarının altında yatan nedenleri dönemlerin aktörleri ve bu aktörlerin eylemleri üzerinden araştırmak ve süreç odaklı bir yaklaşımla ortaya koymak bu tez kapsamında mümkün değildir ve zaten eksiksiz bir tarihsel gelişim ortaya koymak amaçlanmamıştır. Ancak daha önce de belirtildiği gibi iki bileşenli altyapı ve veriler birlikte incelendiğinde, bazı kişisel tercihler ve bu tercihlerin belirgin etkileriyle ilgili fikir yürütmek mümkün görünmektedir.

Yapılabilecek ilk saptama, bu döneme ait iki isim olan Arseven ve Sitte arasındaki çevirmen ve kaynak ilişkisidir. Çeviri bağlamında tercihler söz konusu olduğunda kişilerin, yani çevirmenlerin kişisel eğilim ve isteklerine mutlaka değinmek gerekir (bu noktayı Tekeli de doğrulamakta, kendisinin görüşlerine 6.2. bölümde yer verilmektedir). Çünkü şehircilik ve mimarlık alanlarında yapılan çeviri üretimlerinin, dönemsel ve toplumsal özellikler ne kadar değişirse değişsin, bu eğilimlerden doğrudan etkilendiği açıktır. 1920'lerin iki şehircilik çevirmeni, Emin Erkul ile Celâl Esad Arseven'den birinin devlet kurumunda yöneticilik görevinde bulunduğu, diğlerinin ise akademisyen olduğu dikkat çekmektedir. Yani bu çevirmenler, görev yaptıkları kurumlarda kendi tercihlerini uygulamaya aktarabilecek konuma sahiptir.

Celâl Esad Arseven, söz konusu dönemde “Güzel Sanatlar Akademisi Şehircilik ve Mimari Tarihi Profesörü”dür ve çevirilerinin yanı sıra, telif eserleri de şehircilik ve mimarlık eğitiminde kaynak kitap olarak kullanılmıştır¹. Birçok sanat dalıyla yakından ilgilenen Arseven’in, Fransız kültürünü ve modern mimari anlayışını yoğun bir şekilde benimsediği, ölümünün ardından Arkitekt’te yayınlanan bir yazıda anlatılmaktadır (Ünsal, 1971: 33-35). Arseven’in eski bir öğrencisi tarafından hazırlanan yazıda, Arseven’in Türkçe yerine Fransızca mimarlık terimlerini kullanmayı tercih ettiği ve henüz o dönemde Türkiye’de var olmayan şehircilik ve mimarlık kavramlarını bu şekilde disipline kazandırdığından söz edilmektedir. Örneğin “farika” yerine “caractère”, “şahsiyet” demek yerine “individualité” sözcüklerini tercih ettiğinden ve “symétrie”, “ordre” ve “harmonie” gibi Fransızca sözcükler kullanarak düşüncelerini ifade ettiğinden bahsedilen Arseven’in mimarlığa etkisi hakkında Ünsal “mimarlık kayatımızda [bu sözcüklerin] yalnız fransızcaları lisanımıza yerleşmiş, karşılıkları ise muhtelif sebeplerle dilimizde tutunamamış, yerine daha, türkçeleri de konulamamıştır” yorumunu yapmaktadır (A.e.). Bu sayede Arseven’in Fransızca’dan Türkçe’ye bir sanat sözlüğü kazandırdığını belirten yazar, onu “iyi bir aktarmacı idi, sadece bir çevirici değildi” ifadesiyle tanımlamaktadır (A.e.). Çeşitli Fransız yazarların metinlerini Türkçe’ye aktaran Arseven’in akademide öğrencilerin temel kitabı olma işlevini Camillo Sitte’nin bir eserine yüklemeyi tercih etmesi ise tesadüf gibi görünmemektedir. Akademisyenin ilerleyen yıllarda hazırladığı Türkiye’nin ilk telif şehircilik kitabı “Şehircilik (Urbanizm)”de Sitte’nin görüşlerini tam anlamıyla benimsediği ve o yıllarda Avrupa’da rastlanan çeşitli şehir düzenlemesi anlayışlarından yalnızca biri olan Sitte’nin tasarım fikirlerinin bu kitapla uygulanması zorunlu temel meslek prensipleriymiş gibi olarak öğrencilere aktarıldığı, yani kitaba bu işlevin yüklendiği anlaşılmaktadır.

Bu bulgulardan hareketle, dönemin gereklilikleri itibarıyla o sırada yetkili konumlarda bulunan kişilerin yine söz konusu dönemde alanlara kaynak olarak kabul edilen kitapları çevirerek akademisyenlik, yöneticilik gibi görevlerinin yanı sıra düzenli bir çeviri faaliyeti de yürüttüğü, bu şekilde takip edilen modern kültürlerin kaynaklarını Türk şehircilik ve mimarlık alanlarına kazandırma görevi üstlendiği ve yaptıkları çevirileri kendi benimsedikleri, takip ettikleri veya onayladıkları yabancı araştırmacı, akademisyen ve/veya yöneticilerin eserleri arasından seçtiği söylenebilir. Yalnızca

¹ Bu eserlerden en önemlisi, aynı zamanda şehircilik alanının ilk telif ders kitapları arasında yer alan 1937 tarihli Şehircilik (Urbanizm)’dir.

Arseven ve Erkul'un çalışmalarına dayanarak bu sonuca varmak yerinde bir çıkarım olmayabilir; ancak ilerleyen yıllarda da benzer örneklerle rastlanacağından, durumu şehircilik ve mimarlık alanına ait eviri etkinliğinin bir gereğı olarak değerlendirmek mümkün hale gelmektedir.

5.1.2. şehircilik ve Mimarlıkta Alman Ekolünün Benimsenmesi: 1930'lar

1930'lara ilişkin veriler, şehircilik ve mimarlık evirilerinde Fransız kültürü hakimiyetinin yerini bu yıllarda Alman etkisine bıraktığı yönündedir. Kaynakçadaki kitaplar da, tarihsel arka planda yer alan Alman-Fransız ekolü mücadelesini ortaya koymakta, Alman kültürü kaynaklı çeviriler yapılmaya başlayınca Fransızca kaynak metinlerin eviri etkinliğindeki yerini kaybettiğı gözlemlenebilmektedir: Kaynakçada 5 sıra numarasıyla yer alan Mimari Bilgisi kitabının ardından 40'lı ve 50'li yıllarda yapılan çeviriler, ağırlıklı olarak Alman kültüründen kaynaklanmaktadır. Aslına bakılırsa, 1927 yılına ait son Fransız kaynaklı çeviriyi takip eden Mimari Bilgisi'nden sonra uzun bir süre, 1938'den 1969 yılına kadar Fransızca'dan hiç kitap çevrilmemiştir. (Uzun bir aradan sonra 1969'da yapılan ilk iki Fransızca evirinin de yine 20'lerde olduğu gibi resmi nitelik taşıyan bir kurum, İmar ve İskan Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü Sosyal Araştırma Dairesi tarafından hazırlanan bir eviri serisine dahil olması dikkat çekicidir.)

Anlık meslekî eğilim ve gelişmeleri kitaplara kıyasla daha yakından takip etme imkanı veren makaleler çalışmanın veri tabanına dahil olmadığından, "Fransız kaynak kültürünün 30'ların ikinci yarısından itibaren disiplinler için tam anlamıyla önemini yitirdiğı" saptamasının kapsamını genişleterek, süreli yayınları da buna dahil etmek elbette mümkün değildir. Ancak aynı yıl aralığında yayınlanan Arkitekt dergileri incelendiğinde 1938'den itibaren Alman yazarların içerikte hiç olmadığı kadar ön plana çıktığı grlmektedir. Özellikle 40'ların sonuna kadar, her sayıda yayınlanan makalelerin bazen tamamı, genelde de tamamına yakın bir kısmı Alman yazarlara aittir. Bunlara genelde şehircilik esasları ve meslekî yenilikleri konu alan, yoğunluk sırasına göre İngiliz ve Amerikan kaynaklı çeviriler eşlik etmektedir.

Yayına başladığı 1931 yılından itibaren içeriğinin neredeyse tamamını Fransız kaynaklı çevirilerin oluşturduğu Arkitekt'te, 1938'den 1946'ya kadar Fransızca'dan hiçbir çeviriye yer verilmemiştir. 1946-1962 yılları arasında ise, Fransızca'dan yapılan çeviriler her yıl toplam 2'yi geçmemektedir. Her sayıda yayınlanan tüm çevirilerin genelde Almanca'dan, bir kısmının ise İngilizce'den yapıldığı düşünüldüğünde, Fransız kaynak kültüründen yapılan aktarımların toplam yıllık sayısındaki bu azalma, önceki yıllarla kıyaslandığında önemli bir gelişmenin göstergesi olabilir. Bu bulgu aynı zamanda kaynakça verilerini de desteklemekte, şehircilik ve mimarlık alanlarında Fransa'dan adeta "vazgeçildiğini" ve Alman ekolünün tercih edildiğini göstermektedir. Tekeli, Ankara için hazırladığı şehir planıyla tanınan Alman mimar ve plancı Hermann Jansen'in II. Dünya Savaşı yıllarına ait bir planın teklif metninde "Fransız usulünde hazırlanmış olan planı düzelttim" ifadesine yer verdiğini kaydetmiştir (Tekeli, 20 Şubat 2013, Ankara). Bu da şehircilikte Fransız ekolünden Alman ekolüne geçildiğini gösteren bir ek bilgi olarak değerlendirilmiştir.

Tümer'e göre "dönemin başlıca kaynaklarından biri olan" (Tümer, 2007) Mimarî Bilgisi'nin Türkçe'ye aktarılmasını izleyen yıllarda Alman etkisi kaynakçada görünür hale gelmektedir. Sonraki on yıllık dilimde farklı kaynak kültürlerden çeviriler yapılsa da, Alman hakimiyeti etkisini sürdürmüştür. Bu durum, dönemdeki önemli iki gelişmenin çeviri etkinliğini de biçimlendirmesiyle bağlantılandırılabilir: 1933 yılında, Nazi Almanyasından kaçarak Türkiye'ye gelen ve Üniversite Reformu kapsamında hem meslek alanında eğitim veren hem de planlama yasalarının henüz hazırlandığı bu dönemde Türk şehirlerinin planlanmasına katkıda bulunan Alman akademisyen, mimar ve şehircilerin oluşturduğu ekol ile modern şehircilik ve mimarlık anlayışlarını Türkiye'de uygulamaya aktarmaları amacıyla yurtdışına gönderilen mimarların etkisi. Çalışmalarıyla bu dönemin mimarlık ve plancılık ortamını biçimlendiren önemli kişilerden Seyfi Arkan, Sedat Hakkı Eldem, Burhan Arif ve Emin Onat Almanya'da mimarlık eğitimi aldıktan sonra Türkiye'ye dönmüştür. Bu koşullar altında, meslek bilinci henüz oluşurken ihtiyaç duyulan bazı kaynakların da Almanca'dan çevrilmesi olağandır, denebilir. Çoğunlukla bilgiyi üreten, aktaran veya bilginin aktarılmasına karar veren akademik çevreyi doğrudan etkileyen, daha doğrusu büyük ölçüde oluşturan Alman ekolünün, alanda üretilmesi beklenen çeviri kitap sayısını azalttığı fikri akla gelmektedir. Bu bakış açısıyla kaynakça verilerine

bakıldığında, gerçekten de disiplinlerin yoğun bir akademik ve pratik etkinlik içinde bulunduğu bu yıllarda hem diğer kaynak kültürlerden hem de Almanca'dan çevrilen kitap sayısı az olarak değerlendirilebilir. Bunun olası nedeni, üniversite düzeyinde gerçekleşen bu mimarlık ve şehircilik ortamı yapılanmasının çeviri etkinliğine “gerek bırakmayacak” niteliğe sahip olmasıdır. Bir diğer deyişle, bu yıllarda akademisyenler bilgi aktarımı ve üretimini doğrudan sağlayan aktörler halini almıştır. Söz konusu duruma iki farklı açıklama getirilebilir:

Bunlardan ilki ve en kanıtlanabilir olanı, Türkiye’de akademisyenlik ve şehircilik yapan neredeyse tüm Alman uzmanların kaldıkları süre boyunca çok iyi düzeyde Türkçe öğrenmiş, dolayısıyla derslerini de Türkçe vermiş ve eserlerini Türkçe hazırlamış olmalarıdır. İkinci nokta ise, gerek yurtdışında eğitim görmesi gerek de yaptıkları farklı araştırmalar nedeniyle Alman ekolünden etkilenen Türk mimar ve şehircilerin bu etkiyi Türkçe telif eserleriyle ve yaptıkları bina tasarımları ve planlarla alana yansıtmalarıdır. Bir diğer deyişle aktarılacak ve benimsenmek istenen bilginin sahibi Alman uzmanlar, bizzat Türkiye’de bulunmuş ve etkinliklerini Türkçe’yi kullanarak ve Türk uzmanlar ile birlikte gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla bilgi aktarımı için çevirinin birincil araç olarak tercih edilmesi gündeme gelmemiş olabilir.

Dönemdeki mesleki değişim ve faaliyetlere kıyasla kitap çevirisi etkinliğinin sınırlı kalması, üniversite ortamı dışındaki olası bir nedene, asıl yoğun çeviri faaliyetinin süreli yayınlarda ve makale bazında gerçekleşmesine de bağlı olabilir. Türkiye’de bulundukları yıllarda mimarlık ve şehirciliğe katkıları nedeniyle, Türkiye’nin modernleşme projesinin mimarlık ve şehircilik ayağında önemli yere sahip olan Alman mimar ve plancılara ait birçok metnin çevirisi, özellikle Arkitekt’te yayınlanmıştır.

Bu dönemde Mimari Bilgisi’ni ve Arkitekt’te yayınlanan, Alman kaynaklı birçok metni Türkçe’ye çeviren Adnan Kolatan, 20’li yıllarda ön plana çıkan Arseven’e benzer şekilde, üzerinde durulması gereken bir çevirmendir. Kolatan, özellikle 1937’den itibaren Taut’a ve başka çok sayıda Alman şehirci ve mimara ait modern mimarlık ve şehircilik konulu makaleleri Türkçe’ye aktarmıştır. Dolayısıyla eldeki bu verilerle disiplinde modern kuram ve uygulamalar anlamında doldurulmaya çalışılan bir boşluktan, bu amaç için Alman kültürü ve dilinin tercih edildiğinden söz

edilebilmekte; aynı zamanda bu çalışmalarda tutarlı bir biçimde yer almış bir çevirmenin varlığı saptanabilmektedir. Belli bir dilden, aynı kategoriye dahil edilebilecek metinleri çevirdiği söylenebilecek benzer bir çevirmene ne bu dönemde, ne de 90'lı yıllara kadarki diğer kaynakça verilerinde rastlamak mümkün olmamıştır. Hatta şehircilik ve mimarlık alanlarında kitap çevirisinden daha yoğun ilerleyen ve güncel kalan makale çevirilerinde dahi (bu anlamda en kapsamlı bütüncü olan Arkitekt'e bakıldığında) benzer bir çevirmen kimliğinden söz etmek mümkün değildir. Bu nedenlerle, eldeki verilerden yola çıkarak belli bir alanda uzmanlaştığı söylenebilecek bir çevirmen olarak Kolatan, çalışmanın önemli saptamalarından biridir.

Tezin kapsadığı zaman diliminin genelinde, Alman kaynak kültürüyle ilgili bir başka bulguya değinmek yerinde olacaktır. Bir an için dönemsel değil de genel bir gözlem yapıldığında 1980 yılına kadar İTÜ bünyesinde yayınlanan 17 çevirinin 8'inin kaynak dilinin Almanca olduğu görülür. Kurumun çevirileri arasında, diğer hiçbir dilde böyle bir yoğunlaşma söz konusu değildir.

Bu bulgu kategori dağılımı verileriyle birlikte değerlendirildiğinde, Alman kuramları ve uygulama yaklaşımlarının meslekler için genel bir çerçeve oluşturmak amacıyla örnek alındığı bir kez daha ortaya çıkmaktadır. 20'lerden 50'lerin sonuna dek gerçekleşen çeviri etkinliğinde, yalnızca kuramsal ve başvuru/eğitim kitaplarının Türkçe'ye kazandırılmış olması bir kaynak/temel kitap arayışının yaşandığını, bu sayısal ve tarihsel veriler ise söz konusu ihtiyacın Alman kültüründen karşılandığını göstermektedir.

30'ların sonunda, birçok ülkede savaşın etkisiyle değişen toplumsal düzenin tüm kültürel üretimde olduğu gibi bilimsel ortam ve yazın/çeviri alanlarında meydana getirdiği değişiklikler, 1940 sonrası Türkiye'sinde de söz konusu olmuştur. Ancak Cumhuriyet'in kuruluşundan 40'lara kadarki zaman dilimi, Türkiye'de şehircilik ve mimarlık anlayışlarının da Osmanlı'nın ardından yeniden yapılandırıldığı, dolayısıyla yeni disiplinlerin kurulduğu yıllar anlamına gelmektedir. Batılı ülkelerden modernleşme hedefi doğrultusunda çeviri yoluyla yapılan tüm alıntılar, ulus devletin kimliğini sembolleştirecek yeni bir modern mimarlık-şehircilik dili arayışı ve bu arayış için önce Fransız, ardından Alman kültürlerine yapılan başvuru gibi tüm gelişmeler,

disiplinlerin bu kuruluş sürecinin adımları olarak karşımıza çıkmakta ve çeviri üretimine de çeşitli yansımalarla kendini göstermektedir. Yani disiplinlerin tarihsel arka planında yaşanan gelişmelerle örtüşen ürünlerin ortaya çıktığı, bu dönemde gözlenmekte ve verilerle desteklenebilmektedir. İlerleyen dönemlerde disiplinlerde yazınsal üretimin arttığı ve farklı toplumsal gelişmelere göre şekillendiği anlaşılmakta, ancak elde edilebilen veriler söz konusu bu değişimin Cumhuriyet'in kuruluş dönemine kıyasla daha çok telif üretim düzleminde gerçekleştiğini göstermektedir. Buna ek olarak, 1940 ve sonrasındaki dönemlerde yapılan çevirilerin nitelik ve nicelik bakımlarından birinci dönemdeki gibi temel ve yönlendirici özellikler taşımadığı söylenebilir. Bu durum, çevirinin başlangıçta sahip olduğu konumun değiştiğini ve 1920-1940 yılları arasında sahip olduğu "kurucu" işlevin belirginliğini yitirdiğini akla getirmektedir. Çünkü bu dönemde çeviri ürünleri disiplinlerin temel başvuru kaynakları olmuş, üretilen telif eserlerin de çıkış noktasını oluşturmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki bilinçli ve planlı merkezî devlet politikasından söz eden Berk, "Cumhuriyet'in temellerinin Türkiye'deki sosyo-kültürel hayatın her alanını etkileyen Batı'dan yapılan çeviriler üzerine kurulduğunu [...] söylemenin mümkün gözüktüğünü" belirtmektedir (Berk, 2001, çevrimiçi). Sözü edilen değişim sürecine, sosyal ve kültürel niteliğe sahip disiplinler olan şehircilik ve mimarlık da dahildir ve ulaşılan bulgularla, bu alanların temelleri de yapılan çevirilerle atılmıştır, denebilir.

Çeviri metinlerin önce "kurucu" işlev yüklenmesi, ilerleyen dönemlerde ise bu işlevin farklılaşmasından söz etmek, aynı zamanda bir etkinlik olarak çevirinin kendisinin de konumunun değişebileceğini akla getirmektedir. Toury, çeviribilimin betimleyici alanıyla ilgili bir çalışmada aynı noktayı vurgulamaktadır:

[...] erek kültürdeki konumu değişebilir olan, yalnızca -metinsel, dilsel varlıklar olarak- çeviriler değildir. Metin üretiminin kurumsallaşmış şekli olarak çevirinin kendisi de değişen konumlara sahip olabilir, örneğin merkezde ya da sınırda bulunma, yaygınlık ya da seyreklik veya saygınlığının artması/azalması gibi. Kendi içinde (örneğin metinlerin farklı tipte olmasına veya çevirinin farklı kültürel topluluklar dahilinde gerçekleştirilmesine bağlı olarak) dallanıp budaklanan bu değişkenlik [tıpkı çeviri ürünlerinde olduğu gibi] yine çevirmenlerin benimsediği stratejilerle ve dolayısıyla çeviri metinlerin oluşumu ile onların kaynak metinleriyle olan ilişkisiyle yakından bağlantılıdır (Toury, 2012: 7).

Bu bakış açısıyla Cumhuriyet'in kuruluşundan 1940'lara kadar çeviri metinlerin disiplinlere ait genel yazınsal üretimde merkezde veya merkeze yakın konumda olduğunu; çeviri etkinliğinin ise buna bağlı olarak alanların bilgi üretiminde baş rollerden birini oynadığını söylemek mümkün görünmektedir. Bunda elbette, Toury'nin vurguladığı gibi, çeviri metinlerin kaynak metinlerle olan bağı önemli rol oynamaktadır. Çünkü bu dönemde kaynak metinler, alanların gelişimi ve ilerlemesi için uygun görülen başvuru kitaplarının ta kendisidir. Dolayısıyla onlara atfedilen bu önemin, çeviri metinler ile çeviri etkinliğinin konumuna yansımaları beklentilere ters düşmemektedir.

5.2. 1940'lar ve 1950'ler: II. Dünya Savaşı Sonrasında Toplumsal Değişimler

Dünya genelinde savaş sonrası yeniden şehirleşme, yeniden inşa, planlama arayışları ve hızlı kentleşme gibi olguların gündeme geldiği 1940'ların bu atmosferi, tarihsel arka planda belirtildiği gibi II. Dünya Savaşı'na girmemesine rağmen Türkiye'yi de etkilemiştir. Ülkenin kendi içindeki sanayileşme süreci, nüfus artışı ve özellikle 50'lerde başlayan iç göçler beraberinde yeni deneyimler getirmiş, Türkiye'yi de şehircilik ve mimarlık bağlamında yeni arayışlara yöneltmiştir.

1940'lı yıllara ait şehircilik ve mimarlık çeviri etkinliği, alanların yeni bir kaynak kültürle tanışmasına sahne olmuştur. Bu, o güne kadar modern Avrupa ekolüyle biçimlenen disiplinlerin yeni bir bakış açısı kazanması anlamına gelmektedir. Celâl M. Ulusan'ın 1942 yılında Türkçe'ye aktardığı Lohman'a ait "(Şehir İmar Planları) Tanzim Esasları" adlı kitap, aslında ABD'de 30'lu yıllarda yayınlanmış, ancak Türkiye'de yaklaşık 10 yıl sonra çevrilmiştir. 20'li yılların başından itibaren alınan belirgin bir kararla, Batı Avrupa'nın yaklaşımlarını temel alarak oluşturulan bu disiplinlerde hangi boşluğun hissedilmesiyle kaynak kültür ibresinin ABD'ye yöneldiğini, eldeki verilerle kesin olarak saptamak güçtür. Ancak 30'lardan itibaren şehirlerini yenilemeye ve yeni şehirler kurmaya odaklanan ABD'nin şehircilikte hem fikir hem de uygulama yönünden hızlı ilerleme kaydettiğinin görülmesi, geliştirilen bu yeni yaklaşımlardan haberdar olma ve onları uygulama, örnek alma ihtiyacını doğurmuş olabilir. Alan bilgisi ve eldeki verilerden hareketle yapılan bu tahmini,

çevirisi Ulusan'a ait kitabın Arkitekt dergisinde yayınlanan tanıtım metni desteklemektedir:

Bu sahadaki Alman ve Fransız literatürlerini daha çok tanıyan Türk mimar ve mühendislerinin Amerikalı profesörün eserinde diğerlerinden başka ve yeni esaslar bulacakları muhakkaktır.

[...]

Kitabın şayanı dikkat tarafı tetkik edilen bütün şehircilik mevzularında misallerin çoğunu Amerikan şehirlerinin teşkil etmesidir. Bizim tarafımızdan bugüne kadar hemen hiç tetkik edilmemiş olan Amerikan şehirleri ve şehirciliği hakkında bize bir kanaat ve bilgi vermesidir. [...] Bu eser tanıdığımız Avrupalı müelliflerin kitaplarından daha kat ı hükümlü, ekonomi prensiplerine uygun ve daha pratik düşüncülerin mahsülü olması itibarile farklıdır (Arkitekt, 1943, 09-10 (141-142): s. 235, Mimarlar Odası Arkitekt Veritabanı, çevrimiçi).

Tekeli'ye göre disiplinler üzerindeki bu Amerikan etkisi, gelecek yıllardaki değişimlerle birlikte değerlendirildiğinde erken yaşanmıştır ve dolayısıyla kişisel tercihlere bağlanabilir. Araştırmacı, şehirciliğin Amerikan yaklaşımlarından asıl etkilendiği dönem olarak ODTÜ Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü'nün de kurulduğu 1960'lı yıllara işaret etmektedir (Tekeli, 20 Şubat 2013, Ankara).

İlk kez bu çeviri kitapla gerçekleşen Amerikan ekolüyle tanışma, tıpkı bir önceki bölümde değinilen Adnan Kolatan gibi, belli bir kaynak kültürden çeviri yapma kararı aldığı anlaşılan ikinci bir çevirmenin varlığını da ortaya koymaktadır. Hatırlanacağı gibi Kolatan genellikle Almanca'dan, modern mimarlık ve şehircilik yaklaşımlarını konu alan metinler çevirmiştir. 1940'lı yıllarda Nafia Vekâleti'nde (Bayındırlık Bakanlığı) yüksek mühendis olarak görev yapmış olan Ulusan'ın ise bu alanda uzmanlaşmış bir çevirmen olduğu, Lohman çevirisinden yaklaşık 10 yıl sonra Türkçe'ye aktardığı "Şehir İmar Planlarının Tanziminde Prensip ve Usuller" başlıklı kitap ve Arkitekt dergisinde yayınlanan çevirileriyle anlaşılmaktadır. Çevirmenin, Arkitekt'te 40'lı yıllardan itibaren ABD kaynaklı, ülkedeki yeni uygulamaları, sorunları ele alan çok sayıda imar ve belediyeçilik konulu makaleyi İngilizce'den Türkçe'ye aktardığı görülmektedir.

Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) tarafından yayınlanan 1957 ve 1958 yıllarına ait Ernst Egli çevirileri ise, 50'li yıllara ait bir etkinlik olarak

dikkat çekmektedir. Atatürk'ün isteği doğrultusunda yaptığı çalışmalar nedeniyle "Türkiye'ye modern mimarlığı tanıtan kişi" (Nicolai, 1998: 20) olarak anılan Egli, modern bir mimarlık ifadesi arayışındaki ülkeye gelen ilk yabancı mimarlar arasındadır. Tekeli, henüz genç yaşta olduğu için kendi ülkesinde tanınma şansı olmayan mimarın Türkiye'de birçok yapı tasarlayarak ön plana çıktığını aktarmıştır (Tekeli, 20 Şubat 2013, Ankara). 1927 yılında Ankara'ya gelerek çalışmaya başlayan Egli, 1940'da Türkiye'den ayrılmış ve yeniden 1953'te şehre gelip 2 yıl kaldıktan sonra tekrar İsviçre'ye dönmüştür (Bir Başkentin Oluşumu. Avusturyalı, Alman ve İsviçreli Mimarların Ankara'daki İzleri, 2010, çevrimiçi). Mimarın başvuru niteliği taşıyan kitaplarının, 50'li yılların sonunda Türkçe'ye aktarıldığı görülmektedir.

40'larda başlayan yeni arayışlar henüz sonuca ulaştırılamamışken 50'lerde başlayan iç göç, önemli şehircilik sorunlarını beraberinde getirmiş ve döneme birçok soruna anlık, yerel çözümlerin bulunduğu bir meslek ortamı damgasını vurmuştur (Tekeli, 2011a: 157). Alanda sosyal bilimler yaklaşımının ön plana çıkmasına bağlı olarak üretilen bazı telif ders kitapları dışında ise, kaynakça verilerine bakarak yaşanan gelişmelerin disiplinlerin çeviri kitap üretimine yansımadığını söylemek mümkündür. Özet olarak kentleşme yazını dahilinde belirgin bir üretim yapılmamış, bir kavram olarak kentleşme ise bu dönem şartları dahilinde kavranmamıştır (A.e.).

Bir önceki bölümde üzerinde durulan ve uzun bir zaman dilimine yayılan İTÜ çevirileri, 50'li yıllarda da sürmüştür. Kaynak dil olarak Almanca hakimiyetinin söz konusu olduğu bu çevirilerin çevirmenleri ise akademisyenlerdir. Mimarlık tarihi, yapı detayları gibi konularda başvuru kitabı işlevi yüklenerek çevrilen bu kitapların her birini, farklı bir çevirmen Türkçe'ye aktarmıştır. Bu gözlemden yola çıkarak, akademik ortamda gerçekleştirilen bu etkinlikte çevirinin yalnızca belli gereksinimleri (derslerde kullanılacak kaynak eksikliği, akademisyenlerin kendi kariyerleri ve araştırmaları dahilinde yaptığı çalışmalar vb.) karşılamak için, "anlık kararlarla" gerçekleştirilmiş bir etkinlik olduğu ve bu etkinliğin gerçekleştirilebilmesi için ise çeviride uzmanlaşmış çevirmenlere ihtiyaç duyulmadığı izlenimi oluşmaktadır. Bu çevirilere ilişkin çeviri kararlarının izini sürmek ve söz konusu izlenimleri doğrulamak bu çalışmada mümkün görünmese de, kaynakçanın genelinde de gözlenen akademisyen çevirmen yoğunluğu, üzerinde durulması gereken bir konudur. Çünkü

1926'dan 60'lara kadar basılan mimarlık ve şehircilik kitaplarını hep akademisyenlerin çevirdiği görülmektedir.

Bu bulguyla ilişkili olarak İlhan Tekeli, şehircilik ve mimarlık çevirilerinin dahil olduğu pazarın alanda görev yapan akademisyen ve araştırmacıların ilgisi doğrultusunda oluştuğunu düşünmektedir (Tekeli, 20 Şubat 2013, Ankara). Çeviri pazarı ve bu pazarda rol oynayan aktörlerin kararları tez kapsamında olmasa da alanlardaki çeviri üretiminin büyük ölçüde bu etkene bağlı olma ihtimali üzerinde durmak gerekmektedir. Tekeli, şehircilik ve mimarlık alanlarının çeviri pazarında bu kişilerden başka aktör bulunmadığını, yaptıkları çevirilerin ise genelde kendi meslekî ilgi ve amaçlarına yönelik olduğunu belirtmiştir. Örneğin yurtdışında yüksek öğrenimini tamamlayıp Türkiye'ye dönen bir öğretim görevlisinin, kendi eğitimi sırasında kullandığı ve/veya bizzat eğitim aldığı kişilere ait kitapları Türkçe'ye çevirmesi beklentiler dahilindedir. Tekeli'ye göre bu, aynı zamanda araştırmacının saygınlığını da arttıran bir etkinlik olacaktır. Dolayısıyla akademik çevrede veya meslek yaşamı buna benzer biçimde ilerleyen alan uzmanları için çeviri etkinliği önem taşımaktadır (A.e.).

Türkiye'ye özgü, bağımsız toplumsal araştırmalar yapmayı amaçlayan bir şehirci veya mimarın meslek yaşamında ise çeviri bu kadar önem taşımayabilir. Çünkü bu araştırmacı ürün olarak çeviri değil, özgün metinler ortaya koymayı hedeflemektedir. Tekeli, tanımladığı bu profile uyan bir araştırmacı olarak kendisini örnek göstermiştir (A.e.). Genelde yabancı dil bilen veya bildiği varsayılan bu araştırmacılar, yabancı yayınları yalnızca yararlanma amacıyla orijinalinden okumakta, eserleri çevirme ve erek kültüre, yani alanların Türkiye'deki birikimine aktarma ihtiyacı duymamaktadır.

Yukarıdaki iki faktörden yola çıkarak çevirinin, şehircilik ve mimarlık alanlarında üretilse de alıcı bulmayacağı gibi bir izlenime kapılmak ve "o halde koşullar böyleyken neden çeviri yapılıyor?" sorusunun akla gelmesi mümkündür. Ancak çevirinin bir yanda meslekî bir amaç, diğer yanda ise ihtiyaç duyulmayan bir etkinlik olduğu gibi görünen bu ortamda Tekeli, üçüncü bir faktörden daha söz etmektedir: Türkiye'de, orijinal kaynaklara başvurmayı kolaylaştıracak bir kütüphane sisteminin gelişmemiş olması ve buna ek olarak yabancı dilin, eğitim sisteminde bir kaynağı orijinalinden rahatça okumayı sağlayabilecek ölçüde yer bulmaması bu iki disiplinde

çeviriye başvuruyu arttırabilmektedir (A.e.). Bir kitabın orijinal metnine kısa süre içinde ulaşması gereken bir araştırmacı, mevcut kütüphanelerin sunduğu sınırlı imkanla bu ihtiyacını karşılayamayacak ve (varsa) kitabın çevirisine yönelecektir. (Yeterli ölçüde) yabancı dil bilmeyen bir şehircilik veya mimarlık öğrencisi de elbette çeviri metinleri kaynak olarak kullanacaktır. Alanlardaki telif eser çeşit ve sayısının azlığı da buna eklenince, çeviri üretimi anlamlı ve işlevsel hale gelmektedir.

Bu bağlamda Tekeli, herkesin ihtiyaç duyduğu kaynağı orijinalinden okuyabildiği, yabancı dil kullanımının geliştiği bir toplumda bilimsel çeviriye çok da ihtiyaç duyulmayabileceği görüşünü öne sürmüştür. Ayrıca Türkiye’de yazınsal ve bilimsel alanlarda çevirinin, en başında (tarihsel arka planın ilk dönemini kastederek) özgün eserlerle doldurulamayacak bir eksikliği gidermek ve Türkçe’nin bilim dili olma özelliğini korumak için başlayan bir etkinlik olduğunu vurgulamıştır (A.e.).

5.3. 1960-1980 Arası: Türkiye’ye Özgü Toplumsal Kavramlar Doğrultusunda Şehircilik ve Mimarlık Anlayışlarının Yeniden Şekillenmesi

20 yılı kapsayan bu zaman dilimine ait kaynakça verilerinde ilk dikkati çeken, çeviri kitap etkinliğinin İTÜ Mimarlık Fakültesi ve İmar Bakanlığı tarafından yayınlanan eserler tarafından karakterize edildiğidir. Bir önceki bölümde 40’ların son yıllarında başladığı gözlemlenen İTÜ’ye ait akademik yayın üretimi, bu dönemde de sürmüştür.

60’lar, yaşanan değişiklik ve hareketlilik nedeniyle tüm toplumsal alanlarda yeni bakış açılarının devreye girdiği yıllardır. Artan sosyal bilimler farkındalığı, şehir plancılığı disiplininin bu bağlamda yeni baştan algılanmasına ve ne kadar önemli bir ihtiyaç olduğunun keşfedilmesine yol açmış, 60’lar “Cumhuriyet Türkiye’sinde planlamanın yeniden doğduğu yıllar” (Ersoy, 2010: 6) olarak tanımlanır hale gelmiştir. Bu değişimin disiplinlerin yazınsal üretimine genel anlamda ne kadar yansıdığı yalnızca kaynakçanın sunduğu verilerle yanıtlanması zor bir soru olsa da, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü’nün kurulduğu yıllara ilişkin dökümanlar, hem telif hem de çeviri yayın faaliyetinin yetersiz olarak değerlendirildiğini ortaya

koymaktadır. 60'ların ilk yıllarında alandaki “Türkçe yayın sayısı iki elin parmakları kadar”dır (A.e., s. 5). Ayrıca bölümün kuruluş aşamasında yapılan incelemelerde “birkaç ders kitabı ile plâncılık tahsili yapılamayacağı” (A.e., s. 66) ve “[m]emleketimizde, bizzat meslekle ilgili faydalanılabilecek neşriyatın sayısı[nın] bir düzineyi bulma[dığı]” (A.e.) kayda geçirilmiştir. Üstelik, mevcut kaynaklar da disiplinlerde artık güncelliğini korumayan konular hakkındadır (A.e.). Yine bu kayıtlarda, detaylandırılmamışsa da, çevrilmesi olası eserlerin planlama alanında nerede konumlandığı hakkında fikir veren bir ifade yer almıştır: “Dış neşriyat, memleketimize has konularla meşgul olmadığı için, her ihtiyaca cevap veremez. Ayrıca onun da yeteri kadarını temin bütçe ve döviz bakımından pek kolay değildir” (A.e.). Metnin ilerleyen kısımlarında “Amerikan kütüphanesi”nin yeni kurulan bölüme birtakım planlama kitapları hediye ettiğinden söz edilmesi, burada “dış neşriyat” ile çeşitli dillerde yazılmış kaynak metinlerin Türkçe’ye çevrilmesinden değil, orijinal halleriyle kütüphanede yer alabilecek eserlerden bahsedildiğini ortaya koymaktadır. Dolaylı bir çıkarım olsa da, bu ifadelerden çevirinin alan uzmanları tarafından kaynak ihtiyacını karşılayacak birincil araç olarak görülmediği sonucu çıkarılabilir. Söz konusu ihtiyacı karşılayabilecek yöntem olarak, yabancı dilde yazılmış kaynakları temin ederek kaynak metinlerin kendisinden yararlanmak, bunlardan edinilen bilgiyle de ülkenin kendine özgü sorunlarını konu alan telif eserler üretmek tercih edilmiş olabilir. Bu yaklaşım Tekeli’nin bir önceki bölümde yer verilen, “mimarlık ve şehircilik çevirilerinin meslek hayatında önemli kaynaklar arasında yer almadığı planlı/sosyal bilimler araştırmacısı” profiline uymaktadır.

Kaynakçadaki konu dağılımı, o güne kadarki çeviri kitapların üzerinde durmadığı bazı araştırma alanlarının gündeme geldiğini göstermektedir: 1960-1980 arasında, şehircilik mesleğinin temelleri ve bir şehircinin sahip olması gereken özellikleri ele alan ve sosyal mesken, konut kavramlarını toplum bağlamında inceleyen bazı kitapların çevrildiğini görmek mümkündür. Bundan önceki dönemlere ait çeviri kitaplarda mimarlık ve şehirciliğin üretim alanında toplumsal bir gereksinim olarak ele alındığına rastlanmayan “konut” meselesi, hem 50’lerde başlayan iç göçün büyük şehirlerde konut eksikliğine yol açması hem de toplumsal bilincin şekillendirdiği 60’larda halkın yaşam koşullarına odaklanması sonucunda önem kazanmıştır. Çevirisi yapılan “mesken sorunu” konulu kitapların da yurtdışındaki uygulamalardan yararlanarak yaşanan bu sorunu çözme arayışından kaynaklandığı

söylenebilir. Bir önceki paragrafta sözü edilen ABD kaynaklı kitapların tercihinde de bu konut sorununun payı olduğu düşünülmektedir. Bu çevirilerle amaç, II. Dünya Savaşı sonrası banliyölerde artan nüfusun yol açtığı sıkıntılar, sefaletin ve suç oranının artması ve buna benzer toplumsal sorunlar nedeniyle 1930'lu yılların sonundan itibaren, ancak esas olarak 50'li yıllarda yeni baştan şehirler kurmaya, mevcut birçok şehir ve yerleşim alanını da yeniden planlamaya girişen ABD'nin deneyimlerinden yararlanmak olmuştur. Bu, aynı zamanda Arkitekt dergisi arşivinde de rahatlıkla gözlemlenen bir durumdur. ABD'nin plancılık ve mimarlık yaklaşımları dergide yayınlanan çeviri ve telif metinlerde 1940'ların ikinci yarısından itibaren konu edilmeye başlamış, 50'ler ve 60'larda ise daha sık gündeme gelmiştir.

1960-1980 yılları arasında gerek çevirileri yayınlayan kurumlar gerekse çevrilmek için seçilen eserlerin konuları ele alış biçimi bakımından, mimarlık ve şehirciliğin birbirinden ayrılmaya ve iki farklı disiplin olarak algılanmaya başladığı, dönemle ilgili yapılabilecek bir diğer saptamadır. Cumhuriyet'in ilk yıllarından bu döneme kadar meslek adamları "şehir mimarı" olarak tanımlanagelmıştır. Bunun en belirgin göstergesi, şehir planlaması konulu kitapların mimarlar tarafından yazılması ve/veya çevrilmesi, metin içeriklerinde ise hem planlama hem de bina tasarımının bir arada yer almış olmasıdır (Arseven tarafından çevrilen "Şehir Mimarisi: Şehirleri İnşa Etmek Sanatı" ve bir mimar olan Egli'ye ait "Şehirciliğin ve Memleket Planlamasının Esasları" adlı kitaplar, mimarların şehir plancılığı görevini de üstlendiğine birer örnektir). Özetle, şehir plancılığından ayrı bir branş olarak söz edilmemektedir. Ancak dönemin hemen başında, 1960 yılında plancı ve öğretim görevlisi olan Fehmi Yavuz'un İngiliz Krallık Komisyonu'na ait bir şehircilik raporunu çevirdiği, çevirinin yine Yavuz'un görev yaptığı Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi tarafından yayınlandığı görülmektedir. İTÜ Mimarlık Fakültesi ise 50'li yıllarda başlayan mimarlık konulu çevirilerine devam etmiş, bu dönemde özellikle konut tasarımı odaklı çeviriler yayınlamıştır. Bu gelişmelere, İmar ve İskan Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü Sosyal Araştırma Dairesi'nin bir "Çeviri Serisi" yayınlamaya başlaması ve seride şehircilik, mimarlık, konut ve sosyoloji konularını bir araya getirmesi eklendiğinde, iki disiplin arasındaki ayrışma belirgin hale gelmektedir. Birçok konu üzerinde duran seri dahilinde, tezin kapsamındaki şehircilik ve mimarlık alanlarına ait 16 kitap çevrildiği saptanmış ve kaynakçaya eklenmiştir. Şehirciliğin, çeviri kitap üretimi alanında ayrı bir disiplin olarak ayrışmasının yanı sıra bu, resmî idare

kurumlarının planlama ve şehir araştırmaları konusunda Türkçe'ye kaynak eser kazandırma çabası içine girdiğinin de göstergesidir.

Ayrıca 60'lı yıllar, yukarıda sözü edilen ve genel anlamda iki kurum (İTÜ, İmar ve İskan Bakanlığı) içinde sınırlandığı söylenebilecek çeviri etkinliğı dışında yoğun bir telif metin üretimine sahne olmuştur. Kısmen şehircilik ve mimarlık disiplinlerindeki yeni algılama biçimlerinin alan uzmanları tarafından üretime yansıtılması olarak yorumlanabilecek telif metinler, alanlardaki gelişmelerin yakından takip edilebildiğı Arkitekt'te yer almıştır. Yayın hayatına başladığı ilk sayısından itibaren baş yazarın makalesi dışında bazen tüm, bazen de neredeyse tüm içeriğı çeviri metinlerden oluşan Arkitekt, 60'ların başından itibaren telif metin ağırlıklı bir dergi haline gelmiştir. Yayınlanan az sayıdaki çevirinin ise, genelde bu telif metinlerin yazarları tarafından Türkçe'ye aktarıldığı dikkat çekmektedir. Bu yazarlardan biri, şehircilik alanında ders kitapları ve araştırmaları bulunan, öğretim görevlisi Fehmi Yavuz'dur. Bu bilgiler çalışmada kullanılan verilere dahil değılse de, dönemin eğilimlerini ortaya koymak açısından önem taşımaktadır. Çünkü yapılan çevirilerin de önceki dönemlerle kıyaslandığında kuramsal veya tasarım değıl, toplumsal planlama ağırlıklı ve şehir sorunlarının çözümüne yönelik araştırma kitapları olduğı görölmektedir.

60'lar, Türkiye'nin ilk şehir ve bölge planlama bölümünün kurulduğı yıllardır. Bu bölümün kurulması, aynı zamanda önemli bir kurumun da eğitim hayatına başlaması anlamına gelmektedir: ODTÜ. II. Dünya Savaşı sonrası dünyanın genelinde başlayan kentleşme ve şehirlerin yenilenmesi süreci, söz konusu ölkelerden farklı koşullarda bulunsa da iç göç ve sanayileşme gibi nedenlerle Türkiye'de de etkili olmuştur. Bu süreçte Birleşmiş Milletler danışmanlarının beraberinde getirdiğı ABD etkisi, şehircilik alanında yeni yaklaşımların geliştirilmesine yol açmış, şehir planlamasının kendi başına bir disiplin olarak algılanmasının da etkisiyle ölkenin artık kendi içinden yetiştireceğı plancılara ihtiyaç duyduğı anlaşılmıştır (Tekeli, 20 Şubat 2013, Ankara). Artık plancı olarak yetiştirilmek üzere yurtdışına öğrenci gönderilmeyeceğı veya şehir planı hazırlatmak amacıyla yurtdışından yabancı mimar ve plancıların davet edilmeyeceğı anlamına gelen ODTÜ'nün kurulması, elbette alandaki mevcut gereksinimleri değışikliğe uğratacak, yayın faaliyetleri de

bundan etkilenecektir. ABD ekolünün kaynak kültür olarak tercih edilmeye başlanması, bu etkilerden biridir.

Dönemde, önceki yıllarda kaynak dil olarak tercih edilen Almanca'dan kitap çevrilmeye devam edilmiştir, ancak İngilizce'den yapılan çeviriler toplamda Almanca'dan yapılanlara oranla daha fazladır. Bu veri, kaynak dil olarak İngilizce'nin ön plana çıktığı fikrini oluşturmakta, ancak metinlerin çoğunun ABD kültürüne ait olduğu dikkat çekmektedir. 6.2. bölümde Tekeli'nin "erken" olarak nitelendirdiğine yer verilen ve gerçekten de Ulusan'ın ardından kitap çevirisinde bir kez daha gözlenmeyen Amerikan etkisi, 60'ların son yıllarında gerçek anlamda ortaya çıkmaktadır. Bundan sonra ise devam edeceği, özellikle de 2000'li yıllarda belirgin hale geleceği gözlenecektir. 60'larda yaşanmaya başlayan değişiklikler, 3.1.4. bölümün başında da belirtildiği gibi, günümüzde geçerliliğini koruyan birçok mimarlık ve plancılık yaklaşımının temelini oluşturmaktadır. Kaynakça verilerini kullanmadan, yalnızca bu bilgiyle ABD kaynaklı yaklaşımların ilerleyen yıllarda da disiplinler üzerinde etkili olacağı varsayımı yapılabilir. Kaynakçadaki ABD kaynaklı çeviri kitapların diğerlerine oranı, böyle bir varsayımı doğrular niteliktedir.

Skopos kuramının çalışmayla bağlantısından söz edilen 2.5 numaralı bölümde Türkiye tarafından yakından takip edilen bazı modern mimarlık ve şehircilik yaklaşımlarına ilişkin "temel eserler"in çevrilmemiş olduğundan veya geç çevrildiğinden söz edilmiştir. Milletlerarası Modern Mimari Kongresi'nin (CIAM) bir toplantısında kararlaştırılan ve Le Corbusier tarafından kaleme alınan "Atina Antlaşması", bu çevirilerden biridir. Modern mimarlık ve şehircilik prensiplerinin oluşturulmasında önemli rol oynayan ve kurucuları arasında Le Corbusier'nin de bulunduğu organizasyon, 1933 yılında gerçekleşen toplantısında birçok dünya şehrini analiz ederek elde edilen veriler doğrultusunda "işlevsel şehir" yaklaşımını oluşturmuştur. İlerleyen yıllarda Le Corbusier, bazı değişiklikler yaparak bu prensipleri tek başına kaleme almıştır. "Atina Antlaşması" başlıklı bu kitabın Türkçe'ye ilk kez 1969'da, yayın tarihinden 26 yıl sonra çevrilmiş olması dikkat çekicidir. Le Corbusier ve modern mimarlık ve plancılık yaklaşımlarının meslek ortamında takip edilen ana hatlardan biri olduğu düşünülürse (söz konusu takibi Arkitekt dergisi içeriğinde görmek mümkündür), bu çevirinin "geç kalmış" olduğu akla gelmektedir. Farklı verilerle desteklenmediğinde bir fikirden öteye gitmeyecek bu

saptama, diğer dönemlerde de benzer “gecikme”lerin görülmesi ve bazı alan uzmanlarının konuya yönelik düşünceleri de eklenince şehircilik ve mimarlık alanlarında çevirinin konumuna ilişkin bir bulguya dönüşmektedir. Örneğin 60’lı yıllarda İTÜ ve İmar ve İskan Bakanlığı bünyesinde mimarlık-plancılık üzerine ciddi bir çeviri aktivitesinin görülmesi ve özellikle de Atina Antlaşması’nın bu dönemde çevrilmesi, orijinal eserlerin üretildiği dönem ve kültürel ortamdaki kavramların Türkiye’de sonradan algılanmış olmasıyla, yani Türkiye’nin başından beri Avrupa ülkelerinin ve/veya ABD’nin şehircilik ve mimarlık üretim ortamlarıyla eklemlenmemiş olmasıyla bağdaştırılabilir. Tanyeli’nin tam da bu noktada yaptığı saptama, durumu daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

Bruno Taut’un 1938’de basılan ‘Mimari Bilgisi’ adlı kitabını [...] okuyan çağdaş bir araştırmacı, çevirmenlerin neler çektiğini düşünmekten kendini alamaz. Modern mimarlık düşüncesine ait kimi kavramlar ve düşünceler o sıralarda Türkçe’ye çok zor aktarılabilir. Çevirmenler uğraşır dururlar. Modern mimarlık evrenine ait yabancı bir metni Türkçe’yle ifade etmek ve Türkçe modern mimarlık metinleri yazmak ancak 1960’lardan başlayarak ve yavaş yavaş mümkün olacaktır (Tanyeli, 2004: 6).

Gerçekten de, 1960’lardan itibaren çeviri etkinliğinin arttığını ve yapılan çevirilerin çeşitlendiğini kaynakçada da gözlemlemek mümkündür. Ancak bu geriden takip, beraberinde birtakım işlevsel/düzeysel sapmaları veya yeni işlev yüklemelerini beraberinde getirmektedir. Bir sonraki dönemde bu özelliğe sahip bazı önemli kitaplar üzerinde kısaca durulacak, farklı nedenlere bağlı olarak gerçekleşebilen “temel niteliğindeki eserlerin geç çevrilmesi” saptaması ise, genel olarak 6. bölümün sonunda ele alınacaktır.

5.4. 1980'den 2010'a²: Postmodern Dönemde Küreselleşmenin Beraberinde Getirdiği Çeşitliliğin Çeviriye Yansıması

Türkiye'de şehircilik ve mimarlık alanları, temelleri 60'lı ve 70'li yıllara ait gelişmelerle yavaş yavaş atılmış olsa da 1980'lerin başında tam anlamıyla görünür hale gelen bir çeşitlilik, karmaşıklık ve çok katmanlılık sergilemeye başlamıştır. En basit şekilde ifade etmek gerekirse, Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi, toplumsal ve kültürel koşulların dünya genelinde yaşanan küreselleşme olgusuyla bir araya gelmesi böyle bir ortam meydana getirmiştir, denebilir. Berk, özellikle 1980 sonrasında "Batı" kavramının çeviri etkinliği bağlamında kapsamının genişlediğini, çeviride izlenen modellerinin sayısının arttığını belirtmekte ve "Türklerin kendilerini artık sadece Batı'ya karşı değil, başka kültürlerle karşı da değerlendirmeye ve tekrar tanımlamaya başladığını" eklemektedir (Berk, 2001, çevrimiçi). 3.1.5 numaralı bölümde detaylı olarak ele alınan bu çoğulculuk anlayışını, kaynakça verilerinin tam anlamıyla yansıması ilginçtir. Bir diğer deyişle şehircilik ve mimarlık alanlarının çeviri aktivitesi, bu dönemsel özelliklerle tam anlamıyla paralellik sergilemektedir.

1980 tarihli ilk maddeden başlayarak günümüze kadarki çeviri kitaplara bakıldığında hem konu, kategori ve metin türü hem de kaynak dil ve kültür anlamında daha önce rastlanmayan bir çeşitlilik göze çarpmaktadır. Tekeli'nin dönemle ilgili bir saptaması olan; meslek adamlarının sayısının ve sosyal farklılıklarının artması ile uygulamadan yalıtılmış bir ortamda dünyadaki yenilikleri takip amacıyla araştırmaya yoğunlaşmaları, bunun olası nedenlerinden biridir (Bkz. Bölüm 3.1.5).

Yayın düzeyi de 80'ler ve sonrasına özgü önemli değişimler sergileyen bir sınıflandırmadır. 1980'den önce, 1975 tarihli istisnai bir genel mimarlık tarihi çevirisi hariç, "popüler" kategorisine dahil edilebilecek, yani meslek alanında faaliyet göstermeyen bir kişiye hitap edebilecek çeviri başvuru kitaplarına rastlamak mümkün olmamıştır. Bu yıllara kadar yayınlanan tüm kitaplar ya akademik çevrelerin gereksinimlerini karşılamak ya da aktif bir şekilde proje uygulaması yapan plancı ve

² Kaynakçada, tez çalışmasının başladığı 2011 yılında yayınlanan çeviri kitaplar da yer almaktadır. Ancak kaynakça için yapılan tarama 2011'in sonuna kadar sürmediğinden söz konusu kitaplar eksik olabilir. Bu nedenle değerlendirilen kaynakça verileri 2010 ile sınırlandırılmıştır.

mimarlara birtakım esaslar ve prensipler aktarmak amacıyla çevrilmiştir. Ancak 1980’den itibaren şehircilik ve mimarlık çeviri etkinliğinde yeni bir hedef kitlenin oluştuğu (veya fark edildiği) anlaşılmaktadır. Özellikle toplumsal gözlem içeren, kuramsal özelliği olan veya tarihsel içeriğe sahip başvuru kitapları arasında küresel boyutta önem taşıyan ve bilinenlerin, Türkçe’ye çevrilmeye başlandığı dikkat çekmektedir. Bu kitapların çoğu da toplumsal gözlemler içerdiği ve disiplinlerarası niteliğe sahip olduğundan, farklı birçok alandan araştırmacıya ve/veya konuya sadece ilgi duyan okuyucuya sunulduğu anlaşılmaktadır. Bu çıkarım, elbette tezin çeviribilim tarafından sağlanan kuramsal altyapısı, alanlara ilişkin tarihsel arka planı ve bir veri tabanı olarak kaynakçadan yararlanılarak yapılmıştır. Okuyucular, yani hedef kitle, yayıncılar ve çevirmenlere odaklanan bir başka araştırma çıkarımları detaylandırmaya imkan verebilir veya farklı yönde sonuçlar ortaya koyabilir.

Yukarıda da söz edildiği gibi dönemde ayrıca, özellikle 80’lerin son yıllarından itibaren, önceleri eğitim kurumları ve resmi kurumlarla sınırlı olan çeviri yayıncılarının arttığı görülmektedir. Şehircilik ve mimarlık çevirileri, artık daha kapsamlı yayın yelpazesine sahip yayınevleri tarafından basılmaktadır. Buna ek olarak, alanda uzman kişilerin kadrosunda yer aldığı ve yalnızca bu disiplinlere ilişkin yayın yapan bir kurum da kurulmuştur. Amaçları arasında “mimarlığın ulusal ve uluslararası kaynaklarını irdelemek ve [...] son gelişmeleri Türk meslek grubu ve kamuoyuna duyuracak kitaplar yayınlamak” (“Amaç ve Kuruluşı”, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı, t.y., çevrimiçi) bulunan Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı, 1990’dan itibaren çeviri kitap faaliyetine başlamıştır. Bu faaliyet tez kapsamında önem taşımaktadır, çünkü modern mimarlık üzerine düşünceler, 20. yüzyıla ilişkin mimarlık kuramları, Amerika’daki mimarlık yaklaşımlarının etkisi ve mimarlık tarihi gibi konularda önemli küresel kaynaklar olarak kabul edilen, ancak daha önce Türkçe’ye aktarılmamış kitapların çevrilmesini içermektedir. Ayrıca, yine vakfın yayınladığı çeviri kitaplar arasında yer alan Vitruvius’a ait “Mimarlık Üzerine On Kitap” çevirisi, bu çalışmada tanımlanan “işlev sapması”na ideal bir örnek olarak değerlendirilmektedir. “Geç kalmış çeviri etkinlikleri” ve “işlev sapması” başlıkları altında toplanabilecek bu ürünler aşağıda sırasıyla ele alınacaktır.

1991 yılında çevirisi yayınlanan Robert Venturi’ye ait “Mimarlıkta Karmaşıklık ve Çelişki”nin kaynak metni, 1966 tarihlidir. Tekeli, küresel boyutta önem taşıyan bu

modern-postmodern mimarlık araştırmasının ve genel anlamda Venturi'nin düşüncelerinin Türkiye'de 80'li yıllarda etkili olmaya başladığını kaydetmiştir (Tekeli, 2011b: 3). Kitabın çevirisinin ise 90'ların başında yapılmış olması, ilgi çeken bu eserin bir süre orijinalinden okunmuş veya gerektiğinde parçalar halinde çevrilmiş olduğu, ancak çeviri ihtiyacının belirginleşmesiyle tüm metnin Türkçe'ye aktarılma kararının alınması şeklinde yorumlanabilir. Tabii bu çeviri yayınlandığında kaynak metnin yazıldığı kültürel koşullar artık ABD'de dahi geçerliliğini korumadığından, okuyucunun metni her zaman geçerli bir mimarlık birikimi olarak değil, bu koşulları göz önünde bulundurarak incelemesi yerinde olacaktır. Hedef kitlenin kitabı kullanım biçimi, bu araştırma kapsamında incelenmemektedir, ancak çeviri sunumunun bu bilinçle yapıldığı anlaşılmaktadır:

Mimarlıkta Karmaşıklık ve Çelişki bir Amerikan kitabıdır. Ve ancak Amerika'nın yapı gelenekleri ve Venturi'nin kitabını yazdığı kültür ortamında içeriğini değerlendirmek olasıdır. [Bizim çağımızda] tarihin toplum için yeniden yorumudur (Kuban, 2005).

Aynı şekilde, Türkçe çevirisi 1991 tarihli Ulrich Conrads'a ait "20. Yüzyıl Mimarisinde Program ve Manifestolar"ın orijinal metni 1964 tarihinde basılmıştır. Çevirisi 1993 yılında basılan "Las Vegas'ın Öğrettikleri" ise, orijinal metni 1972 tarihli bir postmodern mimarlık incelemesi olarak tanımlanabilir. Sırasıyla yaklaşık 30 ve 20 yıl sonra çevirileri yayınlanan ve halen içinde bulunduğumuz dönemde önemli mimarlık eserleri arasında yer alan bu kitapların "geç çevrilmesi"nin, bir önceki bölümde 60'larla ilgili yapılan ve Tanyeli'nin fikirleriyle desteklenen kavramsal gecikmeyle ilgili olduğu düşünülmektedir. Türkiye plancılığı ve mimarlığının, 2000'li yıllara yaklaşırken modern ve postmodern mimarlık yaklaşımlarını, üretimlerini anlayabilecek ve bu üretimlerin yapıldığı kültürlerle birebir temasta bulunmasa da tüm bunları yorumlayabilecek noktaya geldiğini, gerekli terminolojiyi geliştirebildiğini söylemek mümkündür. Buna ek olarak, gecikmelerle ilgili Tekeli'nin dikkat çektiği akademik bir faktöre de değinmek gerekir. Tekeli temel sayılabilecek kaynakların Türkçe'ye geç aktarılmasının, Türkiye'nin modernleşme deneyiminde önemli yer tutan ve tekrarlanan bir olgu olduğunu belirtmiştir. Araştırmacılar pragmatik bir yaklaşıma eğilimli olduğundan, temel kaynakların "o an için gerekli olan" bölümlerinin çevrilip kaynağın tamamının aktarılmadığını, kaynak yetersizliği ciddi anlamda hissedilir hale geldiği zaman kitap çevirisinin yapıldığını eklemiştir (Tekeli, 20 Şubat 2013, Ankara).

Bu tabloya ek olarak Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları tarafından yayınlanan tüm bu çevirilerin akademisyenler tarafından yapıldığı düşünülürse, bu kitapların alanlardaki lisans ve yüksek lisans süreçlerinde kaynak olarak kullanıldığı tahmin edilebilir. Bu durum, 5.3.4. bölümde çevirmenler üzerinden yapılan bir tahmini, bir uzmanlık alanı olarak “şehircilik-mimarlık çevirmenleri”nden henüz söz edilemediğini destekler niteliktedir, çünkü metin çevirisinde yetkili kişiler olarak akademisyenler ön plandadır. Diğer yandan, üyeleri alan uzmanlarından oluşan bu kuruma ait yayınevinin, çevirmenlerini akademisyenler arasından seçmesi alanların terminoloji ve yaklaşımlarına hakim çevirmenler aradığının, yani belli düzeyde bir bilincin de göstergesi olarak yorumlanabilir.

Şehircilik ve mimarlık disiplinlerinde bir kitabın çevirisinin “gecikmesi” veya çevrilmeye karar verilmesi gibi aşamalar, disiplinlerin akademik ortamıyla Tekeli’nin de dikkat çektiği gibi doğrudan bağlantılıdır. Türkiye’de yalnızca mimarlık, kent ve tasarım üzerine yayın yapan tek yayınevi olan Yapı-Endüstri Merkezi’nde (YEM) kitap editörü ve telif hakları uzmanı olarak görev yapan Bahar Demirhan da kendisiyle yapılan görüşmede bunu doğrulamış, mimarlık ve kent alanlarındaki çeviri yayın etkinliğinin Türkiye’deki mimarlık eğitiminin durumundan ve akademik çevreye hakim olan anlayıştan bağımsız düşünülmemesi gerektiğini belirtmiştir (Demirhan, 28 Eylül 2011, İstanbul).

Kaynakçada yer alan çeviri kitapların bir kısmı (aşağıda değinilecek olan “Mimarlık Üzerine On Kitap” gibi), mimarlık fakültelerinde doğrudan öğretim görevlileri tarafından öğrencilere tavsiye edilmektedir.³ Bunlar dışındakiler ise, öğrencilerin ve mesleğin hem uygulama hem de kuram alanında faaliyet gösteren uzmanların ilham almak ve bilgilenmek için başvurduğu kitaplardır. Sözü edilen çoğu kitabın çevirisi de akademisyenlere aittir. Dolayısıyla kitapların üretildiği, okunduğu, alıntalandığı ve farklı çalışmalara çıkış noktası oluşturduğu ortam üniversitelerdir. Bu bakış açısıyla, meslek eğitiminin verildiği ortamları aktörleriyle (öğrenci ve öğretim görevlileriyle) birlikte incelemek, çevirinin şehircilik ve mimarlık disiplinleri içindeki konumuna genel bir yaklaşım amacı taşıyan bu çalışmanın ardından, ikinci bir adım olabilir. Böyle bir

³ Burada kastedilen, 1990 sonrası yayınlanmış çevirilerdir. Sözü geçen öğrenim ortamının, 2003-2009 yılları arasında önce lisans öğrencisi, ardından çevirmen ve metin yazarı olarak içinde bulunulmuştur. Dolayısıyla çıkarımlar bu döneme ait deneyimlere dayandırılmaktadır.

adım özellikle şu anda halen geçerliliğini koruyan 1980 sonrası olgulara ve dolayısıyla bu döneme ait çeviri etkinliğine daha fazla ışık tutacak, bu tezde yapılan çıkarımların doğruluğunu/yanlışlığını ortaya koyabilecektir.

Çevirilerin kaynak olarak kullanılması söz konusu olduğunda, Vitruvius'un orijinal adı "De Architectura" olan ve on bölümden oluştuğu için "Mimarlık Üzerine On Kitap" adıyla Türkçe'ye aktarılan eserin mutlaka incelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Millattan önceki yıllarda yaşamış Romalı mimar ve mühendis Vitruvius'un yaşamı hakkında fazla bilgi bulunmasa da her bölümü farklı bir konuya ayrılan bu eser, bilinen ilk mimarlık metinlerindendir. Kitabın Türkçe çevirisinin bu çalışmada özellikle üzerinde durulması ise, erek metne yüklenen işlev ve hedef kitle düzeyinde, kaynak metne ve olası çeviri amacına kıyasla sapmalar olduğu düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Aslında bu düşüncenin İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde peyzaj mimarlığı eğitimi almaya başladığım ilk yıllar olan 2003-2004'te oluştuğunu belirtmek gerekir. Mimarlık disiplininin kuram ve uygulama alanlarından önce öğrencilerin mekân, tasarım, sanat, modernizm, postmodernizm gibi kavramları algılayabilmesi için ilk üç dönem mimarlık, peyzaj mimarlığı ve iç mimarlık öğrencilerinin bir arada eğitim gördüğü derslerde "Mimarlık Üzerine On Kitap", mutlaka okunması gereken kaynaklar arasında gösterilmiştir. Fakat hem o yıllarda hem de lisans eğitimi tamamladıktan sonra (ben de dahil olmak üzere) çoğu öğrencinin eserden yararlanmak bir yana, neden ve ne okuduğunu dahi anlamadığı, yapılan birçok fikir alışverişinden bilinmektedir. Çünkü mimarlık eğitiminin başında, mekân algısı üzerine henüz düşünmeye başlayan öğrencilere tavsiye edilen ilk kitaplardan biri olan bu eser, aslında antik çağda yazılmış bir "günce" niteliği taşımaktadır. Vitruvius'un, yaşadığı antik çağda mimarların kral ve önemli devlet adamlarıyla ilişkilerinden, döneme ait tasarım esaslarına ve gereksinimlere kadar nelere dikkat etmesi gerektiğini anlattığı eser, önemli bir teknik detay ve inşa yöntemi birikimine ve tarihî belge niteliğine sahiptir, ancak bunlar günümüzde uygulanmamaktadır. Buna ek olarak kitap, uygulanan teknikler içermiş olsa dahi, bunların eğitiminin ilk yılındaki öğrenciler için ne kadar yararlı olacağı tartışma konusudur. Dolayısıyla 21. yüzyıldaki okuyucular için farklı bir işlev yüklenmesi beklenen bu kitabın, bir "mimarlığa giriş" başvuru kaynağı olarak öğrencilere ulaş(tırıl)ması ilgi çekicidir. Diğer yandan, bu işlev sapmasının yalnızca akademik düzeyde gerçekleşmiş olabileceği mutlaka belirtilmelidir. Çünkü çevirinin sunuluş biçimi, metnin niteliği

hakkında bir farkındalık ortaya koymaktadır: “[...] antik çağdan elimize geçebilen mimarlık üzerine tek bilimsel eser olan De Architectura, [...] dünya klasikleri içinde bütün uygar insanların mirası[dır] (Vitruvius, 1998, arka kapak tanıtım metni).”

Anlaşılacağı gibi Vitruvius’un eseri, yazıldığı dönemde bir başvuru kitabıyken, günümüzde bir mimarlık tarihi kitabıdır. Dolayısıyla yalnızca tarihi niteliği nedeniyle gerçekleştirilen bu çeviri, kaynak metinden tamamen bağımsız bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır.

Söz konusu işlev ve düzey sapmasının, tamamen çeviri alanında önemli bir aktör olan akademik çevrenin yönlendirmesi sonucunda gerçekleşip gerçekleşmediği, araştırılması gereken bir konudur. Fakat bu araştırma, yalnızca bu kitaba odaklanan detaylı bir inceleme gerektirdiği için bu tez kapsamında yalnızca bahsi geçen yayın düzeyi değişimi/işlev sapmasını saptamak amaçlanmıştır.

90'lara ait çevirilerde göze çarpan genel bir özellik, bu yıllarda ilk kez yayınlanan bazı kitapların 2005, 2006, 2007 ve 2010 yıllarında tekrar basılmış olmasıdır. Bu kitapların çoğu ise, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı tarafından yayınlanan ve yukarıda “gecikmiş” olarak nitelendirilen önemli kaynak kitaplardır. 1990'lı yılların başında ilk kez Türkçe'ye aktarılan bir kitabın yaklaşık 10 yıl sonra yeniden basılması, geçen süre içinde Türkiye’de mimarlık, şehircilik ve toplum ile mekân kavramlarını birlikte inceleyen diğer disiplinler için metnin önem kaybetmediği veya yeniden önem kazandığı şeklinde yorumlanabilir. Bu aynı zamanda 80’li ve 90’lı yıllarda temeli atılan anlayışların, 2000 sonrası meslek ortamında halen geçerli olduğu anlamına da gelmektedir. Tarihsel arka planda yer verilen “içinde bulunduğumuz yıllara ait mimarlık ve planlama yaklaşımlarının temelini 80’lerden itibaren yaşanan gelişmelerden aldığı” bilgisi de bu tekrarlanan çevirilerle bir ölçüde doğrulanmış olmaktadır. Ek olarak, 80’lerden itibaren disiplinlerde hissedilen ve çeviriyle doldurulan kaynak eksikliklerinin, bir diğer deyişle “boşlukların” geçen zaman zarfında fazla nitelik değiştirmedeği, 20 yıl sonra da hala bu temel eserlere ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır.

2000 ve sonrasında, 60’lı yıllarda olduğu gibi kent kavramının toplumsal içeriğine odaklanan kitaplar çevrilmiştir. Ancak ortak özelliği toplumsal sorun ve/veya

farkındalıkların kent ve mimarlığa yansması olan bu iki dönem, toplumsal sorunların ele alınışı açısından farklılık göstermektedir. 60'larda ülkede yaşanan gelişmeler şehircilik alanında toplumsal bilinç oluşmasını ve alanın kavram içeriklerinde toplumsal unsurların ağırlık kazanmasına yol açmıştır. Bu değişimi okumak çeviri kitaplar üzerinden değil telif eserler üzerinden mümkün olsa da, toplumsal bilincin kitap çevirisi etkinliğine "mesken sorununa, şehirlerin yenilenmesi/düzenlenmesi ihtiyacına çözüm arayışı" boyutunda yansıdığı daha önce dile getirilmiştir. 90'ların toplumsal içerikli mimarlığı ve şehirciliği ise, modernitenin ardından şehir planlama ve mimarlık felsefesinde yaşanan postmodern eğilimler, kentli toplumun kentle olan bağı; kent, kapitalizm ve güç ilişkilerine odaklanmaktadır. Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları'nın 90'ların ilk yıllarında yayınladığı modernizm-postmodernizm odaklı mimarlık çevirilerinin yanı sıra İletişim, Ayrıntı ve Metis yayınevlerinden çıkan çevirilerin 90'ların sonu ve 2000'lerin ilk yıllarında bu konuları ele aldığı görülmektedir.

Tezde temel alınan altyapı kullanılmadan dahi, çevirilerde 1999'dan itibaren hem konu, metin türü ve düzeyi anlamında bir çeşitlilik hem de nicelik anlamında ciddi bir artış ortaya çıktığını gözlemlemek mümkündür. Önceki dönemlerde kitapların yayın tarihleri arasında 1-2 yıl geçmekte ve aynı yıl en fazla 2 çeviri kitap çıkmaktadır (60'ların ikinci yarısında İmar ve İskan Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü Sosyal Araştırma Dairesi tarafından yayınlanan çeviriler bu saptamanın dışındadır ve bir seri olarak farklı nitelik taşıdığından disiplinlerin genel çeviri etkinliği hakkında yapılan bu genellemeyi etkilemediği düşünülmektedir). Buna karşın sadece 1999'da farklı yayınevleri tarafından toplam 8 çeviri yayınlanması, genel tabloda bir değişim yaşandığına işaret etmektedir. Gerçekten de 2000 ve sonrası, şehircilik ve mimarlık alanlarında herhangi bir kesintiye uğramayan ve artık yalnızca resmî veya akademik kurumların başlatmadığı belirgin bir çeviri etkinliğinden söz edilebilecek bir dönemdir.

90'larda başlayan bu değişimin tam anlamıyla görünür hale geldiği 2000-2010 arasında, yayınlanan toplam 90 çeviri kitap, tüm kaynakçadaki 167 kitabın neredeyse yarısını oluşturmaktadır ve bu kitapların neredeyse tamamı, ölçüt olarak belirlenen üç yayın düzeyinin üçüne de uygun özellikler sergilemektedir. Dolayısıyla 90'larda ve özellikle de 2000 sonrasında şehircilik ve mimarlık araştırmalarına

önceki dönemlerden farklı bir toplumsal bilinç düzeyiyle yaklaşıldığını (en azından çeviri kitaplardan yola çıkarak) söylemek mümkündür. Bu farklı bilinç düzeyi, şehircilik ve mimarlık çevirilerini alanın alışlagelmiş okuyucularından farklı bir kitleye ulaştırmış, yani hedef kitle yelpazesini genişletmiştir. Bunda küreselleşme, artan iletişim ve sosyal bilimler alanında giderek daha fazla yer bulan şehir, mekân gibi kavramların da etkisi vardır. Şehircilik ve mimarlık çevirileri artık 1980 ve öncesindeki gibi yalnızca alan uzmanlarından oluşan bir kesime hitap etmemekte, birer kültür ürünü olarak farklı özelliklere sahip okuyucular tarafından ilgi görmektedir.⁴ Alanlarda üretilen çevirilerin sınırlı bir okuyucu/araştırmacı kitlesine yönelik oluşu, tam anlamıyla Cumhuriyet'in kuruluş dönemine özgü bir özellik olarak değerlendirilmekte, bu durumun geçen yıllarla birlikte belirginliğini kaybederek adım adım 2000 yılı ve sonrasındaki duruma zemin hazırladığı düşünülmektedir. Eğilimlerde yaşanan değişimlerin anlık ve keskin bir şekilde gerçekleşmediği, zaman içinde görünür hale gelip son şeklini aldığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Özellikle 60'lar, bu bağlamda önemli bir dönüm noktası sayılabilir. Ancak çeviri şehircilik ve mimarlık kitaplarının popüler okuyucu kitlesine yönelik üretimi ile konu, kategori ve metin türlerinin de bu üretim amacına göre önceki dönemlere kıyasla farklılık göstermesi, 2000 sonrasını karakterize eden bulgulardan biridir.

Dönem, bir başka özelliğiyle de önceki dönemlere kıyasla çeşitlilik sergilemektedir. Bu yıllara kadar kaynakça üzerinden yapılabilen “her dönemin kendine özgü sorunları olduğu ve bu sorunlara çözüm aramak için belli nitelikteki kaynakları erek kültüre/dile aktararak boşlukların doldurulduğu” saptaması, 90'lar için ve özellikle 2000'den itibaren geçerli değildir. “Konu” ve “kategori” başlıkları altında genelde “mimarlık kuramı/teknik”, “tarih” ve “araştırma”, “deneme” gibi benzer biçimde sınıflandırıldığı görülen bu çeviriler, aslında gerek konu ve bakış açısı, gerek de içerik açısından birbirinden farklıdır. 2000'lere gelindiğinde, “mimarlık kuramı” konulu bir kitabın aktardığı kuramsal yaklaşımlar ve bu yaklaşımları aktarma şekli, 50 veya 70 yıl öncesine ait benzer bir kitaptakinden çok farklıdır. Çünkü incelenen malzeme ve bu malzemeyi üreten toplumlar tamamen değişmiş; toplumlar arasındaki iletişim, sorun ve arayışların “yerelliğini” neredeyse ortadan kaldırmıştır. Dolayısıyla bu

⁴ Bu değişimden hareketle şehircilik ve mimarlık çevirilerinin 90'larda ve 2000 sonrasında genel çeviri dizgesinde daha önce bulunmadığı düşünülen bir konuma geldiği, merkeze yaklaştığı fikri üretilebilir. Bu fikir, tez çalışmasının akla getirdiği tamamlayıcı bir araştırma konusudur.

yıllara ait çeviri kitaplarda “kuram”, “teknik”, “tarih” ve benzer şekilde “deneme”, “ansiklopedik” gibi konu ve metin türü yoğunlaşmaları gözlenirse de, bu yoğunlaşmalardan önceki dönemlerdeki gibi olası dönemsel “boşluk” izi sürmenin doğru olmayacağı düşünülmektedir. Ancak 2000 ve sonrasına dair bir gözlem, Türkiye’de çeviri kitapların kaynak metinleriyle yakın tarihlerde yayınlandığıdır. Önceki yıllarda rastlanmayan bu etkinliğin olası nedenlerinden ilki, küreselleşme olgusunun beraberinde getirdiği ve aslında birbiriyle zıt iki toplumsal durumdur. Eş zamanlılık, yani dünyadaki gelişmelerin ülkeler tarafından aynı anda takip edilmesi, küreselleşmenin önemli özelliklerinden biridir. Bilginin, deneyimlerin ve gözlemlerin dünya çapında paylaşımı kültürlere özgü olma durumunu, yani sınırlar ve mesafelerle korunan türden bir yerelliği neredeyse tamamen ortadan kaldırmıştır. Küresel gelişmelere ayak uydurabilmek için bilgiyi yerelleştirme çabası ise, bu duruma bir karşı tepki olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla çeşitli kültürlere ait, dünya genelindeki güncel şehircilik ve mimarlık yaklaşımlarını yansıtan kitapların eş zamanlı bir şekilde Türkiye’de de yayınlanıyor olması, bu gelişmelerin bir sonucu olabilir.

Çeviri yoluyla yapılan bu takip, aynı zamanda şehircilik ve mimarlık ortamında Türkiye’nin Avrupa ve ABD ile eş zamanlı üretim yapabildiği veya aynı anda aynı konuları tartışabildiğinin göstergesi sayılabilir. Tanyeli de 1950’lere kadar modern mimarlık söylemi içeren metinlerin Türkçe’ye aktarılmasını zorlaştıran ve 60’lardan itibaren azalmaya başlayan deneyim eksikliğinin ortadan kalktığını, artık bu metinlerle Türkçe arasında bir engel kalmadığını belirtmekte, kavramsal uyumsuzlukların aşılmış görüldüğünü eklemektedir (Tanyeli, 2004). Araştırmacı, bu konuda geleceğe yönelik bir tahminini de paylaşmaktadır. Türkiye’nin Avrupa ülkeleri ve ABD’nin mimarlık üretimi ortamında bizzat konumlanmayıp, bu ortamlardaki kavramsal gelişmeleri dışarıdan takip ettiğine dikkat çeken Tanyeli, 2000’lerde söz konusu uyumsuzlukların yeniden ortaya çıktığını vurgulamakta ve yabancı kaynaklı mimarlık metinlerini Türkçe’ye aktarmanın yeniden zorlaşacağına ilişkin beklentisini dile getirmektedir (A.e.). Bu tez, kaynak şehircilik-mimarlık metinleri ve çevirileri üzerinden bir çeviri metin incelemesi yapmamakla birlikte, Tanyeli’nin kavramların Türkçe’ye aktarılması sırasında gözlemlediği bu durum, incelediği malzeme yabancı kültürlerin takip edilmesiyle üretilen bu çalışma için önemli görünmektedir:

Sorun, bu kavramları kendisi düşünerek üretmeksizin, başka dillerden çevirmesinden kaynaklanıyor. Halbuki [çevrilen kavramlar], belirli söylemler içinde [...] varedildiler. Çevrildikleri dilde ise, söylemin içinde değil, sözlükte icat ediliyorlar.

[...]

[...] Çare, o [...] dünyada konumlanıp, o üretimi herkesle birlikte yapar hale gelmekten ibaret. [...] Dil ve kavram üretimine katılınca, bizden önce üretilmiş olanın arkasından koşup durmak zorunda kalmayacağız (A.e.).

Tüm bu saptamalardan hareketle, 1980-2010 döneminde çeviri etkinliğini yönlendiren yetki sahibi belirgin aktörler veya devlet tarafından yürütülen merkezi bir kültür planlaması politikasından söz edilemeyeceği sonucuna varılabilir. Gerek işlev, gerek de kategori, metin türü ve konu başlıkları altında sınıflandırılan özellikler söz konusu olduğunda, dönemde benzer metinlerin arka arkaya veya uzun süre boyunca üretilmediği anlaşılmaktadır. Aksine farklı özellikte birçok metin eş zamanlı olarak ortaya çıkmaktadır. Postmodernite, küreselleşme ve çoğulculuğun değişmeyen tek olgular olduğu bu yıllarda farklı eğilimler, gereksinimler ve yaklaşımlar değişken bir biçimde öne çıkmakta ve geri plana çekilmektedir. Dolayısıyla hem belli eğilim ve anlayışları yansıtan çeviri metinler hem de bu metinleri üreten çeviri etkinliği de bu değişkenlikle birlikte konum değiştirmektedir. Şehircilik ve mimarlık yazınının merkezine veya çevresine yakın herhangi bir noktada olabilecek bu konumlar, çevirinin yapıldığı ortamın özelliklerine, kaynak metnin konusuna, yazarının disiplindeki yön vericiliğine ve benzer etkenlere göre belirlenebilir. Bazı çeviri kitapların, yayınlandığı tarihte ilgi görüp sonraki yıllarda bir talep yaratmadığı, yani doldurduğu boşluğun alan için önemini/ilginçliğini/yeniliğini yitirdiği söylenebilirken, bazıları ise on yıllar boyunca halen alan uzmanları, akademisyenler ve öğrenciler tarafından başvuru kaynakları olmayı sürdürmektedir.

5.5. Cumhuriyet'in Kuruluşundan Bugüne Türkiye'de Çevirinin Şehircilik ve Mimarlıktaki Yeri: Genel Bir Değerlendirme

İki katmanlı tez altyapısının kaynakça verilerine uygulandığı bu son bölümde, farklı karakteristik özellikleri nedeniyle birbirinden ayrılan dönemlerde şehircilik ve mimarlık çeviri etkinliğinin izi sürülmeye çalışılmıştır. Toplumun her alanını olduğu gibi, bu disiplinleri de etkileyen belirgin bir kültür planlaması girişiminin, mevcut dengeleri değiştiren toplumsal bir değişimin veya dünyada yaşanan gelişmelerin Türkiye'ye yansımalarının çeviri etkinliğini de yönlendirdiği, tarih boyunca yapılan noktasal tespitlerle ortaya konmuştur. Bu noktasal tespitler, tarihsel arka plan bilgisiyle birleşen kaynakçanın ortaya koyduğu verilerin çeviribilim kuramlarıyla yorumlanması sayesinde yapılabilmektedir. Bu bölümde ise, çevirinin kendisi dışında iki farklı disiplin olan şehircilik ve mimarlığın gelişiminde nasıl rol oynadığı dönemsel gelişmelerden mümkün olduğunca soyutlanarak, kapsamlı bir biçimde ele alınacaktır. Bir diğer deyişle 6. bölümün önceki kısımlarında somut verilere dayanarak yapılan çıkarımlar burada yorumlanmaya çalışılacak, giriş bölümünde yer verilen sorular cevaplanmaya çalışılacaktır.

Tezin yanıt aradığı soruları, geline bu aşamadaki bulgularla yeniden sıralamak gerekirse, çıkış noktasını oluşturan ve diğer soruları beraberinde getiren asıl merak konusu "çeviri metinlerin ve dolayısıyla bir etkinlik olarak çevirinin şehircilik ve mimarlık disiplinlerindeki konumu ve önemi" olmuştur. Burada birden fazla "konum" ve bahsi geçen "önem" in de azalıp artması söz konusu olduğundan, bunların tarihsel çerçeve içinde ayrı ayrı saptanması gerekmiştir. Konumların dönemsel gereksinim ve yaklaşımlara göre değişmesi, özellikle çoğuldizge kuramının sunduğu bakış açısıyla bir inceleme yapmayı gerektirmiştir.

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte modern bir ülke olarak yeniden kurulma çalışmaları, devlet eliyle yapılan kültür planlaması ve bu planlamanın oluşturduğu çeviri yayın birikimi, Türkiye'yi bu bağlamda özel bir konuma taşımaktadır. Tez kapsamında incelenen birikimin böyle bir kültür planlama projesi tarafından başlatılmış olması, çevirinin rolünü incelerken kültür planlaması ve çeviri olgularını bir araya getiren bir yaklaşım kullanma ihtiyacını doğurmuştur. Dolayısıyla Cumhuriyet'in başlattığı

modernleşme projesinden günümüze kadar, kültür planlamasının çeviriyle olan bağlantısı ve bu bağlantının şehircilik-mimarlık çevirilerine yansımaları, yanıt aranan ikinci sorudur.

Sürmekte olan bir planlama projesi olsun veya olmasın (bu noktada 2.3 nolu bölümde yer verildiği gibi Toury'nin kültür repertuarına yapılan herhangi bir müdahaleyi bir planlama eylemi ve çeviri etkinliğinin her aşamasını yönlendirilmeye müsait olarak tanımladığı düşünülürse, her dönemde farklı bir kültür planlamasının varlığından söz etmek mümkün hale gelmektedir), kendisinde olmayanı bir diğerinden yaptığı alıntıyla tamamlamaya çalışan bir kültür, fark ettiği bir boşluğu doldurmaya, görülen bir eksiği kapatmaya çalışmaktadır. Yani çeviriyi bir yöntem olarak akla getiren ve çeviri etkinliğini başlatan, bu boşlukların fark edilmesidir. Şehircilik ve mimarlık alanlarında hangi boşlukların fark edildiğini ve bunların hangi nedenlerle hangi kültürlerden alıntılanan metinlerle doldurulmak istendiği, bu bağlamda merak edilen üçüncü noktadır. Yalnızca noktasal saptamalar yapmaya yönelik tez bulgularından yararlanarak bu soruya eksiksiz ve kesin cevaplar vermek mümkün değilse de, tarihsel arka plan ile kaynakça verilerinin bazı durumlarda ortaya koyduğu tutarlılık, olası cevaplardan bahsetmeye imkan vermiştir. Betimleyici çeviribilim çalışmalarının erek metnin işlevine odaklanan kısmı ile normlar da, bu tutarlılıkları yorumlamayı sağlamıştır.

Tezin ana sorusundan hareketle oluşturulan yukarıdaki iki soru, çevrilecek kitapların seçim aşamasıyla ilgilidir. Yanıt aranan son ve dördüncü soru ise, çeviri kitaplar incelenirken göze çarpan bir durumdan hareketle oluşturulmuştur; yani erek metinlerin kendisiyle ilgilidir. Çeviri etkinliğinin amacıyla bağlantılı olarak, bazı kitapların kaynak kültürde sahip olduğu niteliklerin Türkçe'ye farklılaş(tırıl)arak aktarıldığı dikkati çekmiştir. Sözü edilen nitelikler, kitabın kullanım işlevi ve hitap ettiği kitlenin düzeyidir ve bu bulgu "işlev/düzyapması" olarak adlandırılmıştır. Ancak bu sapmalar, bir kaynak-erek metin karşılaştırması, yani bir çeviri metin incelemesi yaparak araştırılmamıştır. Kaynak ve erek metinlerin konu, kategori, metin türü ve yayın düzeylerinin farklılık göstermesi (ve bu farklılığın meslek ortamında bizzat gözlenmiş olması) sapmanın varlığına yönelik bulgular olarak değerlendirilmiş ve alandaki deneyim ve çeviribilim kuramları kullanılarak bu durumun olası nedenleri üzerinde fikir yürütölmüştür. Dolayısıyla bu konu, çalışma

sırasında dikkat çeken bir durumdur ve tez kapsamında fikir boyutunda ele alınmıştır. Çeviri etkinliğini, ağırlıklı olarak erek metnin üretilme amacı tarafından biçimlendirilen bir olgu olarak inceleyen skopos yaklaşımı burada yol gösterici olmuştur. İşlev/düzey sapması gösteren kitaplardan bir veya birkaçı üzerine hem metin incelemesi yapan hem de diğer etkenleri farklı kaynaklardan araştıran detaylı bir çalışmanın, bu saptamaları detaylandırabileceği düşünülmektedir.

Aşağıda önce ana soru dışında kalan bu üç alt soru üzerinde durulacak, en son bölümde ise tüm cevaplardan hareketle ana soru yanıtlanmaya çalışılacaktır.

5.5.1. Şehircilik ve Mimarlıkta Kültür Planlaması Aracı ve Nesnesi Olarak Çeviri

Araştırmaya konu olan ve aynı zamanda kaynakçanın da bir bileşeni olduğu şehircilik ve mimarlık yazını, Türkiye’de Cumhuriyet’in kurulmasıyla üretilmeye başlanmıştır. Yani tezin incelediği birikimin, bir kültür planlaması hareketinin tetiklemesiyle oluşmaya başladığı söylenebilir. Günümüze kadar geçen 90 yıllık süreçte birçok farklı etken ve aktör tarafından yönlendirilmiş olsa da, incelenen üretimin bir kültür planlaması kararıyla başlamış olması bu yaklaşımı çalışma genelinde önemli bir konuma taşımaktadır.

Kültür planlaması yaklaşımı, çevirinin şehircilik ve mimarlık disiplinlerindeki yeriyle ilgili önemli saptamalar yapmaya imkân vermektedir. Bunlardan ilki ve en belirgin olanı kültür planlamasının, alanların Cumhuriyet dönemindeki çeviri kitap üretimini yönlendirmiş olmasıdır. Bu dönemin kültür planlaması, dünyadaki modern ülkelerin seviyesine ulaşmayı amaçlayan bir ulus devlet yaratma amacı taşımaktadır ve karar verenler, yani planlayıcılar devlet adamlarıdır. Batı ülkelerini örnek almak ve ürettikleri bilim, yazın eserlerini çeviri yoluyla Türkçe’ye aktarma yoluyla bu ürünleri meydana getiren kültürleri Türkiye’ye tanıtmak, uygulanan yöntemlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu planlamanın şehircilik ve mimarlık boyutunda ise planlayıcılar, devlet adamlarıyla benzer ideolojiye sahip alan uzmanları, akademisyenler ve resmi kurumlar (belediyeler) ile eğitim kurumları (üniversite ve fakülteler) olmuştur. Eldeki bulgularla bu planlayıcıların, modern ülkelerin şehircilik

ve mimarlık disiplinlerinde önde gelen akımları ve bu akımların kurucuları arasından kişisel ve kurumsal tercihler, beğeniler doğrultusunda seçimler yaptığı ve söz konusu eserleri çeviriyle Türkçe'ye aktararak onlara disiplinlerin temel kaynakları olma işlevini yüklediği söylenebilir.

Devlet eliyle yürütülen kültür planlamasının üniversite ve fakülte ortamıyla buluşması, şehircilik ve mimarlık alanlarında bir başka belirleyici dönemin daha yaşanmasına neden olmuş, çeviri ise bu belirleyicilikte yine önemli konumda yer almıştır: Almanya'daki Nazi hareketinden kaçan Alman planıcı ve mimarların Türkiye'ye davet edilmesi. Uzun yıllar Türkiye'de akademisyenlik, mimarlık ve planıcılık yapan bu araştırmacılar, Alman ekolünün disiplinlerde yıllarca sürececek bir yer edinmesine yol açmıştır. Tercüme Bürosu tarafından başlatılan ve birçok yazınsal/bilimsel eserin farklı Batı Avrupa dillerinden Türkçe'ye aktarıldığı çeviri hareketinde Alman kültürünün hiçbir zaman bu kadar öne çıkmamasına karşın, şehircilik ve mimarlıkta bir süre boyunca Alman yaklaşımlarının örnek alınmasında (bkz. Bölüm 6.1.2), bu reformun etkisi olduğuna inanılmaktadır. Büro'nun çeviri için seçtiği yazınsal eserlerin ait olduğu kültürleri aktaran Yücel, 1940-1966 yılları arasında yapılan çeviriler listesinde 228 Fransız, 103 Alman, 56 İngiliz ve 5 de Amerikan kültüründen kitap bulunduğunu aktarmaktadır (Katoğlu, 1999: 332, aktaran Yücel, 2006: 215). Bu veriden hareketle, Türkiye'nin modernleşme sürecinde yazınsal metinler söz konusu olduğunda Fransa'nın Almanya'dan çok daha fazla kabul gören bir ülke olduğu düşünülebilir. Bu düşünce ise, Alman kültürünün şehircilik ve mimarlıkta bu denli etkili olmasını daha dikkat çekici hale getirmektedir. Planlayıcının devlet olduğu bir süreçte akademik çevrenin de Alman ekolünü benimseyerek bu kültür planlaması sürecine katılması ve planlayıcı haline gelmesi, planlamanın gücünü arttırmış olabilir. Bu artışta ise çeviri önemli bir araç olmuştur. Dolayısıyla modernleşen Türkiye'nin şehircilik ve mimarlık ortamına ait ilk başvuru kaynakları arasında çeviri baş rollerden birini oynamaktadır.

Sonraki dönemlerde, özellikle 40'lı yılların sonundan itibaren yine bir önceki dönemin kültür planlama anlayışı etkisini sürdürmekle birlikte devlet adamları tarafından yürütülen bir çeviri hareketi yoktur.⁵ Ancak bu yıllardan itibaren de karar

⁵ 3.1.1. bölümde, Hasan Âli Yücel dönemindeki şehircilik ve mimarlık çevirilerinin doğrudan resmi heyet/büro kararları doğrultusunda yapıldığı, bilim dallarına ait çeviriler ilgili kurumlar tarafından zaten üretilmekte olduğu için heyetin bu alanlarla ilgili bir çeviri listesi

alan ve çeviri etkinliğini yönlendiren aktörlerin, akademisyenler olduğu göze çarpmaktadır. “Batı’yı örnek alma” amacının yerini ise bu kez, çoğunlukla kişilerin kendi araştırma amaçları ve bu amaçlar doğrultusunda takip ettiği ekollerin kaynaklarını Türkçe’ye aktarma isteği almış olabilir. Önceki dönemde kitap çevirmenleriyle mesleki bir bağlantısı olan yayınevlerinin ise (akademisyen ve belediye başkanlarının çevirdiği kitapların eğitim kurumları ve Devlet Basımevi tarafından yayınlanması gibi), bu kez çeviri yoluyla temel kaynak oluşturma etkinliğinde ön plana çıkmadığı söylenebilir. Bünyesinde görev yapan akademisyenlerin çevirilerini uzun yıllar yayınlamış bir kurum olan İTÜ, bir istisna gibi görünse de hiçbir ortak özellik sergilemeyen bu çevirilerin doldurmayı planladığı boşluğu tanımlamak zordur. Bu nedenle burada da yönlendirici etkenin, yine akademisyenlerin kişisel araştırma ve istekleri olduğu izlenimi oluşmuştur. Bu izlenim, 90’larda ve 2000’lerin başında belli yayınevlerinin şehircilik ve mimarlık çevirilerine eğilmesiyle ortadan kalkmaktadır. Çünkü bu noktadan itibaren, farklı kültür planlayıcılarının devreye girdiği anlaşılmaktadır. Küreselleşmenin, belirleyici bir olgu olarak bu son dönemin planlamasında pay sahibi olduğunu söylemek mümkündür. Ancak yayınevlerinin planlayıcı olarak etkinliğe dahil olduğu bu dönemden itibaren, araştırmanın kapsamı dışına çıkıldığı için planlayıcılarla ilgili kesin saptamalar yapılmamıştır. Farklı bir çalışmanın temellerini atabilecek genel bulguyu ifade etmek gerekirse, başlangıçta devletin ve devletle aynı amaçlara sahip akademisyen ve yöneticilerin belirlediği çeviri etkinliğini, sürecin devamında bireysel tercih ve anlık eksik giderme istekleri yönlendirmiş görünmektedir. İncelenen zaman aralığının son dönemlerinde ise değişen dünya düzeni ve farklılaşan arayışlara bağlı olarak etkinliğe yeni planlayıcıların dahil olduğu anlaşılmıştır.

Bu bulgulardan hareketle, çeviri şehircilik ve mimarlık kitaplarının farklı kültür planlaması süreçlerini yansıttığı söylenebilir. İlk dönemlere ait belirgin ve az sayıdaki planlayıcının ayırt edilebildiği çeviri etkinliğinde, günümüze yaklaştıkça planlayıcıların sayısı ve çeşitliliği artmaktadır. Ayrıca iç içe geçen farklı planlama süreçlerinin var olduğu izlenimi edinilmiştir. Yaşanan toplumsal gelişmeler, alan uzmanları ile hedef kitleyi oluşturan okuyucuların çeşitlenmesi ve bu ikisi arasındaki sınırın belirsizleşmesi, tez kapsamında saptama yapmayı zorlaştırmaktadır. Kültür

hazırlamadığı belirtilmiştir. Dolayısıyla dönemin şehircilik ve mimarlık çevirileri devlet tarafından kararlaştırılmadıysa da, aynı planlama anlayışı içinde değerlendirilebilmektedir; bu nedenle aynı çeviri hareketi içinde ele alınmıştır.

planlaması ve çeviri ilişkisinin araştırma dahilinde ortaya koyduğu en önemli bulgu, Cumhuriyet'in yaklaşık ilk 20 yılıyla ilgilidir. Toury'nin belirttiği gibi çeviri, bu dönemde hem bir planlama aracı olarak kullanılmış hem de çevirinin kendi içindeki etkinliği belli planlayıcılar tarafından planlanmıştır (bkz. Bölüm 2.3). Bu yıllarda yapılan çeviriler, şehircilik ve mimarlık disiplinlerinin temel kitapları olarak meslek adamı yetiştiren kurumlarda kullanılmış; şehirlerin yapısal unsurları, yerleşimi ve yönetimi Batı kültürlerinden çeviriyle aktarılan kaynaklara dayanarak yapılmaya çalışılmıştır. Çeviri etkinliğinin kendisi ise, yukarıda sözü edilen planlayıcıların kararları doğrultusunda yönlendirilmiştir. Sonraki dönemlerde buna benzer belirgin saptamalar yapılamasa da bu, kültür planlaması yaklaşımının çalışmanın geneli için aynı önemi taşımadığı fikrini akla getirmemelidir. Çünkü ilk bakışta ayırt edilemese dahi her dönemde birtakım planlayıcıların varlığı, bazı kararların alındığı, bu kararlar yönünde veya aksi yönde hareketlerin yapıldığı anlaşılabilmektedir. Yalnızca kültür planlamasına odaklanmayan ve bu nedenle her dönemin planlama hareketlerini eksiksiz biçimde ortaya koymayan bu tez çalışmasında dahi, kültür planlaması süreçlerinin çevirinin şehircilik ve mimarlıktaki konumları üzerinde belirleyici olduğu fark edilmiştir. Ayrıca, yanıt aradığı sorular nedeniyle erek metinlere odaklanan, dolayısıyla da “kültür” kavramı ile kaçınılmaz olarak bağlantı kuran böyle bir çalışmada, verilere kültür planlamasıyla çeviriyi bağdaştıran bir çerçeveden bakma gereği duyulmuştur. Son olarak kültür planlaması süreçleri ve bu süreçlerde alınan kararlar incelenirken; alanda doldurulmak istenen boşluklar, alanın aktörleri ve bu aktörler tarafından kabul gören normlar ve çevirinin şehircilik-mimarlık yayınları dizgesindeki yeri, Toury'nin sıklıkla değindiği noktalardır. Bu kavramlar ise, tezin altyapısındaki diğer kuramsal yaklaşımların tek tek üzerinde durduğu noktalardır. Dolayısıyla kültür planlaması ulaşılan bulguların aynı bağlamda değerlendirilmesini sağlayan, kapsayıcı bir üst yaklaşım özelliği taşımaktadır.

5.5.2. Şehircilik-Mimarlık Yazınında Çeviriyle Giderilen Eksiklikler

Yanıt aranan bir diğer soru, şehircilik ve mimarlık metinlerinde hangi boşlukların fark edildiği ve bu boşlukların hangi metinlerle doldurulmaya çalışıldığıdır. Söz konusu metinlerin alıntılıandığı kültürler ve Türkçe'ye aktarıldığı yıllar da hem çevirilerin

üstlendiği işlev (kaynak metinlerin üretildiği tarihten farklı dönemlerde ve farklı işlevler yüklenerek yapılan çevirilere düzey/işlev sapmasının ele alındığı bir sonraki bölümde değinilecektir) hem de disiplinlerin örnek aldığı kültürleri saptama açılarından önemlidir. Elbette farklı kültür planlaması süreçleriyle de doğrudan bağlantılı olarak, Türkiye’de çeviri şehircilik ve mimarlık kitaplarının bazı dönemlerde belirgin kültürel eğilimlerle üretildiği göze çarpmıştır: Cumhuriyet’in kurulmasıyla Fransız yaklaşım ve uygulamalarına meslek eğitimi ve yönetim gibi önemli düzeylerde kaynak olarak başvurulmuş, ardından Alman yaklaşımı benimsenmiştir. Bu eğilim etkisini kaybettikten sonra kaynakça verileri, yaklaşık 90’lı yıllara kadar çeviride belli bir kültürün takip edilmediğini ortaya koymaktadır. 90’lar ve 2000’lerin ilk 10 yılında, yani son dönemde ise aslında kendi içinde birçok farklı kültüre ait araştırmacıyı barındıran ABD’den ve karma, yani birçok farklı dünya kültüründen metin çevrildiği anlaşılmaktadır. Bu tabloda küreselleşmenin etkileri açıkça görülebilmektedir: Artık üretilen kaynak metinler de, önceki yıllarda olduğu gibi bir kültürün belirgin farklılıklarını taşımamaktadır; yani yerel özellikler sergilemekten çok küresel yaklaşımların ürünüdür. Buna karşılık yerel olanların da küresel boyutta duyurulduğu, tartışıldığı ve konu edildiği düşünüldüğünde, Türkiye’nin takip ettiği şehircilik ve mimarlık üretimlerinin artık “kaynak kültür” sınıflandırmasından bağımsız olduğu anlaşılabılır. Disiplinlerin dünya genelindeki söylem ortamını ve “güncel olanı” takip etme isteği, 2000’lere gelindiğinde alanların çeviri üretimini yönlendirmektedir.

Çeviriyle doldurulan boşluklardan söz edilince, bu boşlukların hangi aktörler tarafından fark edildiği, ne zaman/hangi çevirilerle doldurulmaya çalışıldığı veya hangi durumlarda çevirinin eksikleri tamamlamada bir araç olarak tercih edilmediği gibi sorular akla gelmektedir. Bu sorular üzerinde düşünürken göze çarpan ilk durum, uzun yıllar modern ülkelerdeki şehircilik-mimarlık uygulamalarının örnek alınmasına ve bu kültürlerden çeviri yoluyla alanlara aktarımlar yapılmasına rağmen, söz konusu kültürlerin temel kabul ettiği kitapların çevrilmemiş veya 20-30 yıllık “gecikme”lerle çevrilmiş olduğudur. Bir diğer deyişle, alanların takip ettiği kültürler ve çeviri etkinliğinde gözlenen eğilimler incelendiğinde birer “boşluk” olarak tanımlanabilecek bu alanlar doldurulmamış veya kaynak metnin üretiminden yıllar sonra doldurulmuştur. “Geciken” çevirilerin yapıldığı tarihte, önceden “boşluk” olarak nitelendirilebilecek bu alanların hala var olup olmadığı veya yıllar sonra yapılan bu

çevirilerin o dönemde bir boşluğu doldurup doldurmadığı tartışılabilir. Ancak bu durumun skopos yaklaşımı sayesinde açıklık kazanan; erek metnin kendine özgü koşullarda, kendine özgü bir varlık olarak ortaya çıkma özelliğiyle bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Ayrıca kaynak metinden farklı dönemlerde, farklı işlevlerle ortaya çıkabilen bu erek metinlerin üretiminde akademisyen çevrenin önemli rol oynaması, yani çevirmenlerin akademisyen olması ise bu çevrenin alışkanlık ve geleneklerinin alanın çeviri etkinliğinde de karşılık bulmasına yol açmaktadır. Betimleyici çeviribilim çalışmalarının işleve odaklanan yönü ve normlar, bu yapıyı yorumlamaya olanak vermektedir. Toury'nin 2.3 nolu bölümde yer verilen ve “çevirmenliğin, öncelikle ait olunan topluluk tarafından belirlenen işlevleri yerine getirmekle ve uygun davranışları belirleyen normları edinmekle ilgili olduğu” alıntısı, akademik şehircilik ve mimarlık çevresi için uyarlandığında, alanda aynı zamanda çevirmenlik rolünü de üstlenen akademisyenlerin sahip olduğu çalışma geleneklerinin çeviri üretimine de yansması beklenir. Önceki bölümlerde düşüncelerine yer verilen alan uzmanları da bunu vurgulamıştır: Tekeli, Türkiye’de şehircilik ve mimarlık çevirilerinin akademisyenler tarafından yönlendirilen bir ortamda üretildiğini belirtmiş (bkz. Bölüm 6.2), Demirhan ise çeviri etkinliğinin akademik çevrenin anlayışından ve eğitim ortamından bağımsız değerlendirilemeyeceğini vurgulamıştır (bkz. Bölüm 6.4). Dolayısıyla bu belirleyici aktörlerin ait olduğu meslek ve araştırma ortamlarındaki normları, çeviri üretimini incelerken hesaba katmak doğru olacaktır. Bu yapıldığında ise bazı temel kaynakların çevrilmiş veya “geç” çevrilmiş olması gibi saptamalarla ilgili olası çıkarımlar yapılabilmektedir. Bunlardan ilki çevrilmiş olması beklenen temel kitapların, çeviriye dek geçen sürede akademisyenlerin araştırma, eğitim ve benzer ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde parça parça çevrilerek, alıntı veya atıf yapılarak kullanılmış olmasıdır. Bu da, alanda hem araştırmacı hem de kaynakların ilk kullanıcısı olan akademisyenlerin ortamında kitabın tamamının çevrilmesine yönelik bir ihtiyaç doğurmamıştır. Tekeli’nin de üzerinde durduğu bu düşünce (bkz. Bölüm 6.4), disiplinlerin akademik ortamına özgü, pragmatik temelli bir çalışma geleneğinin sonucudur ve bir süre sonra bazı kaynakların tamamına ihtiyaç duyulduğu için “gecikmiş kitap çevirileri” yapılmıştır. Dolayısıyla çevirilerin üretildiği ortamda, akademik çevre normlarının önemli etki sahibi olduğu söylenebilir.

Yapılan ikinci saptama, yine Tekeli’nin dikkat çektiği üzere (bkz. Bölüm 6.2) boşluğun çeviriyle değil, doğrudan kaynak metnin kendisiyle doldurulmasıdır. Yeterli

ölçüde yabancı dil bilen bir alan uzmanı, kaynakları orijinal metinden takip etmeyi tercih etmekte ve bu takip araştırmaların sürmesi için yeterli olmaktadır. Böyle bir araştırmacının çeviriyi, şehircilik-mimarlık disiplinlerinin gelişiminde önemli rol oynayan bir olgu olarak görmediği söylenebilir. Buradan hareketle, alan uzmanlarının disipline ait bir çeviri eser birikimi yapılmasına yönelik bir çaba içinde olmadığı izlenimi edinilmektedir. ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nün kuruluş yıllarında orijinal kaynaklara ulaşma isteği ve çevirinin gündeme gelmemesi de (bkz. Bölüm 6.3) yine bu saptamayı destekleyen bir davranış sayılabilir.

Ayrıca çoğu akademik ortamda üretilen şehircilik-mimarlık çevirilerinin, disiplinlerin gelişimine yönelik belli bir fikir birliği ya da planlama doğrultusunda üretildiğini söylemek güçtür. Çünkü dönemsel eğilim ve gelişmelerden bağımsız olarak gözlenen, kitap çevirilerinin büyük bir kısmının kişisel ilgi ve amaçların ürünü olduğudur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında basılan Arseven'e ait Sitte çevirisi ve Erkul'un Fransızca'dan aktardığı yönetim ve belediyeçilik konulu kitaplar, her ne kadar sayılı kaynaklar haline gelerek alanın eğilimlerini tanımlamış olsa da, kişisel tercihlerin ilk örnekleridir. Sonraki yıllarda Celâl M. Ulusan'ın yaptığı Lohman çevirisi, ilginin yaklaşık 10 yıl sonra yöneltileceği ABD kültürünü anlık bir biçimde alana yansıtmış ancak etkili olamamış, yine kişisel bir tercihin sonucu olarak değerlendirilebilir. 1950'ler, 60'lar ve 70'lerde üniversiteler tarafından yayınlanan akademisyenlere ait çeviriler de bu gruba dahil edilebilir. Çevirinin genelde akademisyenler tarafından yapılması ve bu etkinlikte çevrilen kitapların özelliklerine bakıldığında sistemli bir politikadan söz edilemiyor olmasının, yukarıda belirtildiği gibi akademisyenlerin çalışma ortamıyla yakından ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bu noktada, çevirinin bu ortamda nasıl algılandığı sorusu akla gelmektedir. Bu soruyu sağlıklı bir biçimde yanıtlamak için, doğrudan ortamdaki aktörlerle yapılacak görüşmelerle çevirinin rolünü tanımlayan farklı bir araştırma yapmak gerektiği düşünülmektedir. Ancak Yazıcı'nın, özel alan çevirilerinin bilgi üretimindeki konumunu incelemek amacıyla kütüphane bilimiyle çeviribilim yaklaşımlarını bir araya getirdiği disiplinlerarası doktora çalışmasında ulaştığı bir sonuç, buradaki saptamaları anlamlandırmaktadır. Yazıcı, incelediği bütüncedeki özel alan çevirilerinin yaklaşık %85'inin akademisyen ve alan uzmanları tarafından çevrilmiş olduğunu belirtmekte ve buradan hareketle özel alanlarda çevirilerin "bilgi üretim aracı" değil, "bilgi aktarım aracı" olarak görüldüğü sonucuna varmaktadır. Buradan hareketle, çevirilerin etki alanını

“bilgilendirme” olarak tanımlamaktadır. Son olarak Yazıcı, daha genel bir çerçevede yaptığı yorumda bu bulgunun “ulusal kültür politikasında çağdaş bilgiye, sadece uygulama alanına ‘bilgi aktarma’ amacıyla önem verildiğinin bir işareti olarak da” değerlendirilebileceğini vurgulamaktadır (Yazıcı, 2004: 124-125). Tezde elde edilen veriler de, araştırmacının özel alan çevirilerini kapsayan bu saptamalarını çeviri şehircilik ve mimarlık kitapları boyutunda doğrulamaktadır.

5.5.3. Çeviri Kitaplarda İşlev/Düzy Sapması

Skopos yaklaşımının temelini oluşturan “erek metnin, kaynak metinden farklı koşullarda üretilen, farklı niteliğe sahip bir varlık olduğu” bakış açısı, sahip olunan özel alan deneyimiyle birleştğinde bazı çeviri kitapların kullanım sırasında alan için fazladan önem kazandığı, yeni işlevler yüklendiği ve/veya kaynak metninkinden farklı bir hedef kitle edindiği fark edilmiş ve bunlar, Reiß ve Vermeer’in adlandırmasından yola çıkarak (bkz. Bölüm 2.5) işlevden veya düzeyden “sapma” olarak adlandırılmıştır. Ancak tez kapsamında yapılan bu adlandırmada bir noktayı açıklığa kavuşturmak gerekir: Erek metnin, erek kültür ve bu kültürün planlayıcıları tarafından belirlenen amaçlara göre üretildiği bilinmekte ve kaynak metinle aynı özelliklere sahip olması beklenmemektedir. Reiß ve Vermeer’in de vurguladığı gibi, erek metnin üretilme amacı kaynak metninkinden farklıdır. Dolayısıyla, gözlenen bu sapmalar çeviri etkinliğinin gerçekleştiği kültürle bağlantılıdır ve etkinliğin doğal bir sonucu olarak yorumlanmaktadır.

Bir çevirinin hedef kültürde edinmesi beklenen işlevden farklı işlevler yüklenmesi, tezde birden fazla durumu kapsayan bir üst başlık olarak kullanılmıştır: Aynı dönem içinde üretilen birçok planlama veya tasarım yaklaşımı arasından, bir kişiye ait olanı çeviri yoluyla disiplinlere aktarmak ve mesleğin temel esaslarını içeren ders kitapları olarak kullanmak, bir sapma olarak yorumlanabilir. Özellikle Cumhuriyet’in ilk yıllarında Fransızca’dan yapılan ve “temel eser” halini alan çeviriler, bu bağlamda incelenebilir. İlerleyen yıllarda ise alanda söz sahibi kişilerin çeviri yoluyla bu tip “kısıtlayıcı” aktarımlar yapmaktan vazgeçtiği ve ülkenin şehircilik ve mimarlık sorunlarına farklı kültürlerden yapılan aktarımlarla çözüm arandığı görülmektedir.

Aynı başlık altında yapılan diğer bir saptama ise, bazı çeviri kitapların hem yeni bir işlev ve önem kazanması hem de “gecikmeleriyle” bağlantılı olarak farklı algılanmalarıyla ilgilidir. 6.4 nolu bölümde değinilen Mimarlık Üzerine On Kitap, deneyim paylaşmak amacıyla yazılmış tarihi bir belge, bir günce iken mimarlık öğrencilerinin karşılaştığı ilk kaynak kitaplar arasında yer bulmuş olabilir. Elbette, meslekî belge olma açısından önem taşıdığı yadsınamayacak bu kitabın ilk kez 90’lı yıllarda Türkçe’ye aktarılmış ve disiplinde yerini almış olması da farklı işlevler yüklenmesiyle sonuçlanmış olabilir.

Modern ülkelerdeki gelişmeleri takip eden her bilim dalı gibi, şehircilik ve mimarlığın başından beri ulaşmayı hedeflediği bu söylem ortamına ait temel eserlerin çevrilmemiş veya sonradan çevrilmiş olmasının da sözü edilen sapmalarla bağlantılı olabileceği düşünülmektedir. Çünkü ihtiyaç duyulan modern içerikli kaynakların yeri, kaynak kültürde bu işlevi yerine getiren metinlerle değil, erek kültürün bu işlevi üstlenmesini tercih ettiği metinlerle doldurulmuştur. Reiß ve Vermeer’in skopos kapsamında öne sürdüğü olası nedenlerden biri, bu noktada anlamlıdır: Üreticinin; alıcı için ancak ilginç veya yeni olacağını düşündüğünde çeviriyi gerçekleştirmesi ve bu yenilik veya ilginçliğin, kaynak kültürdekenden farklı eserlerle aktarılabileceği düşüncesi (bkz. Bölüm 2.5), modern şehircilik ve mimarlık söylemine ait kitapların üretildiği dönemden yıllar sonra Türkçe’ye aktarılması veya hiç aktarılmamış olması durumuna ışık tutmaktadır. Çünkü hedef kültür için ilginç veya yeni olan, o sırada kaynak kültürde aynı özelliğe sahip olmayabilir. Yani kaynak kültürde çok farklı bir konumda yer alan bir kitap, çevrildiğinde erek kültür için temel eser konumuna gelebilir (veya tam tersi). Türkiye’de modern şehircilik ve mimarlık kavramlarının Batı ülkelerinden yaklaşık 40-50 yıl sonra anlaşılabilir ve tartışılabilir hale gelmesi, kaynak ve erek kültürlerin eş zamanlı olarak örtüşmeyen bu işlev alanlarına bir örnektir. Yani üretimi “geciken” bu erek metinler, farklı bir kültürde üretilmelerinin yanı sıra farklı bir zaman diliminde okunmakta ve yorumlanmaktadır. Dolayısıyla işlev ve düzey sapmaları, hem üretici ve çevirmen konumlarında bulunan hem de hedef kitlede yer alan akademisyenlerin yüklediği işlevler ve bu farklı algılarla da bağlantılıdır.

Daha önce de belirtildiği gibi, şehircilik ve mimarlık disiplinlerinin çeviri etkinliğinde göze çarpan bu sapmaları nedenleriyle birlikte, eksiksiz bir şekilde ortaya koymak

tezin amaçları arasında yer almamıştır ve bu amaca yönelik veri toplanmamıştır. İşlevinde ve/veya düzeyinde sapma olduğu düşünülen eserlerin kaynak ve erek metinlerinin incelenmesinin yanı sıra, disiplinlerde birçok açıdan belirleyici aktör rolü oynayan akademisyenlerle yapılacak görüşmeler, sapmalarla ilgili açıklayıcı bulgular ortaya koyabilir.

5.5.4. Şehircilik ve Mimarlıkta Çevirinin Konumuna Dair

Bu aşamaya kadar yanıt aranan ek sorular, çevirinin kendinden farklı iki bilim dalı olan şehircilik ve mimarlık disiplinlerinin değişim sürecinde edindiği belirgin konumları saptama amacı taşımaktadır. Tüm bu saptamalarla amaçlanan, tez çalışmasını başlatan asıl soruya, yani Türkiye’de şehircilik ve mimarlık alanlarında çevirinin nerede konumlandığına yanıt aramak olmuştur. Araştırma sürecinde elde edilen bulgular ise, bu soruya zamandan, kültürel ve toplumsal değişimlerden bağımsız, kapsayıcı tek bir yanıt verilemeyeceğini ortaya koymuştur. Bir diğer deyişle, çevirinin Türkiye’de şehircilik ve mimarlık üretimindeki konumu, dönemsel gereksinimlerle bağlantılı olarak yüklendiği işlevlere göre değişmiştir.

Çevirinin en belirgin konumu, yüklendiği kurucu işlev sayesinde Cumhuriyet’in ilk 20 yılı için gözlenmektedir. Bu dönemde disiplinleri oluşturacak anlayışların “ithali” neredeyse tamamen ya çeviri metinlerle ya da çeviri metinlerin alan uzmanları üzerindeki etkisi sayesinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla çeviri etkinliği, bu dönemde iki disiplinin gelişimi için baş rol oynamıştır. Çeviri yayınların, bu yıllarda disiplin yazınının merkezinde veya merkezine çok yakın konumlarda bulunduğu söylenebilir.

İlerleyen dönemlerde, 1950’li ve 60’lı yıllardan itibaren ülkeye özgü toplumsal kavramlara odaklanması sonucunda ibre çeviri etkinliğinden telif metin üretimine yönelmiştir. Bu yıllar, çeviri metinlerin ve çeviri etkinliğinin alan yazınının merkezinden, çevresel konumlara doğru harekete başladığı dönem olarak değerlendirilebilir. Dünyadaki gelişmelere eklemlenmenin gerçekleşeceği 80’li yıllara zemin hazırlayan 70’lerden itibaren ise karmaşık, iç içe geçmiş bir dizgesel yapı gözlemlenmekte ve çevirinin izini sürme isteği farklı bir bakış açısına ihtiyaç

doğurmaktadır. Etkisi 2000'lerin ilk yıllarına kadar uzanan bu postmodernist dönemde disiplinlerin çeviri etkinliği karma bir kaynak kültür tercihinin, özellikle de kendi içinde karma bir yapı ortaya koyan ABD kaynaklı metinlere yönelmiştir. Küresel dünyada birçok farklı eğilimin ve aynı zamanda bu eğilimlere karşı ortaya çıkan hareketlerin eş zamanlı bir şekilde yönlendirdiği şehircilik ve mimarlık yazını Türkiye, artık büyük ölçüde internetin sağladığı iletişim platformları üzerinden takip etmektedir. Her ne kadar önceki yıllara kıyasla disiplinlerde daha fazla çeviri metin üretiliyor ve daha bilinçli bir çeviri etkinliği gözlemleniyor olsa da, etkenlerin fazlalığı nedeniyle bu tablo içinden çevirinin konumunu saptamak (bu tezin verileriyle) zor görünmektedir. Örneğin tarihsel arka planın ilk döneminde çevirinin merkezî konumda bulunduğu yorumu, çeviri metinlerin disiplini şekillendirici etkisinden yola çıkarak yapılmış, 50'lerden 80'lere kadar bu nitelikte bir etki gözlemlenemediğinden bu dönemlerde merkezî bir konumda olmadığı düşünülmüştür. 90'lardan itibaren ise toplumsal değişimlerin bir sonucu olarak; çevirinin şehircilik ve mimarlık üzerinde şekillendirici bir etkisi olup olmadığından çok, küresel gelişmelerin takibinde ne kadar işlevsel bir araç olduğu, alanların Türkiye'deki üretiminde hangi rolü oynadığı gibi sorular akla gelmektedir. Yani “çevirinin konumu” tanımı değişmiş, bu konumu belirleyen parametreler artmış ve çeşitlenmiştir. Tekeli'nin 80'lerle ilgili dile getirdiği “henüz sürecin içindeyken bu yılların çözümlenemeyeceği” (Tekeli, 2011a: 337) görüşünü günümüze, yani 2000'lerin başlangıcına uyarlamanın yanlış olmadığına inanılmaktadır. 80'ler ve 90'ların hazırladığı zemin üzerinde gelişen, fakat her an yeniliklerin, teknolojik gelişmelerin ve toplumsal dönüşümlerin yaşandığı bu son yıllar, içeriden bakarak yorumlamanın zor olduğu bir süreç olarak görülmektedir. Çevirinin son dönemdeki konumundan söz edebilmek için birçok farklı etken bir yana, öncelikle tezin veri tabanında yer almayan ve çoğunlukla süreli yayınlar ile internet tabanlı iletişim/haber/bilgi alışverişi platformlarında yapılan telif ve çeviri üretimleri incelemek gereklidir. Bu bağlamda ise “disiplinlerin gelişiminde çevirinin rolü nedir?” sorusundan yola çıkmaktansa, dönemin çok yönlülüğünü ve yeni kavramlarını araştırmaya dahil edebilecek “Türkiye'de şehircilik ve mimarlık alanlarının küresel bağlantılı üretiminde çeviriye yüklenen işlev” konusunu araştırmak yerinde bir davranış olabilir.

Tezin araştırma amaçları arasında yer almasa da, son dönemde çevirinin konumuyla ilgili farklı bir fikir üretilebilir: Şehircilik-mimarlık disiplinlerine ait çeviri

etkinliğinin, 90'larda ve 2000'lerde disiplinlerin kendi yayın üretiminden öte, Türkiye'nin genel kapsamlı çeviri yayınlar dizgesinde önceki dönemlere kıyasla merkeze yakınlaşmış olabileceği düşünölmektedir. 90'lardan itibaren üretilen çeviri kitapların popöler okuyucu kitlesine hitap ediyor olması ve popöler platformlarda tanıtılan ve satılan bu kitaplara farklı amaçlarla birçok okuyucunun ilgi göstermesinden yola çıkarak bu izlenim edinilmiştir. Ancak yalnızca çeviri kitaplardan hareketle bu çalışma kapsamında doğrulanamayacak olan fikir düzeyindeki bu saptama, genel okuyucu kitlesini ve şehircilik-mimarlık çevirilerinin yer bulduğu farklı yayın alanlarını veri tabanına dahil eden bir araştırmada incelenebilir.

Çeviri kitapların ve bir etkinlik olarak çevirinin şehircilik ve mimarlık yayınları dizgesindeki olası konumlarını inceleyen bu araştırmanın çeviriyle ilgili ortaya koyduğu en önemli bulgulardan biri, disiplinlere ait çeviri etkinliğinin hem bir költür planlaması sürecinin parçası olduğu hem de bu süreç tarafından planlanan unsurlar arasında yer aldığıdır. Cumhuriyet'in kuruluşunu izleyen 20 yılda modernleşme, tezin kapsadığı zaman diliminin sonunda, yani 90'lar ve 2000'lerde ise küreselleşme olguları tarafından yönlendirilen iki farklı planlama sürecinde de çevirinin (farklı nedenlerle de olsa) alan dizgesinde/genel çeviri dizgesinde merkeze yakın konumlara geldiğinden bahsedilebilmiştir. Bu iki dönemin ortak özelliği, çeviri metinlerin üretildiği meslek ortamında belirgin, biçimlendirici költürel hedeflerin varlığıdır. Bu gözlem, költürel planlama amacıyla kullanılan ve/veya kendi içinde belli bir költürel planlama projesi doğrultusunda planlanan bir çeviri etkinliğinin, ait olduğu alanın dizgesinde merkeze/merkeze yakın konuma gelebileceği şeklinde yorumlanabilir.

Sonuç: Geleceğe Yönelik Sorular ve Tezin Bir Özel Alan Çevirmenine Katkıları

Şehircilik ve mimarlık disiplinleri, farklı değişkenler ve kavramlarla, farklı düzlemlerde üretim yapmasına karşın, ortak olarak mekân tasarımı ve düzenlemesini konu alan disiplinlerdir. Yaşam kalitesi oluşturma ve bu kaliteyi yükseltme amacını taşıdığı için insan, iki disiplinin ortak çıkış noktasıdır ve bu da araştırma alanlarının sosyal bilimlerle kesişmesine yol açar. Ayrıca disiplinler kapsamında yapılan üretim ve araştırmaların hem kültüre mal olarak onu biçimlendirdiği hem de söz konusu kültür tarafından biçimlendirildiği düşünülürse, sosyal bilimlerle gerçekleşen bu kesişimin farklı bilim dalları kapsamında yapılabilecek birçok araştırma için potansiyel barındırdığı düşünülmektedir. Çeviribilim yaklaşımlarını temel alan bu çalışmanın da, yayın üretimi yöntemlerinden birine ışık tutarak disiplinlerin kendi içindeki bilgi aktarımı süreçlerine de farkındalık katabileceğine inanılmıştır. En azından, şehircilik-mimarlık ile çeviribilimi bir araya getiren lisans ve yüksek lisans eğitimlerinden sonra bu farkındalığın alanlara katkısı kişisel bir merak konusu halini almıştır.

Türkiye'nin değişen toplumsal koşulları altında üretilen çeviri şehircilik ve mimarlık kitapları birikiminin, çevirinin farklı disiplinlerin bilgi üretiminde ve gelişiminde üstlenebileceği rolleri anlamlandırabilecek veriler barındırdığı bu çalışmayla ortaya konmuştur. Ancak bu, konuya genel bir bakış niteliği taşıyan ve bu amaca yönelik verilerden yola çıkan, ayrıca birçok bulgunun da yalnızca fikir düzeyinde kaldığı bir başlangıç çalışmasıdır. Çevirinin üstlendiği bazı roller süreçler içinden seçip çıkarılmış; daha detaylı bir şekilde incelenebilecek, geleceğe yönelik daraltılmış kapsamlı araştırma konularını saptamak tezin yan amaçlarından biri olmuştur. Bu konular metinde yeri geldikçe belirtilmiş, ancak bunlardan herhangi birine genel tabloyu ortaya koymadan odaklanmanın birbirinden kopuk bulgulardan oluşan, altyapıdan yoksun bir çalışma ortaya koyacağı düşünülmüştür. Hem genel tabloyu incelemek hem de bu detaylı araştırmaları yapmak ise, aynı tez çalışmasında ulaşılamayacak boyutta bir hedeftir. Yapılan genel kapsamlı incelemede potansiyel araştırma noktalarının veya bu çalışma kapsamında kesin sonuçlara ulaşılmaya da, hakkında fikir yürütülebilecek merak konularının ortaya çıkması, araştırma sürecinin doğal bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

Kuramsal altyapıda yer verilen tüm çeviribilim yaklaşımları, alandaki kültür planlayıcılarının veya diğer adlarıyla aktörlerin, işverenlerin, belirleyicilerin ve karar alıcıların; çevirinin konumunda önemli roller üstlendiğine işaret etmiştir. Yukarıdaki nedenlerle çalışma kapsamına dahil edilmeyen ve araştırmaya doğrudan veri sağlamayan bu aktörler, tezin ortaya koyduğu olası araştırma konularından biridir. Çevirmenler, akademisyenler, çevirmen-akademisyenler, yayıncılar, editörler ve detaylı incelemenin ortaya çıkaracağı diğer aktörlerin şehircilik ve mimarlığa ait çeviri metin üretimindeki rolleri, kendi başına geniş kapsamlı bir çalışmayla aklı gelen, ancak bu tezde yanıtlanamayan bazı sorulara cevap olabilir. Aktörlerle yapılacak görüşmelerin nitel ve nicel verilere dönüştürülerek incelenmesi, çeviri metin üretiminin alandaki dinamiklerini açığa çıkarabilir. Tez kapsamında yapılan ve bu görüşmelerle açıklanabilecek saptamalardan biri, alanda hissedilen boşlukların kaynak metnin kendisiyle doldurulabilmesi ve kaynağın tamamının çeviri yoluyla alan yazınına dahil edilmesinin çoğunlukla bir seçenek olarak görülmemesidir. Araştırmanın sunduğu verilerle herhangi bir tahmin yürütmenin mümkün olmadığı bir diğer konu ise, 2.3 nolu bölümde sözü edilen “disiplinde belirleyici özelliğe sahip ortamların kendine ait normları ve bu normların çeviri etkinliğine yansımaları”dır. Bu fikir Toury’nin, “kendi normlarını oluşturan kapalı topluluklar” olarak tanımladığı çevirmenlik eğitimi verilen ortamlarla ilgili düşüncelerinden doğmuş ve aynı yaklaşımı şehircilik ve mimarlık disiplinlerine uyarlamayı amaçlamıştır. Alana ait çevirmen veya editör kimliğinin genellikle akademisyenliği de içinde barındırması, şehircilik ve mimarlık eğitimi almış bu kişilerin bir parçası oldukları topluluğun normlarını edindiğini düşündürmüş ve buradan hareketle alan çevirilerini birtakım tipik normların biçimlendirdiği varsayılmıştır. Eğer durum böyleyse, bu biçimlendirme hem alanda çevirmen olmak için bazı özelliklere sahip olunmasını hem de yapılan çevirinin bazı kalıplara uygun olmasını gerektiriyor olabilir. Çeviri etkinliğini yönlendirmede rol oynadığı varsayılan bu normların meslekî metin yazma alışkanlıklarını mı çeviri metin üretimine taşıdığı, yoksa sadece çeviriye mi özgü olduğu; yani bir çeviribilim farkındalığı taşıyıp taşımadığı bu bağlamda yanıt aranabilecek bir alt sorudur.

Tezin beraberinde getirdiği olası bir inceleme alanı daha, alanın aktörleriyle bir açıdan bağlantılıdır. Alana ait bazı erek metinlerin, erek kültürde kaynak metnin

sahip olduğu işlevden ve/veya düzeyden sapması, bir kaynak-erek metin incelemesiyle mercek altına alınabilir. Bu incelemede çeviri süreci öncesi ve süreç esnası normları ile bu normlar üzerinde etkili olabilecek aktörler üzerinde durulabilir. Ortaya çıkan inceleme, çeviri kitapların özelliklerini, yani çevirinin üretilmesine ilişkin tüm karar süreçlerinin sonunda ortaya çıkan ürünleri temel alarak süreç sonrasına odaklanan bu tezi tamamlayıcı nitelikte olabilir. Böyle bir çalışmanın bulguları, tez boyunca tahmin edilen olası çeviri stratejileri ve kültür planlaması hamlelerini doğrulayabilir/yanlışlayabilir.

Araştırmayı ortaya çıkaran ana soruya yanıt ararken, çoğuldizge yaklaşımı önemli ölçüde yol gösterici olmuştur. Bu yaklaşımın sağladığı bakış açısıyla hem disiplinlerin kendi yazını dizgelerden oluşan bir çoğuldizge, hem de bu yazında yer alan çeviri eserler Türkiye'nin tüm çevirilerini kapsayan çoğuldizgenin bir dizgesi olarak algılanabilmiştir. Şehircilik ve mimarlık çevirilerinin, genel çeviri çoğuldizgesindeki konumunu incelemek tez kapsamında değilse de bu farkındalık, hem veri toplama hem de bu verileri değerlendirme aşamalarında çalışmaya katkıda bulunmuştur. Çalışma sürecini, incelenen kaynakçanın nasıl bir bütünün parçası olduğuna dair bir bilinç düzeyine yükselten çoğuldizge yaklaşımının, yöntemle dahil olarak tez altyapısında işlev kazandığı noktalar ise daha sınırlıdır. Şehircilik ve mimarlıkta, toplumsal ihtiyaçlar ve dönemsel özelliklere göre çeviriye yüklenen belirgin işlevler saptanmış ve bu işlevlerin belirginliği, çeviri metinlerin disiplinlerin kendi çoğuldizgesinde zaman zaman merkezde konumlandığı/merkeze yaklaştığı izlenimini vermiştir. Şehircilik ve mimarlık çevirilerinin genel çeviri çoğuldizgesindeki olası konumları ise, daha kapsamlı bir araştırma ve bu çoğuldizgenin diğer dizgeleriyle karşılaştırmalar yapmayı gerektireceğinden bu tezde fikir yürütülemeyen bir konu olmuştur. Ancak 90'lı ve 2000'li yıllarda alanlara ait çevirilerin akademik ve uzmanlık yönü ağır basan üretimler olmaktan çıkarak popüler nitelik kazanması, tüm çeviriler arasında da eskiye oranla önem kazanmış olabileceğini düşündürmüştür. Bu iki özel alana ait çevirilerin çoğuldizgedeki konumları, kapsamı genişletilmiş veri tabanlarından yararlanan bir araştırmayla incelenebilir ve bu tahminin doğruluk payı araştırılabilir.

Araştırmanın yararlanacağı veri tabanının kapsamını genişletmek, süreli yayınları akla getirmektedir. Alanlara ait süreli yayınlarda yer verilmiş çeviri metinler, bu tez

kapsamında hazırlanan kaynakçaya benzer bir çalışmayla incelenebilir. 3.1.1 nolu bölümde ele alınan Arkitekt gibi hızlı ve güncel bir çeviri etkinliğinin gözlenebileceği süreli yayınların, kısa aralıklarla üretilen çok sayıda çeviri metin içermesi ve ait oldukları dönemi daha kesintisiz bir biçimde yansıtmaları nedeniyle kitaplara kıyasla daha yoğun veriler sunacağı düşünülmektedir. Ayrıca, şehircilik ve mimarlık hakkında yayın yapan çeşitli karma içerikli internet siteleri, bloglar ve sanal ortamda yapılan benzer yayınların artık 2000’li yıllarda alanların bilgi üretiminde önemli pay sahibi olduğu açıktır. Tezin sınırlandırılmış verileriyle değerlendirmenin mümkün olmadığı, özellikle 90’lar ve sonrasına ait küresel odaklı şehircilik ve mimarlık yayınlarına, çevirilerine zemin hazırlayan ortam, bu yayınların takip edilmesiyle algılanabilir. Çevirinin bu yayınlardaki konumu ise, tezde yer verilen son 20 yıla ilişkin saptamaların tutarlılığını ortaya koyabilir.

Büyük bir kısmını akademik çevrenin oluşturduğu araştırma ortamlarında çeviriyi, pragmatik bir yaklaşımla, anlık veya parça halinde bilgi aktarımı için kullanma eğiliminin varlığından daha önce söz edilmiştir (bkz. Bölüm 6.4). Süreli yayınlar, tezler, araştırma projeleri ve benzer çalışmalarda araştırmacıların bizzat çevirip yer verdiği metinler ve çevirisi yapılmış yayınlardan alıntılar, bu eğilimi somut verilerle saptamanın yanı sıra çevirinin bilgi aktarımındaki rolünü de ortaya koyacaktır. Yazıcı’nın bilgi ve belge yönetimi alanına ait kaynaklarda çeviri metinlere yapılan atıflardan yola çıkarak hazırladığı doktora tezi (Yazıcı, 2003), bu fikrin oluşmasında ilham kaynağı olmuştur. Telif şehircilik ve mimarlık literatüründe çeviri yayınlara yapılan atıflardan hareketle yapılabilecek bir incelemeye ek olarak, tezde özellikle karşılaşılan “araştırmada kullanmak üzere metin parçalarını çevirme” olgusunun da önem taşıdığı düşünülmektedir. Araştırmacılar tarafından yapılan bu kısmî çeviriler de çevirinin disiplinlerin bilgi üretimi, aktarımı ve dolayısıyla gelişimindeki konumuyla ilgili kayda değer veriler sunabilir.

Türkiye’de yaklaşık 90 yıllık bir zaman diliminde üretilen çeviri şehircilik ve mimarlık kitaplarını konu alan genel bir çeviribilim incelemesi, geleceğe yönelik birer araştırma konusu olarak yukarıda sıralanan soruları açığa çıkarmıştır. Bu soruların yanıtlarını arayan çalışmalar, önceki dönemlere ait bulgular sayesinde şehircilik ve mimarlık alanlarının geleceğe yönelik çeviri politikalarının belirlenmesinde yol gösterici olabilir veya en azından çeviri etkinliğine dair bir farkındalık sağlayabilir. İki

özel alanın çeviri etkinliğini konu alan bu çalışmaların, benzer çeviribilimsel araştırmalar için ölçütler ortaya koyabileceği de düşünülmektedir.

Çeviri ile şehircilik-mimarlık alanları kapsamındaki metin üretimine duyduğum ilginin, bu iki alanın bağlantılarıyla ilgili sorulara yol açması ve bu soruların da disiplinlerarası bir çalışma yapma fırsatı vermesi, yukarıdaki olası araştırma sorularının yanı sıra geleceğe yönelik kişisel bir uzmanlaşma hedefi belirlememi sağlamıştır. Bu tezde sorulan sorulara yanıt arama sürecinin beraberinde birçok soruyu, dolayısıyla olası araştırma konularını beraberinde getirmesi, özel alan çevirisinde uzmanlaşmanın yanı sıra çevirinin diğer disiplinlere etkilerini inceleyen araştırmalar yapma isteğini güçlendirmiştir. Ayrıca çeviribilimsel olmayan amaçlarla, bazı araştırmacıların sınırlı ve dolaylı bir şekilde değindiği bu konunun ilk kez bu amaç ve yöntemle ele alındığı düşünülmekte ve bu da çalışma heyecanını arttırmaktadır.

Tez sayesinde çeviri kavramı, hem genel anlamda hem de şehircilik ve mimarlık metinleri söz konusu olduğunda artık belli bir bilinç düzeyiyle algılanabilmektedir. Yüksek lisans eğitimi öncesine ait çeviri etkinliği her ne kadar içgüdüsel bir farkındalık ve kişisel deneyimlere dayanan sınırlı bir altyapıya sahip olmuşsa da, içinde bulunduğum meslek ortamının çeviri üretimini bilimsel bir yaklaşımla incelemek bu altyapıyı daha sağlam temellerle, yeni baştan oluşturmuştur. Kazandığım çeviribilimsel yaklaşımlarla ve çeviribilim kavramlarıyla düşünebilme yetisi, içinde bulunduğum çeviri süreçlerini de farklı bir bakış açısıyla değerlendirme imkanı sağlamıştır. Bir başka ifadeyle, Türkçe'ye aktarılan şehircilik ve mimarlık metinlerinin hangi bütünün parçaları olduğu anlaşılmış, bu bakış açısının yokluğunda belki de bir anlam ifade etmediği için veri olarak değerlendirilmeyen birikimler artık anlamlandırılabilir veriler halini almıştır. Ürettiğim erek metnin hangi amaca ve kitleye yönelik olduğu ile hangi işlevi yükleneceği gibi soruların, etkinliğin bir parçası olduğunu bilmek, sürecin içinde yer alan bir özel alan çevirmeni olarak farkındalığımı arttırmıştır. Yine bu erek metnin, ait olacağı Türkiye şehircilik ve mimarlık yayınları dizgesinde hangi olası konumlarda bulunabileceği ve hem alan çevirilerini hem de tüm çeviri yayınları kapsayan kültür planlaması süreçlerinde hangi anlamı ifade edebileceği üzerinde fikir yürütebilmek ise, sürece dışarıdan ve daha geniş bir zaman perspektifiyle bakmak demektir. Bu çift yönlü farkındalığın, bir

Çeviribilim altyapısı olmadan kazanılamayacağına inanılmaktadır. Bundan sonraki çalışmalarında amaç, tezde yer verilen fikir düzeyindeki saptamalar üzerinde durmak ve bir başlangıç özelliği taşıyan tezin sormayı sağladığı sorulara kapsamı daraltılmış araştırmalarla yanıt aramak olacaktır. eviribilimin desteklediği bir farkındalıkla retil(me)me kararı verilen metinlerin daha nitelikli ve işlevsel bir şehircilik-mimarlık birikimi oluşturacağı ve eviri kavramının farklı disiplinlerin bilgi üretimi ve aktarımı bağlamında daha net bir tanıma kavuşabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

Basılı Kaynaklar

- Akcan, Esra: **Çeviride Modern Olan. Şehir ve Konutta Türk-Alman İlişkileri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009.
- Arseven, Celâl Esad: **Şehircilik (Urbanizm)**, Devlet Basımevi, İstanbul, 1937.
- Bassnett, Susan: "Culture and Translation", **A Companion to Translation Studies** (Ed. Kuhiwczak, P., Littau, K.), Multilingual Matters, 2007, s. 13-24.
- Bassnett, Susan, Lefevere, André: **Constructing Cultures: Essays on Literary Translation**, Multilingual Matters, 1998.
- Batur, Afife: "Modern Olmak: Bir Cumhuriyet Mimarlığı Arayışı", **Modern Türk Mimarlığı: 1900-1980** (Ed. Renata Holod et al.), TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, Ankara, 2007, s. 71-97.
- Cengizkan, Ali: "Ankara'yı Konutla Varetmek: 1975 Sonrasında Kenti Kurmak ve Dönüştürmek", **2000'lerde Türkiye'de Mimarlık: Söylem ve Uygulamalar** (Ed. Tansel Korkmaz), TMMOB Mimarlar Odası, Ankara, 2007, s. 33-68.

Çakın, Şahap, Bölen, Fulin:

Mimarlık Eğitimi Bibliyografyası, İTÜ
Mim. Fak. Yay.: İstanbul, 1982.

Doğramacı, Burcu:

**Kulturtransfer und Nationale Identität.
Deutschsprachige Architekten,
Stadtplaner und Bildhauer in der
Türkei nach 1927**, Mann Verlag, Berlin,
2008.

Duru, Bülent, Alkan, Ayten:

20. Yüzyıl Kenti, İmge Kitabevi, 2002.

Eraydın, Ayda:

“Mekânsal Süreçlere Toplu Bakış”,
**Değişen Mekân. Mekânsal Süreçlere
İlişkin Tartışma ve Araştırmalara
Toplu Bakış: 1923-2003** (Der. Ayda
Eraydın), Dost Kitabevi, Ankara, 2006.

Ersoy, Melih (Der.):

**1960-2010. Kuruluşundan Bugüne
ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama
Bölümü Eğitim Programının Gelişimi**,
ODTÜ Mim. Fak., 2010.

Even-Zohar, Itamar:

“Polysystem Studies”, **Poetics Today**,
11:1, 1990, The Porter Institute for
Poetics and Semiotics.

Even-Zohar, Itamar:

“The Position of Translated Literature
within The Literary Polysystem”, **The
Translation Studies Reader** (Ed.
Lawrence Venuti), Taylor & Francis e-
Library, 2004, s. 192-198.

F. Duarte, Joao, et.al (Ed.):

Translation Studies at the Interface of Disciplines, Benjamins Translation Library, 2006.

Güner, Deniz:

“Enkaz’dan ‘Kentsel Boşluk’a: İzmir Kordonboyu Kıyı Düzenlemesi”,
2000’lerde Türkiye’de Mimarlık: Söylem ve Uygulamalar (Ed. Tansel Korkmaz), TMMOB Mimarlar Odası, Ankara, 2007, s. 69-93.

Holod, Renata, Evin, Ahmet:

“Giriş”, **Modern Türk Mimarlığı: 1900-1980** (Ed. Renata Holod et al.), TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, Ankara, 2007, s. 5-13.

Holmes, James S.:

“The Name and Nature of Translation Studies”, **The Translation Studies Reader** (Ed. Lawrence Venuti), Taylor & Francis e-Library, 2004, s. 172-186.

Kayaoğlu, Taceddin:

Türkiye’de Tercüme Müesseseleri, Kitabevi Yayınları, 1998, İstanbul.

Kent Araştırmaları Bibliyografyası

Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul, 2010.

Korkmaz, Tansel:

“Önsöz: 80’ler ve 90’lar ‘Vitrinde Yaşamak”, **2000’lerde Türkiye’de Mimarlık: Söylem ve Uygulamalar** (Ed. Tansel Korkmaz), TMMOB Mimarlar Odası, Ankara, 2007, s. 1-8.

- Kuban, Doğan: “Önsöz”, **Mimarlıkta Karmaşıklık ve Çelişki**, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yay., 2005.
- Munday, Jeremy: **Introducing Translation Studies: Theories and Applications**, Routledge: Londra, 2001.
- Nicolai, Bernd: **Moderne und Exil. Deutschsprachige Architekten in der Türkei 1925-1955**, Verlag Bauwesen, 1998.
- Nord, Christiane: “Translating as a Purposeful Activity. A Prospective Approach”, **Teflin Journal**, Vol. 17, No: 2, 2006, s. 131-143.
- Ödekan, Ayla: **Türkiye’de 50 Yılda Yayınlanmış Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Mimarlık Tarihi ile İlgili Yayınlar Bibliyografyası (1923-1973)**, İTÜ Matbaası: İstanbul, 1974.
- Reiß, Katharina, Vermeer, Hans J.: **Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie**, Max Niemeyer Verlag: Tübingen, 1984.
- Shuttleworth, Mark: “Polysystem Theory”, **Routledge Encyclopedia of Translation Studies** (Ed. Mona Baker), Routledge: New York, 2001, s. 176-179.
- Sözen, Metin, Tanyeli, Uğur: **Türk Konut Mimarisi Bibliyografyası**, İTÜ Mim. Fak. Yay.: İstanbul, 1984.

- Sözen, Metin, Aktuğ, İlknur, Tanyeli, Uğur: **Türkiye'nin Kentsel Tarihi Bibliyografyası**, İTÜ Mim. Fak. Yay.: İstanbul, 1983.
- Tanyeli, Uğur: "Mimarlık Dili (Yine) Değişirken Türkiye", **Arredamento Mimarlık**, 2004/01, s. 6.
- Tapan, Mete: "Uluslararası Üslup: Mimarlıkta Liberalizm", **Modern Türk Mimarlığı: 1900-1980** (Ed. Renata Holod et al.), TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, Ankara, 2007, s. 109-123.
- Tekeli, İlhan: (a) **Türkiye'nin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011.
- Tekeli, İlhan: (b) **Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011.
- Tekeli, İlhan: "Türkiye'de Mimarlığın Gelişiminin Toplumsal Bağlamı", **Modern Türk Mimarlığı: 1900-1980** (Ed. Renata Holod et al.), TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, Ankara, 2007, s. 13-37.
- Toury, Gideon: **Descriptive Translation Studies and Beyond (Revised Edition)**, Benjamins Translation Library, 2012.

- Toury, Gideon: "The Nature and Role of Norms in Translation", **The Translation Studies Reader** Ed. Lawrence Venuti), Taylor & Francis e-Library, 2004, s. 198-212.
- Türkiye Bibliyografyaları** (CD-ROM): Millî Kütüphane: Ankara, 2003-2008.
- Ünsal, Behçet: "**Kaybettiklerimiz: Celal Esat Hoca**", *Arkitekt*, 1971-01 (345), s. 33-35.
- Vitruvius: **Mimarlık Üzerine On Kitap**, Çev. Suna Güven, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yay., 1998.
- Wolf, Michaela: "Introduction: The Emergence of a Sociology of Translation", **Constructing a Sociology of Translation** (Ed. Wolf, Michaela, Fukari, Alexandra), Benjamins Translation Library, 2007, s. 1-39.
- Yavuz, Yıldırım, Özkan, Suha: "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Yılları", **Modern Türk Mimarlığı: 1900-1980** (Ed. Renata Holod et al.), TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, Ankara, 2007, s. 39-53.
- Yazıcı, Mine: **Çeviribilimde Araştırma**, Multilingual: İstanbul, 2011.
- Yazıcı, Mine: "Çeviribilimde Disiplinlerarası Bir Yöntem: Sorunlar ve Çözümler", **Disiplinlerarası Ortam ve Yöntem**

Sorunları (Ed. Nedret Öztokat),
Multilingual: İstanbul, 2004, s. 111-127.

Yazıcı, Mine:

**Disiplinlerarası Bilim Olarak
Kütüphane Bilimi ve Çeviribilim
İlişkisi**, Doktora Tezi, İÜ, 2003.

Yücel, Atilla:

“Çoğulculuk İş Başında: Türkiye’nin
Bugünkü Mimarlık Manzarası”, **Modern
Türk Mimarlığı: 1900-1980** (Ed. Renata
Holod et al.), TMMOB Mimarlar Odası
Yayınları, Ankara, 2007, s. 125-157.

Yücel, Faruk:

“Türkiye’nin Aydınlanma Sürecinde
Çevirinin Rolü”, **Hacettepe Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 2006, Cilt:
23, Sayı: 2, s. 207-220.

Çevrimiçi Kaynaklar

I. Türk Neşriyat Kongresi Kararları,
<http://www.meb.gov.tr/meb/hasanali/egitimekatkilari/suralar.htm>, (Çevrimiçi), 11
Eylül 2013.

“Amaç ve Kuruluş”, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı,
<http://www.sevkivanlimimarlikvakfi.org.tr/?sayfa=1>, (Çevrimiçi), 17 Eylül 2013.

Berk, Özlem:

“Ulusların ve Ulusal Kimliklerinin
Oluşturulmasında Çeviri Yöntemlerinin
Rol ve İşlevi”, **Muğla Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 4,

2001, s. 49-66, (Çevrimiçi),
http://turkoloji.cu.edu.tr/html/ob_ceviri_yontemleri.htm, 21 Kasım 2013.

“Bir Başkentin Oluşumu. Avusturyalı, Alman ve İsviçreli Mimarların Ankara’daki İzleri”, Goethe-Institut, Ankara, 2010, (Çevrimiçi),
<http://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/trindex.htm> , 25 Şubat 2012.

Mimarlar Odası Arkitekt Veritabanı, <http://dergi.mo.org.tr/detail.php?id=2>
(Çevrimiçi), 22 Eylül 2013.

“Tanzim Esasları” Tanıtım Yazısı, Bibliografi, Arkitekt, 1943, 09-10 (141-142), s. 235-236, Mimarlar Odası Arkitekt Veritabanı,
<http://dergi.mo.org.tr/detail.php?id=2> (Çevrimiçi), 22 Eylül 2013.

Tekeli, İlhan: “Türkiye’de Kent Planlaması
Düşüncesinin Gelişimi”, **Mimar Yunus Aran Anısına XXII. Konferans**, 12
Mayıs 2005, konferans metni,
(Çevrimiçi),
<http://www.yunusaran.org/t%C3%BCrkiyede-kent-planlamas%C4%B1-d%C3%BC%C5%9F%C3%BCncesinin-geli%C5%9Fimi>, 4 Haziran 2013.

Toury, Gideon: **Cultural Planning and Translation**,
(Çevrimiçi),
<http://www.tau.ac.il/~toury/works/gtplan.htm>, 03 Ağustos 2012.

Tümer, Gürhan: “Taut’un ‘Mimarî Bilgisi’ Üzerine Notlar”,
Mimarlık, 337, Eylül-Ekim 2007
(Çevrimiçi),
<http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=287&RecID=1635>, 20 Eylül 2012.

Sözlü Kaynaklar

Demirhan, Bahar: Yapı-Endüstri Merkezi (YEM) Kitap Editörü ve Telif Hakları Uzmanı, 28 Eylül 2011, Fulya, İstanbul.

Tapan, Mete: Mimar, 2 No`lu İstanbul Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu Başkanı, 20 Eylül 2011, Şişli, İstanbul.

Tekeli, İlhan: Şehir Plancısı (Tarih Vakfı Kurucu Üyesi), 20 Şubat 2013, Çankaya, Ankara.

SIRA NO	KİTAP ADI	YAZAR	ÇEVİRMEN	YIL	YAYINEVİ	KAYNAK DİL	KAYNAK KÜLTÜR	KONU	KATEGORİ	METİN TÜRÜ	YAYIN DÜZEYİ
1	Şehir Mimarisi: Şehirleri İnşa Etmek San'atı	Camillo Sitte, Camille Martin	Celâl Esad Arseven	1926	Şehremaneti Matbaası	Fransızca	Fransız	Şehircilik-planlama-mimarî tasarım	Kuram	Deneme/Araştırma	Akademik/Uzmanlık
2	Şehircilik	Ed. Joilland	Emin Erkul	1926	Şehremaneti Matbaası?	Fransızca	Fransız	Şehircilik-planlama	Kuram	Deneme/Araştırma	Akademik/Uzmanlık
3	Paris Şehremaneti Usûl-u Mâî ve İdarî Mecellesi	?	Emin Erkul	?	Şehremaneti Matbaası?	Fransızca	Fransız	Şehircilik-belediyeçilik	Başvuru/Eğitim	Derleme	Uzmanlık
4	Şehirlerin İnşaat ve Islahı	Hotte Heyet-i Fenniyesi	Refik Fenmen	1927	?	Fransızca	Belçika?	Şehircilik-planlama	Başvuru/Eğitim	Araştırma/Derleme	Akademik/Uzmanlık
5	Mimarî Bilgisi	Bruno Taut	Adnan Kolatan	1938	Güzel Sanatlar Akademisi	Almanca	Alman	Mimarlık kuramı-teknîği	Kuram	Deneme	Akademik/Uzmanlık
6	Komün Bilgisi: Şehirciliğe Giriş	Ernst Reuter	Niyazi Çıtakoğlu	1940	Bekir Sıtkı Baykal, Ankara	Almanca	Alman	Şehircilik-planlama	Kuram/Başvuru	Deneme/Araştırma	Akademik/Uzmanlık
7	(Şehir İmar Planları) Tanzim Esasları	Karl B. Lohman	Celâl M. Ulsan	1942	Nafia Vekaleti (Ankara Ulusal Matbaa)	İngilizce	ABD	Şehircilik-planlama	Başvuru/Eğitim	Araştırma/Derleme	Akademik/Uzmanlık
8	Yunan ve Roma Sanatı	Andreas Rumpf	Jale İnân	1949	İTÜ Mim. Fak. Yay.	Almanca	Alman	Yunan/Roma mimarlığı- arkeoloji	Tarih/Başvuru	Araştırma	Akademik/Uzmanlık
9	Mimarî Kompozisyonun Prensipleri	Howard Robertson, Robert Atkinson	Sermet Gürel	1949	İTÜ Mim. Fak. Yay.	İngilizce	ABD	Mimarî tasarım-teknik	Başvuru/Eğitim	Ansiklopedik	Akademik/Uzmanlık
10	Yapı Mühendisleri ve Mimarlar için Kimya	Richard Grün	Nami Serdaroğlu	1951	İTÜ Mim. Fak. Yay.	?	?	İnşaat tekniği	Başvuru/Eğitim	Ansiklopedik	Uzmanlık
11	Şehir İmar Planlarının Tanziminde Prensip ve Usuller	Russell van Black	Celâl M. Ulsan	1953	?	İngilizce	ABD	Şehircilik-planlama	Başvuru/Eğitim	Araştırma/Derleme	Akademik/Uzmanlık
12	Alahan Manastırı Mimarisi Üzerinde Bir Araştırma	P. Verzone	Mükerrem Osman	1955	İTÜ Mim. Fak. Yay.	İtalyanca	İtalyan	Alahan Manastırı mimarisi	Tarih/Başvuru	Araştırma	Akademik
13	Şehirciliğin ve Memleket Planlamasının Esasları	A. Ernst Egli	Kenan Taşpınar	1957	TODAİE	Almanca	Alman (Avusturya/İsviçre)	Şehircilik-planlama	Başvuru/Eğitim	Araştırma/Derleme	Akademik/Uzmanlık
14	İskan, Planlama, Köy ve Turizm Mevzularında Anadolu'da Üç Tetkik Seyahati	A. Ernst Egli	Kenan Taşpınar	1958	TODAİE	Almanca	Alman (Avusturya/İsviçre)	Şehircilik-planlama	Başvuru/Eğitim	Araştırma/Derleme	Akademik/Uzmanlık
15	Şehircide Aranan Vasıflar (İngiliz Krallık Komisyonu "Schuster" Raporu)	İngiliz Krallık Komisyonu	Fehmi Yavuz	1960	Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara	İngilizce	İngiliz	Şehircilik-planlama	Başvuru/Eğitim	Araştırma/Derleme	Akademik/Uzmanlık
16	İnsana Dönüş	Frank Lloyd Wright	Şevki Vanlı	1960	Dost Kitabevi	İngilizce	ABD	Mimarlık kuramı	Kuram	Deneme	Akademik/Uzmanlık
17	Türkiye'de Sosyal Mesken İnşaatının Hazırlanması ve Teşvikiyle İlgili Çalışmalar	W. Triebel	Bülent Özer	1961	İTÜ Mim. Fak. Yapı Araş. Kur.	Almanca	Alman	Konut-planlama	Başvuru	Araştırma	Akademik
18	Bina Temel Hesapları Hakkında AİJ Standartı	Japonya Mim. Ens. Yapı Standartları Komitesi	Vahit Kumbasar	1964	İTÜ	Japonca?	Japon	Afet bölgesi yapı standartları	Başvuru	Araştırma	Akademik/Uzmanlık
19	Kuzey Memleketlerinde Konut Yapımı	?	M. Tarım	1964	İTÜ Mim. Fak. Yapı Araş. Kur.	?	?	Konut tasarımı	Başvuru/Eğitim	Araştırma	Akademik/Uzmanlık
20	Modern Mimarinin Gelişimi	Jürgen Joedicke	Bülent Özer, Orhan Göçer	1966	İTÜ Mim. Fak. Yay.	Almanca	Alman	Modern mimarlık tarihi	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık
21	Form Arama'sı	Elieel Saarinen	Mukbil Gökdoğan	1967	İTÜ Mim. Fak. Yay.	İngilizce	Fin	Mimarî tasarım-teknik	Kuram	Deneme	Akademik/Uzmanlık
22	Eski Mısır Mimarisindeki Nisbetler	V. Vladimirov	Hamit Dilgan, Selim Palavan	1968	İTÜ Mim. Fak. Yay.	Rusça?	Rus?	Mısır mimarlığında matematik armoni	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık
23	Hümanist Bir Bilim Dalı Olarak Sanat Tarihi	Erwin Panofsky	Afife Batur, Selçuk Batur	1968	İTÜ Mim. Fak. Yay.	İngilizce?	Alman	Genel mimarlık/sanat tarihi	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık
24	Şehircel Bölgelerde Sosyal ve Kültürel Değişmelerin Ölçülmesi	Richard L. Meier	Refik Hammaş	1968	İmar ve İskan Bakanlığı	İngilizce	ABD	Şehircilik-planlama	Başvuru/Eğitim	Araştırma/Derleme	Akademik/Uzmanlık

SIRA NO	KİTAP ADI	YAZAR	ÇEVİRMEN	YIL	YAYINEVİ	KAYNAK DİL	KAYNAK KÜLTÜR	KONU	KATEGORİ	METİN TÜRÜ	YAYIN DÜZEYİ
36	Şehir Planlaması ve Şehir Araştırması	Robert C. Weaver	Haldun İnanlı	1969	İmar ve İskan Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü Sosyal Araştırma Dairesi Çeviri Serisi 50	İngilizce	ABD	Şehircilik-planlama	Kuram/Başvuru	Araştırma	Akademik/Uzmanlık
37	Mesken ve Şehir Gelişmesi Konusunda Milli Bir Araştırma Programı	Harvey S. Perloff	O. Şener	1969	İmar ve İskan Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü Sosyal Araştırma Dairesi Çeviri Serisi 42	İngilizce	ABD	Şehircilik-planlama	Başvuru/Eğitim	Araştırma/Deleme	Akademik/Uzmanlık
38	Sosyoloji ve Şehir Planlaması	Raymond Ledrut, Christian Ray	Ela Güntekin	1969	İmar ve İskan Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü Sosyal Araştırma Dairesi Çeviri Serisi 36	?	karma	Şehircilik-sosyoloji	Başvuru/Eğitim	Araştırma/Deleme	Akademik/Uzmanlık
39	Aile ve Mesken Konusunda Fransız Mimarların Bugünkü Eğilimleri	Paul H. Chombart de Lauwe	Ayda Yörükcan	1969	İmar ve İskan Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü Sosyal Araştırma Dairesi Çeviri Serisi	Fransızca	Fransız	Konut tasarımı	Başvuru	Araştırma	Akademik/Uzmanlık
40	Bugün ve Yarın için Konut	?	Nigan Bayazıt	1969	İTÜ Mim. Fak.	?	?	Konut tasarımı	Başvuru/Eğitim	Araştırma	Akademik/Uzmanlık
41	1960'larda Mimari: Ümitler ve Kuşku	Siegfried Giedion	Selçuk Batur	1970	İTÜ Mim. Fak.	Almanca?	İsviçreli	Modern mimarlık tarihi	Tarih	Araştırma/deneme	Akademik/Uzmanlık
42	Avrupa Mimarısının Anahatları	Nikolaus Pevsner	Selçuk Batur	1970	İTÜ Mim. Fak. Mim. Tar. ve Rölöve Kür.	Almanca	Alman	Avrupa mimarlık tarihi	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık
43	Tarihte Neler Oldu	Gordon Childe	Alaeddin Şenel, Mete Tunçay	1974 1982 1995	Yeni Alan	İngilizce	Avustralya	Genel mimarlık tarihi	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık
44	Mimarlık Tarihi	Jean-Charles Moreux	Zeynep Çelik	1975	Gelişim	Fransızca	Fransız	Genel mimarlık tarihi	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık/Popüler
45	Çevresel Dizayn Eğitimi için Bir Çalışma. Princeton Üniversitesi Raporu		Teoman Doruk	1976	İTÜ Mim. Fak.	İngilizce	ABD	Mimari tasarım-teknik	Başvuru	Araştırma	Akademik/Uzmanlık
46	Ot Yetişmez Artık	Hermann Mattern	Necibe Çakıroğlu	1977	İTÜ Mim. Fak.	Almanca	Alman	Mimarlık kuramı	Kuram	Deneme	Akademik/Uzmanlık
47	Modern Mimarlık	Vincent Scully	Selçuk Batur	1980	Çevre Yay.	İngilizce	ABD	Cumhuriyet dönemi mimarlığı	Tarih	Araştırma	Uzmanlık/Popüler
48	Mimarlıkta Taşıyıcı Sistemler	Mario Salvadori, Robert Heller	Hasan Karataş	1980	İTÜ Mim. Fak.	İngilizce?	karma	Taşıyıcı sistemler	Başvuru/Eğitim	Ansiklopedik	Akademik/Uzmanlık
49	Ortaçağ Kentleri: Kökenleri ve Ticaretin Canlanması	Henri Pirenne	Şadan Karadeniz	1982 1990	Dost İletişim	Fransızca	Fransız	Ortaçağ kentleri	Tarih/Başvuru	Araştırma	Akademik/Uzmanlık/Popüler
50	Hilîlî Mimarlığı	Wulf Schirmer	Beral Madra	1982	Arkeoloji ve Sanat Yay.	Almanca	Alman	Hilîlî mimarlığı	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık
51	Afet Bölgeleri ve Uygulanacak Yöntemler	?	Orhan Göçer	1983	İTÜ Mim. Fak. Yapı Araş. Kur.	?	?	Afet bölgeleri	Başvuru/Eğitim	Araştırma	Akademik/Uzmanlık
52	Rodos'ta Türk Mimarisi	Hermes Balducci	Celalettin Rodoslu	1987	Türk Tarih Kurumu	İtalyanca?	İtalyan	Rodos mimarlık tarihi	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık
53	Uygurluğun Doğuşu	Henri Frankfort	Alaeddin Şenel	1989	Verso	?	Hollandalı	Genel Mimarlık tarihi	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık
54	Mimarlık Üzerine On Kitap	Vitruvius	Suna Güven	1990- 1993- 1998- 2005	Şevki Vanlı Mim. V.	İngilizce??	Latin	Antik mimarlık kuramı-tasarım-planlama	Kuram/Tarih/Başvuru/Eğitim	Deneme/Ansiklopedik	Akademik/Uzmanlık/Popüler
55	Mimari Eleştiri Yazıları	Alan Colquhoun	Ali Cengizkan	1990 2005	Şevki Vanlı Mim. V.	İngilizce	ABD	Mimarlık kuramı	Kuram	Deneme	Akademik
56	İnsan ve Kent	Henri Laborit	Bertan Onaran	1990	Payel	Fransızca	Fransız	Şehircilik-sosyoloji	Kuram/Tarih/Başvuru	Kuram/Araştırma	Akademik/Uzmanlık/Popüler
57	Mimarlıkta Karmaşıklık&Çelişki	Robert Venturi	Serpil Merzi	1991 2005	Şevki Vanlı Mim. V.	İngilizce	ABD	Modern-postmodern mimarlık	Kuram	Deneme	Akademik/Uzmanlık

SIRA NO	KİTAP ADI	YAZAR	ÇEVİRMEN	YIL	YAYINEVİ	KAYNAK DİL	KAYNAK KÜLTÜR	KONU	KATEGORİ	METİN TÜRÜ	YAYIN DÜZEYİ
58	20. Yüzyıl Mimarisinde Program ve Manifestolar	Ulrich Conrads	Sevinç Yavuz	1991	Şevki Vanlı Mim. V.	Almanca/İngilizce	Alman	Modern mimarlık eleştirisi	Kuram	Araştırma/deneme	Akademik/Uzmanlık
59	Gotik Mimarlık ve Skolastik Felsefe: Ortaçağda Sanat, Felsefe ve Din Arasındaki Benzerliklerin İncelenmesi	Erwin Panofsky	Engin Akyürek	1991	Ara Yay.	İngilizce	Alman	Mimarlık tarihi-felsefe	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık
60	Konut Sorunu	Friedrich Engels	Güneş Özdural	1992	Sol	Almanca	Alman	Konut-planlama	Başvuru/Kuram	Araştırma/deneme	Akademik/Uzmanlık/Popüler
61	Las Vegas'ın Öğrettikleri	Robert Venturi, Denise Scott Brown, Steven Izenour	Serpil Merzi	1993-2002	Şevki Vanlı Mim. V.	İngilizce	ABD	Mimarlık kuramı	Kuram	Deneme	Akademik/Uzmanlık
62	Mimarlığın Öyküsü	Leland M. Roth	Ergün Akça	1993-2002-2006	Akçalı-Kabalıcı	İngilizce	ABD	Genel mimarlık tarihi	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık/Popüler
63	18. Yüzyılın Sonunda İstanbul	Cosimo Comidas de Carbognano	Erendiz Özbayoğlu	1993-2005	Eren Yay.	İtalyanca/Latince	İtalyan	İstanbul şehir/mimarlık tarihi	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık/Popüler
64	Yaşanan Mimari	Steen Eiler Rasmussen	Ömer Erduran Birsan Doruk	1964-1994-2010	Remzi İTÜ Mim. Fak.	?	Danimarkalı	Mimarlık eserleri incelemesi	Başvuru	Araştırma	Uzmanlık/Popüler
65	Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor: Modernite Deneyimi	Marshall Berman	Bülent Peker, Ümit Altuğ	1994	İletişim	İngilizce	ABD	Mimarlık-felsefe-toplum-modernizm	Kuram	Deneme	Akademik/Uzmanlık/Popüler
66	İstanbul'da Justinianus Döneminde Yapılar	Prokopios	Erendiz Özbayoğlu	1994	Arkeoloji ve Sanat Yay.	?	Bizans	Roma mimarlığı	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık
67	Postmodernliğin Durumu	David Harvey	Sungur Savran	1997-2010	Metis	İngilizce	İngiliz	Mimarlık-toplum-postmodernizm	Kuram	Deneme	Akademik/Uzmanlık/Popüler
68	Kent, Sınıf, İktidar	Manuel Castells	Asuman Erendil	1997	Bilim ve Sanat	İngilizce	Fransız	Şehircilik-toplum-modernizm	Kuram	Araştırma/deneme	Akademik/Uzmanlık
69	Eski Anadolu Mimarlığı	Rudolf Naumann	Beral Madra	1998-2007	Türk Tarih Kurumu	Almanca?	Alman	Anadolu mimarlık tarihi	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık
70	Kentsiz Kentleşme	Murray Bookchin	Burak Özyalçın	1999	Ayrıntı	İngilizce	ABD	Kültür-şehir araştırmaları-sosyal yaşam	Kuram	Araştırma	Akademik/Uzmanlık/Popüler
71	Mekanları Tüketmek	John Urry	Rahmi G. Ögdül	1999	Ayrıntı	İngilizce	İngiliz	Şehircilik-toplum	Kuram	Deneme	Akademik/Uzmanlık/Popüler
72	Kent ve Halk. Kent Üzerine Alternatif Düşünceler	Jean Robert	? (Yay. Haz. Sibel Özbudun)	1999	Ütopya Yay.	İngilizce	?	Şehircilik-toplum	Kuram	Deneme	Akademik/Uzmanlık/Popüler
73	Gözün Vicdanı	Richard Sennett	Can Kurultay	1999	Ayrıntı	İngilizce	ABD	Mimarlık-toplum	Kuram	Deneme	Akademik/Uzmanlık/Popüler
74	Geç Antik Çağda Kent	Andrew Poulter, Claude Lepelley, Cristina La Rocca, Hugh Kennedy, Jill Harries, Philip Dixon, Richard Reece	Ertuğrul Güven, Suna Güven	1999	Homer	İngilizce	Karma	Antik kent tarihi	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık/Popüler
75	Edime Evkaf-ı İslamiye Tarihi. Camiler ve Mescidler	Rifat Osman Tosyavizade	Ülkü (Ayan) Özsoy	1999	Vakıflar Gen. Müd. Yay.	Osmanlıca	Osmanlı	Osmanlı mimarlığı	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık
76	İstanbul'un Mimari Sanatı	Cornelius Gurlitt	Rezan Kızıltan, Christopher Bailey	1999	Enformasyon ve Dökümantasyon Hiz. Vak.	Almanca/İngilizce	Alman	İstanbul kent/mimarlık tarihi	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık
77	Kentler Kapitalizm ve Uygarlık	R. J. Holton	Ruşen Keleş	1999	İmge	İngilizce	İngiliz?	Kent tarihi-sosyoloji	Kuram/Tarih	Deneme/Araştırma	Akademik/Uzmanlık/Popüler
78	Antik Dünyada Kırsal ve Kent	Andrew Wallace-Hadrill, John Rich	Lale Özgenel	2000	Homer	İngilizce	İngiliz-ABD	Antik kent tarihi	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık
79	Yunan ve Roma Dünyasında Kent	E. J. Owens	Cana Bilisel	2000	Homer	İngilizce	İngiliz?	Antik kent tarihi	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık
80	Antik Roma'da Mimarlık ve Mühendislik	Fritz Kretschmer	Z. Zühre Ikgelen	2000	Arkeoloji ve Sanat Yay.	Almanca?	Alman	Roma mimarlığı/kent tarihi	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık
81	Kentlerin Doğuşu	Dominique Valbelle, Jean-Louis Huot, Jean-Paul Thalmann	Ali Bektaş Girgin	2000	İmge	Fransızca	Fransız	Genel kent tarihi	Tarih	Araştırma	Uzmanlık/Popüler
82	Roma Mimarlığı	Martin Thorpe	Rifat Akbulut	2002	Homer	İngilizce	ABD?	Roma mimarlığı/kent tarihi	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık/Popüler
83	İstanbul'un Tarihsel Topografyası	Wolfgang Müller-Wiener	Ülker Sayın	2002	YKY	Almanca	Alman	İstanbul kent/mimarlık tarihi	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık/Popüler
84	Pergamon. Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları	Wolfgang Radt	Suzan Tammer	2002	YKY	Almanca	Alman	Antik kent tarihi	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık/Popüler
85	Türkiye Uygurluklar Rehberi 1-2-3-4-5	John Freely	Aslı Biçen, Gürol Koca, Tuncay Birkan	2002	YKY	İngilizce	ABD	Türkiye mimarlık tarihi, arkeoloji	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık/Popüler
86	Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeoloji	Charles Texier	Ali Suat Bey (1869-1932)	2002	Enformasyon ve Dökümantasyon Hiz. Vak.	Fransızca	Fransız	Türkiye mimarlık tarihi, arkeoloji	Tarih	Araştırma/gezi	Akademik/Uzmanlık/Popüler

SIRA NO	KİTAP ADI	YAZAR	ÇEVİRMEN	YIL	YAYINEVİ	KAYNAK DİL	KAYNAK KÜLTÜR	KONU	KATEGORİ	METİN TÜRÜ	YAYIN DÜZEYİ
87	20. Yüzyıl Kenti	Paul K. Hatt, Albert J. Reiss, Gideon Sjöberg, Chauncy D. Harris, Edward L. Ullman, Louis Wirt, Robert Fishman, David Harvey, Thomas A. Reiner, Robert H. Wilson, Suzanne Mackenzie, Edward W. Soja	Ayten Alkan, Bülent Duru	2002	İmge	İngilizce?	İngiliz-ABD	Genel Kent tarihi	Başvuru/Eğitim	Deneme	Akademik/Uzmanlık/Popüler
88	Sosyal Adalet ve Şehir	David Harvey	Mehmet Morali	2003-2009	Metis	İngilizce	İngiliz	Şehir-toplum-mekan	Kuram	Deneme	Akademik/Uzmanlık/Popüler
89	Yunan Mimarlığı	R. A. Tomlinson	Rıfat Akbulut	2003	Homer	İngilizce	ABD?	Yunan mimarlığı	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık/Popüler
90	Sigorta Haritalarında İstanbul	Jacques Pervititch	Zülal Kılıç	2003	Tarih Vakfı Yay.	Fransızca	Fransız	İstanbul kent/mimarlık tarihi	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık/Popüler
91	Evler, Mevsimler, Paris-Ankara Yürüyüşü Boyunca Gözlemlenen Yerel Mimarlıklar	Sophie Bohl, Xavier Bohl Raverdy	Alp Tümertekin	2003	YKY	Fransızca	Fransız	Yerel mimarlık ürünleri	Başvuru	Araştırma	Akademik/Uzmanlık/Popüler
92	Yapılar Kitabı: (Tezkiretül Bunyan ve Tezkiretül Ebniye): (Mimar Sinan'ın Anıları)	Sa'i Mustafa Çelebi Nakkaş	Hayati Develi	2003	K Kitaplığı	Osmanlıca	Osmanlı	Mimar Sinan	Başvuru/Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık/Popüler
93	Bahçelerin ve Parkların Tarihi	Hans Sarkowicz	Ersel Kayaoglu	2003	Dost Kitabevi	Almanca	Alman	Parklar ve bahçeler	Tarih/Başvuru	Araştırma	Akademik/Uzmanlık/Popüler
94	Şehir	Weber	Musa Ceylan	2003	Bakış	Almanca	Alman?	Şehircilik	Kuram	Araştırma/Deneme	Akademik/Uzmanlık/Popüler
95	Büyükada Anıtlar Rehberi	Jak Deleon	Priscilla Mary Işın, Jak Deleon	2003	Remzi	Türkçe/İngilizce	?	Anıtlar	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık/Popüler
96	Kültür Mimarlık Tasarım	Amos Rapoport	Selçuk Batur	2004	YEM	İngilizce	Polonya	Kültür-mekan-toplum	Kuram	Araştırma/Deneme	Akademik/Uzmanlık/Popüler
97	Kentlerin Dönüşümü	David C. Thorns	Esra Nal, Hasan Nal	2004	Soyak	İngilizce	Avustralya	Şehir çalışmaları	Kuram	Araştırma/Deneme	Akademik/Uzmanlık/Popüler
98	Roma Sanatı ve Mimarlığı	Mortimer Wheeler	Zeynep Koçel Erdem	2004	Homer	İngilizce	İngiliz	Roma mimarlığı	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık/Popüler
99	Strüktür Sistemleri	Heino Engel	?	2004	Tasarım	Almanca	Alman	Mimarlık tekniği	Başvuru/Eğitim	Ansiklopedik	Akademik/Uzmanlık
100	Ayasofya	W. Eugene Kleinbauer, Anthony White, Henry Matthews	Handan Cingi	2004	Arkeoloji ve Sanat Yayınları Scala Publishers Ltd.	İngilizce	?	Ayasofya	Tarih/Başvuru	Ansiklopedik/Araştırma	Akademik/Popüler
101	Akılalmaz Yapılar	Michael Cox	Selda Göktan	2004	Timaş	İngilizce	ABD?	Genel mimarlık tarihi	Başvuru	Ansiklopeik	Akademik/Uzmanlık/Popüler
102	Dünyada Mimarlık Mesleği Uygulaması	Uluslararası Mim. Bir.	Arif Şentek, Tuğçe Selin Tağmat	2004	Mimarlar Odası Yay.	İngilizce?	karma	Meslek bilgisi	Başvuru	Derleme	Akademik/Uzmanlık/Popüler
103	Malaparte Evi	Marida Talamona	Alp Tümertekin	2004	YKY	Fransızca	İtalyan?	Mimarlık tekniği	Proje/Ofis Tanıtımı	Araştırma	Akademik/Uzmanlık/Popüler
104	Zaman İçinde Mimari	Mohsen Mostafavi, David Leatherbarrow	Yusuf Civelek	2005	Ötüken Neşriyat	İngilizce	ABD	Mimarlık kuramı	Kuram	Deneme	Akademik/Uzmanlık/Popüler
105	İnsanca Yaşamak için Şehir ve Konut	Derleme-Le Corbusier	Ayda Yörükün	2005	Babil	Fransızca	Fransız	Şehircilik-konut	Kuram	Araştırma/deneme	Akademik/Uzmanlık/Popüler
106	Mimarlığın Klasik Dili	John Summerson	Turgut Saner	2005	Homer	İngilizce	İngiliz	Genel Mimarlık tarihi	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık/Popüler
107	İslam Sanatı ve Mimarlığı	Robert Hillenbrand	Çiğdem Kafesioğlu	2005	Homer	İngilizce	İngiliz?	İslam mimarlığı	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık/Popüler
108	İstanbul'un Bizans Anıtları	John Freely, Ahmet S. Çakmak	F. Gülnu Tanman	2005	YKY	İngilizce	ABD	İstanbul kent/mimarlık tarihi	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık/Popüler
109	Avrupa Mimarlar Konseyi Politika Kitabı 2004: Mimarlık ve Yaşam Kalitesi	Avrupa Mimarlar Konseyi	Aydan Erim	2005	Mimarlar Odası Yay.	İngilizce	karma	Mimarlık-yaşam kalitesi ilişkisi	Başvuru	Derleme	Akademik/Uzmanlık
110	Şehir Ormancılığı Rehberi	Robin Morgan (World Forestry Center)	Hidayet Karakurt	2005	İzmir Büyükşehir Belediyesi Su ve Kanalizasyon İdaresi Gn. Md.	İngilizce	ABD?	Kent peyzajı	Başvuru/Eğitim	Araştırma	Uzmanlık
111	Şehir ve Cemiyet	Weber, Tönnies, Simmel	Ahmet Aydoğan	2005		Almanca-İngilizce	Alman?	Şehir-toplum-mekan	Kuram	Araştırma/deneme	Akademik/Uzmanlık/Popüler
112	Metafor Olarak Mimari	Kojin Karatani (ed.)	Barış Yıldırım	2006	Metis	İngilizce (Japonca??)	Japon	Mimarlık kuramı	Kuram	Deneme	Akademik/Uzmanlık/Popüler
113	Hafıza Mekanları	Pierre Nora	Mehmet Emin Özcan	2006	Dost	Fransızca?	Fransız	Şehir-mimarlık-mekan	Kuram	Deneme	Akademik/Uzmanlık/Popüler
114	Şehrin Mimarisi (1966)	Aldo Rossi	Nurdan Gürbilek	2006	Kanat Kitap	İtalyanca?	İtalyan	Modern mimarlık eleştirisi	Kuram	Deneme	Akademik/Uzmanlık/Popüler

SIRA NO	KİTAP ADI	YAZAR	ÇEVİRMEN	YIL	YAYINEVİ	KAYNAK DİL	KAYNAK KÜLTÜR	KONU	KATEGORİ	METİN TÜRÜ	YAYIN DÜZEYİ
115	Mimarlık Tarihi	Gerard Monnier	İsmail Yerguz	2006	Dost	Fransızca	Fransız	Genel mimarlık tarihi	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık/Popüler
116	Bauhaus ve Sonrası	Tom Wolfe	Feyyaz Erpi	2006	Keşif Yayınevi	İngilizce	ABD	Modern mimarlık tarihi	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık/Popüler
117	Divanyolu	Maurice M. Cerasi	Ali Özdamar	2006	Kitap Yay.	İtalyanca	İtalyan	Osmanlı mimarlığı	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık/Popüler
118	Avrupa Tarihinde Kentler	Leonardo Benevolo	Nur Nirven	2006	Literatür	İtalyanca	İtalyan	Avrupa kent/mimarlık tarihi	Tarih	Araştırma	Akademik/Popüler
119	Mimaride Estetik	Roberto Masiero	Fırat Genç	2006	Dost	İtalyanca	İtalyan	Estetik tarihi	Tarih/Başvuru	Araştırma	Akademik
120	Tarih Boyunca Kent	Lewis Mumford	Gürol Koca	2007	Ayrıntı	İngilizce	ABD	Kent-felsefe-mimarlık	Kuram	Deneme	Akademik/Uzmanlık/Popüler
121	Gecekondu Gezegeni	Mike Davis	Gürol Koca	2007	Metis	İngilizce	ABD	Kent-felsefe-mimarlık	Kuram	Deneme	Akademik/Uzmanlık/Popüler
122	Mutluluğun Mimarisi	Alain de Botton	Banu Tellioglu Altuğ	2007	Sel	İngilizce	İngiliz	Mimarlık kuramı	Kuram	Deneme	Akademik/Uzmanlık/Popüler
123	Şehirler	John Reader	Fatime Bahar Karıldağ	2007	YKY	İngilizce	İngiliz	Kent	Kuram	Araştırma/deneme	Akademik/Popüler
124	İslam Sanatı ve Mimarisi	Markus Hattstein, Peter Delius	Nurettin Elhüseyni	2007	Literatür	Almanca?	Alman	İslam mimarlığı	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık/Popüler
125	Elhamra	Robert Irwin	Fatma Uslu	2007	YKY	İngilizce	İngiliz	Elhamra Sarayı	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık/Popüler
126	Gaudi'den Le Corbusier'ye Arı Kovanı Metaforu	Juan Antonio Ramirez	Ayfer Tekar Garcia	2007	Dost	İspanyolca	İspanyol	Mimarlık tarihinde arı kovanının simgesel yeri	Tarih	Araştırma	Akademik/Popüler
127	Umut Mekanları	David Harvey	Zeynep Gambetti	2008	Metis	İngilizce	İngiliz	Kültür-mekan-toplum	Kuram	Deneme	Akademik/Popüler
128	Osmanlı Döneminde Balkanların Şekillenmesi	Heath W. Lowry	Ahmet Cemal	2008	Bahçeşehir Üni.	İngilizce	ABD	Kuzey Yunanistan'da Osmanlı mimarlık tarihi	Tarih	Araştırma	Akademik/Popüler
129	İmanin ve İktidarın Hizmetinde İslam Mimarisi	Henri Stierlin	Ali Berktaş	2008	YKY	Fransızca	Fransız	İslam mimarlığı	Tarih	Araştırma	Akademik/Popüler
130	Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Mimarisinin Doğuşu Kökeni	Károly Kos	Naciye Üngörmüş	2008	Kaynak	İngilizce	Macar	İstanbul kent/mimarlık tarihi	Tarih	Araştırma	Akademik/Popüler
131	Çizimlerle Bina Yapım Rehberi	Francis D. K. Ching, Cassandra Adams	Tuğçe Selin Tağmat	2008	YEM	İngilizce	ABD	Mimarlık tekniği	Başvuru/Eğitim	Ansiklopedik	Uzmanlık
132	Neufert Yapı Tasarımı	Ernst Neufert	Çağla Özasan (ed.?)	2008	Beta	Almanca	Alman	Mimarlık tekniği	Başvuru/Eğitim	Ansiklopedik	Akademik/Uzmanlık
133	İç Mekan Tasarımı	Francis D. K. Ching	Belgin Elcioğlu	2004-2006-2008	YEM	İngilizce	ABD	Mimarlık tekniği	Başvuru/Eğitim	Ansiklopedik	Uzmanlık
134	Bellek Yitiminin Ardından	Attilio Petruccioli	Burcu Kütükcüoğlu	2008	YEM	İtalyanca	İtalyan	İslam kent dokusu analizi	Araştırma	Araştırma/deneme	Akademik
135	Mimarlık Öğrencileriyle Söyleşi	Le Corbusier	Samih Rifat	2007-2008-2009	YKY	Fransızca	Fransız	Mimarlık-felsefe-toplum-modernizm	Kuram	Deneme	Akademik
136	Pasajlar	Walter Benjamin	Ahmet Cemal	2009	YKY	Almanca	Alman	Mimarlık kuramı	Kuram	Araştırma/deneme	Akademik
137	Tasarım ve Suç	Hal Foster	Elçin Gen	2009	İletişim	İngilizce	ABD	Mimarlık kuramı	Kuram	Deneme	Akademik/Popüler
138	Osmanlılar'ın Ayak İzlerinde	Heath W. Lowry	Hakan, Şebnem Girginer	2009	Bahçeşehir Üni.	İngilizce	ABD	Kuzey Yunanistan'da Osmanlı mimarlık tarihi	Tarih	Araştırma/gezi	Akademik/Popüler
139	Osmanlı Altın Çağının Mimarı Sinan	Ernst Egli	İbrahim Ataç	2009	Arkeoloji ve Sanat Yay.	Almanca?	Alman	Osmanlı mimarlığı	Tarih	Araştırma	Akademik/Popüler
140	Şark Seyahati. İstanbul 1911	Le Corbusier	Alp Tümtürkin	2009	İş Bankası Kültür Yay.	Fransızca	Fransız	İstanbul kent/mimarlık tarihi	Tarih	Araştırma/gezi	Akademik/Popüler
141	...izimler-Mimarlığı Anlamak	Jeremy Melvin	Murat Şahin	2009	YEM	İngilizce	İngiliz/Fransız	Genel mimarlık tarihi/Mimarlık akımları	Başvuru/Eğitim	Ansiklopedik	Akademik/Uzmanlık/Popüler
142	Mimarlık	Daniel Borden, Jerzy Elzanowski	Derya Nüket Özer (ed.)	2009	NTV	?	karma	Genel mimarlık	Başvuru	Derleme	Popüler
143	Mimarlık Okulunda Öğrendiğim 101 Şey	Matthew Frederick	Volkan Atmaca	2009	YEM	İngilizce	ABD	Mimarlık eğitimi	Başvuru/Eğitim	Ansiklopedik?	Akademik/Popüler
144	Yüksek Yoğunluklu Konutlar	Sergi Costa Duran	Derya Nüket Özer (ed.)	2009	YEM	İspanyolca?	İspanyol	Dünyadan proje örnekleri	Proje/Ofis Tanıtımı	Derleme	Uzmanlık
145	Mimarlık Kalıcıdır	Carlo Baumschlager, Dietmar Eberle	Yeşim Tükel Kılıç, Ülker İnce, Sema Bulutsuz	2009	Milli Reasürans T.A.Ş.	Almanca?	Avusturya	Baumschlager-Eberle eserleri	Proje/Ofis Tanıtımı	Derleme	Akademik/Uzmanlık
146	Görmek ve Yazmak	Christian de Portzamparc, Philippe Sollers	Cem İleri	2010	YKY	Fransızca?	Fransız	Kent-felsefe-mimarlık	Kuram	Deneme	Akademik
147	Bir Mimarlığa Doğru	Le Corbusier	Serpil Merzi	2007-2010	YKY	İngilizce	Fransız	Mimarlık kuramı	Kuram	Deneme	Akademik
148	Modern Mimarlık ve Şehircilik Tarihi	Michel Ragon	Murat Aykaç Erginöz	2010	Kabalcı	İngilizce	Fransız	Mimarlık tarihi-modernizm	Tarih	Araştırma	Akademik/Popüler
149	Brunelleschi'nin Kubbesi	Ross King	Belkis Dışbudak Çorakçı	2010	YEM	İngilizce	Kanadalı	Uygulama (Brunelleschi)	Tarih	Araştırma/Ansiklopedik	Akademik/Popüler

SIRA NO	KİTAP ADI	YAZAR	ÇEVİRMEN	YIL	YAYINEVİ	KAYNAK DİL	KAYNAK KÜLTÜR	KONU	KATEGORİ	METİN TÜRÜ	YAYIN DÜZEYİ
150	Çocuklar için Şantiye Günlüğü	Ferenc Molnar, Rolf Toyka, Heike Ossenkop	Bahar Siber	2010	YEM	İngilizce	karma	Mimarlık tekniği	Başvuru/Eğitim	Ansiklopedik	Uzmanlık/Popüler
151	Cami / Mimarîye Meraklı Çocuklar ve Büyüklükler için	David Macaulay	Mehmet Ali Özkan	2010	Kaknüs	İngilizce	ABD	Mimarlık tekniği	Başvuru	Ansiklopedik	Uzmanlık/Popüler
152	Mimarlık ve Sanatta Yaratıcı Bir Süreç: Çizim	Francis D. K. Ching	Çelen Birkan	2010	YEM	İngilizce	ABD	Mimarlık tekniği	Başvuru/Eğitim	Ansiklopedik	Uzmanlık/Popüler
153	Mimarlık, Biçim, Mekan ve Düzen	Francis D. K. Ching	Sevgi Lökçe	2007-2008-2010	YEM	İngilizce	ABD	Mimarlık tekniği	Başvuru/Eğitim	Ansiklopedik	Uzmanlık/Popüler
154	Adım Adım Tasarım Fikirleri	Bert Bielefeld, Sebastian El Khoul	Volkan Atmaca	2010	YEM	İngilizce/Almanca?	Alman	Tasarım	Başvuru	Ansiklopedik	Uzmanlık/Popüler
155	Çağdaş Konut Mimarîsinden Detaylar	Virginia McLeod	Tuğçe Selin Tağmat	2010	YEM	İngilizce	İngiliz	Dünyadan proje örnekleri	Proje/Ofis Tanıtımı	Derleme	Uzmanlık/Popüler
156	Osmanlı Mimarî D'Aronco 1893-1909 İstanbul Projeleri	Diana Barillari, Marzia di Donato	Chris Gilmour, Esra Bayram, Kemal Atakay, Margherita Piva, Simonetta Caporale	2010	Pera Müzesi	Fransızca-İngilizce-Türkçe	Fransız-İngiliz-Türk	D'Aronco eserleri	Proje/Ofis Tanıtımı	Derleme	Uzmanlık/Popüler
157	Tekil Nesneler/Mimarlık ve Felsefe	Jean Baudrillard, Jean Nouvel, K. Michael Hays	Aziz Ufuk Kılıç	2011	YEM	İngilizce	İngiliz/Fransız	Mimarlık felsefesi	Kuram	Deneme	Akademik/Popüler
158	Tenin Gözleri/ Mimarlık ve Duyular	Juhani Pallasmaa, Steven Holl	Aziz Ufuk Kılıç	2011	YEM	İngilizce	İngiliz/Fransız	Mimarlık kuramı	Kuram	Deneme	Akademik/Popüler
159	Kent İmgesi	Kevin Lynch	İrem Başaran	2011	İş Bankası Yay.	İngilizce	ABD	Kent	Kuram	Deneme	Akademik/Popüler
160	Mimarî Paralak	Slavoj Žizek	Bahadır Turan	2011	İmge	İngilizce?	Slovenyalı	Mimarlık kuramı	Kuram	Deneme	Akademik/Popüler
161	Biçimin İşlevi	Farshid Moussavi	Pelin Derviş	2011	YEM	İngilizce	İran/İngiliz	Mimarlık kuramı	Kuram	Deneme	Akademik/Uzmanlık/Popüler
162	Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı	Jane Jacobs	Bülent Doğan	2011	Metis	İngilizce	ABD	Kent	Kuram	Deneme	Akademik/Uzmanlık/Popüler
163	Mahremiyet ve Kamusalılık. Kitle İletişim Aracı Olarak Mimarî	Beatriz Colomina	Aziz Ufuk Kılıç	2011	Metis	İngilizce	İspanyol	Modern mimarlık eleştirisi	Kuram	Deneme	Akademik/Popüler
164	Ten ve Taş. Batı Uygarlığında Beden ve Şehir	Richard Sennett	Tuncay Birkan	2011	Metis	İngilizce	ABD	Modern mimarlık/Kent	Kuram	Deneme	Akademik/Popüler
165	Modern ve Sürgün: Almanca Konuşulan Ülkelerin Mimarları Türkiye'de 1925-1955	Bernd Nicolai	Yüksel Pöğün Zander	2011	Mimarlar Odası Yay.	Almanca	Alman	Cumhuriyet dönemi mimarlığı	Tarih	Araştırma	Akademik/Uzmanlık/Popüler
166	Binalar Nasıl Okunur? Resimli Bina Okuma Rehberi	Carol Davidson Cragoe	Pelin Derviş	2011	YEM	İngilizce	İngiliz	Temel mimarlık bilgileri	Başvuru	Ansiklopedik	Uzmanlık/Popüler
167	Risk Toplumu - Başka Bir Modernliğe Doğru	Ulrich Beck	Bülent Doğan	2011	İthaki	İngilizce	Alman?	Kent-toplum-modernizm	Kuram	Araştırma/deneme	Akademik/Popüler